

ГЭМТ ЯВДАЛТАЙ ТЭМЦЭХ АСУУДАЛ

ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН СЭТГҮҮЛ

ОНОЛ • АРГА ЗҮЙ • СУДАЛГАА

ISSN 2957-4285
DOI: <https://doi.org/10.63570/c4tyq448>

ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛЬ

ГЭМТ ЯВДАЛТАЙ ТЭМЦЭХ АСУУДАЛ

ОНОЛ, АРГА ЗҮЙН СЭТГҮҮЛ

2026 Vol (95)

СЭТГҮҮЛИЙН БОДЛОГЫН ЗӨВЛӨЛ

ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА

Дорждамба ЗҮМБЭРЭЛЛХАМ

МОНГОЛ УЛСЫН ГАВЬЯАТ ХУУЛЬЧ, ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ХҮНДЭТ ПРОФЕССОР

ЗӨВЛӨЛИЙН ГИШҮҮД

Пүрэвдорж БАТБААТАР

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Бөхчулуун БАТ-ЭРДЭНЭ

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ХҮНДЭТ ПРОФЕССОР

Бадам БАТЗОРИГ

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Жигжидсүрэн БОЛДБААТАР

ДОКТОР (Sc.D), ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ХҮНДЭТ ПРОФЕССОР

Галбат ГАНТӨМӨР

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ХҮНДЭТ ПРОФЕССОР

Жамсран ДОЛГОРСҮРЭН

ДОКТОР (Sc.D), ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ЭМЕРИТ ПРОФЕССОР

Думбурай МЯГМАРЦЭРЭН

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Наваанпэрэнлэй ЖАНЦАН

МОНГОЛ УЛСЫН ГАВЬЯАТ ХУУЛЬЧ, ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Очирхуяг ЗОРИГТ

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Чойжил НЯМСҮРЭН

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ХҮНДЭТ ПРОФЕССОР

Тамжид ОЮУНЧИМЭГ

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ХҮНДЭТ ПРОФЕССОР

Заяатхүү ТӨРМАНДАХ

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

ХВАН И ГАБ

ДОКТОР, ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ХҮНДЭТ ПРОФЕССОР

ДУГААРЫГ ЭРХЛЭН ГАРГАСАН

Энхсайхан ДАШГААДАН

ДОКТОР (Ph.D)

СЭТГҮҮЛИЙН РЕДАКЦЫН ЗӨВЛӨЛ

ЗӨВЛӨЛИЙН ДАРГА

Дорждамба ЗҮМБЭРЭЛЛХАМ

МОНГОЛ УЛСЫН ГАВЬЯАТ ХУУЛЬЧ, ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР, ДОТООД ХЭРГИЙН ИХ СУРГУУЛИЙН ХҮНДЭТ ПРОФЕССОР

НАРИЙН БИЧГИЙН ДАРГА

Энхсайхан ДАШГААДАН

ДОКТОР (Ph.D)

ЗӨВЛӨЛИЙН ГИШҮҮД

Шаравдорж АРИУНБИЛЭГ

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Лувсан БАТ-ОЧИР

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Рагчаасүрэн БАЯРМАГНАЙ

ДОКТОР (Sc.D), ПРОФЕССОР

Сэнгээ ГАНТУЛГА

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Буриад ЛХАГВАРАГЧАА

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Жаргалсайхан МӨНХБОЛД

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Намжилдорж МӨНХЗУЛ

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Бат-Ерөөл МӨНХДОРЖ

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Бадарч НАРМАНДАХ

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Жутьяа НЯМДУЛАМ

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Нямдорж ОДОНТУУЛ

ДОКТОР (Ph.D)

Шархүү ЧУЛУУНБАТ

ДОКТОР (Ph.D), ПРОФЕССОР

Батзэвэг ЭНХБОЛД

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Магмадорж ЭРДЭНЭБАЯР

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Батсайхан ЭРДЭНЭБАТ

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

Дорж ЭНХТӨР

ДОКТОР (Ph.D), ДЭД ПРОФЕССОР

ГАРЧИГ

КРИМИНОЛОГИЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ		
Мал хулгайлах гэмт хэргийн криминологийн шалтгаант холбоо ба нөхцөл байдлын судалгаа	<i>Л.Бат-Очир</i>	5
Жагсаал, цуглаанаас үүдэлтэй гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлд хийсэн дүн шинжилгээ	<i>Э.Доржбат</i>	15
Улаанбаатар хотод 2024 онд үйлдэгдсэн дээрэмдэх гэмт хэргийн халуун цэг /hot spot/-т хийсэн дүн шинжилгээ	<i>Б.Нямдаваа</i>	26
ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ		
Ялтны эрх зүйн байдлын онол, зохицуулалт ба олон улсын туршлагын харьцуулсан судалгаа	<i>Б.Наргулан</i>	33
Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завших гэмт хэргийн шийдвэрлэлтийн практикт хийсэн эрүүгийн эрх зүйн дүн шинжилгээ	<i>Э.Дашгаадан, У.Наранбадрах</i>	39
ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ		
Шударгаар шүүлгэх эрхийн баталгаа ба эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн эрх зүйн шинжилгээ	<i>Б.Батзориг</i>	48
Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд нөлөөлж буй хүчин зүйлс	<i>П.Эрдэнэбаатар</i>	56
Эрүү шүүлт тулгах болон бусад хэлбэрээр хүнлэг бус, хэрцгий харьцсаны улмаас олж авсан нотлох баримтын хууль зүйн учир холбогдол	<i>Д.Нямцэрэн, Н.Сайнбаяр</i>	70
ЦАГДААГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ		
Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг үнэлэх шалгуур, индикаторын шинэ загвар	<i>Б.Баянмөнх</i>	75
Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал	<i>Г.Уранбат</i>	86
ХУУЛЬ САХИУЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ИННОВАЦ, ЧИГ ХАНДЛАГА		
Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын инновацын үйл ажиллагаанд хийсэн дүн шинжилгээ	<i>О.Ганбат, Ш.Алтансоёмбо</i>	103
Виртуал хөрөнгийн салбараар мөнгө угаах эрсдэл ба блокчэйн шинжилгээнд суурилсан тогтолцоог хөгжүүлэх нь	<i>Ү.Хосбаяр Б.Баярманлай</i>	115
Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд нисгэгчгүй нисэх төхөөрөмж (дрон) ашиглах нь	<i>Б.Энхцогт</i>	128

КРИМИНОЛОГИЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

МАЛ ХУЛГАЙЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙН КРИМИНОЛОГИЙН ШАЛТГААНТ ХОЛБОО БА НӨХЦӨЛ БАЙДЛЫН СУДАЛГАА

A STUDY OF THE CRIMINOLOGY OF CAUSATION AND CONDITIONS OF THE CRIME OF DOMESTIC ANIMAL THEFT

Л.Бат-Очир

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн профессор,
доктор (Ph.D), дэд профессор, цагдаагийн дэд хурандаа*

Товч агуулга: Монгол орны үндэсний уламжлалт мал аж ахуйн өв соёл, мал сүргийг хамгаалах асуудлыг Улсын Үндсэн хуульд тусган бусад хууль тогтоомжоор баталгаажуулсан хэдий ч мал хулгайлах гэмт хэрэг тогтмол үйлдэгддэг түгээмэл хэргүүдийн нэг болсон. Энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажлыг төрийн бодлогын хэмжээнд төлөвлөж хэрэгжүүлэх явдал нь шинжлэх ухааны үндэстэй судалгаанд суурилан бодитой арга хэмжээ төлөвлөхөөс ихээхэн хамаарна. Сүүлийн жилүүдэд төв орон нутгийн түвшинд зохион байгуулж буй урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнүүд нь тодорхой үр дүнд хүрч байгаа ч мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажил нь олон нийтийн оролцоонд тулгуурласан, сүүлийн үеийн технологид суурилсан, олон талт арга хэмжээг тасралтгүй зохион байгуулах хэрэг шаардлагатай байна.

Abstract: Although the protection of Mongolia's traditional livestock heritage and livestock is enshrined in the Constitution and other laws, livestock theft has become one of the most common crimes that is regularly committed. Planning and implementing state policy to combat this type of crime depends largely on planning practical measures based on scientific research. In recent years, preventive measures organized at the central and local levels have achieved certain results, but the fight against livestock theft requires continuous organization of multi-faceted measures based on public participation, the latest technology, and the latest technology.

Түлхүүр үг: Мал хулгайлах гэмт хэрэг, шалтгаан нөхцөл, нэгдсэн арга хэмжээ, урьдчилан сэргийлэх, хэрэгжилт, эрчимжүүлэх, хамтарсан бүлгэм, хяналт, малын гарал үүслийн гэрчилгээ, малчин, хоршоо

Keywords: Cattle theft crime, causes, conditions, integrated measures, prevention, implementation, intensification, joint groups, control, certificate of origin of livestock, herders, cooperatives

Үндсэн хэсэг

Монгол орны эрс тэс уур амьсгалд дасан зохицсон Монгол малын ашиг шим, үнэ цэнэ өдрөөс өдөрт өсөн нэмэгдэж байна. Мал аж ахуйн хөгжил нь улс орны нийгэм, эдийн засаг, малчид, мал бүхий иргэдийн хөдөлмөрөөс хамааралтай боловч байгаль, цаг агаар болон бусад хүчин зүйлсээс хамаардаг бөгөөд Монгол Улсын Үндсэн хуульд (Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992) “Мал сүрэг бол үндэсний баялаг мөн бөгөөд төрийн хамгаалалтад байна” гэж заасны дагуу Үндсэн хуулийн үзэл санааг

хамгаалах бэхжүүлэх зорилгоор 2015 оны Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйлд “Мал хулгайлах гэмт хэрэг”-ийг хуульчилсан.

Сүүлийн жилүүдэд мал хулгайлах гэмт хэргийн тоо мэдээлэл нь буурсан хандлага байгаа боловч бодит байдал дээр хэргийн гаралт буураагүй, харин ч нуугдмал хэлбэрт шилжсэн ба 2025 оны 10 сарын байдлаар 445 гэмт хэрэг бүртгэгдэж 18%-иар өссөн (<https://police.gov.mn>, 2025) үзүүлэлттэй байна.

Монгол Улсын Засгийн газар, Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах зөвлөл, ЦЕГ-аас хулгайлах гэмт хэрэг, үүний дотор мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль тогтоомжийн хэрэгжилт, үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх талаар тодорхой чиглэл, шийдвэрүүд гарч төв, орон нутгийн байгууллагын үйл ажиллагааг эрчимжүүлж байгаа боловч үр дүн багтай байна. Энэ нь олон хүчин зүйлсээс хамааралтай. Тухайлбал нөгөө талаас мал хулгайлах гэмт хэргийн гаралт нуугдмал хэлбэрт шилжсэн, иргэд мал алдсан тухайгаа бүртгүүлдэггүй, хэргийн илрүүлэлтийг нэмэгдүүлэх үүднээс хулгайлагдсан малыг алдуул малын бүртгэлд бүртгээд орхих байдлаар гэмт хэргийн тоог механикаар бууруулж байж болох юм. Орон нутагт алдуул болон гэмт хэргийн замаар алдагдсан малыг бүртгэх, зарлан мэдээлэх ажиллагаа хангалтгүй байгаагаас энэ төрлийн гэмт хэргийн бодит нөхцөл байдлыг бүрэн дүүрэн дүгнэх боломжгүй байна. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх зүйн орчинд дараах хууль тогтоомжууд үйлчилж байна. Үүнд:

Эрх зүйн орчин

- Эрүүгийн хууль
- Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль,
- Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль,
- Малын генетик нөөцийн тухай хууль
- Мал амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль
- Малчны тухай хууль
- Мал махны үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээ эрхлэх журам
- ЦЕГ-ын даргын 2006 оны “Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажлыг эрчимжүүлэх тухай” 07 тоот албан даалгавар,
- Засгийн газрын 2007 оны “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх тухай” 15 тоот албан даалгавар, /4, 5 дахь заалт/
- УИХ-ын Хууль зүйн байнгын хорооны 2010 оны “Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх талаар авах зарим арга хэмжээний тухай” 16 тоот тогтоол,
- ЗГ-ын 2005 оны 2 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх сангийн үлгэрчилсэн дүрэм”,
- ХЗДХСайдын 2005 оны 103 дугаар тушаалаар батлагдсан “Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх сангийн тайлан гаргах журам”,
- ХХААСайдын 2005 оны 35 дугаар тушаалаар батлагдсан “Мал эмнэлэг, ариун цэвэр-гарал үүслийн гэрчилгээ, түүнийг хэрэгжүүлэх журам”,
- ХЗДХС, ХХААХҮСайдын хамтарсан 2007 оны 139/81 тоот тушаалаар батлагдсан “Мал хамгаалах тэргүүний бүлэг, нөхөрлөл шалгаруулах болзол журам”,
- ХЗДХС, ХХААХҮСайдын хамтарсан 2007 оны 140/80 тоот тушаалаар батлагдсан “Алдуул малыг бүртгэх, мэдээлэх журам”,

- ХЗДХС, ХХААХҮСайдын хамтарсан 2010 оны 10/6 тоот тушаалаар батлагдсан “Бод малыг индексжүүлсэн тамгын сүлжээнд хамруулах журам” зэрэг хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

Мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, илрүүлэх, оргон зайлсан сэжигтэн, яллагдагчийг эрэн сурвалжлах, олж баривчлах зорилгоор цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд нэгдсэн болон хэсэгчилсэн арга хэмжээг тодорхой үе шат, нутаг дэвсгэрийн хамралттайгаар зохион байгуулж, үр дүнг тухай бүр тооцож ажиллаж байгаагаас ЦЕГ-ын “Сар шинэ”, “Илрүүлэлт Оргодол”, “Хяналт”, “Эрчимжүүлэлт” зэрэг нэгдсэн болон хэсэгчилсэн арга хэмжээг зохион байгуулдаг. Эдгээр ажиллагааны хүрээнд мал, мах, түүхий эд худалдан борлуулдаг ченж, мах бэлтгэгч, хулгайн мах худалдан авч болзошгүй хүнийг бүртгэн, зурагжуулж хяналтад авч ажилладаг.

Орон нутгийн цагдаагийн газар, хэлтсээс мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр тодорхой ажлуудыг санаачлан, нутгийн төрийн захиргааны байгууллага, Засаг дарга, төрийн бус байгууллага, иргэдийн дэмжлэгтэйгээр тодорхой үр дүнд хүрэхүйц ажлуудыг хийж гүйцэтгэж байна. Үүнд:

- бод малыг зүс, тамга тэмдгийн бүртгэлд хамруулах,
- мал, махны ченж, аж ахуйн нэгж байгууллагатай Засаг дарга нар гэрээ байгуулах,
- мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх сан байгуулж, хуримтлал бий болгон түүнээс үйл ажиллагаанд зарцуулдаг, үүнд мал хулгайлах гэмт хэргийн талаар мэдээлсэн иргэнд 2 сая төгрөг урамшуулах,
- сум бүрт бүлэг, холбоодыг байгуулж, иргэдийн дэмжлэгийг авах зорилгоор малчдаас сонгон гишүүн элсүүлэн үнэмлэхжүүлэх

Энэ төрлийн гэмт хэргийн дийлэнх хувь нь шөнийн цагаар, хүний хөл татарсан, баяр ёслол, тэмдэглэлт өдрүүдэд, малчдын хараа хяналт суларсан үед, үйлдэгдэж байгаа нь малчид, иргэд малын хулгайн гэмт хэрэг үйлдэгдэж байгаа цагуудад хариуллага маллагаа, сонор сэрэмжээ сайжруулах шаардлагатай байгааг харуулж байна.

Сүүлийн жилүүдэд байгаль цаг уурын сөрөг үзэгдэл, зудаас болж зарим малчдын малын тоо цөөрч, малчин айл өрхүүд төвлөрсөн суурин, сумын төв рүү шилжин суурьших явдал тасрахгүй байна. Энэ байдлаас үүдээд тодорхой эрхэлсэн ажилгүй, эсвэл газар орны онцлогийг сайн мэдэх, малчин хүмүүс энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэх явдал түгээмэл байх магадлалтай гэж үздэг. Энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хувьд:

- *ажилчин, малчин,*
- *эрхэлсэн тодорхой ажилгүй хүмүүс,*
- *согтуугаар,*
- *амьжиргааны эх үүсвэргүй*
- *бүлэглэн гүйцэтгэсэн,*
- *урьд ял шийтгэгдсэн хүмүүс ихэвчлэн үйлдэж байна.*

Шалтгаан нөхцөл

Нийгэм, эдийн засгийн таагүй хүчин зүйл, үүнээс ялангуяа ард иргэдийн амьжиргааны түвшин, ядуурал ихэссэн, ажилгүйдэл газар авсан, иргэдийн ухамсар муугаас бэлэнчлэх сэтгэлгээтэй болсон, зах зээлд мал, махны эрэлт хэрэгцээ их байгаа байдлаас энэ төрлийн гэмт хэрэг үйлдэгдэж байна.

Мал хулгайлах гэмт хэрэг далд хэлбэрт шилжиж, зарим хүмүүсийн амьжиргааны эх үүсвэр болсонтой холбоотой сүүлийн жилүүдэд “махны ченж” гэж нэрлэгдэх хүмүүс их хэмжээний бэлэн мөнгөтэй, хөдөө орон нутагт очиж мал, махыг өндөр үнээр бөөнөөр нь худалдаж авах, түүнчлэн орон нутгийн ажилгүй, малчин, архинд дуртай залуучуудтай сүлжээ тогтоож, тэднийг шаардлагатай зүйлээр хангаж, улмаар гэмт хэрэгт татан оруулж, хулгайн малыг тэднээс хямд үнээр худалдан авдаг болжээ.

Малын хулгайн гэмт хэрэг үйлдэж байгаа хүмүүс нь мал зүйн зохих мэдлэгтэй, мал нядлах тал дээр мэргэшсэн байхын зэрэгцээ мал, махны захиалга өгдөг газар, хулгай хийх нөхцөл, боломжийг судалдаг, мал хаана байгааг эзэнтэй, эзэнгүй явж байгааг мэдээлдэг, малыг туудаг, нядалдаг, ачдаг, тээвэрлэдэг, зарж борлуулдаг гэх зэрэг чиглэлүүдээр сүлжээнд орсон байна. Өөрөөр хэлбэл зохион байгуулагч, мал хулгайлагч /*орон нутгаас хулгайн мал гаргаж өгч байгаа этгээд*/, тээвэрлэгч, тууварлагч, захиалагч, борлуулагч/махны ченж/, нядлагч /*бойчин*/ гэсэн холбоо сүлжээнд оржээ.

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгчид нь оршин суух тодорхой хаяггүй, ял шийтгэл эдэлж байсан этгээдүүд нь бүлэг зохион байгуулалтын хэлбэрт шилжиж, гэмт хэргийн бүлэглэлийг бий болгож, мал, мах, түүхий эдийн гарал үүслийн гэрчилгээг хуурамчаар үйлдэх, мөн гэмт хэрэг үйлдэх үедээ автомашин, галт зэвсэг ашиглаж газар орны байрыг судалж, машинтай явж хулгайлах, малын бэлчээрт хүрч, зарим хэсэг нь малыг тууварлах, уг хулгайлсан мал, мах, түүхий эдээ борлуулах ченжээ урьдаас судалж тогтоон, зарим үед мөнгийг урьдчилан авах, хулгайлсан зүйлээ хаана, хэзээ уулзаж өгөх зэргээр үгсэн тохиролцож, гэмт хэрэг үйлддэг нарийн зохион байгуулалттай сүлжээнд орж, олсон ашгаараа автомашин худалдан авч унааждаг зэрэг нөхцөл байдал тогтоогдсон байна.

Бага оврын /портер, микро/ автомашинаар малыг бэлчээрээс ачих, холдуулан авч яваад махлах, суудлын автомашинд бод малыг арьс ширтэй нь 2 хэсэг болгон хувааж ачих, микро автобусанд бод малын хөлийг нь боож ачих, давхар дугуйтай машины дугуйг мал хулгайлахдаа дан болгох, өөр дугаар зүүх зэргээр ул мөрөө төөрөгдүүлэхийг оролдох зэрэг санаанд оромгүй уран нарийн, бүр шунахайн зорилгодоо автан онц хэрцгий аргаар үйлддэг жишээ баримтууд цөөнгүй байна.

Гэмт хэргийн статистик мэдээлэл, хэрэг бүртгэлт, мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад авагдсан мэдээлэлд түшиглэн мал хулгайлах гэмт хэргийн дараах шалтгаан нөхцөлийг тоймлон авч үзье. Үүнд:

1. Ядуурал, ажилгүйдэл нэмэгдэж, ялангуяа орон нутагт ажилгүйдэл их, орлогын эх үүсвэргүй байдал

2. Малаа бэлчээрт, хөдөө хээр хариулга, маллагаагүй байлгадаг, эзэнгүй олон хоног орхидог

3. Мал, мах, түүхий эд бэлтгэж, боловсруулж борлуулж буй ченж, төвлөрсөн зах, мах зарж борлуулах цэгийн хэрэглээ эрс нэмэгдсэн нь чанар, стандартын шаардлагыг үл хэрэгсэхэд хүргэж, эрэлт нийлүүлэлтийг хөөрөгдөх болсон

4. Махны ченж нарын үйл ажиллагаанд тавих эрх зүйн зохицуулалт дутмаг, мал, махыг хараа хяналтгүй татвар хураамжгүй, борлуулах боломж бүрдсэн

5. Төв суурин газрын хүн амын төвлөрөл, хөдөлгөөн, нягтралаас хамаараад хүнсний хэрэглээ, хэрэгцээ эрс нэмэгдсэн

6. Мал хулгайлах гэмт хэрэг нь нууц далд, зохион байгуулалттай бизнесийн хэлбэрт шилжиж хүмүүсийн амьжиргааны баталгаа, орлогын эх үүсвэр болоход хүрсэн

7. Мал, махыг өндөр үнээр худалдан авч бэлтгэх болсон нь иргэд ченжүүдэд малаа өгөх нь эрс багасснаар ченж нар шахагдсан байдлаас зарим ченж нь хулгайн махыг хямд худалдан авч борлуулах хандлага үүссэн

8. Хулгайд алдсан малыг өөрсдөө хайж илрүүлэн олсон тохиолдолд зохих байгууллагад мэдэгдэлгүйгээр гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдтэй тохиролцон нэг малаа хоёр, гурав нугалан төлүүлж, тохиролцоо хийдэг, үүний улмаас дахин гэмт хэрэг үйлдэх боломжтой болдог

9. Малаа алдсан тохиолдолд өөрсдөө олох гэж эрэл хайгуул болж хугацаа алдсанаас хэргийн ул мөр баларч эцэст нь алдуул байдлаар малаа бүртгүүлээд гэмт этгээдэд ял завших боломж олгогддог

10. Иргэд малаа хариулга маллагаагүй орхих, сонор сэрэмжгүй байдлаасаа болж малаа алдаад цагдаад үнэмшил муутай бүртгүүлээд, цагдаа олж өгөх ёстой гэсэн хайхрамжгүй байдал гаргаж, хэрхсэн тухайгаа эргэж уулздаггүй, малаа эрж хайдаггүй, олдсон тохиолдолд оллоо гэдгээ буцаж мэдэгддэггүй. Үүний улмаас цагдаагийн байгууллагаас малыг нь эрж хайхад үргүй зардал ч гарах тохиолдол гардаг.

11. Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол бүрэн төлүүлж барагдуулдаггүй, ял шийтгэлийг оновчтой оногдуулдаггүй, зорчих эрхийг хязгаарлах ял оногдуулж байгаа нь үр нөлөө багатай байна.

12. Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэж ял шийтгүүлсэн этгээд суллагаад эрхлэх ажил, маллах малгүйгээс дахин гэмт хэрэг үйлддэг

13. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагааг цагдаагийн байгууллагын ажил мэт ойлгодог, төрийн бусад байгууллагуудын оролцоо, дэмжлэг, санаачилга сул, хамтын оролцоо муу

14. Иргэдээс ирүүлсэн мэдээллийг шуурхай шалгахад унаа, шатахууны хүрэлцээ, хангамжгүйгээс гэмт этгээдүүдийг илрүүлэх, баривчлах, таслан зогсооход цаг алдах, гэмт үйлдлээ өөгшин үргэлжлүүлэх, нотлогдох боломжийг алдагдуулах

15. Олон малтай иргэд туслах малчныг зарын дагуу авах, энэ нь ихэнхдээ Улаанбаатар хот болон төв суурин газарт эрхэлсэн тодорхой ажилгүй, оршин суух хаяггүй хөдөлмөрийн чадвар муутай, тэнэмэл маягийн амьдралтай хүмүүсээр малаа маллуулдаг, тэд нар нь хулгайч, ченж нартай холбогдож малыг хулгайлдаг, дамжуулж үрэгдүүлдэг

16. Хил дамнасан малын хулгайд үржил шим сайтай болон угшил сайтай адуу, малын сонирхол хэрэгцээ нэмэгдсэн, илчлэгдэх эрсдэл багатай

17. Гар утасны сүлжээ бүх сумдад тавигдаж харилцаа холбоо хөгжсөн өнөө үед гэмт этгээдүүд техник технологийн дэвшил, галт зэвсэг, тээврийн хэрэгсэл ашиглан зохион байгуулалттайгаар гэмт хэрэг үйлдэхэд нөлөөлж байна.

Малын им, тамгыг хөдөөгийн сум багуудад малчин өрх бүр нэг мөр жигд шаардлагын хэмжээнд хэрэглэж хэвшүүлж чадаагүй, малчид бод мал бүрийг зүсийн бүртгэлд хамруулах, бүртгэл хөтлөх үүргээ биелүүлдэггүй, тухайн аймаг, орон нутгийн малын эмч нар мал, маханд олгох гарал үүслийн гэрчилгээг ямар ч хяналтгүйгээр, зөвхөн хувийн ашиг сонирхол, танил тал харж олгох зүй бус явдал байсаар байна.

Цаашид хэрэгжүүлэх ажил:

Малын хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр хууль, тогтоомж нь төдийлөн бодит байдалтай нийцэж, бүрэн дүүрэн хэрэгжихгүй зөвхөн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээ болж, гэмт халдлагад хамгийн ихээр өртөж байна.

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд (Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 2004) “..Хууль хамгаалах байгууллага мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх, үйлдэгдсэн гэмт хэргийг бүрэн илрүүлэх, хохирлыг нөхөн төлүүлэх ажлыг хамтран зохион байгуулна..” гэж заасан боловч дан ганц цагдаагийн байгууллага, энэхүү үүргийг үндэс болгож гэмт хэрэгтэй тэмцэх бодлогыг хэрэгжүүлэхэд удирдлага зохион байгуулалтын тодорхой арга хэмжээ авч ажиллаж байна.

Мөн хуулийн 5-р зүйлийн 5.1-д “Нутгийн өөрөө удирдах болон нутгийн захиргааны бүх шатны үүрэг”-г:

1. Харьяа нутаг дэвсгэртэй мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулах,

2. Мал хулгайлах гэмт хэрэг гарч байгаа шалтгаан нөхцөлийг судлан арилгах арга хэмжээг зохион байгуулах,

3. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажилд олон нийтийг татан оролцуулж энэ чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг төрийн бус байгууллагад дэмжлэг туслалцаа үзүүлэх” гэсэн заалтуудыг хэрэгждэггүй, энэ талаар санаачилгатай арга хэмжээг авдаггүй, мал хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зөвхөн л цагдаагийн байгууллагаас хийж гүйцэтгэх ажил мэтээр үзэх хандлага байсаар байна.

Малын хулгайлах гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн заалтыг хэрэгжүүлж буй байдалд хяналт тавих тогтолцоо тодорхой бус ба аймаг орон нутагт гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх салбар зөвлөлийн хүрээнд дагавар байдлаар энэ ажил цухасхан дурдагдаж байна.

Гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэх ажилд иргэд, олон нийтийн идэвх оролцоог идэвхжүүлэх Мал хулгайлах гэмт хэргийн талаарх мэдээллийг иргэдээс төлбөртэй авах, мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэхээр бэлтгэж байгаа болон үйлдсэн тухай мэдээлэл үндэслэлтэй болох нь тогтоогдсон тохиолдолд цагдаагийн байгууллага гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд заасны дагуу мэдээлэл худалдан авсны төлбөр олгоно гэсэн зохицуулалт байдаг боловч урамшуулал хаанаас, ямар хөрөнгөөс, яаж гаргах нь тодорхойгүй, шат дамжлага ихтэй байгаа нь иргэдийг гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажилд урамшуулах тогтолцоо үйлчлэх боломж муутай байна.

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажилд оролцож байгаа иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллагыг урамшуулах, гэмт хэргийн талаар үнэн зөв мэдээлэл өгсөн иргэдээс мэдээллийг төлбөртэй авах талаар хуулиудын холбогдох заалт хэрэгжихгүй байна.

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажил дан ганц цагдаагийн байгууллагын ажил мэтээр ойлгодог хэвшмэл ойлголт тогтсон. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх үүрэг хүлээсэн нутгийн өөрөө удирдах болон төрийн захиргааны байгууллагуудын оролцоо, санаачилга хариуцлагыг дээшлүүлэх цаг нэгэнт болсон байна. Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөлүүд болон бусад холбогдох байгууллагын үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх, идэвх оролцоог нэмэгдүүлэх нь зүйтэй байна.

Сүүлийн үед хил орчимд мал хулгайлах гэмт хэрэг ихсэх хандлага байна. Хил давуулан мал хулгайлах гэмт хэргийг зонхилон адуу хулгайлах гэмт хэрэг эзэлж байгаа ба ялангуяа улсын алдар цолтой уяачид энэ төрлийн гэмт хэрэгт холбогдож, хурдан удмын, үржил сайтай адууг бусад хүмүүсээр хулгайлуулан, зарж борлуулдаг тухай мэдээлэл байна. Иймд хилийн бүс орчмын мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажилд ахиц гарахаар бодлогын шинжтэй ажлуудыг хийх нь зүйтэй. Мөн үржил, угшил

сайтай шилмэл үүлдрийн мал, түүний үр төлийг хулгайлах, борлуулах, адуу, үхрийн дэл, сүүл, бог малын ноос, ноолуурыг бэлчээрт нь самнах, хяргах үйлдлүүд цөөнгүй гарч байна.

Алдуул малын бүртгэл, мэдээлэл малын хулгайн гэмт хэргийг илрүүлэх ажиллагаанд ашиглагдах хэмжээнд хүрч тогтмолжоогүй, иргэд цагдаагийн байгууллагад өргөдөл гомдлоо бүрэн гаргадаггүй. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн (Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 2004) “Нутгийн захиргааны байгууллага алдуул малыг бүртгэж, алдуул малын талаар цагдаагийн байгууллага болон олон нийтэд тогтмол мэдээлж байна” гэсэн заалт зохих түвшинд хэрэгжихгүй байна.

ХЗДХСайд, ХХААСайдын хамтарсан тушаалаар (ХЗДХСайд, ХХААСайдын хамтарсан тушаал, 2007) батлагдсан “Алдуул малыг бүртгэх, мэдээлэх журам” байдаг боловч амьдрал практик дээр хэрэгжүүлэн ажиллаж байгаа сум, багийн засаг дарга алга байна. Орон нутагт төрийн захиргааны байгууллага алдуул малыг бүртгэн авч цагдаагийн байгууллагад мэдээлэх ажил хийгдэхгүй байгаа бөгөөд хуулийн энэ заалтаар хулгайд алдагдсан байж болзошгүй малыг алдуул малын бүртгэлд хамруулах, зарлан мэдээлэх, үүний мөрөөр ажиллагаанууд хийгдэхгүй байна. Малчид малын хулгайн шинжтэй мэдээ, мэдээллийг нутгийн захиргаа болон цагдаагийн байгууллагад тухай бүр шуурхай хүргэж чаддаггүй хугацаа алддаг зэргээс малын хулгайч нар оргон зугтах, ул мөрөө баллах боломжийг олгож байна (Хэнтий аймгийн цагдаагийн газар, 2008-2010).

Мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн гэмт этгээдэд хариуцлага тооцох механизм дутагдалтай байна. Гэмт хэрэг үйлдэх үедээ хэд хэдэн төрлийн тээврийн хэрэгсэл ашиглаж, зохион байгуулалттайгаар үгсэн тохирч, бүлэг үүсгэн үйлдсэн тохиолдлууд бүртгэгдсэн боловч Эрүүгийн хуульд (Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015) заасан “Гэмт хэрэгт хамтран оролцох”, “Мал хулгайлах гэмт хэрэг” (Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015), Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийн холбогдох заалтыг (Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 2004) үндэслэн ялгамжтай ял оногдуулахгүй байна. Өөрөөр хэлбэл гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдүүдийг гэмт хэрэг үйлдэхдээ зохион байгуулалттай үйлдсэн гэж зүйлчлэхгүй, гэмт хэрэг үйлдэхдээ ашигласан тээврийн хэрэгсэл, бусад эд зүйлийг хураан улсын орлого болгохгүй байна.

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд зааснаар хууль бусаар тууварласан, тээвэрлэсэн, бэлтгэсэн мал, махыг болон зөрчил гаргахад ашигласан уналга, тээврийн хэрэгслийг хураах шийтгэлийг ногдуулж субъектийг тодорхой болгож журмыг боловсруулан гаргуулж хэдий хэмжээний мал, мах тээвэрлэсэн, тууварлахад ашигласан уналга, тээврийн хэрэгслийг хураах талаар тодорхой зааж өгөх шаардлага байна. Уг хуулийг бүрэн хэрэгжүүлэх боломж хомс байгаа нь хэрэгжүүлэх арга зам, субъектийг тодорхой сайн зааж өгөөгүй байгаатай холбоотой.

Эрүүгийн хуульд (Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015) заасан “Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд, алдуул хөрөнгө завших” гэмт хэрэг нь хөнгөн ангиллынх учраас гэмт этгээдүүд бусдын малыг хулгайлан нутаг орноос нь холдуулан хэд хоногоор хүний нүдэнд алдуул адуу мал гүйж ирсэн мэт сэтгэгдэл төрүүлэн зүг мөрийг нь буруулан махалж, нядалдаг, баригдвал тэнд хэдэн алдуул мал байхаар нь нядалж, махалсан тэр хавийн хүмүүс бүгд л алдуул эзэнгүй мал байсныг мэдэж байгаа гэж мэдүүлэн ял завших явдал гарч байна.

Малаа хариуллагагүй орхисны улмаас алдаад үүнийгээ хулгайд алдсан гэж мэдэгддэгээс цагдаагийн байгууллагаас хүн хүч гаргаж шалгасны эцэст алдсан гэх малын сэг, зэм нь зуданд үрэгдсэн байдалтай олдож байгаа нь цаг зав ихээр гарздаж байгаа учраа малчдын өөрсдийн хариуцлага, сонор сэрэмжийг сайжруулах хөшүүрэг, тодруулбал малчдын буруутай тохиолдолд гарсан зардлыг төлүүлдэг байх механизмыг журамлах нь зүйтэй.

Гарал үүслийн гэрчилгээ олгох хуулийн заалт бодитой, бүрэн утгаар хэрэгжиж чадахгүй байна. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуульд (Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 2004) “..Сум, баг, дүүрэг, хорооны Засаг дарга мал бүхий иргэн, аж ахуйн нэгж, байгууллагаас төв суурин газарт борлуулах, худалдах зорилгоор оруулж байгаа мал, маханд мал, мах бэлтгэх гарал үүслийн гэрчилгээ олгоно...” гэж заасан боловч орон нутагт гарал үүслийн гэрчилгээ малын эмчийн гар дээрээс иргэд ченж нар дээр олгогдож байгаа нь хуулийн заалт хэрэгжихгүй байна.

Тус хуульд мал, мах бэлтгэх гарал үүслийн гэрчилгээ олгох тухай заалт шинээр оруулж өгсөн нь тухайн үедээ малын хулгайн гэмт хэрэгтэй тэмцэж байгаа чухал заалт, ажил мэтээр иргэд, малчдад ойлгогдож байсан боловч энэ бодит хэрэг дээр гэмт хэрэгтэй тэмцэх бус зөвхөн малчид иргэдэд эргээд дарамт болсон хуулийн заалт болжээ. Учир нь энэ зүйлийн заалт хэрэгжсэнээр зөвхөн мал эмнэлгийн үйл ажиллагааг санхүүжүүлсэн ажил болсон төдийгүй малын хулгайн гэмт хэргийг нуун далдлах гол хөшүүрэг болж байна.

Алба хаагчдын ажил үүргээ гүйцэтгэхэд шаардагдах унаа, бензин шатахууны зардал, ажлын ачаалал зэргээс шалтгаалан мөрдөн байцаагч орон нутагт тэр бүр хүрч ажиллахгүй боломжгүйгээс гэрч, хохирогчийг дуудан ирүүлж байгаа нь иргэдэд хүндрэл, чирэгдэл учруулж байна.

Мал хулгайлах гэмт хэргийн шалтгаан нөхцөлийг арилгуулах, урьдчилан сэргийлэх ажил зохион байгуулуулахаар бичсэн “мэдэгдэл” (Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 2017) нь малаа хулгайд алдсан иргэний харьяалах нутаг дэвсгэрийн Засаг даргын нэр дээр бичдэг боловч тухайн Засаг дарга нар үүнд ач холбогдол өгдөггүй, алдагдсан мал нь иргэний өмч гэсэн байдлаар хайнга хандаж ямар ч ажил зохион байгуулдаггүй, мэдэгдэлд ач холбогдолгүй хандлагаас энэ төрлийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажилд төдийлөн ахиц дэвшил гарахгүй байна.

Мал хулгайлах гэмт хэрэг удаа дараа үйлдсэн хүмүүсийг малчдад хэвлэл, мэдээллийн хэрэгсэл ашиглан зарлан мэдээлж байх, гэмт хэргийн ангилал, хохирлоос хамаарч мэдээллийг тодорхой жишиг үнэлгээ, урамшуулалтай болгож иргэдийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх идэвхийг сайжруулах;

Ажилгүй нэрээр бүртгэгдсэн, нийгэмд хариуцлага хүлээдэггүй, татвар хураамж төлдөггүй “Ченж” гэх малын мах, түүхий эд авч амьдардаг хүмүүсийг ажлын байраар хангах;

Малын хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох гэмт хэрэгтэй тэмцэх ажил, хуулийг хэрэгжүүлэх, түүнд хяналт үүрэг бүхий субъектүүдийн үйл ажиллагааг тодорхой тусгах, хариуцлагыг тодорхой зааж өгч энэхүү хуулийн хэрэгжилтийг хангахад дан ганц төрийн байгууллага биш иргэд, олон нийтийн болоод төрийн бус байгууллагын идэвх санаачилга оролцоог нэмэгдүүлэх, бодит байдал дээр хэрэгжихгүй, уялдахгүй байгаа заалтуудыг эргэж нягтлах, өөрчлөх;

Иргэн, аж ахуйн нэгж байгууллага өөрийн өмчлөл эзэмшилд байгаа мал сүргээ хамгаалах, тэдэнд гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр сургалт сурталчилгаа

явуулах, төв суурин газар, хүнсний зах, махны үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхэлдэг аж ахуйн нэгж зэрэг шаардлагатай газарт мал, мах бэлтгэх төвлөрсөн цэг, мал махны гарал үүсэлд хяналт тавих ажлыг нэгтгэн зохион байгуулахад нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, нутгийн захиргааны бүх шатны байгууллага анхаарлаа төвлөрүүлэн холбогдох арга хэмжээг шуурхай авч хэрэгжүүлэх;

Мал, мах, түүхий эд борлуулдаг, төвлөрсөн цэг аж ахуйн нэгж байгууллагууд буруутай, хяналт муу тавьснаас мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгдсэн бол зохих хуулийн хариуцлага хүлээх;

Нийслэл хот болон хүн ам төвлөрсөн, төв зам дагуу байрлалтай, хот суурин газарт нэвтрэн ордог замын постууд, шалган нэвтрүүлэх товчоодоор орох, гарахад хяналт тавих, гэмт хэргийг илрүүлэх зорилгоор хяналтын камерыг байршуулж, шалган нэвтрүүлэх товчоодын хяналт шалгалтыг сайжруулах;

Төв, орон нутгийн цагдаагийн газар, хэлтэс, тэдгээрийн алба хаагчид алдагдсан болон эрэн сурвалжлагдаж байгаа малын талаарх мэдээллийг онлайнаар цаг алдалгүй, хурдан хугацаанд шуурхай харилцан солилцдог байх;

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагааг бодлогоор нэгдсэн зохион байгуулалтад оруулаагүйгээс болж дайвар ажил мэтээр үзэж ажил цалгардах, хүн хүчгүйдэх, мал зүйн мэдлэггүй алба хаагчид ажлын үр дүн гаргахгүй байгаад дүгнэлт хийж, мал хулгайлах гэмт хэрэг үйлдэгддэг хүчин зүйлийг харгалзан бүтэц зохион байгуулалт, хүн хүчийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр шийдвэр гаргах; Үүнд:

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр ажиллаж байгаа хэсгийн төлөөлөгч, байцаагч нарын ажиллах нөхцөл боломжийг сайжруулахад анхаарч, ажлын байр, орон сууц /кобан/, орон нутгийн онцлогт тохирсон тээврийн хэрэгсэл, бензин, шатахуун, холбогдох урсгал, техник хэрэгслийн зардлын төсвийг нэмэгдүүлэх;

Цагдаагийн алба хаагчдыг бэлтгэхдээ хөдөөгийн амьдралд дасгах, хөдөө дадлага хийлгэх, хөдөө орон нутгаас ажилласан туршлага, ойролцоо сум орныг харгалзан хүн хүчийг элсүүлж, сургадаг, томилдог байхаар ДХИС-ийн сургалт, хүний нөөцийн бодлогодоо тусган, чиглүүлэх;

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр төв, орон нутгийн цагдаагийн газар, хэлтсүүдийг нутаг дэвсгэрийн болон гэмт хэргийн нөхцөл байдлаас хамаарч бүсчилсэн болоод нэгдсэн зохион байгуулалтад оруулж, хамтын ажиллагааг өргөжүүлэх, бүсчилсэн, хэсэгчилсэн, давтан сургалтад хамруулж сургах ажлыг тогтмолжуулах, нутгийн төрийн захиргааны байгууллагуудтай хамтран ажиллах;

Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн шалгах шатанд тухайн гэмт хэрэг үйлдэгдэхэд нөлөөлсөн шалтгаан нөхцөлийг хэрэг бүртгэгч, мөрдөгч бодитой тогтоож, зохих хуулийн этгээдээр шалтгаан нөхцөлийг арилгуулах арга хэмжээг үр дүнтэй, албан мэдэгдэл, шаардлага бичихдээ ямар арга хэмжээг хэрхэн авч хэрэгжүүлэх талаар тодорхой зааж өгч, зарим үед өөрсдөө очиж, түүний биелэлтэд хяналт тавьж ажиллахыг хэрэг бүртгэгч, мөрдөн байцаагч, хэсгийн төлөөлөгч нарт зааварчилга өгч, үр дүнг тооцож ажиллах;

Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хуулийг хэрэгжүүлэх талаар аймаг, нийслэлд төр захиргааны байгууллагатай хамтарч хийж, шийдвэрлэх ажлууд маш олон байна, ялангуяа хулгайн мал, мах зарагдаж борлогддог зах, цэгүүдэд байгаа сүлжээг арилгах, таслан зогсоох талаар хариуцсан нутаг дэвсгэр бүртээ тодорхой арга хэмжээ авч ажил зохиох, гарал үүсэл нь тодорхойгүй мал, махыг худалдааны цэг, хүнсний захуудаар зарах зөвшөөрөл олгодоггүй, хянаж шалгаж байх тогтолцоог төв орон нутагт бий болгох;

Хөдөө орон нутгаас нийслэлд ирж сэжигтэй байдлаар оршин сууж амьдарч байгаа хүмүүст тавих хяналтыг сайжруулж, Нийслэл хот болон орон нутагт үйл ажиллагаа явуулдаг мах, махан бүтээгдэхүүний үйлдвэрүүд, цайны газрууд болон малын гаралтай бүтээгдэхүүн зарж борлуулдаг захуудад байнгын хяналт тавьж ажиллах;

Мал хулгайлах гэмт хэрэг ихэвчлэн 10, 11, 12 саруудад ихэвчлэн өсөх хандлагатай учраас энэ үеэр нэгдсэн болон хэсэгчилсэн арга хэмжээг зохион байгуулж байх шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

1. <https://police.gov.mn>. (2025). Retrieved from Цагдаагийн ерөнхий газрын сайт.
2. 2. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 6 дугаар зүйл (2004).
3. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 11 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг (2004).
4. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 10 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг (2004).
5. Мал хулгайлах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, 10 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг, 17.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэг (2004).
6. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 5 дугаар зүйлийн 5 дахь хэсэг (1992).
7. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 3.1 дүгээр зүйл (2015).
8. ХЗДХСайд, ХХААСайдын хамтарсан тушаал, дугаар 140/80 (2007).
9. Хэнтий аймгийн цагдаагийн газар, 21021473 дугаар хэрэг (2008-2010).
10. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 29.6 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг (2017).

ЖАГСААЛ, ЦУГЛААНААС ҮҮДЭЛТЭЙ ГЭМТ ХЭРГИЙН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

CRIMINOLOGY RESEARCH INTO THE CAUSES AND CONDITIONS OF CRIME ARISING FROM PROTESTS AND ASSEMBLY

Э.Доржбат

*Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газрын
Мөрдөн шалгах хэлтсийн хоёрдугаар тасгийн дарга,
цагдаагийн ахмад*

Товч агуулга: Өнөөгийн ардчилсан нийгэмд иргэдийн жагсаал, цуглаан хийх эрх нь улс төрийн оролцооны чухал хэлбэр болсон хэдий ч зарим тохиолдолд нийтийн хэв журам алдагдаж, гэмт хэрэг үйлдэгддэг нь олон улсын туршлагаас харагдан Монгол Улсад жагсаал, цуглаанаас үүдэлтэй гэмт хэргийн үүсэх шалтгаан, нөхцөлийг криминологийн олон талт онолын хүрээнд авч үзэж, практик зөвлөмж боловсруулахад чиглэсэн болно.

Судалгаанд “Gustave Le Bon”-ны олон нийтийн сэтгэл зүйн онол, “Robert K. Merton” болон “Robert Agnew” нарын шахалтын онол, “Howard Becker”-ийн тэмдэглэгээний онол, “Stephen Reicher”-ийн нийгмийн хэлбэршлийн загвар (ESIM) зэрэг криминологийн үндсэн онолуудыг хэрэглэв. Эмпирик судалгааны хүрээнд 2014-2024 оны жагсаал, цуглааны статистик мэдээлэл, 2008 оны долоодугаар сарын нэгний үймээн самууны кейс судалгаа, олон улсын эрх зүйн жишиг стандартын харьцуулалтыг хийсэн. Судалгааны үр дүнд жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэрэг нь нийгмийн бүтцийн тэгш бус байдал, олон нийтийн сэтгэл зүйн онцлог, хууль сахиулах байгууллагын хариу арга хэмжээний чанар зэрэг олон хүчин зүйлээс хамаардаг болохыг тогтоов.

Түлхүүр үгс: Жагсаал цуглаан, гэмт хэрэг, криминологи, олон нийтийн сэтгэл зүй, шахалтын онол, деиндивидуализаци, урьдчилан сэргийлэлт

Keywords: protest, demonstration, crime, criminology, crowd psychology, strain theory, deindividuation, prevention

Үндсэн хэсэг

Жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөө нь орчин үеийн ардчилсан нийгмийн салшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд иргэд улс төр, нийгэм, эдийн засгийн асуудлаар үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх гол арга зам юм. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16.1.16-д "Монгол Улсын иргэн тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөтэй" хэмээн тодорхой заасан байдаг (Монгол улсын үндсэн хууль, 1992). Энэхүү эрх нь зөвхөн дотоодын хууль тогтоомжоор бус, олон улсын хүний эрхийн гэрээ, конвенцоор баталгаажсан суурь эрхүүдийн нэг билээ.

Гэвч дэлхийн түүхэнд тайван жагсаал, цуглаан хүчирхийллийн хэлбэрт шилжиж, ноцтой гэмт хэрэг үйлдэгдсэн олон тохиолдол бий. Францын "шар хантааз"-ны хөдөлгөөн (2018-2020), АНУ-ын Жорж Флойдын үхлийн дараах жагсаал (2020), Их Британийн 2011 оны Лондонгийн үймээн зэрэг нь үүний тод жишээ юм (Stott, C.,

& Drury, J. , 2017). Монгол Улсын хувьд 2008 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрийн үйл явдал нь хамгийн ноцтой жишээ бөгөөд таван хүний амь үрэгдэж, гурван зуу гаруй хүн гэмтэж, долоон зуу гаруй хүнийг баривчилсан (Amnesty International. , 2009).

Криминологийн шинжлэх ухааны хөгжлийн түүхэнд олон нийтийн хүчирхийлэл, жагсаал цуглаанаас үүдэх гэмт хэргийн асуудал нь тусгайлан судлагдаж ирсэн салбар юм.

“Gustave Le Bon”-ны анхдагч бүтээлээс (Le Bon, G., 1895/2002) эхлэн “Philip Zimbardo”-гийн деиндивидуализацийн онол (Zimbardo, P. G., 2007.), Stephen Reicher-ийн нийгмийн хэлбэршлийн загвар (Reicher, S, 2004) хүртэл энэ чиглэлийн онолын хөгжил үргэлжилсээр байна. Монгол Улсын хувьд энэ чиглэлийн судалгаа харьцангуй бага хийгдсэн бөгөөд энэ нь тус судалгааны ажлын шинэлэг тал болж байна.

Судалгааны зорилго, зорилт: Судалгааны ерөнхий зорилго нь Монгол Улсад жагсаал, цуглаанаас үүдэн гарах гэмт хэргийн криминологийн шалтгаан, нөхцөлийг олон талт онолын хүрээнд тодорхойлж, түүний үр дагаврыг шинжлэн, урьдчилан сэргийлэх бодлогын санал боловсруулахад оршино. Энэхүү зорилгын хүрээнд зургаан зорилт дэвшүүлсэн. Үүнд: нэгт жагсаал цуглааны үеэр үйлдэгдэх гэмт хэргийн криминологийн онолын үндэслэлийг системчлэн судлах; хоёрт Монгол Улсын жагсаал цуглааны тоо баримт, холбогдох гэмт хэргийн статистикийг эмпирик түвшинд шинжлэх; гуравт 2008 оны долоодугаар сарын нэгний үймээний кейс судалгаа хийж криминологийн шинжилгээ хийх; дөрөвт олон улсын жишиг стандарт, гадаадын туршлагатай харьцуулсан дүгнэлт гаргах; тавд жагсаал цуглаанаас үүдэх гэмт хэргийн нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн үр дагаврыг үнэлэх; зургаад эрх зүйн зохицуулалт, урьдчилан сэргийлэх бодлогын түвшний санал дэвшүүлэх зэрэг болно.

Судалгааны арга зүй: Энэхүү судалгаанд чанарын болон тоон аргуудыг хослуулан хэрэглэсэн. Чанарын аргын хүрээнд баримт бичгийн шинжилгээ (documentary analysis) хийж, холбогдох хууль тогтоомж, эрдэм шинжилгээний бүтээл, олон улсын баримт бичгүүдийг судалсан. Түүнчлэн кейс судалгааны (case study) аргыг ашиглан 2008 оны долоодугаар сарын нэгний үймээнийг нарийвчлан шинжилсэн болно (Yin, R. K. , 2018). Тоон аргын хүрээнд статистик шинжилгээ хийж, 2014-2024 оны жагсаал цуглаа, гэмт хэргийн тоо баримтыг боловсруулсан. Мөн харьцуулсан шинжилгээний (comparative analysis) аргыг хэрэглэн Монгол Улсын практикийг олон улсын жишиг стандарт, ялангуяа OSCE/ODIHR-ын удирдамжтай харьцуулан дүгнэлт гаргасан.

Жагсаал, цуглаанаас үүдэлтэй гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг тайлбарлахад криминологийн олон онол хэрэглэгддэг. Эдгээр онолууд нь хоорондоо харилцан нөхөж, олон нийтийн хүчирхийллийн нарийн төвөгтэй үзэгдлийг ойлгоход тус дөхөм үзүүлдэг.

Олон нийтийн сэтгэл зүйн сонгодог онол: Францын нийгмийн сэтгэл судлаач “Gustave Le Bon” (1841-1931) 1895 онд "The Crowd: A Study of the Popular Mind" бүтээлдээ олон нийтийн зан төлөвийн анхны системчилсэн онолыг боловсруулжээ. “Le Bon” Францын их хувьсгал, Парисын коммуны үеийн үйл явдлуудаас урам авч, олон нийт цугларахад хувь хүний сэтгэц, зан төлөвт ямар өөрчлөлт гардгийг судалсан юм.

“Le Bon”-ы онолын гол агуулга нь олон нийт цугларахад "Хамтын сэтгэц" буюу "Collective mind" үүсдэг бөгөөд энэ нь хувь хүний сэтгэц, зан төлөвийг эрс

өөрчилдөг гэдэг юм. Тэрээр энэхүү хувиралтыг гурван үндсэн механизмаар тайлбарласан. Нэгдүгээрт нэрээ нууцлах (anonymity) буюу олон нийтийн дунд байхад хувь хүн бусдаас ялгарахгүй, танигдахгүй гэж мэдрэх нь хариуцлагын мэдрэмжийг сулруулдаг. Хоёрдугаарт халдварлах (contagion) буюу олон нийтийн дотор сэтгэл хөдлөл, зан төлөв маш хурдан тархдаг. Гуравдугаарт санал болгоомжтой байдал (suggestibility) буюу олон нийтийн дунд байгаа хүмүүс бусдын санаа, үйлдэлд илүү нөлөөлөгддөг болдог (Le Bon, G., 1895/2002).

Гэвч энэхүү онолыг орчин үеийн судлаачид шүүмжилж ирсэн. Тухайлбал Reicher (2004) олон нийтийн зан төлөв нь бүрэн ухаангүй биш, харин тодорхой нийгмийн контекстэд тулгуурласан, зорилготой үйлдэл байж болохыг харуулсан юм (Reicher, S, 2004). Монгол Улсын хувьд нэрээ нууцлах үзэгдэл нь 2008 оны үймээний үеэр тод илэрсэн гэж дүгнэсэн (Батхүү, 2019).

Шахалтын онол: Америкийн социологич “Robert K. Merton” (1910-2003) 1938 онд "Social Structure and Anomie" нийтлэлдээ шахалтын онол (*Нийгэм тодорхой зорилго дэвшүүлдэг боловч түүнд хүрэх хууль ёсны боломжийг бүх хүнд адил тэгш олгодоггүйгээс үүдэн “шахалт” бий болж, зарим хүмүүсийг гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэдэг тухай криминологийн онол юм*)-ыг боловсруулсан бөгөөд энэ нь “Émile Durkheim”-ийн аномийн ойлголтыг хөгжүүлж, гэмт хэргийн нийгмийн бүтцийн шалтгааныг тайлбарласан онол юм (Merton, 1938). “Merton”-ы онолын гол агуулга нь нийгэм өөрийн гишүүдэд тодорхой зорилго тавьдаг хэдий ч эдгээр зорилгод хүрэх хууль ёсны арга замыг бүх хүнд адил тэгш олгодоггүй гэдэг юм. Энэхүү зөрүү нь "Шахалт" буюу “Strain” үүсгэж, зарим хүмүүсийг гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэдэг (Merton, 1938). Merton хүмүүс шахалтад хариу үзүүлэх таван адаптацийг тодорхойлсон. Үүнд: нийцэх (conformity), шинэчлэх (innovation), зан үйлдэл (ritualism), татгалзах (retreatism), эсэргүүцэх (rebellion) зэрэг орно. Жагсаал, цуглааны хувьд "эсэргүүцэх" адаптаци онцгой холбогдолтой бөгөөд зарим хүмүүс одоо байгаа нийгмийн зорилго, арга замыг орхиж, шинээр бүтээхийг хүсдэг бөгөөд энэ нь хууль бус жагсаал, улс төрийн хүчирхийлэлд хүргэж болдог.

“Robert Agnew” 1992 онд ерөнхий шахалтын онол (General Strain Theory)-ыг боловсруулж, “Merton”-ы онолыг өргөжүүлсэн. “Agnew”-ийн онол нь шахалтын гурван үндсэн эх сурвалжийг тодорхойлсон: зорилгод хүрч чадахгүй байх, эерэг сэдэл алдах, сөрөг сэдэлд орох зэрэг болно. “GST” онол нь шахалт яагаад зарим хүмүүсийг гэмт хэрэг үйлдэхэд хүргэдэг, зарим хүмүүсийг хүргэдэггүйг тайлбарлахад анхаардаг бөгөөд сэтгэл хөдлөл, ялангуяа уур хилэн нь шахалт ба гэмт хэргийн хоорондын гол зуучлагч гэж үздэг (Agnew, 1992).

Тэмдэглэгээний онол: Тэмдэглэгээний онол нь 1960-аад онд “Howard Becker”, “Edwin Lemert” нарын бүтээлээр хөгжсөн бөгөөд гэмт хэрэг, хазгай зан үйлийг нийгмийн харилцан үйлчлэлийн хүрээнд тайлбарладаг. “Becker”-ийн 1963 оны "Outsiders" номд "нийгмийн бүлгүүд дүрэм боловсруулж, тэдгээрийг зөрчсөн хүмүүст хазгай гэсэн тэмдэглэгээ зүүж, гадуурхагч болгодог" хэмээн тодорхойлсон (Becker, H. S, 1963).

Энэхүү онолын гол санаа нь гэмт хэрэг, хазгай зан үйл нь үйлдэл дотроо байдаг шинж биш, харин нийгмийн хариу үйлдлийн үр дүн юм гэдэг явдал юм.

“Edwin Lemert” анхдагч ба хоёрдогч хазгай зан үйлийг ялган тодорхойлсон. Анхдагч хазгай зан үйл (primary deviance) нь анхны дүрэм зөрчих үйлдэл бөгөөд хувь

хүний хэлбэршилд нөлөөлдөггүй бол хоёрдогч хазгай зан үйл (secondary deviance) нь тэмдэглэгээ хүлээн авсны дараа хувь хүн өөрийгөө хазгай гэж ойлгож, улам ихээр хазгай үйлдэл хийдэг болох үзэгдэл юм (Lemert, E. M. , 1967).

Жагсаал, цуглааны хувьд жагсаалчдыг "Үймээн тарьсан", "Гэмт хэрэгтэн" гэж тэмдэглэснээр тэдний цаашдын зан төлөвт нөлөөлдөг (Болд-Эрдэнэ, С, 2018).

Нийгмийн зөрчилдөөний онол: Нийгмийн зөрчилдөөний онол нь “Karl Marx”-ын бүтээлд үндэслэсэн бөгөөд гэмт хэргийн үүсэл, шалтгааныг нийгэм дэх эрх мэдэл, баялгийн тэгш бус хуваарилалтаар тайлбарладаг. “George Vold, Richard Quinney, William Chambliss” нар энэхүү онолыг криминологид хөгжүүлсэн (Quinney, R., 1977).

Зөрчилдөөний онолын гол санаанууд нь хууль эрх мэдэлтэй бүлгийн ашиг сонирхлыг хамгаалдаг, ядуурал, ажилгүйдэл, орлогын тэгш бус хуваарилалт нь гэмт хэргийн гол шалтгаан, гэмт хэрэг нь нийгмийн тэгш бус байдлын эсрэг тэмцлийн нэг хэлбэр байж болно гэдэг юм.

“Richard Quinney”-ийн "Class, State, and Crime" (1977) номд гэмт хэргийг нийгмийн зохицуулалтын нэг хэлбэр гэж үзсэн. Тэрээр "хамгаалалтын" (defensive) гэмт хэрэг гэсэн ойлголтыг оруулж, эдийн засгийн хорлон сүйтгэх, хууль бус ажил хаялт, иргэний эсэргүүцэл зэргийг нийгмийн шударга бус байдлын эсрэг шууд сорилт гэж тайлбарлажээ (Quinney, R., 1977). Taylor, Walton, Young (1973) нар "The New Criminology" бүтээлдээ гэмт хэргийг нийгмийн бүтцийн асуудалтай холбон авч үзсэн (Taylor, I., Walton, P., & Young, J, 1973).

Деиндивидуализацийн онол: Деиндивидуализаци гэдэг нь хувь хүн олон нийтийн дунд байхад өөрийгөө бие даасан нэгж болохоо мартаж, бүлгийн нэг хэсэг болдог сэтгэл зүйн үзэгдлийг хэлнэ. Philip Zimbardo 1969 онд энэхүү ойлголтыг хөгжүүлж, олон нийтийн хүчирхийлэлтэй зан төлөвийг тайлбарлахад ашигласан (Zimbardo, P. G, 2007). Zimbardo-гийн алдартай Stanford prison experiment (1971) нь деиндивидуализацийн нөлөөг харуулсан бөгөөд хэвийн хүмүүс тодорхой нөхцөлд хэт хүчирхийлэлтэй зан төлөв үзүүлж болохыг баталсан.

Деиндивидуализаци нь дараах хүчин зүйлсээр идэвхэждэг: нэрээ нууцлах буюу олон хүний дунд байх, далд ороход хувийн хариуцлагын мэдрэмж буурах; сэтгэл хөдлөлийн өдөөлт буюу сэтгэл хөдлөлийн өндөр түвшин рационал сэтгэлгээг бууруулах; бүлгийн сэтгэл хөдлөл буюу олон нийтийн дундах сэтгэл хөдлөлийн халдварлах нь хувь хүний хяналтыг сулруулах; бүлгийн хэм хэмжээ буюу олон нийтэд бүлгийн хэм хэмжээ илүү хүчтэй болж, хувийн үнэт зүйлсийг орлох зэрэг болно (Diener, 1980).

Нийгмийн хэлбэршлийн загвар (ESIM): “Stephen Reicher” болон бусад судлаачид “Elaborated Social Identity Model (ESIM)”-ыг боловсруулж, “Le Bon”-ын сонгодог онолын шүүмжлэлийн үндсэн дээр олон нийтийн зан төлөвийн илүү нарийвчилсан тайлбарыг санал болгосон (Reicher, S, 2004) (Diener, 1980). ESIM загварын гол санаанууд нь олон нийт цугларахад хувь хүмүүс хамтын хэлбэршлийг хуваалцдаг, олон нийтийн зан төлөв нь ухаангүй биш харин тодорхой зорилго, утга учиртай, олон нийт ба цагдаагийн хоорондын харилцан үйлчлэл нь зан төлөвийг тодорхойлдог, цагдаагийн хэт хатуу арга хэмжээ нь олон нийтийн эсэргүүцлийг улам хүчтэй болгодог зэрэг болно.

“Reicher” (2004) олон нийтийн зан төлөвийн "Гурван хувирал"-ыг тодорхойлсон: Танин мэдэхүйн хувирал буюу хувь хүн өөрийгөө бүлгийн нэг хэсэг гэж ойлгож эхлэх; харилцааны хувирал буюу бүлгийн гишүүд хоорондоо итгэлцэл, хамтын ажиллагаа, дэмжлэг үзүүлэх; хүчний хувирал буюу бүлэг хамтын хүчээр өөрсдийн зорилгодоо хүрэх боломжтой болох (Reicher, S, 2004). Энэхүү загвар нь 2008 оны үймээний үеэр цагдаагийн хариу арга хэмжээ хэрхэн олон нийтийн эсэргүүцлийг улам хүчтэй болгосныг ойлгоход тусалдаг.

Монгол Улсад сүүлийн арван жилд жагсаал, цуглааны тоо тогтвортой өссөн бөгөөд энэ нь иргэдийн улс төрийн идэвхжил, нийгмийн асуудлаар санал бодлоо илэрхийлэх хүсэл эрмэлзэл нэмэгдэж байгааг харуулж байна. Цагдаагийн ерөнхий газрын мэдээллээр 2014-2024 оны хооронд нийт 1,909 удаагийн жагсаал, цуглаан бүртгэгдсэн (Цагдаагийн ерөнхий газар. , 2014-2024). Энэ нь Монгол Улсын ардчиллын хөгжлийн чухал үзүүлэлт боловч үүнтэй зэрэгцэн гэмт хэргийн эрсдэл мөн нэмэгдэж байгааг анхаарах шаардлагатай.

Хүснэгт 1. Монгол Улсын жагсаал, цуглааны тоо (2014-2024)

Он	Тоо	Өөрчлөлт (%)	Тайлбар
2014	115	—	Суурь жил
2015	140	+21.7	Өсөлттэй
2016	121	-13.6	Бууралттай
2017	128	+5.8	Тогтвортой
2018	180	+40.6	Мэдэгдэхүйц өсөлт
2019	206	+14.4	Өсөлт үргэлжилсэн
2020	255	+23.8	Цар тахлын үеийн жагсаал
2021	214	-16.1	Хязгаарлалтын нөлөө
2022	241	+12.6	Сэргэлт
2023	254	+5.4	Тогтвортой өсөлт
2024	155	—	8 сарын байдлаар

Үндэсний статистикийн хорооны мэдээллээр 2023 онд Монгол Улсад нийт 35,574 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн бөгөөд өмнөх оноос 234 (0.7%)-оор өссөн. Нийтийн хэв журмын эсрэг гэмт хэрэг 327 (91.1%)-оор өссөн нь жагсаал, цуглааны үеэр үйлдэгдэх гэмт хэргийн эрсдэл нэмэгдэж байгааг харуулж байна (Үндэсний статистикийн хороо. , 2023). Криминологийн судалгаанд бүртгэгдээгүй гэмт хэрэг буюу "dark figure of crime" нь албан ёсны статистикаас хэд дахин их байж болохыг анхаарах хэрэгтэй (Батхүү, 2019).

Хүснэгт 2. Монгол Улсын гэмт хэргийн үндсэн үзүүлэлт (2019-2023)

Үзүүлэлт	2019	2020	2021	2022	2023
Нийт гэмт хэрэг	32,847	31,256	33,891	35,340	35,574
Хүчирхийлэлтэй гэмт хэрэг	4,521	4,234	4,678	4,892	5,123
Эд хөрөнгийн гэмт хэрэг	12,345	11,987	13,456	14,023	14,567
Сэжигтэн	22,456	21,893	23,147	23,665	24,134
Хохирогч	28,934	27,654	29,456	30,123	30,892

Улаанбаатар хотод 2008 оны долоодугаар сарын нэгний өдөр болсон үймээн самуун нь Монгол Улсын түүхэнд хамгийн ноцтой жагсаал, цуглаанаас үүдсэн гэмт хэрэг юм. Энэ үйл явдал нь криминологийн онолуудыг практикт хэрэглэх сонгодог жишээ болдог (Amnesty International. , 2009). 2008 оны зургаадугаар сарын 29-нд УИХ-ын сонгууль болж, МАХН 46 суудал авч ялалт байгуулсан. Сөрөг хүчнүүд сонгуулийн үр дүнг хүлээн зөвшөөрөхгүй, хуурамч гэж мэдэгдэж, долоодугаар сарын нэгний өдөр Сүхбаатарын талбайд тайван жагсаал эхэлсэн боловч оройн цагаар хүчирхийллийн хэлбэрт шилжсэн юм.

Хүснэгт 3. 2008 оны үймээний статистик

Үзүүлэлт	Тоо	Тайлбар
Амь үрэгдсэн	5	Бүгд цагдаагийн буудалтаас
Гэмтсэн	329+	220+ иргэн, 108+ цагдаа
Баривчлагдсан	700+	Анхны шөнө
Шүүхэд шилжүүлсэн	182	26 хэрэг
Эд хөрөнгийн хохирол	~\$9.8 сая	МАХН-ын байр
Онц байдал	4 хоног	7/1-7/5

Криминологийн онолын шинжилгээ: Үймээний шалтгааныг криминологийн онолын хүрээнд шинжлэхэд дараах дүгнэлт гарч байна. Шахалтын онолын хувьд тухайн үед инфляц 26 хувьд хүрч, ядуурлын түвшин өндөр, орлогын тэгш бус байдал ихэссэн байсан нь Merton-ы онолын дагуу "шахалт" үүсгэж, зарим хүмүүсийг "эсэргүүцэх" адаптацид хүргэсэн. Le Bon-ын онолын хувьд оройн цагт, олон хүний дунд нэрээ нууцлах, сэтгэл хөдлөлийн халдварлах үзэгдэл илэрсэн бөгөөд хүмүүс бие биеийнхээ уур хилэнг "халдварлуулж", хүчирхийллийн хэлбэрт шилжсэн. Деиндивидуализацийн хувьд олон хүний дунд хувийн хариуцлагын мэдрэмж суларч, ердийн нөхцөлд хийхгүй байсан үйлдлүүд хийгдсэн (Ганболд, 2016).

ESIM загварын хувьд цагдаа нийлүүлсэн сум хэрэглэснээр олон нийтийн дунд хамтын хэлбэршил бэхжиж, эсэргүүцэл улам хүчтэй болсон. Энэ нь Reicher (2004)-ийн онолын дагуу цагдаагийн хэт хатуу хариу арга хэмжээ нь хүчирхийллийг эскалац үүсгэж болохыг харуулсан жишээ юм (Reicher, S, 2004). Мөн үймээний үеэр согтууруулах ундаа хэрэглэсэн хүмүүсийн эзлэх хувь өндөр байсан нь хүчирхийллийг улам хүчтэй болгоход нөлөөлсөн (Human Rights Watch, 2008).

Жагсаал, цуглаанаас үүдэлтэй гэмт хэрэг нь нийгэм, эдийн засаг, улс төр, хувь хүнд олон талын үр дагавар үзүүлдэг. Энэхүү хэсэгт эдгээр үр дагаврыг системчлэн авч үзнэ.

Нийгмийн үр дагавар: Жагсаал, цуглаанаас үүдэх хүчирхийлэл нь хүмүүсийн амь нас, эрүүл мэндэд ноцтой хохирол учруулдаг. 2008 оны үймээний үеэр таван хүн амь үрэгдэж, гурван зуу гаруй хүн гэмтсэн. Эдгээр хохирогчдын гэр бүл, ойр дотны хүмүүст үлдээсэн сэтгэл зүйн хор нөлөө нь урт хугацаанд үргэлжилдэг (Gankhuyag, U, Central Asian Survey,). Нийгмийн хуваагдал ба итгэлцлийн уналт нь мөн ноцтой үр дагавар юм. Жагсаал, цуглаанаас үүдэх хүчирхийлэл нь нийгмийн хуваагдлыг гүнзгийрүүлж, нийгмийн янз бүрийн бүлгүүдийн хооронд итгэлцэл буурч, улс төрийн туйлшрал нэмэгддэг (Энхбаяр, 2012).

Эдийн засгийн үр дагавар: Жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэрэг нь эд хөрөнгийн шууд хохирол учруулдаг. 2008 оны үймээний үеэр МАХН-ын байрны хохирол ойролцоогоор 9.8 сая ам.доллар, Үндэсний урлагийн галерейгаас нэг мянга гаруй урлагийн бүтээл устгагдсан буюу хулгайлагдсан. Шууд бус хохирол нь хөрөнгө оруулалт буурах, аялал жуулчлал саарах, бизнесийн идэвхжил унах зэрэг хэлбэрээр илэрдэг. Үймээний дараа гадаадын хөрөнгө оруулагчдын итгэлцэл буурч, зарим төсөл хойшлогдсон нь Монгол Улсын эдийн засагт урт хугацааны сөрөг нөлөө үзүүлсэн.

Улс төрийн үр дагавар: Жагсаал, цуглаанаас үүдэх хүчирхийлэл нь ардчиллын үйл явцад сөрөг нөлөө үзүүлдэг. Жагсаалыг хориглох, хязгаарлах хууль тогтоомж өргөжих, иргэдийн улс төрийн идэвхжил буурах зэрэг үр дагавар илэрдэг. “Human Rights Watch, Amnesty International” зэрэг байгууллагууд 2008 оны үймээний дараа Монгол Улсын хүний эрхийн нөхцөл байдлын талаар санаа зовниж байгаагаа илэрхийлсэн (Amnesty International, , 2009) (Human Rights Watch, 2008). Хуулийн хариуцлагын асуудлын хувьд үймээний дараа 700 гаруй хүнийг баривчилсан боловч зөвхөн 182 хүнийг шүүхэд шилжүүлсэн бөгөөд цагдаагийн хэт хүч хэрэглэсэн асуудлаар хариуцлага тооцох ажиллагаа удаашралтай явагдсан нь хуулийн засаглалын зарчимд нийцээгүй (Батдэлгэр, 2022).

Хувь хүнд учирсан үр дагавар: Жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэрэг нь хувь хүнд олон талын үр дагавар үзүүлдэг. Эрүүгийн хариуцлагын хувьд баривчилж, шийтгэснээр хуулийн хариуцлага хүлээж, ял эдэлснээр хувь хүний амьдрал эрс өөрчлөгдөх боломжтой. Тэмдэглэгээний онолын дагуу гэмт хэрэгтэн гэсэн тэмдэглэгээ хүлээснээр ажил олоход хүндрэлтэй болох, нийгмээс гадуурхагдах эрсдэлтэй (Becker, H. S, 1963) Сэтгэл зүйн хувьд хүчирхийлэлд оролцсон буюу гэрч болсон хүмүүст сэтгэлийн гэмтлийн дараах стресс (PTSD) үүсэх боломжтой (Herman, J. L, 1997).

Олон улсын хүний эрхийн баримт бичгүүдэд тайван жагсаал, цуглаан хийх эрхийг баталгаажуулсан. Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглалын 20-р зүйл, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пактын 21-р зүйл зэрэгт энэ эрхийг тунхагласан. OSCE/ODIHR-ын "Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly" (2010) нь жагсаал, цуглааны эрх чөлөөний олон улсын стандартыг тодорхойлсон чухал баримт бичиг юм. Уг удирдамжийн гол зарчмууд нь жагсаал цуглаан хийх эрх нь үндсэн хүний эрх гэж таамаглах, зөвхөн хуульд заасан, зорилгодоо нийцсэн, шаардлагатай, пропорциональ хязгаарлалт зөвшөөрөгдөх, төр тайван жагсаал цуглааныг хамгаалах үүрэгтэй, хүч хэрэглэх нь хамгийн сүүлийн арга хэмжээ байх зэрэг болно.

Монгол Улсын хууль тогтоомжид Монгол Улсад жагсаал, цуглааны эрх чөлөөг Үндсэн хуулиар баталгаажуулсан бөгөөд "Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай" хуулиар нарийвчлан зохицуулдаг. 1994 онд батлагдсан энэхүү хуульд 2006, 2014, 2015, 2017, 2024 онуудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан.

Хүснэгт 4. Хуулийн түүхэн өөрчлөлт

Он	Өөрчлөлт	Агуулга
1994	Анх батлагдсан	Үндсэн зохицуулалт
2006	Нэмэлт	Сүхбаатарын талбайд хориглолт
2014	Өөрчлөлт	Албадан тараах журам
2015	Өөрчлөлт	Зөвшөөрлөөс мэдэгдэлд
2017	Нэмэлт	Гамшгийн үеийн хориглолт
2024	Нэмэлт	Төрийн тусгай хамгаалалт

Дээрх шинжилгээнээс харахад жагсаал, цуглаанаас үүдэлтэй гэмт хэргийн үр дагавар нь зөвхөн тухайн үеийн хохирлоор хязгаарлагдахгүй, харин нийгмийн итгэлцэл, эдийн засгийн тогтвортой байдал, ардчиллын институцид урт хугацааны сөрөг нөлөө үзүүлдэг болохыг харуулж байна. Иймд эрх зүйн зохицуулалтыг олон улсын стандартад нийцүүлэн боловсронгуй болгохын зэрэгцээ, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх цогц бодлого хэрэгжүүлэх шаардлагатай юм.

Дүгнэлт

Энэхүү судалгааны ажлаар Монгол Улсад жагсаал, цуглаанаас үүдэн гарах гэмт хэргийн шалтгаан, нөхцөлийг криминологийн олон талт онолын хүрээнд судалж, эмпирик мэдээлэлд тулгуурлан шинжилсэн. Судалгааны үр дүнд дараах дүгнэлтүүдийг гаргаж байна. Үүнд:

Жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэргийн шалтгааныг криминологийн олон онолоор тайлбарлах боломжтой. “Le Bon”-ын олон нийтийн сэтгэл зүйн онол, “Merton/Agnew”-ийн шахалтын онол, “Becker”-ийн тэмдэглэгээний онол, “Quinney”-ийн зөрчилдөөний онол, “Zimbardo”-гийн деиндивидуализацийн онол, “Reicher”-ийн ESIM загвар зэрэг нь хоорондоо нэмэлт бөгөөд жагсаал, цуглааны үеэр гэмт хэрэг гарах нарийн төвөгтэй үйл явцыг ойлгоход чухал хувь нэмэр оруулдаг.

Монгол Улсад 2014-2024 оны хооронд нийт 1,909 удаагийн жагсаал, цуглаан зохион байгуулагдсан бөгөөд энэ нь ардчиллын хөгжил, иргэдийн улс төрийн идэвхжилийг харуулж байна. Гэвч жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэргийн эрсдэл мөн байгаа тул урьдчилан сэргийлэх бодлого шаардлагатай.

Монгол Улсын түүхэн дэх 2008 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрийн үймээн нь хамгийн ноцтой жагсаал, цуглаанаас үүдсэн гэмт хэрэг бөгөөд энэхүү үйл явдлын криминологийн шинжилгээ нь ирээдүйд ижил төстэй нөхцөл байдлаас урьдчилан сэргийлэхэд чухал сургамж болж байна. Үймээний шалтгаан нь нийгмийн бүтцийн тэгш бус байдал, олон нийтийн сэтгэл зүйн онцлог, цагдаагийн хариу арга хэмжээ зэрэг олон хүчин зүйлийн нэгдэл байсан.

Жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэрэг нь нийгэм, эдийн засаг, улс төр, хувь хүнд олон талын ноцтой үр дагавар үзүүлдэг. Хүний амь нас, эрүүл мэндэд учирсан хохирол, нийгмийн хуваагдал, эдийн засгийн хохирол, ардчиллын үйл явцад учирсан хохирол зэрэг нь урт хугацаанд үргэлжилдэг.

Жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд эрх зүйн орчныг олон улсын стандартад нийцүүлэн боловсронгуй болгох, цагдаагийн үйл ажиллагааг сайжруулах, нийгмийн эдийн засгийн нөхцөлийг сайжруулах, улс төрийн соёл, оролцооны бодлогыг хэрэгжүүлэх зэрэг цогц арга хэмжээ шаардлагатай.

Эцэст нь хэлэхэд, жагсаал, цуглаан хийх эрх нь ардчилсан нийгмийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд түүнийг хамгаалахын зэрэгцээ түүнээс үүдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх нь төр, нийгмийн хамтын хариуцлага юм. Энэхүү судалгааны ажлын үр дүн нь Монгол Улсын хууль тогтоомж, бодлого боловсруулагчид, хууль сахиулах байгууллагад ашигтай мэдээлэл болно гэдэгт итгэл төгс байна.

Санал

Судалгааны үр дүнд тулгуурлан жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, хохирлыг бууруулах дараах бодлогын түвшний саналуудыг дэвшүүлж байна.

Нэгдүгээрт "Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай" хуулийг OSCE/ODIHR-ын удирдамжид нийцүүлэн шинэчлэн найруулах шаардлагатай. Хоёрдугаарт жагсаал цуглаан хийх эрхийг хязгаарлах шалгууруудыг тодорхой болгож, дур зоргын хориглолтоос сэргийлэх хэрэгтэй. Гуравдугаарт жагсаал цуглаан зохион байгуулагчийн эрх, үүргийг тодорхой болгох нь чухал. Дөрөвдүгээрт цагдаагийн хүч хэрэглэх журмыг нарийвчлан тодорхойлж, хэт хүч хэрэглэсэн тохиолдолд хариуцлага тооцох механизм бүрдүүлэх шаардлагатай. Мөн цагдаагийн алба хаагчдын үйлдэлд хяналт тавих бие даасан байгууллага байгуулах, хохирогчдод нөхөн олговор олгох журмыг боловсруулах зэрэг арга хэмжээ авах хэрэгтэй.

Цагдаагийн алба хаагчдыг олон нийтийн сэтгэл зүй, деиндивидуализаци, ESIM загварын талаар сургах нь чухал. Судалгаанаас харахад цагдаагийн хэт хатуу хариу арга хэмжээ нь олон нийтийн эсэргүүцлийг улам хүчтэй болгодог (Reicher, S, 2004). Иймд хүний эрх, хүч хэрэглэх пропорциональ байдлын талаар тусгай сургалт зохион байгуулах, харилцааны ур чадвар, яриа хэлэлцээний техникийн сургалт явуулах, олон улсын жишиг туршлагаас суралцах боломж олгох шаардлагатай. Мөн жагсаал цуглааны зохион байгуулагчидтай урьдчилан холбоо тогтоож хамтран ажиллах, хүч хэрэглэхээс илүүтэй харилцаа, яриа хэлэлцээний аргыг ашиглах нь зүйтэй.

Merton, Agnew нарын шахалтын онолын дагуу жагсаал, цуглаанаас үүдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхийн тулд нийгмийн эдийн засгийн үндсэн шалтгааныг арилгах шаардлагатай (Agnew, 1992) (Merton, 1938). Үүнд ядуурлыг бууруулах, орлогын тэгш бус байдлыг багасгах бодлого хэрэгжүүлэх, ажлын байр бий болгох, залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, боловсролын тэгш хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, нийгмийн халамж, хамгааллын тогтолцоог бэхжүүлэх зэрэг багтана.

Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөг хамгаалах, улс төрийн мэдээллийн ил тод байдлыг нэмэгдүүлэх, улс төрийн туйлшрал, хуваагдлыг бууруулах, зохистой улс төрийн соёлыг хөгжүүлэх, иргэний нийгмийн байгууллагуудыг дэмжих нь мөн чухал.

Жагсаал, цуглааны өмнө эрсдэлийн үнэлгээ хийж, шаардлагатай арга хэмжээ авах, жагсаал цуглааны үеэр сэтгэл хөдлөлийг тайвшруулах арга техник ашиглах, жагсаал цуглаанд оролцогчдод согтууруулах ундаа хэрэглэхгүй байхыг анхааруулах, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслүүдээр жагсаал цуглааны талаар үнэн зөв мэдээлэл түгээх, жагсаал цуглаанаас үүдэх гэмт хэргийн талаарх хор уршгийг олон нийтийн мэдлэг ойлголтыг нэмэгдүүлэх зэрэг арга хэмжээ авах шаардлагатай.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Батдэлгэр, Б. (2022). Монгол Улсын Үндсэн хууль дахь жагсаал цуглаан хийх эрхийг практикт хэрэгжүүлэхэд тулгамдаж буй асуудлууд. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн сан.
2. Батсүх, Д. (2015). Олон нийтийн хүчирхийллийн сэтгэл зүйн шинжилгээ: 2008 оны үймээний жишээн дээр. МУИС-ийн Эрдэм шинжилгээний бичиг, 45(2), 78-95.
3. Батхүү, Т. (2019). Криминологийн онол, арга зүй. Улаанбаатар: ХААИС хэвлэх үйлдвэр.
4. Болд-Эрдэнэ, С. (2018). Гэмт хэргийн социологи. Улаанбаатар: МУИС хэвлэл.
5. Ганболд, Б. (2016). Монгол Улсын криминологийн асуудлууд. Улаанбаатар: Соёмбо принтинг.
6. Монгол Улсын Их Хурал. (1992). Монгол Улсын Үндсэн хууль. Улаанбаатар.
7. Монгол Улсын Их Хурал. (1994). Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем.
8. Монгол Улсын Их Хурал. (2015). Эрүүгийн хууль. Эрх зүйн мэдээллийн нэгдсэн систем.
9. Үндэсний статистикийн хороо. (2024). Гэмт хэргийн статистик 2023. Улаанбаатар.
10. Цагдаагийн ерөнхий газар. (2024). Жагсаал, цуглааны статистик мэдээлэл 2014-2024. Улаанбаатар.
11. Энхбаяр, Б. (2012). Ардчиллын бэхжилт ба нийгмийн тогтвортой байдал. Улс төр судлал, 8(1), 45-62.

Гадаад хэл дээрх эх сурвалж

1. Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47-87.
2. Agnew, R. (2006). *Pressured into crime: An overview of general strain theory*. Roxbury Publishing.
3. Amnesty International. (2009). 'Where should I go from here?': The legacy of the 1 July 2008 riot in Mongolia (ASA 30/003/2009). London.
4. Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. Free Press.
5. Chambliss, W. J. (1975). Toward a political economy of crime. *Theory and Society*, 2(2), 149-170.
6. della Porta, D., & Reiter, H. (Eds.). (1998). *Policing protest: The control of mass demonstrations in Western democracies*. University of Minnesota Press.

7. Diener, E. (1980). Deindividuation: The absence of self-awareness and self-regulation in group members. In P. Paulus (Ed.), *Psychology of group influence* (pp. 209-242). Erlbaum.
8. Gankhuyag, U. (2010). Social consequences of the July 1 riot in Mongolia. *Central Asian Survey*, 29(3), 301-314.
9. Herman, J. L. (1997). *Trauma and recovery: The aftermath of violence*. Basic Books.
10. Human Rights Watch. (2008). *Mongolia: Investigate shootings during July unrest*. New York.
11. Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklahoma Press.
12. Le Bon, G. (1895/2002). *The crowd: A study of the popular mind*. Dover Publications.
13. Lemert, E. M. (1967). *Human deviance, social problems, and social control*. Prentice-Hall.
14. Linz, J. J., & Stepan, A. (1996). *Problems of democratic transition and consolidation*. Johns Hopkins University Press.
15. Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), 672-682.
16. Newburn, T. (2015). The 2011 England riots in recent historical perspective. *British Journal of Criminology*, 55(1), 39-64.
17. OSCE/ODIHR. (2010). *Guidelines on freedom of peaceful assembly* (2nd ed.). Warsaw: OSCE.
18. Postmes, T., & Spears, R. (1998). Deindividuation and antinormative behavior. *Psychological Bulletin*, 123(3), 238-259.
19. Quinney, R. (1977). *Class, state, and crime*. Longman.
20. Reicher, S. (2004). The context of social identity: Domination, resistance, and change. *Political Psychology*, 25(6), 921-945.
21. Sampson, R. J., Morenoff, J. D., & Gannon-Rowley, T. (2002). Assessing "neighborhood effects". *Annual Review of Sociology*, 28, 443-478.
22. Stott, C., & Drury, J. (2017). Contemporary understanding of riots. *Public Understanding of Science*, 26(1), 2-14.
23. Taylor, I., Walton, P., & Young, J. (1973). *The new criminology: For a social theory of deviance*. Routledge & Kegan Paul.
24. Waddington, D. (2007). *Policing public disorder: Theory and practice*. Willan Publishing.
25. Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). SAGE.
26. Zimbardo, P. G. (1969). The human choice: Individuation, reason, and order versus deindividuation, impulse, and chaos. *Nebraska Symposium on Motivation*, 17, 237-307.
27. Zimbardo, P. G. (2007). *The Lucifer effect: Understanding how good people turn evil*. Random House.

УЛААНБААТАР ХОТОД 2024 ОНД ҮЙЛДЭГДСЭН ДЭЭРЭМДЭХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ХАЛУУН ЦЭГ /HOT SPOT/-Т ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

AN ANALYSIS OF HOT SPOTS OF ROBBERY CRIMES COMMITTED IN ULAANBAATAR, 2024

Б.Нямдаваа

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн багш, цагдаагийн ахмад*

Товч агуулга: Нийслэл Улаанбаатар хотод 2024 онд үйлдэгдсэн дээрэмдэх гэмт хэргийн халуун цэгийг тодорхойлох буюу <<Hot spot analyzing>> аргачлалыг ашиглан дээрэмдэх гэмт хэргийн халуун цэгийг тогтоож дээрэмдэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаанд ашиглах зорилгоор энэхүү өгүүллийг бичлээ.

Дээрэмдэх гэмт хэрэг нь эд хөрөнгийн эсрэг гэмт хэргүүдээс бүрэлдэхүүний хувьд ялгарах онцлогтой бөгөөд энэ нь зөвхөн өмчид төдийгүй хүний амь нас, эрүүл мэндэд шууд заналхийлдэг хүнд төрлийн гэмт хэрэгт тооцогддог. Иймээс уг төрлийн гэмт хэргийг судалж, онцлог шинж, гарах нөхцөл шалтгааныг тодорхойлох нь чухал юм.

Abstract: To identify the hotspots of robbery crimes committed in the capital city of Ulaanbaatar in 2024, or to use the <<Hot spot analyzing>> method to identify the hotspots of robbery crimes and use them in robbery prevention activities.

Robbery is distinguished from other property-related crimes by the specific characteristics of its legal composition and is considered a serious type of crime that poses a direct threat not only to property but also to human life and health. Therefore, it is important to study this type of crime and to identify its distinctive features as well as the conditions and causes of its occurrence.

Түлхүүр үгс: Дээрэмдэх гэмт хэрэг, Нийслэл Улаанбаатар хот, гэмт хэргийн халуун цэг тодорхойлох.

Key words: Robbery, Ulaanbaatar, and crime hotspots.

Үндсэн хэсэг

Монгол хэлний товч тайлбар толь бичигт дээрмийг “илэрхийгээр хүчдэн уулгалан булааж авах, дээрэм хийх”, булаалтыг “бусдын эд юмсыг эзэрхэн авах; гараас нь булаан авах”¹ гэж тайлбарласан байна.

Латинаар “robberia” – тонон түрэмгийлэх, уулгалан дайрах, хүчээр булааж авах гэсэн утгатай бол оросын “разбой”- бусдын амь нас, эд хөрөнгөд хүч хэрэглэж халдах, хүний амь нас эрүүл мэндэд заналхийлэл учруулах замаар довтолон халдах гэсэн утгаар илэрхийлэгддэг ажээ. Английн “robbery”- бусдад хүч хэрэглэн айлган сүрдүүлэх замаар халдан довтолж булааж авах гэсэн утгаар тус тус хэрэглэгддэг. Германы “rauberei”- эрх чөлөөнд нь түрэмгийлэн хүч, зэвсэг хэрэглэж халдаж бусдын өмчлөлийн зүйлийг өөртөө эзэрхийлэн булааж авах гэсэн байна. Эдгээр үгийн язгуур

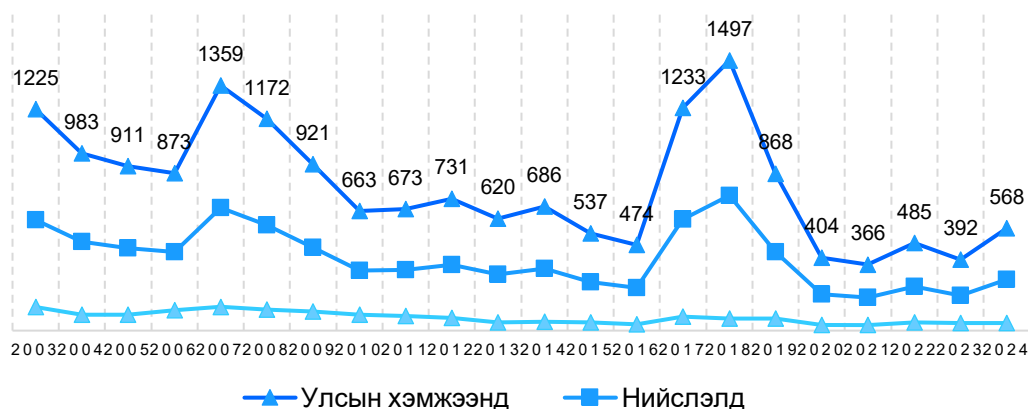
¹ Цэвэл, Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь бичиг. Уб., 1966.

утга, түүний илэрхийлэгдэх арга, хандлага нь өөр өөр боловч хэл зүйн толь бичгүүдэд² тусгагдсан нийтлэг агуулгаараа адил төстэй утгыг илэрхийлснийг харж болно.

Академич С.Нарангэрэл “Дээрэм” (анг. Robbery, raiding, оросын разбой) – эрүүгийн эрх зүй дэх өмчийн эсрэг хамгийн аюултай гэмт хэргийн нэг. “Бусдын эд хөрөнгийг авах зорилгоор амь биед нь аюултайгаар хүч хэрэглэж буюу хүч хэрэглэхээр заналхийлж довтолсон үйлдэл” дээрмийг булаах гэмт хэргээс ялгах шаардлагатай. Булаалт гэдэг нь “бусдын эд хөрөнгийг хүч хэрэглэхгүйгээр хууль бусаар улаан цайм авсан гэмт хэрэг. Булаалт нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэгт хамаарна”³ гэж тайлбарласан байна.

Монгол Улсад 2010 оноос хойших 2024 оны байдлаар дээрэмдэх гэмт хэрэг 6277 үйлдэгдсэн байх ба жилд дунджаар 448 орчим, сард 37 дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдэгдэж байна гэсэн статистик тоон үзүүлэлттэй байна.

Зураг №1 Дээрэмдэх гэмт хэргийн түвшин /2003-2024/

Судлаач миний бие цагдаагийн байгууллагад 2024 онд бүртгэгдсэн 568 дээрэмдэх гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс орон нутаг 82, Нийслэл Улаанбаатар хотын хэмжээнд 486 дээрэмдэх гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна тус 486 дээрэмдэх гэмт хэргийн халуун цэгийг тодорхойлох буюу <<Hot spot analyzing>> аргачлалыг ашиглан дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдэгдсэн газруудын байршил буюу уртраг, өргөргийн мэдээллийг цахим зураглал ашиглах систем/ArcGIS/-д оруулан дээрэмдэх гэмт хэргийн халуун цэгийг тодорхойлсон.

² [http:// dic.academic.ru / dic.net/lawer/ 17802.](http://dic.academic.ru/dic.net/lawer/17802)

³ Нарангэрэл, С. Эрх зүйн толь бичиг. УБ., 2011. 192 дах тал

Зураг №2 Нийслэл Улаанбаатар хотод 2024 онд үйлдэгдсэн 486 дээрэмдэх гэмт хэргийн халуун цэг тодорхойлсон зураглал

Тус зураглалаас харахад Баянгол, Сүхбаатар, Баянзүрх дүүргүүдийн нутаг дэвсгэрийн тодорхой гудамж талбайд дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдэгдэх давтамж өндөртэй, Сонгинохайрхан дүүргийн нутаг дэвсгэрт дээрэмдэх гэмт хэрэг нь тархацтай үйлдэгдэж байгаа нь харагдаж байна.

Нийслэлийн нутаг дэвсгэрүүдэд үйлдэгдсэн дээрэмдэх гэмт хэргүүдийг хариуцсан нутаг дэвсгэрээр нь задлан авч үзэхэд:

Нийслэл (Улаанбаатар хотод)	Бүртгэгдсэн хэрэг	Хэргийн илрүүлэлтийн хувь
Баянгол дүүрэг	125	22.1%
Баянзүрх дүүрэг	89	44.9%
Сүхбаатар дүүрэг	67	44.8%
Сонгинохайрхан дүүрэг	126	34.7%
Хан-Уул дүүрэг	40	30%
Чингэлтэй дүүрэг	38	36.4%
Багануур дүүрэг	0	-
Багахангай дүүрэг	0	-
Налайх дүүрэг	1	100%
Нийт	486	35.6%

Хүснэгт №1 Нийслэл Улаанбаатар хотод 2024 онд бүртгэгдсэн дээрэмдэх гэмт хэрэг⁴

Тус бүртгэгдсэн дээрэмдэх гэмт хэргийн илрүүлэлтийн талаар Хүнд гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсийн 14 алба хаагчидтай, Нийслэлийн дүүргүүдийн Баянгол

⁴ Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн мэдээллийн сангаас түүвэрлэн авав. 2024.

дүүргийн цагдаагийн нэгдүгээр хэлтсийн 12 эрүүгийн мөрдөгч, Баянзүрх дүүргийн цагдаагийн нэгдүгээр хэлтсийн 10 эрүүгийн мөрдөгч, Сонгинохайрхан дүүргийн цагдаагийн гуравдугаар хэлтсийн 7 эрүүгийн мөрдөгч нартай дээрэмдэх гэмт хэргийг мөрдөн шалгахад гарч буй хүндрэлийн урьдчилсан бэлтгэсэн асуулгын дагуу ярилцлага явууллаа. Үүнийг нэгтгэн давтагдсан дарааллаар нь авч үзвэл:

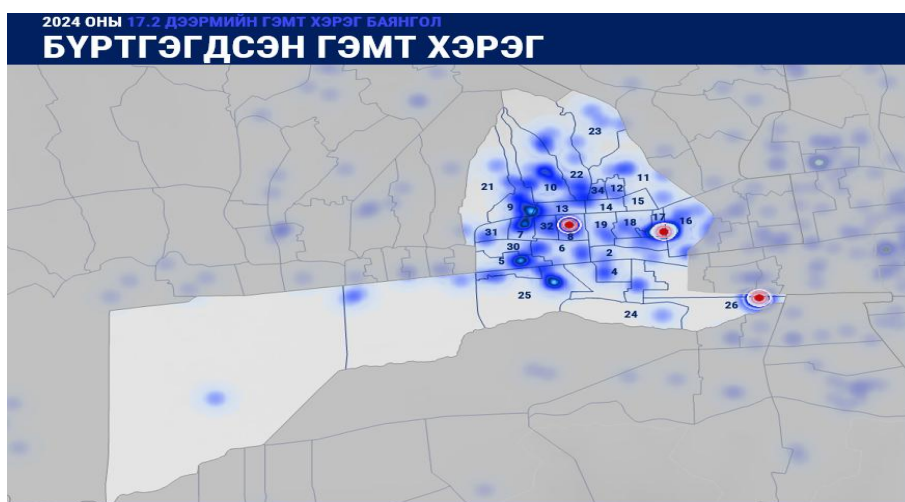
1. Дээрэмдэх гэмт хэргийн хохирогч нар нь архи согтууруулах ундааны зүйл хэрэглэсэн байдаг учраас дээрэмдүүлсэн буюу /хэргийн газрыг/ зааж өгч чададгүйн улмаас хэрэгт ач холбогдол бүхий нотлох баримтуудыг цуглуулахад хүндрэл бэрхшээл тулгардаг.

2. Дээрэмдэх гэмт хэрэг ихэвчлэн шөнийн буюу оройн цагаар, үзэгдэх орчин хязгаарлагдмал, гудамж талбайн гэрэлтүүлэг муутай газруудад мөн телехяналтын камергүй бүс, гудамж, талбай, олон нийтийн газар, орон сууцны булан, орцонд ихээр үйлдэгдэж байх тул гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг шуурхай эрэн сурвалжилж олж тогтооход хүндрэл тулгардаг.

3. Дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг нотлох баримт бол хяналтын камер байдаг гудамж талбай, олон нийтийн газруудад, хяналтын камерууд хангалттай байдаггүй, аж ахуй нэгж байгууллага, иргэдийн хяналтын камерууд чанарын шаардлага хангахгүй муу дүрслэлтэй, гэмт этгээдийн царай төрхийг тодорхой гаргаж өгч чададгүй, дийлэнхи аж ахуй нэгж байгууллагын хяналтын камерууд ажилладаггүй учраас гэмт хэргийг илрүүлэхэд хүндрэлтэй байдаг.

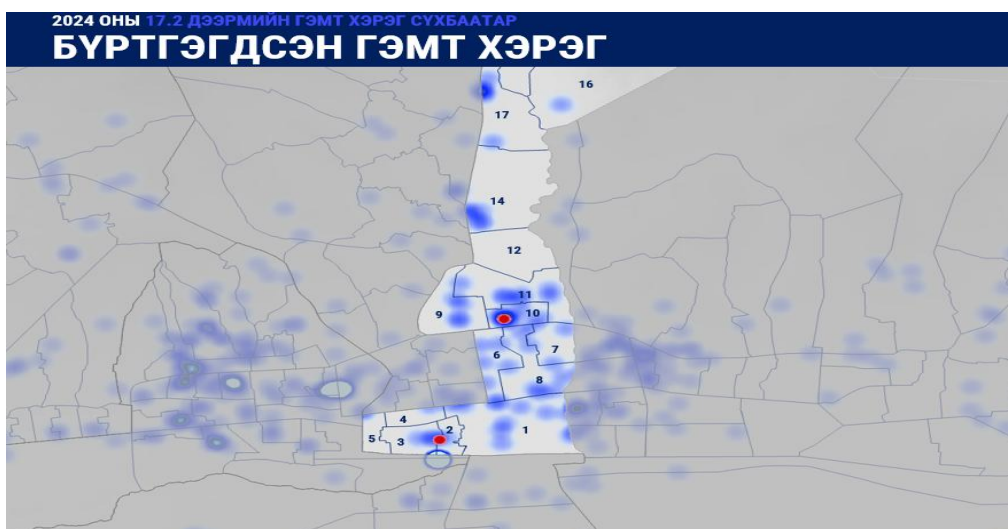
4. Цагдаагийн байгууллагаас хэрэгжүүлж буй ногоон бүс төслийн хяналтын камерууд нь шөнийн цагт гэмт этгээдийн дүрсийг тод сайн тодруулж чададгүй холоос дүрсийг гаргадаг, царай таних системгүй хяналтын камерууд байдаг мөн гэмт хэрэгтний ашигласан болон сууж явсан тээврийн хэрэгслийн гэрлийн гялбаанаас болоод тээврийн хэрэгслийн улсын дугаарыг тогтоож чададгүй зэрэг ярилцлагын үр дүн тогтоогдсон.

Баянгол дүүргийн нутаг дэвсгэрт бүртгэгдсэн 125 дээрэмдэх, Сүхбаатар дүүргийн нутаг дэвсгэрт бүртгэгдсэн 67, Баянзүрх дүүргийн нутаг дэвсгэрт бүртгэгдсэн 89 гэмт хэрэгт халуун цэгийг тогтоох аргачлалын дагуу халуун цэгийг тодорхойлсон.

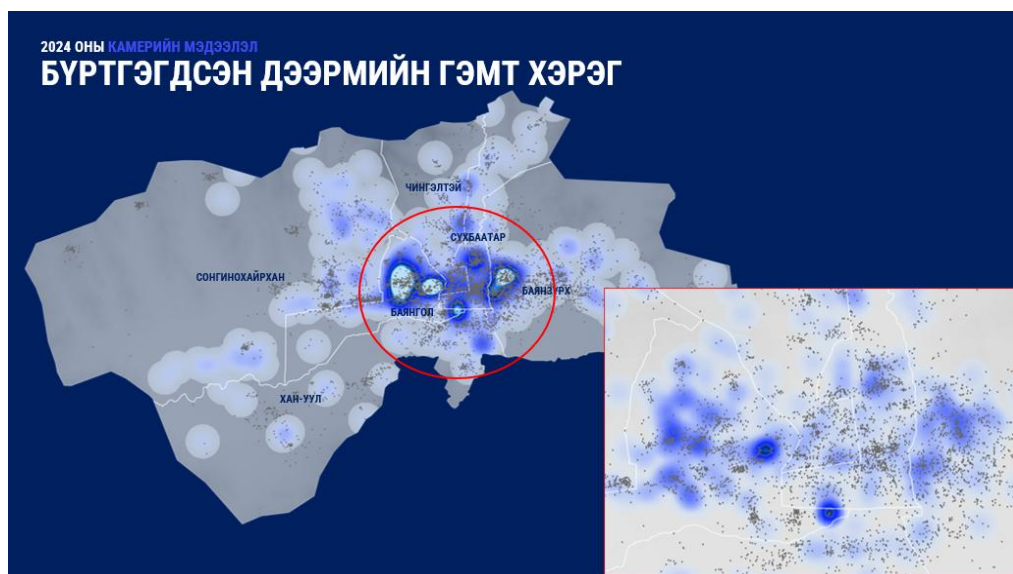
Зураг №3 Баянгол дүүргийн нутаг дэвсгэрт 2024 онд үйлдэгдсэн 125 дээрэмдэх гэмт хэргийн халуун цэг тогтоосон зураглал

Баянгол дүүргийн нутаг дэвсгэрт дээрэмдэх гэмт хэрэг нь газар нутгийн хувьд жигд тархацтай үйлдэгдэж байх бөгөөд 9, 7, 8, 30, 25, 17, 18, 16, 26, 10, 5, дугаар хорооны нутаг дэвсгэрүүдэд түлхүү үйлдэгдэж байна.

Зураг №4 Сүхбаатар дүүргийн нутаг дэвсгэрт 2024 онд үйлдэгдсэн дээрэмдэх 67 гэмт хэргийн халуун цэг тодорхойлсон зураглал

Тус зураглалаас харахад Сүхбаатар дүүргийн нутаг дэвсгэрт дээрэмдэх гэмт хэрэг нь газар нутгийн хувьд жигд тархацтай үйлдэгдэж байх бөгөөд 2, 10, 11, 1, 8, 14, 7 дугаар хорооны нутаг дэвсгэрүүдэд түлхүү үйлдэгдэж байна.

Зураг №5 Баянзүрх дүүргийн нутаг дэвсгэрт 2024 онд үйлдэгдсэн 89 дээрэмдэх гэмт хэргийн халуун цэг тодорхойлсон зураглал

Тус зураглалаас харахад Баянзүрх дүүргийн нутаг дэвсгэрт дээрэмдэх гэмт хэрэг нь газар нутгийн хувьд жигд тархацтай үйлдэгдэж байх бөгөөд 1, 5, 6, 10, 7, 18,

15, 4 дүгээр хорооны нутаг дэвсгэрүүдэд түлхүү үйлдэгдэж байна тус нутаг дэвсгэр нь олны хэллэгээр бол сансрын тунел орчмын хэсэг бөгөөд тус хэсэг нь согтууруулах ундаагаар үйлчлэх баар, цэнгээний газрууд ихтэй, гудамж талбайн гэрэлтүүлэг муу, орон сууцны гудамж, орц ихтэй байдаг учраас дээрэмдэх гэмт хэрэг гарах шалтгаан болж байна.

Согтууруулах ундаа борлуулах, үйлчлэх цэгийг дүүргээр авч үзвэл 2017 онд нийт цэгийн 20.8 хувь нь Сонгинохайрхан дүүрэгт, 20.7 хувь нь Баянзүрх дүүрэгт, 18.2 хувь нь Баянгол дүүрэгт, 13.7 хувь нь Сүхбаатар дүүрэгт, 12.1 хувь нь Чингэлтэй дүүрэгт, 9.4 хувь нь Хан-Уул дүүрэгт, үлдсэн 5.0 хувь нь Налайх, Багануур, Багахангай дүүрэгт байршиж байна. Үүнийг төрлөөр нь харвал, Сонгинохайрхан, Баянзүрх дүүрэгт худалдааны цэг болох зөвшөөрөлтэй дэлгүүрүүд, харин Баянгол, Сүхбаатар дүүрэгт үйлчилгээний цэгүүд болох зоогийн газар, бар, кафе төвлөрсөн байна⁵.

Нийслэл Улаанбаатар хотод 2024 онд бүртгэгдсэн дээрэмдэх гэмт хэргүүдийг нийслэлийн нутаг дэвсгэрт бүртгэлтэй телехяналтын камерт харьцуулалт хийж үзэхэд:

Тус зураглалаас харахад гэмт хэрэг дээрэмдэх гэмт хэрэг давтамжтай үйлдэгдэж буй газруудад телехяналтын камерын бага суурилагдсан байна.

Дүгнэлт

Нийслэл Улаанбаатар хотод 2024 онд үйлдэгдсэн дээрэмдэх гэмт хэргийг “Hot spot analyzing” аргачлалаар судалж, газарзүйн байршилд суурилсан дүн шинжилгээ хийхэд уг төрлийн гэмт хэргийн тархалт, үйлдэгдэж буй байршлыг бодитой тодорхойлж судлан үзэхэд дээрэмдэх гэмт хэрэг нь Баянгол, Сонгинохайрхан, Сүхбаатар, Баянзүрх дүүргийн тодорхой гудамж, хороонд давтагдах шинжтэй үйлдэгдэж байна. Дээрэмдэх гэмт хэрэг ихээр давтамжтай үйлдэгдэж буй газрууд нь согтууруулах ундаа худалдах, үйлчлэх цэг ихтэй, хүн ихээр цуглардаг, шөнийн цагт гудамж талбайн гэрэлтүүлэг муу, аж ахуй нэгж байгууллагын болон орон сууцны орц, гадна байрлах телехяналтын камерын тоо, чанар, техникийн боломж нөхцөл нь дээрэмдэх гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийг илрүүлэх боломжийг нээж өгөх боломжгүй байна. Иймд дээрэмдэх гэмт хэрэг нь зөвхөн хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагааны асуудал бус, хот төлөвлөлт, гэрэлтүүлэг, хяналтын систем, хэрэглээний бүтээгдэхүүний бодлоготой шууд уялдаатай нийгмийн цогц асуудал болж байна.

Санал

1. Хот төлөвлөлт болон гэрэлтүүлэг муутай гудамж талбайг судлан хяналтын дэд бүтцийг сайжруулж Улаанбаатар хотын гудамж талбай, орон сууцны хорооллуудын орц, гадна талбай, олон нийтийн үзвэр үйлчилгээний болон гудамж талбайд *CP TED*-д суурилсан хот төлөвлөлтийг нэвтрүүлэх, гэрэлтүүлэггүй гудамж талбайд гэрэлтүүлгийг нэмэгдүүлэх, хөдөлгөөн мэдэрдэг ухаалаг гэрэл суурилуулах, хиймэл оюун ухаант AI өндөр нарийвчлалтай камерын сүлжээг хөгжүүлж нэвтрүүлэх.

2. Согтууруулах ундааны хэрэглээг бууруулах бодлого боловсруулах тухайлбал архи согтууруулах ундаа худалдан борлуулах цагийн хязгаарыг шинэчлэн тогтоох, баар, цэнгээний болон үйлчилгээний газруудын орчинд телехяналтын камер,

⁵ ҮСХ. Согтууруулах ундааны хэрэглээ, үйлдвэрлэл өнөөгийн байдал. УБ., 2019.

ухаалаг гэрэлтүүлэг суурилуулах, согтууруулах ундаа хэрэглэсэн этгээдүүдийг эрсдэлтэй бүсэд үлдээхгүйгээр хамгаалалттай бүсэд хүргэх "сэргээлтийн цэг" байгуулах.

3. Гэмт хэргийн халуун цэгүүдийг ArcGIS системийн тусламжтайгаар гэмт хэрэг хамгийн их гарч буй "Hotspot" цэгүүдийг тогтоох эдгээр цэгт чиглэсэн цагдаагийн эргүүлийн давтамж, хяналтын камерыг нэмэгдүүлэх, иргэдийн хяналтын бүлэг (Neighborhood watch)-ийг идэвхжүүлэх.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Цэвэл.Я. Монгол хэлний товч тайлбар толь бичиг. Уб., 1966.
2. С Нарангэрэл. Эрх зүйн толь бичиг. Уб., 2011.
3. ҮСХ. Согтууруулах ундааны хэрэглээ, үйлдвэрлэл өнөөгийн байдал. Уб., 2019.
4. Цагдаагийн байгууллагын хэмжээнд бүртгэгдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн товхимол. Уб., 2024.
5. [http:// dic.academic.ru / dic.net/lawer/](http://dic.academic.ru/dic.net/lawer/) веб хуудас.

ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

ЯЛТНЫ ЭРХ ЗҮЙН БАЙДЛЫН ОНОЛ, ЗОХИЦУУЛАЛТ БА ОЛОН УЛСЫН ТУРШЛАГЫН ХАРЬЦУУЛСАН СУДАЛГАА

A COMPARATIVE STUDY OF THE LEGAL STATUS OF PRISONERS THEORY, REGULATION, AND INTERNATIONAL PRACTICE

Б.Наргулан

*Отгонтэнгэр их сургуулийн Хууль зүйн сургуулийн
Нийтийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш*

Товч агуулга: Эрүүгийн эрх зүйн бодлогын эцсийн зорилт нь зөвхөн гэмт үйлдэлд хариу өгөх дээр тулгуурлах бус, гэмт хэрэгтэн болсон этгээдийн хүний эрхийг хамгаалах, нийгэмд дахин нэгтгэх үйл явцыг мэргэжлийн, шинжлэх ухаанч, хүний эрхэд суурилсан байдлаар зохион байгуулахад оршино. Шүүхийн хүчинтэй шийдвэрээр ял эдэлж буй этгээдийг “ялтан” хэмээх бөгөөд тэдний эрх зүйн байдал нь хүний эрхийн үндсэн зарчмуудтай нягт уялдсан тусгай статустай⁶ Ялтны эрх зүйн байдал гэдэг нь тухайн этгээд ял эдлэх хугацаанд ямар эрх эдлэх, ямар үүрэг хүлээх, ямар эрх хязгаарлагдахыг тодорхойлсон эрх зүйн цогц харилцааг хэлнэ.

Монгол Улсад хүний эрхийн хамгаалалт сүүлийн арван жилүүдэд харьцангуй сайжирсан боловч хорих байгууллагын нөхцөл, эрхийн баталгаажуулалт, ялтныг нийгэмшүүлэх бодлого олон талын сорилттой хэвээр байна. Хүний эрхийн Үндэсний Комисс, НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооноос өгсөн зөвлөмжүүдэд хорих байгууллагын ачаалал, эрүүл мэндийн үйлчилгээний хангалтгүй байдал, уулзалтын зохицуулалтын асуудлыг хэд хэдэн удаа онцолжээ⁷ Эдгээр нь ялтны эрх зүйн байдлын эрх зүйн зохицуулалтыг зөвхөн хуулийн хүрээнд бус практик хэрэгжилтийн түвшинд нарийн шинжлэх шаардлагатай болгодог.

Abstract: The ultimate objective of criminal law policy is not limited to responding to criminal acts, but also encompasses the protection of the human rights of offenders and the professional, scientific, and human rights-based organization of their reintegration into society. An individual serving a sentence pursuant to a final court decision is referred to as a “prisoner,” whose legal status constitutes a special status closely linked to the fundamental principles of human rights. The legal status of prisoners refers to the complex set of legal relations that define the rights they are entitled to enjoy, the obligations they are required to fulfill, and the rights that may be restricted during the period of sentence enforcement.

Although the protection of human rights in Mongolia has relatively improved over the past decades, detention conditions, guarantees of rights, and policies aimed at the social reintegration of prisoners continue to face multiple challenges. Recommendations issued by the National Human Rights Commission of Mongolia and the United Nations Human Rights Committee have repeatedly highlighted issues such as prison overcrowding, inadequate

⁶ Баасанжав, Ж. (2019). *Хорих ангийн хүний эрхийн нөхцөл байдлын судалгаа*. Улаанбаатар: ХЭҮК.

⁷ UN OHCHR. (2021). *Human Rights Report: Mongolia*. Geneva: United Nations.

healthcare services, and deficiencies in visitation arrangements. These challenges necessitate a thorough examination of the legal regulation of prisoners' legal status not only within the framework of law, but also at the level of practical implementation.

Түлхүүр үг: Хүний эрх, ялтан, шүүгдэгч, хоригдол, эрх зүйн байдал, баталгаа

Keywords: human rights, prisoner, defendant, detainee, legal status, guarantees

Үндсэн хэсэг

Ялтан хэмээх ойлголт нь хүний эрх, эрүүгийн бодлого, эрүүгийн шударга ёсны тогтолцооны гол цөм болж өгдөг. Эрүүгийн хариуцлага хүлээх, ял эдлэх явцын эрх зүйн зохицуулалт нь аливаа улсын хууль дээдлэх зарчим, хүний эрхийг хамгаалах чадавхын чухал үзүүлэлт тул ялтангийн эрх зүйн байдал нь зөвхөн хорих байгууллагын дотоод зохицуулалтын асуудал биш, харин төрийн хүч хэрэглэх эрхийн хүрээ, хүний эрхийн баталгааны онолын төв асуудал болдог (Баасанжав, 2019). Тиймээс ялтангийн эрх зүйн байдлыг судлах нь зөвхөн практик хэрэглээтэй төдийгүй, эрх зүйн онолын түвшний чухал асуудал юм.

Онолын хувьд "ялтан" гэх нэр томьёог тодорхойлоход хэд хэдэн асуудал тулгардаг. Нэгдүгээрт, Монгол Улсын эрх зүйн тогтолцоонд "ялтан" гэсэн легаль тодорхойлолт байдаггүй. Тиймээс судлаачид, хуульчид энэхүү нэр томьёог онолын тухайлсан тодорхойлолтоор нөхөж ирсэн байдаг. Хоёрдугаарт, ялтангийн эрх зүйн байдал нь хүний эрхийн суурь ойлголтоор нөхцөж, хорих байгууллага дахь эрх хязгаарлалтын зайлшгүй ба зохистой хэм хэмжээний тэнцвэрийг тодорхойлох шаардлагатай болдог. Гуравдугаарт, олон улсын эрх зүйн хэм хэмжээ, тухайлбал НҮБ-ын "Nelson Mandela Rules" зэрэг баримт бичиг ялтангийн статусыг хүн төвтэй, эрхэд суурилсан байдлаар тогтоодог бол Монголын бодит нөхцөл, эрх зүйн тогтолцоонд үл нийцэл гарах нь нэлээд түгээмэл.

Энэхүү онолын хэсгийн зорилго нь ялтангийн эрх зүйн байдлын тухай ойлголтын үүсэл хөгжил, хууль зүйн онол дахь байр суурь, олон улсын нэр томьёоны ялгаа, хүний эрхийн онол дахь статустай холбогдох гол үзэл баримтлалуудыг шинжлэхэд оршино. Мөн ялтангийн эрх зүйн байдал нь зөвхөн эрх хасагдах тухай асуудал биш, харин үл хасагдах үндсэн эрхийн цар хүрээ, төрийн үүрэг, хязгаарлалтын зөвшөөрөгдөх хэмжээг тодорхойлох онолын суурь болохыг тодруулна.

Энэхүү өгүүллийн зорилго нь ялтны эрх зүйн байдлын онолын үндэс, Монгол Улсын хууль тогтоомж дахь зохицуулалт, практик хэрэгжилт, олон улсын жишгийн харьцуулалт болон тулгамдаж буй асуудлыг судлан шинжлэх явдал юм. Судалгаанд олон улсын баримт бичиг, Монголын хууль тогтоомж, судлаачдын бүтээл болон практик дүн шинжилгээ ашиглав.

Эрх зүйн байдал (legal status) гэдэг ойлголт нь тухайн этгээд нийгэмд ямар эрх, эрх чөлөө, үүрэг, хариуцлагатай байгааг илэрхийлдэг суурь категор юм. Кельзений "цэвэр эрх зүйн онол"-ын тайлбарласнаар, эрх зүйн байдал нь төрөлхийн бус, харин эрх зүйн хэм хэмжээнээс шууд үүдэлтэй хийсвэр эрх зүйн бүтэц болох бөгөөд тухайн этгээдэд хэн болохынх нь улмаас бус, харин ямар эрх зүйн нөхцөлд орж байгаагаас шалтгаалан ногддог (Kelsen, 1967). Энэ үүднээс авч үзвэл "ялтан" гэдэг статус нь хувь хүний чанартай холбоогүй, зөвхөн эрүүгийн эрх зүйн дүгнэлтээр бий болдог тусгай эрх зүйн байдал юм. Дээр дурдсан онолын агуулгаас харахад эрх зүйн байдал нь хоёр хязгаартай:

1. Ерөнхий эрх зүйн байдал (general legal status) – бүх иргэнд тэгшээр хамаарна.
2. Тусгай эрх зүйн байдал (special legal status) – тодорхой нөхцөлд орсон этгээдэд хамаарна (жишээ: цэргийн албан хаагч, албан тушаалтан, шүүгдэгч, ялтан).

Ингэхэд ялтангийн эрх зүйн байдал нь тусгай статусын төрөлд багтдаг. Энэ статус үүсэх нь хуульд заасан тодорхой үйл явцтай.

- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа
- Шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болох
- Ял гүйцэтгэх байгууллагад шилжих) холбоотой бөгөөд тухайн статус нь төрийн албадлагын хүч нэг тодорхой хэмжээгээр хэрэгжих эрхийг хууль ёсоор зөвшөөрдөг.

Эрх зүйн шинжлэх ухаанд эрх зүйн байдал гэдэг нь тухайн этгээд эрх зүйн харилцаанд ямар байр суурьтай оролцож, ямар эрх, үүрэг эдлэхийг тодорхойлдог суурь категори юм. Иргэн бүр ерөнхий эрх зүйн байдалтай байдаг бол тодорхой нөхцөл байдал үүссэн үед тусгай эрх зүйн байдал бий болдог. Энэ утгаараа ялтангийн эрх зүйн байдал нь хүний ерөнхий эрх зүйн байдлаас ялгаатай, тодорхой хэмжээнд хязгаарлагдсан боловч хүний эрхийн үндсэн агуулга хадгалагдсан тусгай эрх зүйн статусын нэг хэлбэр юм.

Олон улсын эрх зүйн онолд ялтангийн эрх зүйн статусыг гурван үндсэн элементийн нэгдэл гэж үздэг. Нэгдүгээрт, ял эдлүүлэхтэй холбоотойгоор хязгаарлагдах боломжтой эрхүүдийн хүрээ байдаг. Ял шийтгэл оногдуулсан нөхцөлд тухайн этгээдийн хөдөлгөөний эрх, оршин суух эрх, нийгмийн тодорхой харилцаанд оролцох боломж зэрэг зарим эрх зайлшгүй хязгаарлагддаг. Хоёрдугаарт, ямар ч нөхцөлд хязгаарлагдах боломжгүй буюу non-derogable эрхүүдийн хүрээ оршино. Үүнд амьд явах эрх, хүний нэр төр, эрүүдэн шүүх болон хүнлэг бусаар харьцахаас ангид байх эрх зэрэг олон улсын түвшинд баталгаажсан суурь эрхүүд хамаардаг. Гуравдугаарт, ял эдлүүлэх явцад шинээр бий болдог эрхүүдийн хүрээ байдаг бөгөөд үүнд хорих байгууллагын дотоод зохицуулалтын хүрээнд хөдөлмөр эрхлэх боломж, боловсрол эзэмших, сэтгэлзүйн болон нийгмийн үйлчилгээ авах зэрэг эрхүүд ордог. Иймээс ялтангийн эрх зүйн байдал нь дээрх гурван бүрэлдэхүүний нэгдлээр илэрхийлэгддэг бөгөөд энэ нь хүний ерөнхий эрх зүйн байдлаас салангид боловч түүний үндсэн агуулгыг бүрэн үгүйсгэдэггүй, харин тодорхой хүрээнд хязгаарлагдсан бүтэцтэй эрх зүйн институт юм.

Монгол Улсад “ялтан” гэх нэр томьёоны хууль зүйн тодорхойлолт буюу легаль дефиници байхгүй байгаа нь онолын болон практикийн түвшинд тодорхой бэрхшээл үүсгэж байна. Нэр томьёоны албан ёсны тодорхойлолтгүй байдал нь хууль хэрэглээний практикт хэд хэдэн зөрчил, ойлголтын давхардлыг бий болгодог. Юуны өмнө “хоригдол” болон “ялтан” гэсэн ойлголтын ялгааг тодорхойлох боломж хангалтгүй байдаг. Хоригдол гэдэг нь хорих байгууллагад хоригдож буй этгээдийг илэрхийлэх ерөнхий ойлголт бол ялтан гэдэг нь шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрээр гэм буруутай нь тогтоогдож, тодорхой ял шийтгэл оногдуулсан этгээдийг хэлдэг онцлогтой. Мөн шүүгдэгч ба ялтангийн эрх зүйн байдлыг ялган тогтооход хүндрэл үүсдэг. Учир нь шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болох хүртэл тухайн этгээд гэм буруугүйд тооцох зарчмын дагуу шүүгдэгчийн статус хадгалдаг бөгөөд зөвхөн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон тохиолдолд ялтангийн эрх зүйн статус үүсдэг. Түүнчлэн нэр томьёоны албан ёсны тодорхойлолт байхгүй нь ямар эрхийг ямар

үндэслэлээр, ямар хугацаанд хязгаарлахыг эрх зүйн хувьд системтэйгээр тогтоох боломжийг хязгаарлаж байна.

Онолын үүднээс авч үзвэл “ялтан” гэдэг нь зөвхөн ял эдэлж буй этгээдийг илэрхийлэх ойлголт биш бөгөөд харин шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрийн улмаас тусгай эрх зүйн байдалд орсон субъект юм. Монгол Улсын хүчин төгөлдөр хууль тогтоомжид “ялтан” гэх нэр томьёо ашиглагддаг боловч Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль зэрэг үндсэн хуулиудад түүний легаль тодорхойлолтыг тусгайлан тогтоогоогүй байна. Эрүүгийн хуульд “ял шийтгэл”, “ял оноох”, “ял эдлүүлэх” зэрэг ойлголт хэрэглэгддэг боловч “ялтан” гэсэн нэр томьёог тодорхойлсон заалт байхгүй. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд “сэжигтэн”, “яллагдагч”, “шүүгдэгч” зэрэг процессын оролцогчдын статусыг тодорхой заагласан боловч ялтан гэсэн ойлголтыг тодорхойлоогүй байдаг. Харин Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд “ялтан”, “хоригдол” зэрэг нэр томьёо хэрэглэгддэг боловч тэдгээрийн тодорхойлолтыг хууль зүйн хэмжээнд нарийвчлан тогтоогоогүй байна.

Ийм нөхцөлд хуульчид, судлаачид “ялтан” гэсэн ойлголтыг онолын үндэслэлээр тодорхойлж хэрэглэж байгаа бөгөөд нийтлэг хандлагаар шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэрээр гэм буруутай нь тогтоогдож, тодорхой төрлийн ял оногдуулсан этгээдийг ялтан гэж үздэг. Өөрөөр хэлбэл шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болсон мөчөөс эхлэн тухайн этгээд ялтангийн эрх зүйн байдалтай болдог.

Хүний эрхийн олон улсын эрх зүйд хорих байгууллагад байгаа хүмүүсийн эрхийг тусгайлан хамгаалсан хэд хэдэн суурь баримт бичиг байдаг. Тухайлбал, Хүний эрхийн түгээмэл тунхаглал, Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт, НҮБ-ын Хорих байгууллагын стандартын дүрэм буюу Nelson Mandela Rules зэрэг баримт бичгүүдэд хоригдсон хүмүүсийн эрхийг баталгаажуулсан байдаг. Эдгээр баримт бичгийн дагуу хүн хоригдсон ч гэсэн түүний хүний эрх бүрэн үгүйсгэгдэхгүй бөгөөд зөвхөн тодорхой хүрээнд хязгаарлагдах боломжтой гэж үздэг. Тухайлбал, Манделагийн дүрмийн нэгдүгээр зүйлд “хоригдсон бүх хүн хүний ёсоор хүндэтгэгдэх үндсэн эрх эдэлнэ” гэж заасан нь хоригдсон этгээдийг эрхгүй хүн гэж үзэх боломжгүйг харуулдаг. Хүний эрхийн онолын дагуу ялтан нь эрхээ бүрэн алдсан хүн биш, харин тодорхой хязгаарлалтад орсон эрх бүхий хүн гэж ойлгогддог. Энэ хүрээнд эрхийг хязгаарлах нь зөвхөн хуульд заасан, зайлшгүй шаардлагатай, хүний эрхийн мөн чанарыг дордуулахгүй байх нөхцөлийг хангах ёстой бөгөөд үүнийг хүний эрхийн олон улсын эрх зүйд пропорциональ байдлын зарчим буюу proportionality test гэж нэрлэдэг.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд хүн бүрийн үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаажуулсан бөгөөд эдгээр эрхийг зөвхөн хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хязгаарлах боломжтой гэж заасан байдаг. Мөн Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлд хүн бүр эрх, эрх чөлөөгөө эдлэх эрхтэй гэж тогтоосон нь ялтангийн эрх зүйн байдлын суурь баталгаа болдог. Гэсэн хэдий ч Үндсэн хуульд “ялтан” гэсэн тусгай нэр томьёог хэрэглэдэггүй бөгөөд хоригдож буй хүн болон шүүхийн шийдвэрээр ял шийтгэл хүлээсэн хүний эрх зүйн статусыг нарийвчлан ялгаагүй нь практикт тодорхой маргаан үүсгэх шалтгаан болж байна.

Ялтны эрхийн хэрэгжилтийн асуудалд хүний нэр төр, халдашгүй байдлын эрх онцгой ач холбогдолтой. Хорих байгууллагын хаалттай орчинд хүчирхийлэл, дарамт, ялгаварлан гадуурхах явдал үүсэх эрсдэл байдаг тул хүний нэр төрийг хамгаалах хууль зүйн болон институцийн механизмыг бэхжүүлэх шаардлагатай. Эрүүл мэндийн эрхийн хувьд хоригдлуудын дунд сүрьеэ, гепатит, сэтгэцийн эрүүл мэндийн эмгэг зэрэг өвчний тархалт нийт хүн амтай харьцуулахад илүү өндөр байдаг нь эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмж, чанарыг сайжруулах шаардлагатайг харуулж байна.

Мөн сурч боловсрох болон хөдөлмөр эрхлэх эрх нь ялтныг нийгэмшүүлэх бодлогын гол хэрэгсэлд тооцогддог. Гэвч Монгол Улсад мэргэжлийн сургалтын боломж хязгаарлагдмал, хөдөлмөрийн байр хангалтгүй, хөдөлмөрийн нөхцөл, цалин хөлсний асуудал бүрэн шийдэгдээгүй хэвээр байна. Гэр бүлтэйгээ харилцах, уулзах эрх нь ялтны зан үйлийн өөрчлөлт, нийгэмд дахин нэгтгэгдэхэд эерэг нөлөөтэй боловч уулзалтын журам, давтамж, нөхцөл хорих анги бүрт харилцан адилгүй байгаа нь нэгдсэн стандарт шаардлагатайг илтгэнэ. Мөн гомдол гаргах болон шүүхэд хандах эрхийн хэрэгжилт хангалтгүй байгаа бөгөөд гомдол гаргах үйл явц ихэвчлэн хорих байгууллагын дотоод хяналтад явагддаг тул хараат бус хяналтын механизм сул хэвээр байна.

Олон улсын туршлагаас үзэхэд Норвегийн хорих тогтолцоо нь “humanistic corrections” буюу хүнийг төвд тавьсан загвараар хөгжсөн бөгөөд ялтанг ирээдүйн нийгмийн гишүүн гэж үзэн боловсрол, хөдөлмөр, нийгэмшүүлэх бодлогыг түлхүү хэрэгжүүлдэг. Харин Япон улс сахилга бат, дэг журамд суурилсан тогтолцоог хэрэгжүүлдэг боловч хөдөлмөр эрхлэлт, үйлдвэрлэлийн тогтолцоо сайн хөгжсөн байдаг. Германд хорих ял нь нийгмээс тусгаарлах зорилгоос илүү нөхөн сэргээх, дахин нийгэмшүүлэх бодлогыг чухалчилдаг бөгөөд сэтгэлзүйн үйлчилгээ, нийгмийн ажилтны оролцоо өндөр түвшинд хөгжсөн байна.

Монгол Улсад хорих байгууллагын багтаамж хэтрэх, эрүүл мэндийн үйлчилгээний хүртээмж хангалтгүй байх, нийгэмшүүлэх бодлогын хэрэгжилт сул байх, хяналтын тогтолцоо хангалттай хөгжөөгүй зэрэг асуудлууд тулгамдсан хэвээр байна. Зарим хорих ангид нэг хоригдолд ногдох талбай олон улсын стандартаас мэдэгдэхүйц бага байгаа нь хүний эрхийн зөрчил үүсэх эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна. Мөн мэргэжлийн сургалт, хөдөлмөр эрхлэлт, сэтгэлзүйн үйлчилгээний нөөц хязгаарлагдмал байгаа нь ялтныг нийгэмд дахин нэгтгэх бодлогын үр нөлөөг бууруулж байна.

Иймээс Монгол Улсад ялтны эрх зүйн байдлын зохицуулалтыг онол, хууль зүйн түвшинд илүү нарийвчлан тодорхойлох, олон улсын стандарттай нийцүүлэх, хүний эрхэд суурилсан хорих бодлогыг үе шаттай хэрэгжүүлэх шаардлага тулгарч байна.

Дүгнэлт, санал

Ялтны эрх зүйн байдал нь зөвхөн хорих байгууллагын нөхцөл, дэг журамтай холбоотой асуудал биш бөгөөд хүний эрхийн хамгаалалт, эрүүгийн бодлогын үр нөлөө, нийгмийн аюулгүй байдлын багц үзүүлэлт юм. Монгол Улсад хууль тогтоомжийн түвшинд ялтны эрхийн зохицуулалт харьцангуй бүрэн боловч хэрэгжилт хангалтгүй хэвээр байна. Хорих ангиудын нөхцөл, эрүүл мэндийн үйлчилгээ, гомдлын механизм, нийгэмшүүлэх хөтөлбөр, алба хаагчдын сургалт зэрэг чиглэлд бодит шинэчлэл хийх шаардлагатай.

Мөн олон улсын туршлагаас харвал хүний эрхэд суурилсан хорих тогтолцоо нь гэмт хэрэг давтан үйлдэх түвшнийг эрс бууруулдаг. Иймд Монгол Улс хүний эрхэд суурилсан, нийгэмшүүлэх бодлогыг дэмжсэн, ил тод, хариуцлагатай шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх системийг хөгжүүлэх нь нэн чухал байна.

1. Монгол Улсад ялтан гэдэг легаль нэр томьёо байхгүй ч, шүүхийн шийдвэрээр ял шийтгэгдсэн этгээдийг ялтан гэж онолын түвшинд тодорхойлж болох юм.

2. Үндсэн хууль, Эрүүгийн хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хууль, хорих байгууллагын дотоод дэглэм нь ялтангийн эрх зүйн байдалд үндэс суурь болж өгдөг.

3. Ялтангийн эрх хязгаарлалт, шинэ эрх олгох зохицуулалт нь онолын хувьд пропорциональ зарчим, хүний эрхийн баталгаатай нийцэж байна.

4. Олон улсын стандарттай нийцүүлэх нь эрх зүйн зохицуулалтын чадавхыг нэмэгдүүлдэг.

Ашигласан материал

1. Амарсанаа, Б. (2020). Эрх зүйн байдлын онолын үндэс. Улаанбаатар: Сэтгэлийн үг хэвлэл.
2. Даваажав, Т. (2021). Хорих байгууллагад хөдөлмөр эрхлэлтийн бодлогын хэрэгжилтийн асуудал. Хууль зүйн шинжлэх ухаан, 18(2), 44–59.
3. Монголын Хүний Эрхийн Үндэсний Комисс. (2022). Хүний эрхийн байдлын тайлан. Улаанбаатар.
4. Pratt, J. (2008). Scandinavian exceptionalism in an era of penal excess. *British Journal of Criminology*, 48(2), 119–137.
5. UNODC. (2016). *The Nelson Mandela Rules*. Vienna: United Nations.
6. UN OHCHR. (2021). *Human Rights Report: Mongolia*. Geneva: United Nations.
7. WHO. (2020). *Health in prisons: Status report*. World Health Organization.

**АЛДААТАЙ ГҮЙЛГЭЭ, АНДУУРАГДСАН ИЛГЭЭМЖ, ГЭЭГДЭЛ ЭД
ХӨРӨНГӨ, АЛДУУЛ МАЛ ЗАВШИХ ГЭМТ ХЭРГИЙН ШИЙДВЭРЛЭЛТИЙН
ПРАКТИКТ ХИЙСЭН ЭРҮҮГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ**

**A CRIMINAL LEGAL ANALYSIS OF THE PRACTICE OF DECISION IN CASES OF
MISDEMEANOR, MISCONDUCT, MISREPRESENTATION OF PROPERTY, AND
MISREPRESENTATION OF DOMESTIC ANIMALS**

Э.Дашгаадан

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн
Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн профессор,
доктор (Ph.D), цагдаагийн хошууч*

У.Наранбадрах

*Багануур дүүргийн цагдаагийн
хэлтсийн Эрүүгийн цагдаагийн
тасгийн эрүүгийн ахлах мөрдөгч,
цагдаагийн ахмад*

Товч агуулга: Энэхүү өгүүлэлд алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө болон алдуул малыг завшихтай холбоотой гэмт хэргийн шийдвэрлэлтийн практикт эрүүгийн эрх зүйн үүднээс дүн шинжилгээ хийсэн болно. Орчин үед цахим төлбөр тооцооны хөгжил, шуудан хүргэлтийн үйлчилгээний өсөлт, мөн уламжлалт мал аж ахуйн онцлогоос шалтгаалан бусдын өмчийг андуурал, алдаа, санамсаргүй байдлаар өөрт шилжин ирсэн тохиолдолд завших явдал тодорхой хэмжээнд гарах болсон байна. Ийм нөхцөлд эдгээр үйлдлийг эрүүгийн эрх зүйн үүднээс хэрхэн үнэлэх, бусдын өмчийг санаатайгаар завших гэмт хэргийн шинжийг хэрхэн тогтоох, иргэний болон эрүүгийн эрх зүйн харилцааг ялган тогтоох асуудал практикт маргаан дагуулж байна.

Судалгаанд хууль зүйн тайлбарын арга, харьцуулалтын арга, шүүхийн шийдвэрийн практикт дүн шинжилгээ хийх аргыг ашигласан. Судалгааны үр дүнд дээрх төрлийн үйлдлүүдийг гэмт хэрэгт тооцох үндэслэл, субъектив болон объектив шинжийг тогтоох шалгуур, мөн практикт тулгарч буй эрх зүйн хийдэл, ойлголтын зөрүүг тодорхойлов. Түүнчлэн гээгдэл эд хөрөнгө болон андуурч шилжсэн хөрөнгийг буцаан өгөх үүргийг биелүүлээгүй тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эрх зүйн үндэслэл, түүний хэрэглээний онцлогийг тодорхойлж, хууль хэрэглээний нэгдмэл байдлыг хангах шаардлагыг дэвшүүлэв.

Судалгааны дүнд алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул малыг завшихтай холбоотой гэмт хэргийн эрх зүйн зохицуулалт, шийдвэрлэлтийн практикийг боловсронгуй болгох чиглэлээр зарим санал, зөвлөмжийг боловсруулсан болно.

Abstract: This article analyzes the practice of resolving crimes related to erroneous transactions, mistaken parcels, stolen property, and stolen livestock from a criminal law perspective. In modern times, due to the development of electronic payments, the growth of postal delivery services, and the characteristics of traditional livestock farming, embezzlement has become a certain extent in cases where someone else's property is

transferred to you by mistake, mistake, or accident. In such circumstances, the issue of how to evaluate these acts from a criminal law perspective, how to determine the nature of the crime of intentional embezzlement of other people's property, and how to distinguish civil and criminal legal relations is controversial in practice.

The study used the method of legal interpretation, comparative methods, and the method of analyzing the practice of court decisions. The results of the study identified the grounds for considering the above types of acts as crimes, the criteria for determining subjective and objective characteristics, and the differences in legal concepts and understandings encountered in practice. In addition, the legal basis for imposing criminal liability in the event of failure to fulfill the obligation to return stolen property and mistakenly transferred assets, the characteristics of its application, and the requirements for ensuring the unity of legal application were determined.

As a result of the study, some suggestions and recommendations were developed to improve the legal regulation and resolution practice of crimes related to mistaken transactions, mistaken parcels, stolen property, and stolen livestock.

Түлхүүр үгс: Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал, хөрөнгө завших гэмт хэрэг, эрүүгийн эрх зүй, шүүхийн практик, өмчийн эсрэг гэмт хэрэг, хууль хэрэглээ.

Keywords: Wrongful transactions, mistaken parcels, stolen property, stolen livestock, embezzlement crimes, criminal law, judicial practice, crimes against property, legal application.

Үндсэн хэсэг

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар бүлэгт өмчийн эсрэг гэмт хэргүүдийг тусгасан байдаг. Үүний дотор Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйлд алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул малыг завшихтай холбоотой зохицуулалтыг тусгасан байдаг. Энэ зүйлд зааснаар бусдын эд хөрөнгө санамсаргүй байдлаар өөрийн эзэмшилд орсон тохиолдолд түүнийг эзэнд нь буцаах үүрэгтэй. Хэрэв тухайн хүн уг эд хөрөнгийг санаатайгаар өөртөө авч ашиглавал гэмт хэрэгт тооцогдож эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжтой.

Эрүүгийн хуулийн тайлбар судалгаанд дурдсанаар энэ төрлийн гэмт хэргийн онцлог нь тухайн этгээд анхнаасаа хулгай хийх зорилготой байгаагүй боловч дараа нь тухайн эд хөрөнгийг өөрийн болгох санаа төрж завшсанаар гэмт хэрэг бүрддэг гэж үздэг.

Алдаатай гүйлгээ гэдэг нь банк, санхүүгийн байгууллага эсвэл хувь хүмүүсийн

алдаанаас шалтгаалан мөнгө буруу дансанд шилжихийг хэлнэ. Хэрэв тухайн хүн энэ мөнгийг буцааж өгөх боломжтой атлаа санаатайгаар ашиглавал гэмт хэрэгт тооцогдоно.

Жишээлбэл, банкны алдаанаас болж таны дансанд илүү мөнгө орж ирсэн бол үүнийг өөртөө ашиглах нь хууль зөрчсөн үйлдэл болно.

Андуурагдсан илгээмж, шуудан, хүргэлтийн үйлчилгээний явцад илгээмж буруу хүнд хүргэгдэх тохиолдол гардаг. Хэрэв тухайн хүн энэ илгээмжийг жинхэнэ эзэнд нь буцааж өгөхгүйгээр өөртөө ашиглавал мөн адил гэмт хэрэгт тооцогддог.

Гээгдэл эд хөрөнгө гудамж, олон нийтийн газар, байгууллага зэрэг газарт эд зүйлс гээгдэх тохиолдол байдаг. Ийм эд зүйл олсон хүн эзэнд нь мэдэгдэх, холбогдох байгууллагад хүлээлгэн өгөх үүрэгтэй. Харин өөртөө авч ашиглавал завших гэмт хэрэг болно.

Монгол Улсад мал аж ахуй өргөн тархсан тул алдуул мал олдох тохиолдол элбэг. Хэрэв хэн нэгэн хүний мал төөрч ирэхэд эзэнд нь мэдэгдэхгүйгээр ашиглах, зарж борлуулах зэрэг үйлдэл хийвэл мөн гэмт хэрэгт тооцогддог.

Энэ төрлийн гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн нь дараах үндсэн шинжүүдээс бүрдэнэ.

Нэгдүгээрт: Гэмт хэргийн объект нь бусдын өмчийн эрх байдаг. Өөрөөр хэлбэл тухайн эд хөрөнгө нь хууль ёсны эзэмшигчтэй байх ёстой.

Хоёрдугаарт: Гэмт хэргийн объектив тал нь алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул малыг эзэнд нь буцаах боломжтой атлаа санаатайгаар өөртөө ашиглах үйлдлээр илэрдэг. Эрүүгийн хуулийн 17.1 заасан хулгайлах, 17.12 заасан мал хулгайлах, 17.4 заасан завших гэмт хэргээс дараах шинж тэмдгээр ялгардаг.

Гуравдугаарт: Гэмт хэргийн субъект нь 16 насанд хүрсэн, эрүүгийн хариуцлага хүлээх чадвартай хүн байна.

Дөрөвдүгээрт: Субъектив тал нь шууд санаатай үйлдэл байдаг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн хүн эд хөрөнгө өөрийнх нь биш гэдгийг мэдсээр байж өөртөө ашиглахаар шийдсэн байдаг.

Тухайн гэмт хэргийн нийгмийн хор уршиг нь иргэдийн хоорондын итгэлцлийг сулруулж, өмчийн эрхийн баталгааг алдахад хүргэдэг. Мөн банк санхүүгийн систем, шуудан хүргэлтийн үйлчилгээний найдвартай байдалд сөргөөр нөлөөлөх боломжтой. Иймээс иргэн бүр хууль эрх зүйн мэдлэгтэй байж, олдсон эд хөрөнгийг эзэнд нь буцаах ёс зүйн хандлагыг төлөвшүүлэх нь чухал юм.

Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйлд заасан гэмт хэргийг тохиолдол тус бүрээр нь ялгахын тулд жишээгээр тайлбарлав. Тухайлбал, алдаатай гүйлгээ гэдэг нь иргэний банкны дансанд санамсаргүй байдлаар 3 сая төгрөг шилжиж оржээ. Тухайн хүн энэ мөнгө өөрийнх нь биш гэдгийг мэдсэн боловч банканд мэдэгдэхгүйгээр бэлэн мөнгө болгон авч хувийн хэрэгцээндээ зарцуулсан байна. Хожим банкны шалгалтаар алдаа илэрч тухайн хүнээс мөнгийг буцаан гаргуулж, хуулийн хариуцлага тооцсон. Андуурагдсан илгээмж бол шуудангийн хүргэлтийн алдаанаас болж үнэтэй цахилгаан хэрэгсэл өөр хүнд хүргэгдсэн байна. Илгээмжийг хүлээн авсан хүн жинхэнэ эзэнд нь буцааж өгөх боломжтой байсан боловч өөртөө авч хэрэглэсэн. Гээгдэл эд хөрөнгө бол олон нийтийн газар түрийвч олсон иргэн эзнийг нь тогтоох боломжтой байсан боловч мөнгийг нь авч хэрэглэсэн. Хяналт камерын бичлэгээр уг үйлдэл тогтоогдож хуулийн байгууллагаас шалгалт хийсэн. Алдуул мал гэдэг нь хөдөө орон нутагт төөрсөн адууг өөр айл олж, эзэнд нь мэдэгдэхгүйгээр нуун зарсан тохиолдол гарсан. Энэ нь мөн бусдын өмчийг завшсан үйлдэлд хамаарч хууль зүйн хариуцлага үүссэн зэргийг ойлгож болох юм.

Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйлд зааснаар “Алдуул мал завших” гэмт хэрэг зүйлчлэн эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээр шийдвэрлэхдээ дараах буруу

практик тогтсон асуудлыг хөндөн эрүүгийн эрх зүй талаас шийдвэрлэх нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэр гаргасан шүүхийн шийтгэх тогтоолыг харгалзан үзэхэд, 2017 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс 2025 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдөр хүртэлх хугацаанд Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлд заасан “Мал хулгайлах” гэмт хэргээр 1166 үйлдэл холбогдлыг шийдвэрлэж ял шийтгэл оногдуулсан, тус хуулийн 17.5 дугаар зүйлд зааснаар “Алдуул мал завших” үйлдлээр 640 үйлдэл холбогдлыг шийдвэрлэж ял шийтгэл оногдуулсан.

Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлд заасан “Мал хулгайлах” зүйл ангиар шийдвэрлэсэн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийж хохирогч, холбогдогч, гэрч нарын шийтгэх тогтоолт дурдагдсан мэдүүлгийг уншиж танилцахад ижил сүргээсээ тасарсан алдуул мал нь бусдын малтай нийлдэг, малын эзэн нь өөрийн эзэмшлийн мал биш гэдгийг мэдсэн боловч завшсан үйлдэл гаргасан байхад иргэний хуулийн 117 дугаар зүйлийн 117.1 дэх хэсэгт Алдуул мал олсон этгээд нь энэ тухай орон нутгийн захиргааны буюу цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэж малын эзнийг тогтоох хүртэл өөрийн эзэмшилд байлган маллах буюу орон нутгийн захиргааны буюу цагдаагийн байгууллагад шилжүүлэх үүргээ биелүүлээгүй хувьдаа захиран зарцуулсан хэдэн толгой малын хэн нэгэнд, шилжүүлсэн захиран зарцуулсан, эсвэл худалдан борлуулж ашиг олсон Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйлд заасан “Алдуул мал” завших гэмт хэргийн үйлдэл байхад Иргэний хуулийн 117.1 дэх хэсэгт заасан үүргээ биелүүлээгүй эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлд заасан “Мал хулгайлах” гэмт хэрэг үйлдсэн гэж зүйлчилж ял шийтгэл оногдуулж байгаа нөхцөл практикт тогтсон байна.

Эдгээр төрлийн үйлдлийг эрүүгийн эрх зүйн үүднээс үнэлэхэд гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний дараах элементүүдийг тодорхойлох шаардлагатай.

Объект нь өмчлөгчийн өмчлөх, эзэмших, ашиглах эрхтэй холбоотой нийгмийн харилцаа байдаг.

Объектив тал нь бусдын өмчийг хууль бусаар өөртөө авч үлдэх, ашиглах, буцаан өгөхөөс татгалзах үйлдлээр илэрнэ. Энд тухайн эд хөрөнгө тухайн этгээдийн хууль ёсны өмч биш боловч санамсаргүй байдлаар түүний мэдэлд шилжсэн байх нь онцлог юм.

Субъект нь эрүүгийн хариуцлага хүлээх насанд хүрсэн, хэрэг хариуцах чадвартай этгээд байна.

Субъектив тал нь шууд санаатай хэлбэрээр илэрдэг. Өөрөөр хэлбэл тухайн этгээд эд хөрөнгө өөрийнх нь өмч биш гэдгийг мэдсээр байж буцаан өгөхгүйгээр өөртөө ашиглах зорилго агуулсан байх шаардлагатай.

Практикт дээрх төрлийн хэргийг шийдвэрлэх явцад хэд хэдэн асуудал гарч байна.

Нэгдүгээрт, иргэний болон эрүүгийн эрх зүйн харилцааг ялгах асуудал бий. Зарим тохиолдолд алдаатай гүйлгээтэй холбоотой маргааныг иргэний журмаар шийдвэрлэх боломжтой боловч санаатайгаар буцаан өгөхөөс татгалзсан бол эрүүгийн шинжтэй болдог.

Хоёрдугаарт, санаатай байдлыг нотлох асуудал хүндрэлтэй байдаг. Тухайн этгээд эд хөрөнгө өөрийнх нь өмч биш гэдгийг мэдсэн эсэхийг тогтоох нь мөрдөн шалгах ажиллагаанд төвөгтэй байдаг.

Гуравдугаарт, хууль хэрэглээний нэгдмэл байдал хангалтгүй байна. Зарим тохиолдолд ижил төстэй нөхцөл байдалд өөр өөр шийдвэр гаргах явдал ажиглагддаг.

Дөрөвдүгээрт, технологийн хөгжилтэй холбоотой шинэ төрлийн нөхцөл байдал үүсэж байна. Тухайлбал цахим банк, цахим худалдаа, хүргэлтийн үйлчилгээ нэмэгдэхийн хэрээр андуурал, алдаанаас үүдэлтэй өмчийн маргаан өсөх хандлагатай байна.

Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завших гэмт хэрэг нь Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүйд өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн бүлэгт хамаарах бөгөөд статистик судалгаанаас үзэхэд энэ төрлийн гэмт хэрэг нийт гэмт хэргийн дотор өндөр хувийг эзэлдэг байна. Ийм төрлийн гэмт хэрэгт хулгай, залилан, завших, үрэгдүүлэх зэрэг өмчийн эсрэг үйлдлүүд багтдаг бөгөөд эдгээрийн дотор алдаатай гүйлгээ, гээгдэл эд хөрөнгийг завших зэрэг үйлдэл нь практикт нэмэгдэх хандлагатай ажиглагдаж байна.

Монгол Улсын хэмжээнд бүртгэгдэж буй гэмт хэргийн бүтэц, статистик үзүүлэлтийг авч үзвэл өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг хамгийн их хувийг эзэлдэг байна. Тухайлбал, 2023 оны эхний арван сарын байдлаар улсын хэмжээнд нийт 31,258 гэмт хэрэг бүртгэгдсэнээс 19,471 буюу 62.3 хувь нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг байсан нь энэ төрлийн гэмт хэрэг нийгэмд хамгийн түгээмэл байгааг харуулж байна.

Өмчийн эсрэг гэмт хэргийн дотор завших, үрэгдүүлэх, залилан мэхлэх зэрэг гэмт хэрэг тодорхой өсөлттэй байгааг өмнөх жилүүдийн статистик мэдээлэл харуулдаг. Жишээлбэл, 2018 оны эхний хагаст Монгол Улсад нийт 20,042 гэмт хэрэг бүртгэгдсэн бөгөөд өмнөх оны мөн үеэс гэмт хэргийн тоо 54.5 хувиар өссөн байна. Энэ өсөлтөд өмчийн эсрэг гэмт хэргийн төрөл, тухайлбал хулгай, залилан, завших зэрэг гэмт хэрэг өссөн нь голлон нөлөөлсөн гэж үздэг.

Сүүлийн жилүүдэд цахим банкны үйлчилгээ, онлайн төлбөр тооцоо өргөжихийн хэрээр алдаатай гүйлгээтэй холбоотой маргаан, мөн цахим худалдаа, хүргэлтийн үйлчилгээтэй холбоотой андуурагдсан илгээмж нэмэгдэх хандлагатай болсон. Үүнтэй зэрэгцэн эдгээр нөхцөл байдлыг ашиглан бусдын өмчийг буцаан өгөхөөс татгалзах, өөртөө ашиглах тохиолдол хууль сахиулах байгууллагын практикт бүртгэгдэх болсон байна. Ийм төрлийн үйлдэл нь зарим тохиолдолд иргэний эрх зүйн маргаан хэлбэрээр шийдвэрлэгдэх боловч санаатайгаар буцаан өгөхөөс татгалзсан нөхцөлд эрүүгийн хариуцлагын асуудал яригдах боломжтой байдаг.

Мөн хөдөө орон нутгийн нөхцөлд алдуул малтай холбоотой гэмт хэрэг тодорхой хэмжээгээр бүртгэгддэг. Мал аж ахуйн онцлогоос шалтгаалан мал алдагдах, айлын сүрэгт нийлж алдагдах тохиолдол гардаг бөгөөд тухайн малыг олсон этгээд буцаан өгөхгүйгээр өөрийн өмч мэт ашигласан тохиолдолд завших гэмт хэргийн шинж бүрддэг гэж үздэг. Практикт ийм төрлийн хэрэг ихэвчлэн орон нутгийн түвшинд бүртгэгдэж, мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад өмчлөгчийг тогтоох, санаатай байдлыг нотлох асуудал хүндрэлтэй байдаг.

Ерөнхийд нь авч үзвэл статистик судалгаанаас харахад Монгол Улсад бүртгэгдэж буй гэмт хэргийн ихэнх хэсгийг өмчийн эсрэг гэмт хэрэг эзэлж байгаа

бөгөөд түүний дотор завших шинжтэй үйлдлүүд тодорхой байр суурь эзэлдэг байна. Иймээс алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул малыг өөртөө авч үлдэхтэй холбоотой үйлдлийн тохиолдол практикт нэмэгдэхийн хэрээр тэдгээрийг эрүүгийн эрх зүйн хүрээнд зөв үнэлэх, статистик бүртгэлийг нарийвчлах, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг боловсронгуй болгох шаардлага үүсэж байна.

Жишээ 1: Иргэн Э нь өөрийнх нь сүрэгт нийлсэн Ц-ийн хар халзан зүсмийн сувай үнээг махлан борлуулж, 1,200,000 төгрөгийн хохирол учруулсан гэмт хэрэгт холбогджээ. Прокуророос Э-г Эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйлийн 2.4-т заасан буюу машин механизм ашиглан бусдын малыг хулгайлсан гэмт хэрэгт холбогдуулан яллах дүгнэлт үйлдэн, хэргийг шүүхэд шилжүүлсэн байна. Анхан болон давж заалдах шатны шүүх Э-г машин механизм ашиглан бусдын малыг хулгайлсан гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, хорих ял оногдуулжээ.

Хэрэгт цугларсан болон шүүх хуралдаанаар хянан хэлэлцэгдсэн нотлох баримтуудаас үзвэл, хохирогч Ц, гэрч Т, С, шүүгдэгч Э нарын мэдүүлгээр Ц-ийн хаваржаандаа орхиод нүүсэн хар халзан зүсмийн үхэр нь эхлээд гэрч С-ын, дараа нь Э-ийн үхэр сүрэгт нийлсэн байсан үйл баримт тогтоогдсон байна. Энэ тохиолдолд буюу ижил сүргээсээ тасарсан, өмчлөгч нь тодорхойгүй уг үхрийн талаар Э нь Иргэний хуулийн 117 дугаар зүйлийн 117.1-д зааснаар “...орон нутгийн захиргааны буюу цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэж, малын эзнийг тогтоох хүртэл өөрийн эзэмшилд байлган маллах буюу орон нутгийн захиргааны буюу цагдаагийн байгууллагад шилжүүлэх үүрэгтэй” болно.

Иргэний хуульд ийнхүү заасан үүргээ биелүүлсний дараа Э өөрийнх нь сүрэгт ирж нийлсэн үхрийг хууль бусаар ашигласан бол түүний үйлдлийг Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйлийн 1-д заасан “Алдуул малыг завшсан” гэмт хэрэгт тооцох үндэслэлтэй юм. Гэтэл хуулиар хүлээлгэсэн үүргийг эс биелүүлж, эзэн нь тодорхойгүй үхрийг өөрийн өмчийн адил захиран зарцуулсныг /махалж борлуулсан/ хоёр шатны шүүх бусдын малыг хулгайлах гэмт хэрэг гэж дүгнэсэн нь хэргийн бодит байдалд нийцсэн, хууль ёсны ба үндэслэлтэй байна гэж хяналтын шатны шүүх үзсэн болно.

Жишээ 2: Иргэн Ч нь 2017 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдөр Өвөрхангай аймгийн Хайрхандулаан сумын 2 дугаар багт оршин суух хохирогч Д-ийн өмчлөлийн 24 тооны үхрийг авч 10450000 төгрөгийн хохирол, 2018 оны 05 дугаар сарын 09-ний өдөр Өвөрхангай аймгийн Хайрхандулаан сумын 3 дугаар багийн нутаг дэвсгэр “Зүлэгт” нэртэй газарт бэлчээрт байсан хохирогч Г-ийн 15 тооны үхрийг авч 9500000 төгрөгийн хохирол, хохирогч Ш-ийн 2 тооны үхрийг авч 800000 төгрөгийн хохирол, хохирогч Т-ийн 11 тооны үхрийг авч 7500000 төгрөгийн хохирол, хохирогч М-ын 2 тооны үхрийг авч 1000000 төгрөгийн хохирол учруулсан буюу нийт 54 тооны малыг авч бусдад 29250000 төгрөгийн хохирол учруулсан байна.

Прокуророос Ч-г Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 2.1-т заасан буюу бусдын олон тооны малыг хулгайлсан гэмт хэрэгт холбогдуулан яллах дүгнэлт үйлдэн, хэргийг шүүхэд шилжүүлсэн.

Эрүүгийн хуулийн 17 дугаар бүлгийн 17.12 дугаар зүйлд заасан мал хулгайлах гэмт хэрэг нь бусдын өмчлөлд байгаа таван хошуу малыг нууц, далд аргаар, шунахай сэдэлтээр, хүч хэрэглэхгүйгээр хууль бусаар авч, үнэ төлбөргүй өөрийн өмчийн адил захиран зарцуулах боломжийг бүрдүүлсэн буюу захиран зарцуулсан

үйлдэл бөгөөд энэхүү гэмт хэрэг бусдын өмчлөлийн малыг хууль бусаар, хүч заналхийлэл хэрэглэхгүйгээр, нууцаар авч өөртөө хэрэглэх болон зарж борлуулан ашиг хонжоо олох зорилготой, шууд санаатай үйлдэгддэг онцлогтой.

Шүүгдэгч Ч нь би хүний үхэр аваагүй. Үхэр нь манай үхэртэй холилчихсон байсан. Хэний үхэр гэдгийг мэдэхгүй. Мөн түүний өмгөөлөгч Ш нь үхрийг алдуул мал гэж дүгнэж байгаа боловч

Иргэний хуулийн 117 дугаар зүйлийн 117.1-д “Алдуул мал олсон этгээд нь энэ тухай орон нутгийн захиргааны буюу цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэж малын эзнийг тогтоох хүртэл өөрийн эзэмшилд байлган маллах буюу орон нутгийн захиргааны буюу цагдаагийн байгууллагад шилжүүлэх үүрэгтэй” гэж хуульчилсан.

Шүүгдэгч Ч нь хуулиар хүлээсэн үүргээ биелүүлээгүй. Эзэн тодорхойгүй олон тооны үхрийг өөрийн өмчийн адил захиран зарцуулсан нь шүүх хуралдааны хэлэлцүүлэгт шинжлэн судалсан хохирогч, гэрч, шүүгдэгч нарын мэдүүлэг болон шүүх хуралдааны хэлэлцүүлэгт шинжлэн судалсан нотлох баримтуудаар нотлогдон тогтоогдсон. Ч нь шүүхийн хэлэлцүүлэгт “...Би хүний үхэр аваагүй. Үхэр нь манай үхэртэй холилчихсон байсан. Хэний үхэр гэдгийг мэдэхгүй” гэж мэдүүлж шүүгдэгч, түүний өмгөөлөгч нар нь хэргийн зүйлчлэлийн талаар маргасан. Шүүх Ч-ийн мэдүүлгийг үндэслэлгүй, хүлээн авах боломжгүй гэж үзсэн. Учир нь Энэ тохиолдолд буюу ижил сүргээсээ тасарсан, өмчлөгч нь тодорхойгүй малын талаар Ч нь Иргэний хуулийн 117 дугаар зүйлийн 117.1-д зааснаар “Алдуул мал олсон этгээд нь энэ тухай орон нутгийн захиргааны буюу цагдаагийн байгууллагад мэдэгдэж малын эзнийг тогтоох хүртэл өөрийн эзэмшилд байлган маллах буюу орон нутгийн захиргааны буюу цагдаагийн байгууллагад шилжүүлэх үүрэгтэй” байсан. Энэ үүргээ биелүүлээгүй, орон нутгийн захиргаа цагдаагийн байгууллагад тэмдэглүүлээгүй шууд өөрийн болгож захиран зарцуулсан нь хулгайн гэмт хэрэг гэж үзэж Ч-г бусдын олон тооны малыг хулгайлсан гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай байна гэж шүүхээс дүгнэсэн.

Анхан шатны шүүхээс шүүгдэгч Ч-д эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхдээ Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн хэм хэмжээг баримтлан, гэмт хэрэг үйлдсэн нөхцөл байдал, гэмт хэргийн нийгмийн аюулын шинж чанар, учирсан хохирол, хор уршгийн хэмжээ, эрүүгийн хариуцлагыг хөнгөрүүлэх, хүндрүүлэх нөхцөл байдлыг тал бүрээс нь харгалзан үзэж Өршөөл үзүүлэх тухай хуулийг хэрэглэх шаардлагагүй гэж үзэж Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.12 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсгийн 2.1-т заасан буюу бусдын олон тооны малыг хулгайлах гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутайд тооцож, таван жил зургаан сарын хугацаагаар хорих ялаар шийтгэж шийдвэрлэсэн.

Практик дээр хэрэг шийдвэрлэж байгаа үзэхэд мөрдөн шалгах ажиллагааны явцад тухайн гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай этгээдийн субъектив санаа зорилго тогтоох ажиллагаа дутуу явагдаж байгаагаас дараах шийдвэр гаргаж байна. Судалгааны явцад Багануур дүүргийн цагдаагийн хэлтэс, Налайх дүүргийн цагдаагийн хэлтэс, Хэнтий аймгийн цагдаагийн газар, Төв аймгийн цагдаагийн газрын мөрдөн шалгах чиглэлээр ажиллаж байгаа 40 алба хаагч нартай уулзаж судлахад Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйлд заасан Алдуул мал завших, тус хуульд заасан 17.12 Мал хулгайлах гэмт хэргийг шалгахад субъектив санаа зорилго мөрдөн шалгах ажиллагаагаар тогтооход хүндрэл бэрхшээлтэй байдаг тул иргэний хуулийн 117.1 дэх хэсэгт заасан үүргээ биелүүлсэн, биелүүлээгүй талаар мөрдөн шалгах ажиллагаагаар тогтоогоод үүргээ биелүүлээгүй бол холбогдогчийг эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар

зүйлд заасан “Мал хулгайлах” гэмт хэрэг үйлдсэн гэдгээр шийдвэрлэж ажилдаг гэсэн судалгаа авагдсан.

Иймд Эрүүгийн хуулийн 17.5 дугаар зүйлд заасан Алдуул мал завших үйлдлийг Эрүүгийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулж эрүүгийн хуулийн 17.12 дугаар зүйл хэсэгт оруулах эсвэл Монгол улсын дээд шүүхийн тайлбар гаргах нь зүйтэй хуулийн хийдэл гарч байна гэж үзэж байна.

Дүгнэлт

Алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө, алдуул мал завшихтай холбоотой гэмт хэрэг нь өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэргийн нэг хэлбэр бөгөөд орчин үеийн нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийн явцад илүү түгээмэл тохиолдох болсон байна. Ялангуяа банк, санхүүгийн цахим үйлчилгээ өргөжих, шуудан хүргэлтийн үйлчилгээ нэмэгдэх, мөн уламжлалт мал аж ахуйн онцлог зэргээс шалтгаалан бусдын өмч санамсаргүй байдлаар өөр этгээдийн мэдэлд шилжих нөхцөл байдал бий болдог. Ийм тохиолдолд тухайн эд хөрөнгийг буцаан өгөхгүйгээр өөртөө ашиглах үйлдэл нь тодорхой нөхцөлд эрүүгийн эрх зүйн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болдог.

Судалгаанаас үзэхэд эдгээр төрлийн үйлдлийг эрүүгийн эрх зүйн үүднээс үнэлэхэд гэмт хэргийн бүрэлдэхүүний элементүүдийг зөв тогтоох нь чухал байдаг. Ялангуяа тухайн этгээдийн санаатай байдал, эд хөрөнгө өөрийн өмч биш гэдгийг мэдсэн эсэх, буцаан өгөх боломж байсан эсэх зэрэг нөхцөлийг нарийвчлан тогтоох шаардлагатай. Гэвч практикт иргэний болон эрүүгийн эрх зүйн харилцааг ялган тогтоох, санаатай байдлыг нотлох, хууль хэрэглээний нэгдмэл байдлыг хангах зэрэг асуудал тулгарч байгааг судалгааны дүн харуулж байна.

Мөн шүүхийн практикт ижил төстэй нөхцөл байдалд өөр өөр шийдвэр гаргах тохиолдол ажиглагдаж байгаа нь эрх зүйн зохицуулалтын тодорхой бус байдал болон тайлбарын ялгаатай байдлаас шалтгаалж байна. Иймээс дээрх төрлийн гэмт хэргийг шийдвэрлэхэд хууль хэрэглээний нэгдмэл байдлыг хангах, эрх зүйн тайлбар, аргачлалыг боловсронгуй болгох шаардлагатай байна.

Санал

Нэгдүгээрт, алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж, гээгдэл эд хөрөнгө болон алдуул малыг завшихтай холбоотой гэмт хэргийн эрх зүйн зохицуулалтыг илүү тодорхой болгох шаардлагатай. Ялангуяа тухайн эд хөрөнгө санамсаргүй байдлаар шилжиж ирсэн тохиолдолд буцаан өгөх үүрэг, түүнийг биелүүлээгүй нөхцөлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг хуульд илүү тодорхой тусгах нь зүйтэй.

Хоёрдугаарт, мөрдөн шалгах болон шүүхийн практикт дээрх төрлийн хэргийг шийдвэрлэхэд баримтлах нэгдсэн аргачлал, тайлбар боловсруулах шаардлагатай. Ингэснээр ижил төрлийн хэргийг шийдвэрлэхэд хууль хэрэглээний нэгдмэл байдал хангагдах боломжтой болно.

Гуравдугаарт, банк, санхүүгийн байгууллага, шуудан хүргэлтийн үйлчилгээний байгууллагуудын дотоод хяналт, мэдээллийн системийг сайжруулж, алдаатай гүйлгээ, андуурагдсан илгээмж үүсэх эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээг авах шаардлагатай.

Дөрөвдүгээрт, иргэдийн эрх зүйн боловсролыг нэмэгдүүлэх, бусдын өмчийг санамсаргүй байдлаар олсон тохиолдолд буцаан өгөх үүргийн талаар олон нийтэд мэдээлэл, сургалт зохион байгуулах нь урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой.

Тавдугаарт, гэмт хэргийн статистик бүртгэлд дээрх төрлийн үйлдлийг илүү нарийвчлан ангилж, судалгааны мэдээллийн санг бий болгох нь бодлого боловсруулах, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг тодорхойлоход чухал ач холбогдолтой.

Ашигласан материал

1. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль. Улаанбаатар хот.
2. Монгол Улсын Иргэний хууль. Улаанбаатар хот.
3. Монгол Улсын Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль.
4. Монгол Улсын Дээд шүүхийн тогтоол, тайлбарууд (өмчийн эсрэг гэмт хэрэгтэй холбоотой).
5. Ц.Нямдорж. Монгол Улсын эрүүгийн эрх зүй (Ерөнхий анги). Улаанбаатар.
6. С.Нарангэрэл. Эрх зүйн онол. Улаанбаатар.
7. Б.Чимид. Эрх зүйн үндэс. Улаанбаатар.
8. Монгол Улсын Прокурорын байгууллагын гэмт хэргийн статистикийн тайлан.
9. Цагдаагийн ерөнхий газар. Гэмт хэргийн нөхцөл байдлын статистик мэдээлэл.

ЭРҮҮГИЙН ПРОЦЕССЫН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

ШУДАРГААР ШҮҮЛГЭХ ЭРХИЙН БАТАЛГАА БА ЭРҮҮГИЙН ХЭРЭГ ХЯНАН ШИЙДВЭРЛЭХ ТУХАЙ ХУУЛЬД ОРУУЛСАН НЭМЭЛТ, ӨӨРЧЛӨЛТИЙН ЭРХ ЗҮЙН ШИНЖИЛГЭЭ

LEGAL ANALYSIS OF AMENDMENTS AND ADDITIONS TO THE CRIMINAL PROCEDURE LAW IN ENSURING THE RIGHT TO A FAIR TRIAL

Б.Батзориг

*Монголын Криминологичдын холбооны удирдах зөвлөлийн дарга,
хууль зүйн доктор (Ph.D), профессор*

Товч агуулга: Монгол Улсад “байцаан шийтгэх” агуулга, үзэл баримтлал, зарчимтайгаар Монгол Улсад 90 жил хэрэгжиж ирсэн Эрүүгийн процесс хууль нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль гэсэн нэршилтэйгээр 2017 онд батлагдсанаас хойш нийт 20 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт оржээ.

Эрүүгийн процесст Шударгаар шүүлгэх эрх “эрх ашиг нь хөндөгдөж буй хүн” болон шударгаар шүүх бүрэн эрх “Төр иргэнээ хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх үүрэг” тэнцвэртэй байх шаардлагатай.

Миний бие Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтүүдийг нийтлэг шинжээр нь 6 ангилж, тэдгээрийн агуулга нь Шударгаар шүүлгэх эрхийн тэнцвэрт байдал алдагдахад хүргэх эрсдэлийн талаар хийсэн дүн шинжилгээг товчлон танилцууллаа.

Өгүүлэлдээ шударгаар шүүлгэх эрхийг хуулиар хамгаалах оновчтой тогтолцоо бүхий эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үйл явцыг боловсронгуй болгох бодлогын санал, дүгнэлт тусгав.

Abstract: The Law on Criminal Procedure of Mongolia, which had been implemented for 90 years under the conceptual framework and principles of “interrogation and punishment,” was comprehensively replaced in 2017 by a fundamentally revised Law on Criminal Procedure. Since its enactment, the new law has undergone a total of 20 amendments.

In criminal procedure, the right to a fair trial — protecting the interests of the person whose rights are affected — and the authority to investigate and adjudicate criminal cases — the State’s duty to protect its citizens and restore violated rights — must be kept in balance.

I have classified the amendments to the Law on Criminal Procedure into six categories based on their common features, and I present a brief analysis of how their content may pose risks to the balance of the right to a fair trial.

In this conference paper, I present policy recommendations and conclusions aimed at improving the legal framework and institutional process for establishing an effective system to safeguard the right to a fair trial.

Түлхүүр үгс: Шударгаар шүүлгэх эрхийн тэнцвэрт байдал, Хэрэг, маргаан шийдвэрлэх процесс хууль, Эрүүгийн процесс хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт, Эрүүгийн болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг боловсронгуй болгох, хэрэгжилтийг хангах байнгын ажлын хэсэг.

Keywords: Balance of the right to a fair trial, Law on the Procedure for Resolving Cases and Disputes, Amendments to the Law on Criminal Procedure, Permanent Working Group for Improving the Criminal Code and the Law on Criminal Procedure and Ensuring Their Implementation

Оршил

Эрүүгийн процесст Шударгаар шүүлгэх эрх “эрх ашиг нь хөндөгдөж буй хүн” болон шударгаар шүүх бүрэн эрх “Төр иргэнээ хамгаалах, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх үүрэг” тэнцвэртэй байх шаардлагатай.

Шударгаар шүүлгэх эрхийн тогтолцоо дараах байдлаар хэрэгждэг. Үүнд:

- Хуулиар шударгаар шүүлгэх эрхийг тэнцвэртэй хуульчилсан байх
- Хэрэгжүүлэгчид, хууль сахиулагчид хүчин төгөлдөр Эрүүгийн процесс хуулийг чанд сахиж хэрэгжүүлэх
- Хуулийн төсөл боловсруулах⁸, нэмэлт, өөрчлөлт оруулах үйл явц шударга байх

Миний бие Эрүүгийн процесс дахь талуудын /шүүх, прокурор, өмгөөлөгч, мөрдөгч болон сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч хохирогч, иргэний нэхэмжлэгч, хариуцагч, тэдгээрийн хууль ёсны төлөөлөгч өмгөөлөгч бас бусад/ эрх, үүргийг хуулиар хамгаалах оновчтой тогтолцоо бүхий эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх, түүнчлэн оролцогчид хуулийг ягштал баримтлах, шударгаар шийдвэрлэх⁹ асуудлаар тэр дундаа Эрүүгийн процесс хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт нь шударгаар шүүлгэх эрхийн тэнцвэрт байдалд хэрхэн нөлөөлж буйг хөндөнө.

Өгүүллийн маань зорилго нь Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийхэд чиглэгдээгүй боловч Шударгаар шүүлгэх эрхтэй холбоотой зохицуулалтаар Эрүүгийн процесс хуульд орсон зарим нэмэлт, өөрчлөлтөд дүн шинжилгээ хийхэд оршино.

Эрүүгийн процесс дахь шударгаар шүүлгэх эрх

Шударгаар шүүлгэх эрх нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 1 дүгээр зүйлийн 2 дахь заалт “Ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал, үндэсний эв нэгдлийг хангах, хууль дээдлэх нь төрийн үйл ажиллагааны үндсэн зарчим мөн.”, 11 дүгээр зүйлийн 1 дэх заалт “Эх орныхоо тусгаар тогтнолыг батлан хамгаалж, үндэсний

⁸ Б.Батзориг “Хуулийн төсөл боловсруулах үйл явцыг ил тод болгож, улс төрийн хүрээн дэх авлигаас урьдчилан сэргийлэх нь” илтгэл. “Зах зээлийн эдийн засгийн эрх зүйн зохицуулалт дахь ашиг сонирхлуудын солбилцол, түүний үр дагавар” Шихихутаг Хууль зүйн дээд сургуулиас зохион байгуулсан олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурлын эмхэтгэл. 2014 он. 212 дахь тал

⁹ Г.Совд нар “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар” УБ., 2000., 116 дахь тал “Шударга шийдвэрлэх гэдэг нь хэрэг, маргааныг эцэслэн шийдвэрлэхдээ хүн бүрийн үйлдсэн хэрэг зөрчлийн хор хохирлын байдал, хэрэг хийсэн, зөрчил гаргасан этгээдийн хувийн байдлын онцлогт тохируулан хуулийн хүрээнд хүлээлгэх хариуцлагыг хүн бүрд ялгамжтай шийдвэрлэхийг хэлнэ”

аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журмыг хангах нь төрийн үүрэг мөн.”, 17 дугаар зүйлийн 1 дэх заалт “1/Үндсэн хууль, бусад хуулийг дээдлэн хүндэтгэж, сахин биелүүлэх; 2/хүний нэр төр, алдар хүнд, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хүндэтгэх;”, 19 дүгээр зүйлийн 1 дэх заалт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна.” гэсэн нэг талын “Төрийн” ашиг сонирхол нөгөө талаас хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны явцад эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөж буй хүн, хүмүүсийн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Хоёрдугаар бүлэг тусгасан хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах “талуудын” ашиг сонирхлын хооронд үүсдэг өвөрмөц харилцаа. Эрүүгийн процесс хуулийн зорилго нь бүхэлдээ энэхүү харилцааг шударгаар зохицуулахад оршдог.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 14 дэх заалтад тусгагдсан “... шударга шүүхээр шүүлгэх эрх ...”¹⁰ шүүхийн хэлэлцүүлэг, шүүхийн урьдчилсан хэлэлцүүлэг, шүүх хуралдааны явцад хэрэгждэг. Шүүхийн өмнөх шатанд мөрдөгч, прокурорын шийдвэрт шүүхэд гомдол гаргах эрхтэй холбоотой маргаан хуульч, судлаачдын дунд байдаг. Миний хувьд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.13 дугаар зүйлээр Эрүүгийн процессын ямар ч шатанд шүүхэд хандах эрхийг бүрэн хуульчилсан гэж үздэг. Энэ зүйлийг хэрэглэх практик тогтооход элдэв бэрхшээл тулгарсаар байгаа билээ. Ямартаа ч шударгаар шүүлгэх эрх нь эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх явц дахь төр болон хуулиар хамгаалагдсан эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн, хөндөгдсөн гэж үзсэн хүн, хуулийн этгээдийн хооронд үүссэн Эрүүгийн процессын эрх зүйн харилцаа гэж тодорхойлж болох юм.¹¹

Эрүүгийн процесс хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд нийт 20 удаагийн нэмэлт өөрчлөлт орсон байна. Бусад процесс хуулийн хувьд Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд 52 удаа, Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд 15 удаа, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд 37 удаа, Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тухай хуульд 10 удаа, Арбитрын тухай хуульд 1 удаа тус тус нэмэлт, өөрчлөлт орсон байна.

Эрүүгийн процесс хууль нь “байцаан шийтгэх” агуулга, үзэл баримтлал, зарчимтайгаар Монгол Улсад 90 жил хэрэгжиж ирсэн. Тухайлбал, “Монгол Улсын Шүүн таслах газрууд дор аливаа хэргийг байцаан шийтгэх тухай хууль” /1927 он/, “БНМАУ-ын аливаа эрүүгийн хэргийг хэрхэн байцаах ба шийтгэх тухай хууль” /1935 он/, “БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль” /1949 он/, “БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль” /1963 он/, 1963 оны БНМАУ-ын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуулийг 1992 оны Монгол Улсын Үндсэн хуулийн үзэл баримтлал, дэлхий

¹⁰ Миний бие Эрүүгийн хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх ажиллагааны тулгамдсан асуудал /Монгол хуульчдын холбоо, Баянзүрх дүүргийн шүүх хамтран зохион байгуулсан/ 2023.09.16-ны өдрийн эрдэм шинжилгээний хуралд “Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, түүнд тавих прокурорын хяналтын явцад шүүхэд гомдол гаргах эрх” сэдвээр илтгэл хэлэлцүүлсэн.

¹¹ Шударгаар шүүлгэх эрхийн тухай ойлголтын талаар Х.Болормаа, Д.Даваажаргал нарын “Хууль дээдлэх ёс” Хууль зүйн эрдэм шинжилгээний мэргэжлийн сэтгүүлийн 2024 оны 3 дугаарт нийтлэгдсэн “Шударгаар шүүлгэх эрх эрүүгийн процессын эрх зүйд хэрэгжих нь” сэдэвт илтгэлээс дэлгэрүүлэн үзнэ үү.

нийтийн хандлагад нийцүүлэн 1994 оны 3 дугаар сарын 28-ны өдрийн хуулиар өөрчлөн найруулсан.

Ийнхүү “байцаан шийтгэх” харилцаа нь “хянан шийдвэрлэх” болон өөрчлөгдөн 2017 оны 5 дугаар сарын 18-ны өдөр “Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль” батлагдан хүчин төгөлдөр үйлчилж байна. Тус хууль Монголын амьдралд нийцсэн, нийцээгүй гэх маргаан, үл ойлголцолтойгоор хэрэгжсээр 2 жилийн дараа *Үндсэн хуулийн цэцийн 2019 оны 03 дугаар сарын 13-ны өдрийн 01 дүгээр дүгнэлт гарсантай холбоотойгоор* анхны нэмэлт, өөрчлөлт нь орсон. Түүнээс хойш нийт 20 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт оржээ. Та бүхэн дараах хүснэгтээс Эрүүгийн процесс хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орох болсон үндэслэлийг болон Эрүүгийн процесс хуулийн зарим зүйл, заалтыг тайлбарласан Улсын Дээд шүүхийн тогтоолыг харж болно. /Хүснэгт 1/

Шударгаар шүүлгэх эрх ба Эрүүгийн процесс хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн онцлог

Эрүүгийн процесс хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн онцлогийг гаргахын тулд бусад процесс хуулиудад орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн талаарх товч мэдээлэл хүргэе.

1. Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд /2002 он/ нийт 20 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орж, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн 2018.06.07-ны өдрийн шийдвэрийг УИХ-ын тогтоолоор хүлээн зөвшөөрсөн. Тус хууль орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн 85.7% нь бусад хууль батлагдсантай холбоотой, 14.3% нь Засгийн газрын өргөн мэдүүлсэн төсөл байна. Хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн 60% нь нэр томьёоны, 35% нь процессын, 5% нь харьяалалтай холбоотой байна.

2. Захиргааны хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хуульд /2016 он/ нийт 15 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орсон. Тус хууль орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн 86.6% нь бусад хууль батлагдсантай холбоотой, 13.3% нь Засгийн газрын өргөн мэдүүлсэн төсөл байна. Хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн 33.3% нь харьяалалтай холбоотой, 13.3% нэр томьёоны, 46.6% нь процесстэй холбоотой байна.

3. Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд /2017 он/ нийт 20 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орсон. Тус хууль орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн 90% нь бусад хууль батлагдсантай холбоотой, бусад нь Засгийн газрын өргөн мэдүүлсэн төсөл байна. Хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн 75% нь харьяалалтай холбоотой, 25% нь процесстэй холбоотой байна.

4. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд /2017 он/ нийт 20 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орсон. Тус хууль орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн 65% нь бусад хууль батлагдсантай холбоотой, 20% нь Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэр, 10% нь УИХ-аас Засгийн газарт үүрэг болгосон тогтоол, НҮБ-ын өгсөн зөвлөмж дагуу байна. Хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлтийн 30% нь харьяалалтай холбоотой, 65% нь процесстэй холбоотой байна.

Шүүхийн тухай, Өмгөөллийн тухай, Шүүх шинжилгээний тухай хуулиуд батлагдахад түүнчлэн Шүүхээс хэрэгжүүлэх зарим арга хэмжээ /тухайлбал, цахимжилттай холбоотой/-г хэрэгжүүлэхэд процессын хуулиудад ойролцоо агуулгатай нэмэлт, өөрчлөлтүүд орж байна.

Хууль зүй, дотоод хэргийн яаманд Эрүүгийн болон Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийг боловсронгуй болгох, хэрэгжилтийг хангах байнгын ажлын хэсэг байдаг.¹² Тус ажлын хэсэг нь 2017 оны Эрүүгийн процесс хуулийн анхдагч үзэл баримтлалыг алдагдуулахгүй байх, Эрүүгийн материаллаг болон процесс хуулиудын уялдааг хангах, процесс хуулийн тогтолцооны шударга байдлыг хангахад чиглэгддэг.

Эрүүгийн процесс хуульд дараах тохиолдолд нэмэлт өөрчлөлт орсон байна. Үүнд:

1. Засгийн газар өргөн мэдүүлсэн
2. Эрүүгийн процесс хуулийн тогтолцооны байгууллагын /албаны/ хуульд нэмэлт өөрчлөлт орох. Тухайлбал, Шүүхийн тухай, Өмгөөллийн тухай, Шүүх шинжилгээний тухай хуулиуд
3. УИХ-аас Засгийн газарт Эрүүгийн процесс хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай үүрэг болгосон тогтоол баталсан тохиолдолд
4. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэрийг Монгол Улсын Их хурлын тогтоолоор хүлээн зөвшөөрсөн тохиолдолд
5. Олон улсын байгууллагаас Монгол Улсад өгсөн зөвлөмж. Тухайлбал, НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлөөс Монгол Улсад ирүүлсэн зөвлөмж
6. Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орсон тохиолдолд
7. Бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт орсон тохиолдолд

ХЗДХЯ-ны дэргэдэх ажлын хэсэг /цаашид ажлын хэсэг/ тус яамнаас өргөн мэдүүлэх Эрүүгийн болон Эрүүгийн процесс хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслүүд болон УИХ-аас Засгийн газарт Эрүүгийн процесс хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай үүрэг болгосон тогтоол, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэрийг хүлээн зөвшөөрсөн Монгол Улсын Их хурлын тогтоолын хэрэгжилтийг хангах, Олон улсын байгууллагаас Монгол Улсад өгсөн зөвлөмж. Тухайлбал, НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлөөс Монгол Улсад ирүүлсэн зөвлөмжийн хэрэгжилтийг хангах зэрэг холбогдох хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслийн санал дээр ажилладаг.

Харин Эрүүгийн хууль, Шударгаар шүүх тогтолцоо /Criminal Justice System/-ны байгууллагуудын /албаны/ хууль, бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах төслүүд дээр тус ажлын хэсэг ажилласан гэх мэдээлэл байдаггүй. Энэ нь процесс хуулийн тогтолцоог алдагдуулах, шударгаар шүүлгэх эрхийн тэнцвэрт байдал алдагдахад хүргэх эрсдэлтэй.

Шударгаар шүүлгэх эрхийн тэнцвэрт байдал алдагдахад хүргэх эрсдэл

1. Эрүүгийн хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төсөл нь ихэвчлэн мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах байгууллагын харьяалалд өөрчлөлт ордог тул эрсдэл бага.

2. Эрүүгийн процесс хуульд Үндсэн хуулийн Цэцийн шийдвэрээр 2019.04.25, 2021.12.03, 2023.06.16, 2024.01.17-ны өдөр, НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн зөвлөмжийн дагуу 2024.01.17-ны өдөр, Хууль баталсантай холбогдуулан авах зарим арга хэмжээний тухай” Монгол Улсын Их хурлын тогтоолын дагуу 2025.06.27-ны өдөр тус тус нэмэлт, өөрчлөлт оруулжээ. Эдгээр нь үндсэндээ тус хуулийг Монгол

¹² Тус ажлын хэсэгт хууль сахиулах байгууллага, шүүх, прокурорын болон өмгөөлөл хуульчдын холбооны төлөөлөл, ДХИС, МУИС, Монголын Криминологичдын холбооны төлөөлөл байдаг.

Улсын Үндсэн хуульд нийцүүлэх, шударгаар шүүлгэх, хүний эрхийг хангахад чиглэгдсэн байдаг. Эрсдэл багатай. Гэхдээ хүний эрхийн хамгаалалтад илүү анхаарах нь мөрдөгч болон прокурорын бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх боломжийг хязгаарлах эрсдэл дагуулна.

3.Эрүүгийн процесс хуулийн тогтолцооны байгууллагын /албаны/ хуульд нэмэлт өөрчлөлт орох. Тухайлбал, Шүүхийн тухай, Өмгөөллийн тухай, Шүүх шинжилгээний тухай хуулиуд. Эдгээр хуулиуд Эрүүгийн процессын харилцааг бус тухайн салбарын, байгууллагын, алба хаагчдын үйл ажиллагааг зохицуулсан, хэт явцуурсан шинжтэй харилцааг зохицуулдаг байх ёстой. Иймд автоматаар нэмэлт, өөрчлөлт оруулах нь процесс хуульд дахь шударгаар шүүлгэх эрхийн тэнцлийг алдагдуулах эрсдэлийг нэмэгдүүлэх эрсдэлтэй.

4.Эрүүгийн процесс хууль нь хатуу тогтоосон хэм хэмжээтэй¹³ ганц хууль гэж үзэж болно. Өөрөөр хэлбэл хэрэг хянан шийдвэрлэх процессын явцад тус хуульд өөрөөр заагаагүй бол бусад хуулийг төсөөтэй хэрэглэдэггүй онцлогтой. Бусад хуулиудад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай хуулийн төслийн хүрээнд Эрүүгийн процесс хуульд нэмэлт, өөрчлөлт орох тогтолцоог бүрэн эвдэх эрсдэлтэй.

Үүний жишээ нь: Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.8 дугаар зүйл “Хүний халдашгүй байх эрхийг хангах”-ийн 1 дэх хэсэгт 2024.06.05-ны өдөр өөрчлөлт орсон.

Өмнөх заалт: “Энэ хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлах, өмчлөх эрхэд нь халдах, эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах, гэм буруутайд тооцох, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхийг хориглоно.”

Өөрчлөгдсөн заалт: “Хуульд заасан үндэслэл, журмаас гадуур хэнийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлах, өмчлөх эрхэд нь халдах, эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах, гэм буруутайд тооцох, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхийг хориглоно.”

Тус зүйлийн “ЭНЭ” гэсэн үгийг хассанаар <https://legalinfo.mn/mn> дээр бүртгэлтэй хуулиудад¹⁴ хүн, хуулийг этгээдийг ч нэгжих, баривчлах, хорих, мөрдөн мөшгих, эрх чөлөөг нь хязгаарлах, өмчлөх эрхэд нь халдах, эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татах, гэм буруутайд тооцох, эрүүгийн хариуцлага тооцох харилцааг зохицуулах зүйл, заалт, хэсэг орох бүрэн боломжтой болно. Шударгаар шүүлгэх эрх бүрэн алдагдах эрсдэл бий болчихжээ.

5.Засгийн газар, ХЗДХЯ-аас боловсруулсан Эрүүгийн процесс хуульд оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн тухай хуулийн төсөл дээр ажлын хэсэг ажиллаж олонхын саналд тулгуурлан шийдвэр гаргадаг. Гэвч тус олонхыг бүрдүүлэгчид нь төрийн эрх ашгийн төлөөлдөг байгууллагаас томилсон хүмүүс байдаг нь Төрийн эрх ашгийг хангахад чиглэгдсэн өөрчлөлтийг дэмжих эрсдэлтэй.

Шударгаар шүүлгэх эрх ба Эрүүгийн процесс хууль тайлбарласан Улсын Дээд шүүхийн тогтоол

¹³ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.2 дугаар зүйлд тодорхой заасан байдаг. Энэ заалтыг мөн хуулийн 1.6 дугаар зүйлийн 1-д заасан хууль ёсны зарчимтай адилтгах эсвэл ялгаатай гэх маргаан бий. Илтгэлээрээ энэ асуудлыг хөндөөгүй болно.

¹⁴ Нэг удаагийн үйлчлэлтэй хуулиуд хамаарахгүй болно.

Миний илтгэлийн зорилго нь Шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийхэд чиглэгдээгүй боловч Шударгаар шүүлгэх эрхтэй холбоотой зохицуулалтаар Эрүүгийн процесс хуульд нэмэлт, өөрчлөлт ордог эсэхийг товч хөндье.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Тавьдугаар зүйлийн 1 дэх хэсгийн 4, Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулийн /шинэчилсэн найруулга/ 25 дугаар зүйлийн 25.8.4-т Улсын Дээд шүүх шүүхийн шийдвэр, практикт үндэслэн Монгол Улсын Үндсэн хуулиас бусад хуулийг зөв хэрэглэх талаар албан ёсны тайлбар гаргах, түүнийг тогтмол нийтлэх бүрэн эрхийг хэрэгжүүлэхийн хуульчилсан. Түүнчлэн Улсын Дээд шүүх хяналтын шатны журмаар хянан шийдвэрлэхдээ Эрүүгийн процесс хуулийг хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалт, прокурорын хяналтын явцад зөрчсөн дүгнэлт гаргадаг. Мөрдөн шалгах байгууллага, Прокурор, Шүүх Эрүүгийн процесс хуулийг хэрэгжүүлэх талаар уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулдаг, санал, зөвлөмж гаргадаг боловч тэдгээр нь шинжлэх ухааны эргэлтэд ордоггүй учир хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгоход бүрэн ашиглагддаггүй.¹⁵

Дүгнэлт

Хэрэг, маргаан шалгах, шийдвэрлэх хуулиуд нь бусад хуулиудтай харьцуулахад хүний эрх, эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоох, халдах бүрэн эрхийг төрд олгодог. Түүнчлэн процесс хуулийн зохицуулалт нь олон дахин давтагдах, үе шат, тухайн ажиллагаа бүрд оролцогчийн эрх, үүргийг тодорхойлох шаардлагатай учир иш татсан хэм хэмжээ ихтэй. Дурдсан хуулийн нэг заалт өөрчлөгдөх, нэмэгдэх, хасагдахад шударгаар шүүлгэх тогтолцоонд бүхэлд нь нөлөөлөх боломжтой.

Иймд хуульд орсон нэмэлт, өөрчлөлт нь процесс хуульд болон Эрүүгийн процессын явцад эрх ашиг нь хөндөгдөж буй талуудын эрх, тэгш байдалд хэрхэн нөлөөлөх талаар үнэлэлт, дүгнэлт өгөх ажил сул байна гэж судлаачийн хувьд үзэж байна.

Санал

Шударгаар шүүлгэх эрхийг хуулиар хамгаалах оновчтой тогтолцоо бүхий эрх зүйн орчныг бүрдүүлэх үйл явцыг бий болгохын тулд дараах хоёр санал дэвшүүлж байна.

1.Хэрэг, маргаан шалгах, шийдвэрлэх хуулиудад том, жижиг ямар ч нэмэлт, өөрчлөлт оруулах асуудлыг хэлэлцдэг байнгын ажиллагаатай ажлын хэсэг тогтмол ажиллуулах.

2.Мөрдөн шалгах байгууллага, Прокурор, Шүүх Эрүүгийн процесс хуулийг хэрэгжүүлэх талаар уулзалт, хэлэлцүүлэг зохион байгуулдаг, санал, зөвлөмжүүдэд тогтмол дүн шинжилгээ хийж хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах болон хуулийн хэрэгжилтийг хангах ажлыг Хууль зүй, Дотоод хэргийн яам шинэ шатанд аваачих шаардлагатай болжээ.

3.Хуулийн их сургуулиуд дээрх кластер эрх зүйн судалгааны нэгж, профессорын багийг дэмжих дэмжлэгээ сайжруулах замаар онол, практикийн уялдаа хандах, хуулиудын суурь үзэл баримтлал, уялдаа холбоог сайжруулах болох юм гэсэн санал дэвшүүлж байна.

¹⁵ <https://d.parliament.mn/tusul/fb92408f-8af7-4aa3-b24c-26bf68e4e860> жишээ болгон үзнэ үү.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Б.Батзориг. Гэмт хэргийн нотолгооны ерөнхий онол. УБ., 2002.
2. Д.Баярсайхан. Эрүүгийн процессын эрх зүй. УБ., 2020.
3. Х.Болормаа, Д.Даваажаргал. Шударгаар шүүлгэх эрх эрүүгийн процессын эрх зүйд хэрэгжих нь. “Хууль дээдлэх ёс” Хууль зүйн эрдэм шинжилгээний мэргэжлийн сэтгүүл. Цуврал 3(99)6 2024.
4. Ж.Бямбаа, Ж.Эрхэсхулан. Эрүүгийн процессын эрх зүйн үндсэн асуудал. УБ., 2018.
5. Н.Лүндэндорж. Монгол Улсын Үндсэн хуулийн хууль Шинжлэх ухааны тайлбар. УБ., 2022.
6. О.Мөнхсайхан, Р.Очирбал. Монгол Улс дахь хүний эрхийн төлөв: Тулгамдсан асуудал, шийдэл (Тойм судалгаа) УБ., 2021.
7. Ж.Нямсүрэн. Эрх зүйн ерөнхий онол. УБ., 2010.
8. Г.Совд нар “Монгол Улсын Үндсэн хуулийн тайлбар” УБ., 2000.
9. Шударгаар шүүлгэх эрх /гарын авлага. Эмнести интернэшнл. 2025.
10. <https://legalinfo.mn/mn>

**ЦАХИМ ОРЧИНД ҮЙЛДСЭН ЗАЛИЛАХ ГЭМТ ХЭРГИЙГ МӨРДӨН
ШАЛГАХ АЖИЛЛАГААНД НӨЛӨӨЛЖ БУЙ ХҮЧИН ЗҮЙЛС**
**FACTORS INFLUENCING THE CRIMINAL INVESTIGATION OF CYBER FRAUD
OFFENCES**

П.Эрдэнэбаатар

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш,
доктор (Ph.D), цагдаагийн хурандаа*

Товч агуулга: Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаа нь хууль сахиулах байгууллага, түүний дотор цагдаагийн байгууллагын алба хаагчдын хувьд шинээр тулгарч байгаа асуудал учраас энэ төрлийн гэмт хэргийн онцлог, мөрдөн шалгах ажиллагаануудын зорилго болон зохион байгуулалтын онцлог ялгааг тэр бүр мэдэхгүй, ялгаатай байдлыг ойлгож байгаа хэдий ч үйл ажиллагаандаа чухам юуг нь голлон анхаарах талаар хуримтлуулсан мэдлэг, туршлага, дадал бага байгаа учраас гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд алдаа гарахгүй гэх баталгаа байхгүй юм. Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн эсрэг үр өгөөжтэй арга хэмжээ авч хэрэгжүүлэхийн тулд мөрдөн шалгах ажиллагааг зөв, оновчтой зохион байгуулах, мөрдөн шалгах ажиллагаанд тулгамдаж буй бэрхшээл, мөрдөн шалгах ажиллагааны онцлогийг тодорхойлон гаргах нь энэ төрлийн гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлох, мөрдөн шалгах арга хэмжээг оновчтой болгох боломжийг олгох явдал юм.

Иймд цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны онцлог, нөлөөлөх хүчин зүйлийг судлан авч үзлээ.

Abstract: Investigation of fraud committed in cyberspace is a relatively new challenge for law enforcement agencies, including police officers. As a result, investigators often lack sufficient understanding of the specific characteristics of this type of crime, as well as the objectives and organizational distinctions of investigative activities. Although investigators may recognize that cyber fraud differs from traditional forms of crime, they frequently possess limited accumulated knowledge, experience, and practical skills regarding the aspects that require particular attention during investigations. Consequently, there is no guarantee that errors will not occur in the course of investigating such crimes.

In order to implement effective measures against cyber fraud, it is essential to organize investigative activities in a proper and well-targeted manner. Identifying the challenges encountered in the investigation process, as well as clarifying the distinctive features of investigative activities related to cyber fraud, creates opportunities to enhance crime detection, evidence collection, and the overall effectiveness of investigative measures.

Түлхүүр үгс: Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэг, Мөрдөн шалгах ажиллагаа, Цахим гэмт хэргийн онцлог, Мөрдөн шалгах ажиллагааны зохион байгуулалт, Нотлох баримт цуглуулах ажиллагаа, Мөрдөн шалгах ажиллагаанд тулгамдаж буй бэрхшээл, Хууль сахиулах байгууллагын чадавх, Мөрдөн шалгах арга хэмжээг оновчтой болгох

Keywords: Cyber Fraud, Criminal Investigation, Characteristics of Cybercrime, Organization of Criminal Investigative Activities, Evidence Collection, Challenges in

Criminal Investigation, Law Enforcement Capacity, Optimization of Investigative Measures.

Үндсэн хэсэг

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны үр өгөөж нь хууль сахиулах байгууллагуудын хоорондын хамтын ажиллагаа, түүнчлэн компьютер, мэдээлэл харилцаа холбооны салбар дахь гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиг үүрэг гүйцэтгэдэг төрийн бус байгууллагуудын хоорондын харилцаа, хамтын ажиллагаанаас ихээхэн хамаардаг болох нь олон улсад хэдийн тодорхой болсон.

Компьютерын технологи, түүний хөгжил дэвшил хүний амьдрал, үйл ажиллагааны бүхий л салбарт үр ашиг тус авчирсны зэрэгцээ тэдгээрийг ашиглан үйлдсэн гэмт хэргийн шинэ төрлүүд төрөн гарах урьдчилсан нөхцөлийг бүрдүүлж өгсөн. Энэ шинэ төрлийн гэмт хэргийн нэг нь цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэг юм.

Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 17.3 дугаар зүйл (Залилах)-д заасан гэмт хэрэг 2020 онд 4270, 2021 онд 6558, 2022 онд 11839, 2023 онд 12985, 2024 онд 15589 бүртгэгдэж байсан бол 2025 онд 16906 хэрэг бүртгэгдсэн байна (ЦЕГ Мөрдөн байцаах албаны судалгаа, 2026).

Хүснэгт.1., Гэмт хэргийн шийдвэрлэлт:

Залилах ЭХТА (17.3)					
Он	Нийт хэрэг	Хаасан	Хэрэгсэхгүй болгосон	Нэгтгэсэн	Шүүхэд шилжүүлэх
2020	4270	1909	164	1328	769
2021	6558	1575	192	2384	1216
2022	11839	2820	286	3625	2041
2023	12985	3401	407	5010	2708
2024	15589	3358	322	5428	2175
2025	16906	5470	130	6265	1642
Нийт	68147	18533	1501	24040	10551

Цагдаагийн байгууллагад 2021 онд 269,8 тэрбум, 2022 онд 1,1 их наяд, 2023 онд 668,7 тэрбум, 2024 онд 1,0 их наяд төгрөгийн хохирол учирсан бол 2025 оны 11 дүгээр сарын байдлаар 1,3 их наяд төгрөгийн хохирол учирсан нь 2021 оноос 4,8 дахин өссөн үзүүлэлттэй байна. Учирсан хохирлоос 2025 онд 574,516,085,972 төгрөгийн хохирол нөхөн төлүүлж 60,7 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө хамгаалах ажиллагаа хийсэн байна.

Хүснэгт.2., Учирсан хохирлын хэмжээ:

Он	Хохирол	Хохирол нөхөн төлөлт	Битүүмжилсэн	Нөхөн төлүүдэлт хувь
2021	269,896,670,535	149,866,710,894	32,577,258,857	67.5
2022	1,144,704,579,834	904,487,069,799	70,117,194,081	85.1
2023	668,770,680,946	363,966,276,753	59,337,764,599	53.5
2024	1,028,691,835,489	472,954,953,712	77,771,000,651	53.5
2025	1,305,610,335,574	574,516,085,972	60,759,062,011	48.6
Нийт	4,444,647,102,608	2,465,791,097,130	300,562,280,199	

Монгол Улс кибер аюулгүй байдлын индексээр дэлхийд 120 улс орноос дээш байранд эрэмбэлэгдэж, кибер аюулд ихээр өртөх эрсдэлтэйд тооцогддог (<https://news.mn/r/2757736/>, 2025). Энэ нь цахим гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх болон хамгааллын систем дутмаг байгаатай холбоотой юм. Монгол Улсад цахим гэмт хэргийн улмаас сүүлийн 5 жилд 87.5 тэрбум төгрөгийн хохирол учирсан (<https://news.mn/r/2757736/>, 2025).

Монгол Улсад өдөр бүр 4000-5000 мянган кибер халдлага бүртгэж, эдгээрийн дийлэнх хувийг төрийн болон хувийн байгууллагуудын эсрэг чиглэсэн хортой программууд эзэлдэг. Тухайлбал, кибер аюулгүй байдлын шинэчлэгдээгүй системд илүү амархан нэвтэрдэг байна. Эх сурвалжуудын мэдээллээс харахад Монгол Улсын цахим орчинд чиглэсэн аюул тасралтгүй өсөн нэмэгджээ.

Хүн амын нягтрал суурьшил, эдийн засгийн хөгжлийг даган залилах гэмт хэргийн 84.2 хувь нь нийслэлд, 15.8 хувь нь орон нутагт бүртгэгдсэн. “Системийн динамик загвар”-аар нийгэм, эдийн засаг, хүн амын нягтаршил, гэмт хэрэг, зөрчлийн статистик тоо баримтад үндэслэн гэмт хэргийн хэтийн төлөвийг тооцож үзэхэд нийслэлд Баянгол, Баянзүрх, Сонгинохайрхан, Чингэлтэй дүүрэгт, орон нутагт Дархан-Уул, Дорноговь, Орхон, Өмнөговь, Сэлэнгэ, Хөвсгөл, Ховд аймгуудад гэмт хэргийн гаралт 2032 он хүртэл нэмэгдэх төлөв гарчээ.

Дээрх аймаг, дүүргүүдэд залилах гэмт хэргийн гаралт нэмэгдэх болсон шалтгаан нь хүн амын өсөлт, шилжилт, хөдөлгөөн, дэд бүтэц, технологийн хурдацтай хөгжил зэрэг нөхцөл байдлуудтай холбоотой гэж үзсэн байна (П.Эрдэнэбаатар, "Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах арга зүй" сэдэвт диссертаци, 2024).

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэх байдлыг тодорхойлж буй статистик тоо баримтаас харахад энэ төрлийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх үр нөлөөг дээшлүүлэх нь Монгол Улсын хууль сахиулах байгууллагуудын хувьд ямар тулгамдсан асуудал болохыг дээрх баримтууд харуулж байна.

Хууль сахиулах байгууллагууд цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд янзын бүрийн бэрхшээлтэй тулгардаг тул түүнд нөлөөлөх хүчин зүйлд хандуулах нь зүйтэй юм.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны чанар, үр дүнд мэдэгдэхүйц сөрөг нөлөө үзүүлэх хүчин зүйлийг тодорхойлж өгөлгүйгээр мөрдөн шалгах ажиллагааны үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх боломжгүй юм. Тухайлбал,

1. Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэгт хариуцлага хүлээлгэх тухай Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн заалтууд төгс бус байгаатай холбоотой. Энэ асуудал нь хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад залилах гэмт хэргийн төрлийг зөв зүйлчлэх зайлшгүй бэрхшээл гарч ирэхийг урьдчилан тодорхойлдог.

2. Эрүүгийн нөхцөл байдалд бүрэн нийцсэн (криминалистикийн арга зүй, тактик, техник зүй) түвшинд энэ төрлийн гэмт хэргийн мөрдөн шалгах ажиллагааны “аргачлал” боловсруулагдаагүй байна.

3. Гэмт хэргийг мөрдөн шалгах эрх бүхий албан тушаалтнуудын мэргэжлийн ур чадвар нь орчин үеийн шаардлагад бүрэн нийцдэггүй нь гэмт хэргийн мөрдөн байцаалтын чанарт нөлөөлж байна.

4. Харилцаа холбоо, компьютерын мэдээллийн салбарын аюулгүй байдлыг хангах чиглэлээр мэргэшсэн төрийн болон төрийн бус байгууллагатай хууль сахиулах байгууллагуудын хамтын үйл ажиллагааны уялдаа холбоо хангалтгүй байгаа нь сөрөг нөлөө үзүүлж байна.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэх, мөрдөн шалгах ажиллагааны суурь болсон эрүүгийн хууль, тогтоомж, хөгжлийн чиг хандлагыг үнэлэн дүгнэж үзвэл компьютерын техник технологийг ашиглан гэмт хэрэг үйлдсэн гэмт хэрэгтнүүдийн эсрэг үйл ажиллагааны тулгамдсан асуудал нь сүүлийн үед Монгол Улсын эрүүгийн хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, динамикийг урьдчилан тодорхойлсон ач холбогдолтой болохыг тэмдэглэх нь зүйтэй. Тухайлбал, 2015 онд батлагдсан Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн “Өмчлөх эрхийн эсрэг гэмт хэрэг”-ийг журамласан 17 дугаар бүлгийн 17.3-д залилах аргуудын тоонд өмнө мөрдөж байсан хуульд байхгүй байсан, “цахим хэрэгсэл ашиглаж” хэмээн оруулж өгсөн нь үүний илрэл болно.

Гэсэн хэдий ч, хууль тогтоомжид оруулсан өөрчлөлт бүх талаар хангалттай байна гэж хэлэх боломжгүй, сайжруулах, боловсронгуй болгох асуудал одоо хүртэл байна. Жишээлбэл, ОХУ-ын практикаас харахад залилах гэмт хэргийг төрлөөр нь бие даасан бүрэлдэхүүнтэй салангид гэмт хэрэг болгон ангилах асуудал хөндөгдөж байжээ (Берсенева Т. Госдума хочет продолжить опыты над правоприменением // Право.ru. 2013. 23 мая. URL: , n.d.)

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг үр дүнтэй нотлохын тулд энэ чиглэлээр эрүүгийн болон эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн хэм хэмжээг боловсронгуй болгох хууль тогтоогчийн ажлыг үргэлжлүүлэх шаардлагатай.

Хязгаарыг цахим орчинд ач холбогдолгүй болгож, (Council of Europe. (2001). Convention on Cybercrime. Budapest: Council of Europe Publishing, n.d.) нэг улсын нутагт эхэлсэн гэмт хэрэг өөр улсад үргэлжилж, төгсөх тохиолдлыг ихэсгэж байна. Иймд цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэгтэй үр дүнтэй тэмцэхийн тулд олон улсын хамтын ажиллагааг бэхжүүлж, (Europol. (2023). Annual Report on the European Cybercrime Centre (EC3). Europol. Retrieved from , 2025) хил дамнасан зохицуулалт бүхий эрх зүйн орчныг бий болгох нь зайлшгүй шаардлагатай юм. Тухайлбал, Герман улс Европын Холбооны дэмжлэгтэйгээр Europol болон Interpol-ийн хамтын ажиллагааг ашиглан олон улсын цахим гэмт хэргүүдийг мөрдөн шалгадаг “ЕМРАСТ” (European Multidisciplinary Platform Against Criminal Threats) нь Европын орнуудыг нэгтгэн, хил дамнасан цахим залилах гэмт хэргийн сүлжээг илрүүлж, устгах үндсэн механизм болж байна.

Гэмт этгээдүүд цахим орчинд гэмт хэрэг үйлдэх шинэ үйлдлийн аргуудыг ашиглаж байгаа нь шинэлэг гэмт хэргийн бүрэлдэхүүн төрөн гарч буй өнөөгийн нөхцөл байдалд хууль тогтоогч мэдрэмжтэйгээр зохих хариу арга хэмжээ авч эрүүгийн хууль тогтоомжид тусган өгч байгаа нь орчин үеийн криминалистикт, криминалистикийн тусгай арга зүй бүрэлдэн бий болох урьдчилсан нөхцөлийг тодорхойлж өгч байна (Россинская Е.Р. Криминалистика. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. С.327., 2025).

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах зүй нь уламжлалт залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах арга зүйн заалтууд болон цахим орчинд

компьютерын техник хэрэгсэл ашиглан үйлдсэн гэмт хэргийг мөрдөн арга зүйн зөвлөмжүүдийг оновчтой хослуулахыг шаарддаг.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах криминалистикийн арга зүйн бүтцийн чухал элемент нь энэ төрлийн залилах хэргийн криминалистик тодорхойлолт юм. Үүнд, энэ төрлийн гэмт хэрэгт бэлтгэх, үйлдэх, нуун дарагдуулах үйлдлийн аргууд гол байр суурийг эзэлдэг. Залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргын талаар мэдээлэлтэй байх нь энэ төрлийн гэмт хэрэгт нотолгооны зүйлийн бусад элементүүдийн талаар таамаг дэвшүүлэх үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох боломжийг олгодог.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн үйлдлийн арга нь компьютерын мэдээлэл, мэдээлэл харилцаа холбооны сүлжээг хадгалах, боловсруулах, дамжуулах хэрэгслийн хэвийн үйл ажиллагаанд гэмт хөндлөнгийн оролцоог бий болгосноор техник хангамж, программ хангамжийг ашиглах явдал байдаг. Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхэд хууль сахиулах байгууллагын ажилтан гэмт хэргийн үйлдлийг зөвхөн залилах хэргээр биш, компьютерын мэдээлэл ашиглан үйлдсэн бусад гэмт хэргийг зүйлчлэх шаардлагатай болдог. Жишээлбэл, цахим орчинд залилах гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн үйлдлийг эрүүгийн хуулийн 17 дугаар бүлэгт заасан залилах гэмт хэргээс гадна кибер аюулгүй байдлын эсрэг гэмт хэргийг журамласан 26 дугаар зүйлээр зүйлчилдэг.

Цахим орчинд залилах гэмт хэргийг үйлдэхдээ цахим орчинд зөвшөөрөлгүйгээр хандаж мэдээллийн систем, мэдээллийн сүлжээнд нэвтрэх, цахим орчинд хууль бусаар халдах” шинжийг агуулсан байвал халдлага гэж үзэн Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн тохирох зүйл, хэсэг, заалтыг давхар барьж зүйлчилнэ.

Кейс	“Иргэн О нь “Facebook”-д “дуучин Болорын нууц амрагтай танилц” гэсэн гарчиг бүхий мэдээллийн сайт руу нэвтрэн, мэдээллийг дэлгэрүүлэн үзэх зорилгоор холбоосоор нэвтрэхдээ өөрийн хэрэглэгчийн нэр, нууц үгээ хийснээр гэмт этгээд нь түүний хувийн мэдээллийг хууль бусаар олж авч, улмаар “Facebook” хаягт нь зөвшөөрөлгүйгээр нэвтэрч, ойр дотнын найзууд руу нь “5 хоногийн хугацаатай яаралтай мөнгө зээлээч” гэсэн зурвас илгээж, нэр бүхий 5 хүнээс бусдын дансаар 500000-800000 мянган төгрөгийг залилан авч, хохирол учруулсан байна.
------	--

Харин гэмт этгээд нь нийгмийн сүлжээнд хуурамч зар байршуулж, зарын дагуу холбогдсон иргэний хэрэгцээ шаардлага, сэтгэл зүйн онцлогийг харгалзан сэдэл өгч, итгэл төрүүлэх замаар тухайн хүний сайн дурын үндсэн дээр хувь хүний мэдээллийг олж авах аргаар хохирол учруулсан тохиолдолд тухайн үйлдлийн арга гэж үзэн, давхар зүйлчлэхгүй болохыг анхаарах шаардлагатай.

Кейс	“Х” нь 2020 онд “Facebook”-д “Нандин дэлгүүр” гэсэн хаягаас иргэн У руу “5000000 мянган төгрөгийн зээл олгоно” гэсэн зурвас илгээж, барьцаа нэрийдлээр 580.000 мянган төгрөгийг шилжүүлэн авч залилсан. “Б” нь “Facebook”-ын чатаар танил иргэн “Л” руу “Facebook”-ын нэр, нууц үгээ түр өгөөч, файл илгээх шаардлагатай байна” хэмээн хэлж нууц үгийг нь авч, улмаар “Facebook” хаягт нь нэвтэрснээр найзууд руу нь зурвас илгээж, мөнгө залилсан.
------	---

Дээрх төрлийн гэмт хэргийг цаг хугацаа, орон зайг үл хамааран үйлдэх боломжтой бөгөөд гэмт хэргийн ул мөр буюу нотлох баримтууд нь өөр өөр газруудад

тодорхой техник, хэрэгсэл болон цахим сүлжээний хэрэгсэлд үйлдэж, хадгалагдаж байдаг онцлогтой учир цахим нотлох баримтыг цуглуулах, бэхжүүлэх ажиллагаа юм.

Цахим орчинд залилах гэмт хэргийн зайлшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг болох компьютерын мэдээлэлд нөлөөлөх хэлбэрүүд нь энэ төрлийн гэмт аргаар хууран мэхэлсэн ул мөрийн онцлогийг урьдчилан тодорхойлж өгдөг.

Мөрдөн шалгах ажиллагааны зорилтыг хангах өнцгөөс харвал компьютерын мэдээлэл ашиглан залилах аргыг тодорхойлж өгөх нь компьютерын мэдээлэл ашиглан бусад гэмт хэрэг үйлдсэн этгээдийн үйлдлээс ялгах ач холбогдолтой.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг албан тушаалын байдлаа ашиглан, өөрөөр хэлбэл гэмт нөлөөлөл үзүүлсэн компьютерын мэдээлэлд албан ёсоор нэвтрэх эрх бүхий этгээд үйлдсэн байж болно. Жишээлбэл, ахлах нягтлан бодогчоор ажилладаг иргэн “Г” албан үүргийн дагуу нэвтрэх эрхтэй компьютерын мэдээллийг ашиглан залилах гэмт хэрэг үйлдсэн байна. Хэргийн газарт асаалттай компьютер байгаа тохиолдолд RAM capture (Capture Live RAM Contents with Free Tool from Belka soft! <https://belkasoft.com/ram-capturer> (Хандалт:2024.11 сард), n.d.) жижиг программ ашиглан шуурхай санах ой RAM дээрх хадгалагдаж буй мэдээллийг бэхжүүлж авах шаардлагатай бөгөөд гэмт этгээдийн хамгийн сүүлд ашиглаж байгаа веб сайтуудад нэвтэрсэн нууц үг, хатуу диск шифрлэсэн нууц үг зэргийг баримтжуулах ач холбогдолтой. Мөн интернэт хөтөч дээрх нээлттэй веб сайтуудыг зургаар баримтжуулах гэх мэт шаардлагатай ажлуудыг хийж гүйцэтгэсэн байна.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг гэмт этгээд ганцаараа, зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэг, эсвэл зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлгийн гишүүн этгээд үйлдсэн алин болохоос хамаарч мөрдөн шалгах ажиллагааны цар хүрээ, учрах гол хүндрэл, бэрхшээл шууд өсөн нэмэгддэг. Зохион байгуулалттай гэмт бүлэглэл болон зохион байгуулалттай гэмт этгээдүүдийн хувьд цахим орчинд залилах гэмт хэрэг үйлдэх нь гэмт үйл ажиллагааных нь зөвхөн нэг чиглэл байж болох бөгөөд энэ нь тэдний гэмт үйл ажиллагааны үндсэн чиглэл нь ч, бусад гэмт хэрэг үйлдэх боломжийг олгож өгдөг хоёрдогч чиглэл нь ч байж болно. Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн бүлэгт залилагчид ихэвчлэн гэмт хэргийн чиглэлээр мэргэшсэн байдаг. Жишээлбэл, бусдын өмчийг эзэмших, эрх олж авах зорилгоор компьютерын мэдээлэлд шууд гэмт нөлөө үзүүлдэг, эсвэл компьютерын мэдээлэлд нөлөө үзүүлэхтэй холбоогүй бусад асуудлыг шийддэг хүмүүс бүлэгт багтаж болно.

Судлаачид цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг үндэстэн дамнасан, зохион байгуулалттай, цахим гэмт хэрэг гэж тайлбарладаг. Энэ гэмт хэргийг үндэстэн дамнасан гэмт хэргийн төрөлд ангилах нь түүний цар хүрээ, нууцлагдмал байдал, энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгахад ноцтой эсэргүүцэл үзүүлэх магадлалыг хангалттай үнэлэх боломжийг бидэнд олгодог. Энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны үр өгөөж нь Монгол Улсын хууль сахиулах байгууллагууд олон улсын хууль сахиулах байгууллагууд болон гадаад улсын хууль сахиулах байгууллага, кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр мэргэшсэн гадаадын улсуудын төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажиллах үйл ажиллагааны үр дүнгээс ихээхэн хамаардаг.

Монгол Улсад цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын хамтын ажиллагааг бэхжүүлэхийн тулд хэд хэдэн сайн жишээ гарсан байна. Жишээ нь, Монгол Улс 2020 онд Европын Холбоо болон дэлхийн бусад орнуудтай

хамтран ажиллах гэрээ, конвенцуудад нэгдэж, кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр олон улсын туршлагыг хуваалцах болсон. Түүнчлэн, Монголын хууль хяналтын байгууллагууд 2019-2020 онд олон улсын кибер аюулгүй байдлын мэргэжилтнүүдтэй хамтран ажиллаж, цахим залилан, фишингийн хэргүүдийг илрүүлэхэд амжилттай ажилласан. Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн байцаалтын явцад мөрдөгч, прокурор шаардлагатай гэж үзвэл Google Law Enforcement Request System (Google-ийн хууль сахиулах байгууллагын хүсэлтийн систем) буюу LERS системийг ашиглан мэдээлэл гаргуулан авах хүсэлт илгээх боломжтой. Уг системийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд ашиглахын тулд хүсэлт илгээгч тал нь төрийн байгууллагын ажилтан, мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах эрх бүхий албан хаагч байхыг шаардах бөгөөд энэ нь уг системийг ашиглан хүсэлт илгээх боломжийг үүсгэдэг (<http://mvd.ru/news/item/151919/>, свободный. , n.d.).

Хууль сахиулах байгууллагын хүсэлтийн систем LERS систем нь мэдээлэл гаргуулах хүсэлт илгээхийн тулд хэрэглэгч бүрийг өөрийн системд бүртгүүлэхийг шаарддаг.

Мөрдөгч, прокурор нь веб сайтаар нэвтрэн орж албаны цахим шуудан ашиглан өөрийн хэрэглэгчийн бүртгэлийг үүсгэх шаардлагатай. Хэрэв бүртгүүлэх явцад байгууллагын цахим шуудан нь LERS системд хандах эрхийн жагсаалтад багтаагүй тохиолдолд байгууллагын гадаад харилцааны нэгжээр дамжуулан өөрийн байгууллагын албан хэрэгцээнд ашигладаг batbaatar@prokuror.mn цахим шуудангийн домэйнийг LERS системд хандах эрхийн жагсаалтад нэмүүлэх хүсэлтийг Google компанид уламжилна. Хэрэглэгчийн мэдээлэл гарган өгсөн талаарх мэдэгдэл: Google нь өөрийн үйл ажиллагааны журмын хүрээнд хэрэглэгчийн талаарх мэдээлэл төрийн байгууллагад гаргаж өгсөн талаараа тухайн хэрэглэгчид цахим шуудангаар мэдэгддэг. Хэрэв тухайн хаяг нь байгууллагын мэдэлд байгаа тохиолдолд тухайн хаягийн админд цахим шуудангаар мэдэгддэг.

Ирүүлсэн хүсэлтэд хэрэглэгчид мэдэгдэл хүргүүлэхгүй байх хууль эрх зүйн үндэслэл байгаа тохиолдолд мэдэгдэл хүргүүлэхгүй бөгөөд мэдэгдэл хүргүүлэхгүй байх хугацаа дуусгавар болсон тохиолдолд мэдэгдлийг илгээдэг.

Мөрдөн шалгах ажиллагааг хэрэгжүүлэгч албан тушаалтан, хэрэг бүртгэлтийн хэрэг нээхээс өмнө, залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах үед компьютерын мэдээлэлд хууль бусаар нөлөөлөх онцлогийг харгалзан үзэх хэрэгтэй. Нотолгооны зүйлийн талаар мэдээлэл олж авахыг эрмэлзэх нь чухал бөгөөд хэргийн үйл явцад шаардлагатай мэдээллийг цуглуулах, хуримтлуулж, мөрдөгчийн шийдвэрлэх үйл ажиллагааг үр дүнтэй болгоно. Хэрэг бүртгэлтийн үед мэдээллийн нөөцтэй байх нь эрсдэлийг бууруулах, олон янзын цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн үйлдлийн аргуудын талаар ойлголттой байх боломжийг бий болгодог. Мөрдөгчид шаардлагатай тохиолдолд өвөрмөц тайлбар хийх үүрэгтэй бөгөөд энэ нь цахим гэмт хэргийн мөрдлөгийн онцлог, технологийн дэвшилттэй холбоотой хүндрэлүүдийг шийдвэрлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Цахим нотлох баримтыг бусад төрлийн (гарын мөр, ДНК) эд мөрийн баримттай ижил түвшинд үнэлэгдэх гол хүчин зүйл нь бэхжүүлж, хураан авсан цахим ул мөр бүрийн хэш (hash) утгыг тухай бүр, тус бүрд нь бэхжүүлэн авч холбогдох тэмдэглэл, баримтад дурдана. Үүнд:

1. Цахим нотлох баримтын эх сурвалжууд үзэх.	2. Цахим нотлох баримтыг дараах аргаар цуглуулж, бэхжүүлнэ.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн хувьд хэргийн газар нь тодорхой газар орон, өрөө тасалгаа байхыг шаардахгүй бөгөөд ихэвчлэн үйлдлийн систем, эсхүл гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан бүх төрлийн компьютер, гар утас зэрэг байдаг. Үзлэгт дараах объектууд хамрагдана.

- Гэмт халдлагад өртсөн мэдээллийг хадгалж, боловсруулж байсан компьютер, үйлдлийн систем.
- Хөнөөлт программ бүтээж байсан компьютер, үйлдлийн систем.
- Гэмт хэргийн замаар олж авсан мэдээллийг хадгалж байгаа компьютер, үйлдлийн систем.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн техник технологийн аргууд нь энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд мэргэжилтэн, шинжээчдийн гүйцэтгэх чухал үүргийг урьдчилан тодорхойлж өгдөг. Энэ төрлийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд бэлтгэх явцад болон мөрдөн шалгах ажиллагааг хэрэгжүүлэх явцад мэргэжилтнүүдийн туслалцаа үнэлж баршгүй бөгөөд шинжилгээ хийлгэснээр залилагчдыг гэмт хэрэг үйлдэж байхад нь илчлэх амжилттай урьдчилсан нөхцөлийг бүрдүүлж өгөх нь цөөнгүй байна. Жишээлбэл, вирусийн эсрэг “Doctor Web” компанийн мэргэжилтнүүдийн өргөн хүрээний шинжилгээний дэмжлэгээр залилах, компьютерын мэдээлэлд зөвшөөрөлгүй нэвтрэх, хөнөөлт программ үүсгэх, ашиглах, тараах зэрэг олон үйлдэлтэй нэгэн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааг амжилттай хэрэгжүүлсэн тохиолдол байдаг (Сотрудникам Управления «К» МВД России удалось ликвидировать несколько крупнейших известных , n.d.). *Гэмт хэрэгтнүүдийн “цахим хэтэвч” ашиглан гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах ажиллагааны онцлог*

Энэ төрлийн гэмт хэргийг судлан үзэхэд гэмт хэрэгтнүүд цахим орчинд залилах гэмт хэрэг үйлдэхдээ “Pass”, “NomadX”, “Monpay” гэх мэт төлбөрийн системийн “цахим түрийвч” хэмээн нэрлэгддэг аргыг ихэвчлэн ашигладаг байна. Халдагчид “цахим түрийвч” ашиглахыг илүүд үздэг нь энэ тохиолдолд санхүүгийн гүйлгээ хийхдээ эзэмшигчийн хувийн мэдээлэл эсвэл шууд адилтгах шаардлагагүйгээр банкны дансны үүргийг гүйцэтгэдэгтэй холбон тайлбарлаж байна. Цахим хэтэвчийг интернэтээр бүртгүүлж, зохиомол нэр зааж өгөх, нэрийн оронд үсэг, тоонуудын санаандгүй хослол оруулах боломжтой. Гэмт этгээдүүд хулгайлсан хөрөнгийн хөдөлгөөний гинжин хэлхээнд “цахим түрийвч”-ийг голчлон “завсрын үе” болгон ашигладаг. Халдагчдын ашигладаг “цахим хэтэвч”-д очсоны дараа, мөнгийг бусад “цахим хэтэвч”, гар утасны данс эсхүл банкны дансанд шилжүүлдэг. Энэ тохиолдолд мөрдөн шалгах эрх бүхий албан тушаалтан дараах дарааллаар ажиллана.

1. Төлбөрийн гүйлгээ хийх сүлжээнд нэвтэрсэн, “цахим хэтэвч”-ийг бүртгэсэн “IP” хаягийг тохируулна.

2. Цахим төлбөрийн системийн захиргаанд хүсэлт гаргаж, “цахим хэтэвч”-ээс (бусад “цахим түрийвч” эсвэл дансанд) мөнгө шилжүүлэх хянах. Энэ тохиолдолд зөвхөн мөнгө шилжүүлсэн дансны талаар төдийгүй тодорхойлсон “цахим түрийвч” рүү шилжүүлсэн бусад дансны талаар асуулт лавлахыг зөвлөдөг.

Интернэт банк, онлайн банк руу хууль бусаар нэвтэрч дансанд дахь мөнгийг шилжүүлэн авах, түүнчлэн интернэт банкаар дамжуулан шинэ данс нээх, тухайн

дансыг бусад хууль бус үйл ажиллагаанд ашиглах зэрэг гэмт хэргүүд бүртгэгдэж байна.

Дэвшилтэт технологийн ачаар банк, санхүүгийн үйлчилгээ авахад улам бүр хялбар болж байгаа ч хэрэглэгчийн мэдээллийг хууль бусаар олж аван гэмт хэрэг үйлдэх тохиолдлууд нэмэгдэж байна.

Цахим халдлагад өртөж болзошгүй түгээмэл алдаанууд:

- Гар утсан дээрээ интернэт банк руу ханддаг нэвтрэх нэр, нууц үгээ сануулан хандахад амар байдлаар хадгалах.

- Интернэт банкны болон и-мэйлийн нууц үгийг утасны дугаар, төрсөн өдөр гэх мэт хялбар байдлаар зохиох.

- Хувийн мэдээлэл буюу гар утасны дугаарыг тань хэн нэгэн лавлаж асуухад хэлж өгөх.

- Танил найз нөхөд, хэн нэгэн гар утсанд тань ирсэн нууц үг, олон оронтой нууц код зэргийг асуухад илгээх.

- Нийгмийн сүлжээгээр ирсэн эх сурвалж тодорхой бус сонирхол татахуйц мэдээ мэдээллийн линк дээр дарах, хувийн мэдээллээ оруулах.

- Бусдын гуйлтаар банкны карт болон дансаа ашиглуулах.

Интернэт банкны нэвтрэх нэр, нууц үгийн мэдээллийг таах арга буюу Brute Force attack хийх үйлдлийн арга нь гэмт этгээдээс мэдээлэл технологийн өндөр мэдлэг шаардагдахгүй энгийн бөгөөд түгээмэл аргуудын нэг юм. Гэмт этгээд нь интернэт банк хэрэглэгчийн нэвтрэх нэрийг олж мэдсэнээр нууц үгийн мэдээллийг тааж орох, зарим тохиолдолд хэрэглэгчийн нэвтрэх нэр болон нууц үгийг таах байдлаар үйлддэг арга юм.

Гэмт хэргийг илрүүлэх, шалгахдаа “ IP хаяг”, “MAC хаяг”-ын талаарх мэдээллийг ашиглах

“IP хаяг” нь интернэтийн үйлчилгээ хэрэглэгчдэд дэлхийн сүлжээний тор (WWW)- онд нэвтрэх боломж олгодог үйлчилгээ үзүүлэгч компаниас олгодог тоонуудын хослол юм. (жишээлбэл, 95.139.18.24).

“IP хаяг” (Определение местоположения по IP-адресу. [Электронный ресурс]. Режим доступа:, n.d.) (www.itpride.net/useful/ip.html (дата обращения 26.07.2012 г.), n.d.) нь статик (байнгын), динамик (түр зуурын) байж болох ба аль ч тохиолдолд түр зуурын шинжээс шалтгаалан сүлжээнд холбогдсон төхөөрөмж эсхүл хэрэглэгчийн хувийн мэдээлэлтэй холбогдсон байдаг. Нэрээр нь гэрээ байгуулсан хүн хэрэв гар утасны интернэт ашиглаж байгаа бол IP хаягийг хэн өгсөн тухай мэдээллийг интернэтийн үйлчилгээ үзүүлэгч (жишээлбэл, “Dom.ru.) хадгалж байдаг бөгөөд мэдээлэл оруулсан компьютерын байршил, хаяг, сүлжээний хандалт хийсэн, интернэтийн үйлчилгээ үзүүлэх гэрээ байгуулсан хүний тухай мэдээллийг агуулж байдаг.

Хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад мэдэгдэж байгаа IP хаягийг ашиглан утастай интернэтээр сүлжээнд холбогдсон тохиолдолд үйлчилгээ үзүүлэгч компани нь компьютерын байршил, түүний нэр дээр гэрээ байгуулсан хүний хувийн мэдээллийн талаар мэдээлэл өгөх боломжтой. Гэвч мэдээллийг богино хугацаанд

хадгалах боломжтой гэдгийг санах нь зүйтэй. Хадгалах хугацаа нь үйлчилгээ үзүүлэгчдийн техникийн боломжоос хамаардаг бөгөөд 1 сараас хэдэн жил хүртэл байж болно (П.Эрдэнэбаатар, "Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах арга зүй" сэдэвт диссертаци, 2024).

Гэмт этгээдүүд хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад мэдэгдэж байгаа IP хаягийг ашиглан хөдөлгөөнт интернэт (USB модем эсхүл гар утас) ашиглах үед үйлчилгээ үзүүлэгч компани зөвхөн нэр дээр нь SIM карт гаргах үед нэвтрэх эрх олгох гэрээ байгуулсан хүний хувийн мэдээллийн талаарх мэдээллийг өгөх боломжтой.

Гэмт этгээдүүд интернэтийг хүн бүрд үнэ төлбөргүй олгодог газрууд буюу "Free Wi-Fi zone", томоохон худалдааны төвүүдийн нутаг дэвсгэр, интернэт кафе зэрэг газарт хүн бүр ямар ч зөөврийн төхөөрөмжөөс интернэтийн үйлчилгээг ашиглах боломжтой учраас иймэрхүү газраас сүлжээнд нэвтэрсэн тохиолдолд мөрдөн шалгах ажиллагаанд нэмэлт хүндрэл гардаг. Энэ тохиолдолд IP хаяг нь зөвхөн, жишээлбэл, "Wi-Fi" бүсээс тодорхой хаягаар хандсан мэдээллийг өгөх болно.

"Wi-Fi" бүсээс гэмт хэргийн зорилгоор интернэтэд нэвтэрч буй хүмүүсийг илрүүлэхийн тулд дараах зүйлийг санал болгож болно:

1. Зэргэлдээх нутаг дэвсгэрээс (хэрэв байгаа бол) видео бичлэгт дүн шинжилгээ хийж, дараа нь танигдсан хүмүүсийг шалгах. Сэжигтнийг илрүүлсний дараагийн үйлдлүүд нь гэм бурууг нотлоход чиглэгдэнэ.

2. Сэжигтнээс хураан авсан цахим хэрэгслийн "MAC хаяг"-ыг гэмт хэрэг үйлдэх явцад бүртгэгдсэн мэдээлэлтэй жишин судлах.

Цахим ул мөрийг бэхжүүлэхдээ хохирогчоос төхөөрөмжүүдийн талаарх мэдээллийг дэлгэрэнгүй авч тэмдэглэл үйлдэх, IP хяналтын камерууд нь ямар сүлжээний төхөөрөмжид холбоотой (router, switch), тухайн сүлжээний төхөөрөмжүүдэд нэвтрэх нэр, нууц үгийг тодруулж тухайн сүлжээний төхөөрөмжид нэвтэрч системийн бүртгэлийг (log) баримтжуулан авдаг.

Компьютерын (цахим төхөөрөмж) "MAC хаяг" нь гар утасны IMEI дугаартай төстэй серийн дугаар юм. Хэдийгээр хэрэглэгч үүнийг хяналтаас зайлсхийхийн тулд өөрчлөх боломжтой ч гэмт хэрэгтний компьютер нэг "MAC" хаягаар хэд хэдэн хандалтын цэгээс сүлжээнд нэвтрэх боломжтой байдаг. Жишээлбэл, нэг буюу өөр "Wi-Fi" бүсэд үе үе оруулдаг зөөврийн компьютер ашигладаг бол эсхүл үүнээс янз бүрийн суурин холболтын цэгүүд (орон сууц, оффис) дээр утастай интернэт ашиглан сүлжээнд холбогддог. Энэ тохиолдолд өмнө нь тогтоогдсон "MAC" хаяг (серийн дугаар) бүхий компьютерын сүлжээнд нэвтрэх эрх хэдийн бүртгэгдсэн IP хаяг (байршил, нутаг дэвсгэр) тогтоохыг интернэтийн үйлчилгээ үзүүлдэг компаниудад өгөх хүсэлт нь мөрдөн шалгах ажиллагаанд ач холбогдолтой мэдээлэл өгөх боломжтой.

Цахимд шуудангийн full header файлаас тухайн цахим шуудан илгээгчийн IP хаяг, илгээсэн цаг хугацааны мэдээлэл зэргийг тодорхойлох боломжтой. Цахим шуудангийн үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллага бүр цахим шуудангийн header файл гаргах арга нь өөр өөр байдаг.

Гэмт этгээдүүд нийтийн сүлжээ ашиглан үйлдсэн гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах онцлог

Гэмт этгээдүүд олон нийтийн сүлжээ (Facebook, VKontakte) ашиглаж, “хувийн хуудас” ашиглаж хохирогчтой харилцан, төөрөгдүүлсэн бол нийгмийн сүлжээний удирдлагатай (админ) холбоо барьж “хувийн хуудас”-ыг бүртгэж, хандах боломж олгосон IP хаягийг тогтоохыг зөвлөдөг. Энэ нь халдагчийн үйлчилгээг ашигласан үйлчилгээ үзүүлэгч компанийг тодорхойлох боломжийг олгоно. Дараа нь IP хаягийн талаарх мэдээлэл ирсэн тохиолдолд интернэтийн үйлчилгээ үзүүлсэн компанийн захиргаанд гэрээгээр IP хаяг олгосон хүнийг тодорхойлох хүсэлт гаргах боломжтой болно.

(Domain Key and DKIM Signatures (Domain Keys Identified Mail)-Домэйн түлхүүрээр тодорхойлсон мэйлийн гарын үсэг нь илгээгчийн жинхэнэ эсэхийг баталгаажуулахад тусалдаг. Олон мэйл маркетингийн платформууд мессежийг спам руу оруулахаас урьдчилан сэргийлэхийн тулд DKIM гарын үсгийг ашиглахыг зөвлөж байна. DKIM гарын үсэг нь домэйн нэрийг мэйлтэй холбосноор илгээгчийн жинхэнэ эсэхийг нотолж өгдөг.

Message-ID - Message-ID нь өвөрмөц мэйл танигчийг хэлнэ. Тэдгээр нь тодорхой цахим шуудангийн мессеж, хаягаар үүсгэгдсэн тодорхой форматтай бөгөөд энэ нь тухайн мэйлийг танихад хялбар болгодог. Иймээс хоёр мэйл мессеж хэзээ ч ижил мессеж ID-тай байдаггүй.

MIME-Version (Multipurpose Internet Mail Extensions)- MIME хувилбарууд нь цахим шуудангийн олон талт өргөтгөл гэж нэрлэгддэг цахим шуудангийн форматыг өргөтгөхөд тусалдаг интернэтийн стандарт юм. Тэд үүнийг видео, зураг болон бусад текст бус нийтлэл гэх мэт текст болон хавсралтуудыг дэмжих замаар хийдэг. MIME нь мэйл хэрэглэгчдэд аудио, зураг, видео гэх мэт өөр өөр төрлийн өгөгдлийн файлуудыг солилцох боломжийг олгодог.

Received - Мэйлийн толгой дээрх “хүлээн авсан” мөрүүд нь хүлээн авагч, илгээгч, МТА агентуудын хаягийг харуулдаг. Хүлээн авсан шугамыг бий болгодог зүйл бол тэдгээрийг хуурамчаар үйлдэх боломжгүй байдаг. Тиймээс, тэдгээр нь мэйлийн толгой хэсэгт дүн шинжилгээ хийх хүчин зүйл юм.

Гэмт этгээдүүд интернэт сайт үүсгэж, ашиглан үйлдсэн гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах онцлог

Гэмт этгээдүүд өндөр шагналтай хонжворт сугалаа гаргасан, алдартай барааг хямд үнээр зарж байгаа мэтийн мэдээллийг нийтэлсэн зохиомол “сайт” үүсгэсэн тухайн сайтад IP хаяг үүсгэсэн, улмаар түүгээр удирдан мэдээлэл оруулж удирдсан мэдээллийн талаар лавлагаа авч болно. Гэмт хэрэгтнүүд том сайтуудын захиргаанаас олгосон “үүр”-ийг ашиглан бага агуулга, хэмжээтэй, жижиг сайтын хуудас (“хостинг” гэж нэрлэдэг) байрлуулж болдог (Обзор хостинг-провайдеров. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.cy-pr.com/hosting., n.d.). Гэвч ямар ч тохиолдолд халдагч этгээд шуудангийн хайрцгийг (E-mail) зааж бүртгүүлэх шаардлагатай болдог. Энэ цахим шууданг вэбсайт үүсгэх, өөрсдийн захидал харилцааг явуулахдаа хэд хэдэн удаа ашиглах боломжтой. Хостинг үйлчилгээ үзүүлж буй байгууллагын техникийн болон зохион байгуулалтын бүх мэдээллийг энэхүү цахим шуудан руу илгээх бөгөөд цаашид гэмт хэрэгтнүүдийн гэм бурууг нотлохдоо анхаарч үзэх хэрэгтэй. Халдагчид цахим шуудангаа шалгаж, вэбсайтын хуудасны үйл ажиллагааны талаар хостинг зохион байгуулагчид хариу өгөх шаардлагатай болдог.

Үүнтэй холбогдуулан сайтын бүртгэлийн IP хаяг, MAC хаягийг тогтоох, тэдгээрийг удирдсан, гэмт этгээдүүдийн ашигласан мэйл хаягийн талаар бидний сонирхож буй сайтуудыг нөөцөд нь байршуулсан компаниудад хүсэлт илгээж болно.

Үүрэн холбооны хэрэглэгчдийн дансанд мөнгө шилжүүлэн үйлдсэн гэмт хэргийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах онцлог

Гэмт хэрэгтнүүд цахим орчинд мөнгө хулгайлахдаа төлбөрийн систем болгон үүрэн холбооны захиалагчийн дугаарын дансыг ашиглах нь түгээмэл байдаг. Энэ аргыг яагаад түгээмэл сонгодгийг мөнгө шилжүүлэхэд харьцангуй хялбар, хулгайлсан мөнгийг цаашид шилжүүлэхийн тулд интернэт дэх “хувийн данс”-аар дамжуулан утасны дугаарын дансыг удирдах чадвартай холбон тайлбарладаг. Гэмт этгээдүүд хулгайлсан мөнгийг гар утасны дугаар руу шилжүүлсэн тохиолдолд тухайн утасны дугаарын данснаас мөнгө шилжүүлсэн, хэн, хаашаа шилжүүлсэн, татан авсан болохыг тогтоох хүсэлтийг харилцаа холбооны үйлчилгээ үзүүлдэг компанид илгээх шаардлагатай.

Цахим орчинд залилах, түүнчлэн компьютерын мэдээллийн чиглэлээр үйлдэгдсэн бусад гэмт хэргийг үр дүнтэй илрүүлэх, мөрдөн шалгах нь мэргэжлийн албадын ажилтнуудаас энэ чиглэлээр системтэй ажиллахыг шаарддаг.

Мэдээллийн технологийн хөгжил нь мэдрэгч төхөөрөмжүүдийг интернэт сүлжээнд холбох, зайнаас удирдах, бусад төхөөрөмжүүдтэй холбож нэгдсэн систем болгох (smart home гэх мэт) зэрэг нь цахим гэмт хэргийн хохирогч болгох шалтгааны болно (孙晓冬 主编 秦玉海刘晓明 马振飞刘奇志李娜 副主编) (<http://www.tup.com.cn> Cybercrime Investigation, 2025). Жишээлбэл, цахим үйлдэгч этгээдүүд нь Smart Home буюу ухаалаг гэрийн системийн хяналтын камерийн эмзэг байдлыг ашиглан зайнаас нэвтэрч орон байранд болж буй үйл явдлыг хянах, сонирхсон этгээдүүдэд төлбөртэйгээр онлайнгаар үзэх эрх худалдаалах, хувийн чанартай бичлэгээр нь хохирогчийг сүрдүүлэх зэрэг гэмт хэргүүд байна.

Дүгнэлт

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэг нь орчин үеийн мэдээлэл, харилцаа холбооны технологийн хурдацтай хөгжилтэй уялдан улам бүр нарийсаж, зохион байгуулалттай, хил дамнасан шинжтэй болж, нийгэмд учруулж буй эдийн засгийн болон нийгмийн хор уршиг эрчимтэй өсөж байна. Ийм нөхцөлд уг гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаа нь уламжлалт залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ойлголт, арга барилаар бүрэн хангагдах боломжгүй болж, эрүүгийн эрх зүй, эрүүгийн процесс, криминалистикийн шинэчлэлтэй уялдах зайлшгүй шаардлагатай болж байна.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэг нь компьютерын мэдээлэл, мэдээллийн систем, цахим сүлжээ, төлбөрийн цахим хэрэгслийг ашиглан хэрэгждэг онцлогтой тул гэмт хэргийн ул мөр нь бодит орон зайд бус, цахим орчинд тархан байрлаж, нотлох баримт нь түр зуурын, амархан устах, олон улсын хил хязгаарыг давсан шинжтэй байна. Ийм нөхцөл нь мөрдөн шалгах ажиллагаанд цахим нотлох баримтыг шуурхай илрүүлэх, бэхжүүлэх, процессын шаардлагад нийцүүлэн үнэлэх ажиллагааг голлох ач холбогдолтой болгож, мөрдөгчөөс мэдээллийн технологийн мэдлэг, тусгай ур чадвар шаардаж байна.

Эрүүгийн хууль тогтоомжид цахим хэрэгслийг ашиглан үйлдсэн залилах гэмт хэргийг тусгасан хэдий ч гэмт хэргийн үйлдлийн аргыг бусад компьютерын мэдээлэлд

хууль бусаар нөлөөлсөн гэмт хэргээс зааглах, зүйлчлэлийг нэг мөр ойлгомжтой хэрэглэх асуудал бүрэн шийдэгдээгүй хэвээр байна. Үүний улмаас мөрдөн шалгах ажиллагаанд эрх зүйн тодорхой бус байдал үүсэж, гэмт хэргийн бодит шинж чанарт нийцсэн хууль хэрэглээ хэрэгжихэд саад болж байна.

Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагааны үр дүн нь мөрдөгч, прокурорын мэргэшил, техник-технологийн хангалт, шинжээч, мэргэжилтний оролцоо, мөн харилцаа холбоо, банк, санхүү, цахим үйлчилгээ үзүүлэгч байгууллагуудтай хамтран ажиллах уялдаа холбооноос шууд хамаарч байна. Эдгээр хүчин зүйлсийн аль нэг нь дутмаг байх тохиолдолд гэмт хэргийг илрүүлэх, нотлох, улмаар шударга шүүхийн шийдвэрт хүргэх боломж мэдэгдэхүйц хязгаарлагдаж байна.

Түүнчлэн цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэрэг нь нэг улсын нутаг дэвсгэрээр хязгаарлагдахгүй, олон улсын платформ, сервер, цахим үйлчилгээ ашиглан хэрэгжих хандлага давамгайлж байгаа нь дотоодын эрх зүйн болон институцийн хүрээнд дангаар нь шийдвэрлэх боломжийг багасгаж байна. Ийм нөхцөлд олон улсын эрх зүйн хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцоо, гадаадын хууль сахиулах байгууллагуудтай хамтарсан ажиллагаа нь уг гэмт хэрэгтэй тэмцэх салшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг болж байна.

Иймд цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг үр нөлөөтэй мөрдөн шалгахын тулд эрх зүйн зохицуулалт, криминалистикийн арга зүй, мөрдөн шалгах байгууллагын мэргэшил, техник-технологийн чадавх, олон улсын хамтын ажиллагааг харилцан уялдаатайгаар хөгжүүлэх нь онолын болон практикийн хувьд зайлшгүй шаардлагатай гэж дүгнэж байна.

Санал

1. Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн онцлог, үйлдлийн аргыг харгалзан уг гэмт хэргийг уламжлалт залилах гэмт хэргээс онол, практикийн түвшинд тодорхой заагласан, бие даасан ойлголт, шалгуур бүхий эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох нь зүйтэй.

2. Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах ажиллагаанд зориулсан криминалистикийн тусгай арга зүй, тактик, техник ажиллагааны нэгдсэн стандарт боловсруулж, цахим нотлох баримтыг илрүүлэх, бэхжүүлэх, үнэлэх ажиллагааг процессын нэг мөр шаардлагад нийцүүлэх шаардлагатай байна.

3. Мөрдөн шалгах ажиллагаанд оролцож буй мөрдөгч, прокурорын цахим гэмт хэрэгт мэргэших чадавхыг дээшлүүлэх, мэдээллийн технологийн шинжээч, мэргэжилтний оролцоог тогтмолжуулах замаар мөрдөн байцаалтын чанар, үр нөлөөг нэмэгдүүлэх нь зүйтэй.

4. Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийн хил дамнасан шинжийг харгалзан олон улсын хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцооны эрх зүйн болон зохион байгуулалтын механизмыг бодитой, шуурхай хэрэгжүүлэх чиглэлд анхаарах шаардлагатай байна.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. П. Эрдэнэбаатар, “Цахим орчинд үйлдсэн залилах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах арга зүй” сэдэвт докторын диссертаци. Уб., 2024.
2. Залилах гэмт хэргийн нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийсэн талаар (Сүүлийн 10 жилийн тайлан 2023)
3. Цагдаагийн ерөнхий газрын Мэдээлэл, дүн шинжилгээ, шуурхай удирдлагын албаны танилцуулга. Уб., 2023.
4. (孙晓冬 主编 秦玉海刘晓明 马振飞刘奇志李娜 副主编) Cybercrime Investigation Qin Yuhai Liu Xiaoli
5. Сотрудникам Управления «К» МВД России удалось ликвидировать несколько крупнейших известных
6. Россинская Е.Р. Криминалистика. – М.: Норма: ИНФРА-М, 2012. С.327.
7. Определение местоположения по IP-адресу. [Электронный ресурс]. Режим доступа:
8. Обзор хостинг-провайдеров. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.cy-pr.com/hosting.
9. Берсенева Т. Госдума хочет продолжить опыты над правоприменением // Право.ru. 2013. 23 мая.
10. 1.https://police.gov.mn/as/article/3?utm_source=chatgpt
11. <https://ikon.mn/n/2y8j>
12. https://police.gov.mn/as/article/3?utm_source=chatgpt.com
13. <https://sudalgaa.gov.mn/internet-kheregleeniy-talaarkh-suur-sudalgaa-2021-kzx>, 2021
14. Europol. (2023). Annual Report on the European Cybercrime Centre (EC3)
15. Capture Live RAM Contents with Free Tool from Belka soft!
<https://belkasoft.com/ram-capturer>
16. <http://www.tup.com.cn> Cybercrime Investigation.

**ЭРҮҮ ШҮҮЛТ ТУЛГАХ БОЛОН БУСАД ХЭЛБЭРЭЭР ХҮНЛЭГ БУС,
ХЭРЦГИЙ ХАРЬЦСАНЫ УЛМААС ОЛЖ АВСАН НОТЛОХ БАРИМТЫН
ХУУЛЬ ЗҮЙН УЧИР ХОЛБОГДОЛ**

**THE LEGAL RELEVANCE OF EVIDENCE OBTAINED THROUGH COERCED
CONFESSIONS AND OTHER FORMS OF INHUMAN OR CRUEL TREATMENT**

Д.Нямцэрэн

Дотоод хэргийн их сургуулийн магистрант

Н.Сайнбаяр

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн процессын эрх зүйн тэнхимийн
дэд профессор, доктор (Ph.D), цагдаагийн хошууч*

Товч агуулга: Эрүүгийн процессын хуульд эрүү шүүлт тулгаж олж авсан аливаа мэдээллийг нотлох баримтаар тооцохгүй байх талаар зохицуулалт байдаг ч түүнийг хэрхэн үнэлэх, цаашлаад үйлдсэн гэмт хэрэгт цагаатгах агуулгаар хэрэглэх боломжтой эсэх талаар онол, практикийн түвшинд тодорхойлсон судалгаа тодорхойлогдохгүй байна. Иймээс эрүү шүүлт тулгах болон бусад хэлбэрээр хүнлэг бус, хэрцгий харьцсаны улмаас олж авсан нотлох баримтыг үнэлэх, хууль зүйн үр дагаврын талаар үндэсний болоод олон улсын эрх зүйн тогтолцооны түвшинд судалсны үндсэн дээр дүгнэлт боловсруулсан.

Abstract: Although the Criminal Procedure Law provides that any information obtained through torture shall not be considered as evidence, there is a lack of clearly defined research at both the theoretical and practical levels regarding how such information should be evaluated and whether it may be used in a manner favorable to the acquittal of the accused. Therefore, this study examines the assessment and legal consequences of evidence obtained as a result of torture and other forms of inhuman or cruel treatment within the frameworks of both national and international legal systems, and develops conclusions based on the findings of this analysis.

Түлхүүр үгс: эрүү шүүлт тулгах гэмт хэрэг, шударгаар шүүлгэх эрх, эрүүдэн шүүх.

Keywords: torture-related crime, right to a fair trial, torture

Үндсэн хэсэг

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 21.12 дугаар зүйлд эрүүдэн шүүлт тулгах гэж заасан. Эрүү шүүлт тулгах гэдэг нь Эрүүгийн хуулийн ерөнхий ангийн 1.2 дугаар зүйлийн 4 дэх хэсэгт “Монгол Улсын хууль, Монгол Улсын хуулиар соёрхон баталсан, нэгдэн орсон олон улсын гэрээнд заасан тодорхойлолт, хэм хэмжээг баримтална” гэж заасан байдаг. Манай улс 1984 онд батлагдсан Эрүүдэн шүүхийн эсрэг конвенцод нэгдэн орсон байдаг. Уг конвенцын 1 дүгээр зүйлд “эрүү шүүлт” гэдэг ойлголт ухагдахууныг тодорхойлсон байдаг.

Монгол Улс дээрх конвенцод Эрүүгийн хууль тогтоомжоо нийцүүлэн баталж 2017 оны 7 дугаар сарын 1-ээс мөрдөгдөж эхэлсэн бөгөөд тус хуулийн тусгай ангийн

21.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсгээр дээр дурдсан агуулгуудыг илүү өргөн хүрээтэй хуульчилсан.

Монгол Улсын хувьд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан үндэслэл, журмыг зөрчиж авсан баримтат мэдээллийг нотлох баримтаар тооцохгүй¹⁶ гэдгийг тодорхой зааж өгсөн.

Хэдийгээр ерөнхий зохицуулалтаараа хууль зөрчиж олж авсан аливаа нотлох баримтыг нотлох баримтаар тооцохгүй байх талаар зааж өгсөн боловч энэхүү нотлох баримтыг тооцох эсэх нь шүүхийн эрх хэмжээний асуудал болгон зохицуулжээ.

Тодруулбал, дараах тохиолдолд өөрийнхөө эсрэг мэдүүлэг өгсөн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчийн мэдүүлгийг нотлох баримтаар тооцохгүй байх тухай прокурорын санал, оролцогчийн хүсэлтийг шүүх хянан хэлэлцэж, тухайн нотлох баримтыг нотлох баримтад тооцохгүй байх эсэхийг шийдвэрлэнэ:

1. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасныг зөрчиж мэдүүлэг авсан;
2. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан өмгөөлөгч оролцуулах харилцааг зохицуулсан заалтыг зөрчсөн;
3. Өмгөөлөгчтэй мэдүүлэг өгөх эрхийг зөрчиж мэдүүлэг авсан зэрэг болно.

Энэ хэсэгт заасан нотлох баримтад үндэслэн цуглуулж, бэхжүүлсэн нотлох баримтыг нотлох баримтаар тооцохгүй байх тухай прокурорын санал, оролцогчийн хүсэлтийг үндэслэн шүүх хянан шийдвэрлэнэ.

Үндэсний эрх зүйн тогтолцоонд хэдийгээр хууль зөрчиж бэхжүүлж авсан нотлох баримтыг прокурор санал, оролцогч хүсэлт гаргаагүй бол шүүх түүнийг өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд шийдвэрлэх боломжгүй нөхцөл байдал харагдаж байна. Энэ нь мөрдөгч, прокурорын түвшинд хүний эрхийн үнэлэмжийг бууруулдаг сөрөг үр дагавартай. Тодруулбал, аливаа процесс зөрчлийг шаардлагатай түвшинд авч үзэхээ больж, шүүх шийдвэрлэнэ гэх байдлаар хандаж, хүний эрхийн аливаа зөрчилд ялгамжгүй харьцах эрсдэлтэй.

Мөн хуульд эрүү шүүлт тулгаж, бусад хэлбэрээр хүнлэг бус, хэрцгий харьцаж мэдүүлэг авсан нь тогтоогдвол авсан мэдүүлгийг нотлох баримтаар тооцохгүй¹⁷. Үндэсний хууль тогтоомжид бусад хэлбэрээр хүнлэг бус гэдгийг хэрхэн ойлгох талаар нэгдсэн ойлголтыг бий болоогүйгээс зөвхөн хүч хэрэглэсэн, заналхийлсэн үйлдлийг эрүү шүүлт тулгах гэж явцуу утгаар ойлгосоор иржээ. Тухайлбал, оролцогчийн хуульд заасан эрхийг санаатайгаар эдлүүлэхгүй байх зэрэг нь эрүү шүүлтэд тооцогддог болохыг гадаад улсын эрүүгийн процессын эрх зүйн эх сурвалжуудад хийсэн судалгаа харуулж байна. Энэ хүрээнд төв азийн болон гадаадын зарим улсын эрүү шүүлт тулгах болон бусад хэлбэрээр хэрцгий харьцаж олж авсан мэдээллийг нотлох баримтаар үнэлэх эсэх асуудлыг авч үзэв.

Тажикстан Улсын Эрүүгийн процесс хуулийн 10 дугаар зүйлийн 2 дах хэсэг: Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогчид аливаа хэлбэрээр хүнлэг бус харьцах, эрүү шүүлт тулгахыг хориглоно. Мөн хуулийн 88¹-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт: эрүү шүүлт тулгасны үндсэн дээр олж авсан нотлох баримтыг нотлох

¹⁶ Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 16.1 дүгээр зүйлийн 7 дах хэсэг.

¹⁷ Мөн хуулийн 16.12 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэг.

баримтаар тооцохгүй. 2 дах хэсэгт: эрүү шүүлт тулгасан гэх шинж тэмдэг, нөхцөл байдал байгаа гэж үзвэл, мөрдөгч, прокурор, шүүгч нь хохирогч гомдол гаргасан эсэхээс үл хамаарч шалгалтын ажиллагааг явуулна.

Узбекистан Улсын Эрүүгийн процессын хуулийн 95¹-р зүйлийн 1 дэх хэсэгт: Эрүүгийн процессын оролцогч болон тэдний төрөл, садны эсрэг аливаа эрүү шүүлт тулгасан, хэрцгий харьцсаны үндсэн дээр олж авсан нотлох баримтыг нотлох баримтаар тооцохгүй.

Казахстан Улсын Эрүүгийн процессын хуулиар эрүү шүүлт тулгах гэмт хэрэгт прокурор мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулдаг харьяалалтай бөгөөд хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 5 дах хэсэгт эрүү шүүлт тулгахыг хориглох талаар заасан. Мөн хуулийн 112 дугаар зүйлд эрүү шүүлт тулгасны үндсэн дээр олж авсан нотлох баримтыг нотлох баримтаар тооцохгүй. Хуулийн 197 дугаар зүйлд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах нийтлэг журамд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд оролцогчдод эрүү шүүлт тулгаж мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулахыг хориглоно.

Эрүү шүүлтийг хэрхэн ойлгох, түүнтэй тэмцэх ухагдахуун, тогтолцооны Казахстан Улсын Дээд шүүхийн 2009 оны 12 дугаар сарын 28-ны өдрийн “Хувь хүний эрх чөлөө, хүний нэр төр халдашгүй халдашгүй байдлыг хүндэтгэх, эрүүдэн шүүх, хүчирхийлэл, харгис хэрцгий, хүний нэр төрийг гутаан доромжилсон бусад үйлдэлтэй тэмцэх асуудлаар эрүүгийн болон эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль тогтоомжийг хэрэглэх тухай” 7 дугаар тогтоолоор тодорхой зааж өгчээ.

Их Британид Европын бусад улс орнууд шиг "Эрүүгийн байцаан шийтгэх нэгдмэл хууль (CPC)" байдаггүй. Гэмт хэрэг илрүүлэх, шалгаж, шийдвэрлэх харилцааг олон төрлийн хуулиар зохицуулдаг. Тухайлбал, Цагдаагийн болон Эрүүгийн нотлох баримтын тухай хууль (1984)-аар гол төлөв зохицуулдаг байна.

Гэхдээ Их Британийн дээрх хуулиудад нотлох баримттай холбоотой бие даасан бүлэг байдаггүй¹⁸. Хэдийгээр нотлох баримтын талаар нэгдсэн ойлголт байхгүй боловч үнэнд хүрэх арга замыг судлах замаар бий болсон үр дүнг нотлох баримтаар тооцох эсэхийг тодорхойлдог. Бодит үнэнд хүрэх зам нь өөрөө үнэн байх ёстой гэх эрүүгийн процессын суурь зарчим ч Их Британийн эрүүгийн процесст үйлчилдэг. Мэдээж эрүүдэн шүүсэн болон бусад хэлбэрээр хэрцгий харьцсан, хуульд заасан оролцогчдын эрхийг зөрчсөний үндсэн дээр бий болсон аливаа мэдээллийг нотлох баримтаар тооцохыг хориглодог.

Хэн ч байсан эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад эрүү шүүлт, хууль бус бие махбодын болон сэтгэл зүйн хүчирхийлэл, тэр дундаа эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэхгүй байх, ховсдолт, хууран мэхлэлт зэрэг ял болон бусад хэрцгий харьцахаас ангид байх ёстой. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны оролцогчид болох сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хохирогч, бусад этгээдүүдэд хүч хэрэглэх, заналхийлэх, айлган сүрдүүлэх, эрх зүйн байдлыг нь дордуулахыг хориглоно¹⁹.

¹⁸ Golovko L. V. Inquiry and preliminary investigation in the criminal process in France. Moscow: SPARK Publ., 1995. 130 p.

¹⁹ Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств - участников Содружества Независимых Государств 16. 7 // ЗХУ-ын Эрүүгийн процессын загвар хууль. 16 дугаар зүйлийн 7 дах хэсэг.

Эрүү шүүлт тулгасны үндсэн дээр олж авсан мэдүүлгийг нотлох баримтаар хэрэглэх эсэх асуудал нь тухайн шүүх эрх мэдлийн үйл ажиллагааг бүхэлд нь шударга бус гэж үзэхэд хүргэнэ. Тухайн нотлох баримтыг ашигласан эсэх, бүр цаашлаад ямар нэгэн шийдвэрлэх ач холбогдолгүй байсан нь хамаагүй гэж үзжээ (Европын хүний эрхийн шүүхийн тогтоолын 73 дах заалт. 2014 оны 10 дугаар сарын 16-ны өдрийн Мостипан ОХУ-ын эсрэг хэрэг).

Мөн үүнтэй ижил агуулгаар, Конвенцод заасан эрхийн зөрчсөний үндсэн дээр олж авсан нотлох баримтыг ашиглах нь шүүхийн процессыг шударга байсан эсэхэд эргэлзээ төрүүлнэ гэжээ (Тогтоолын 75 дах хэсэг. 2009 оны 07 дугаар сарын 30-ны өдрийн Гладышев ОХУ-ын эсрэг хэрэг).

Эрүү шүүлт тулгах болон бусад байдлаар хэрцгий харьцсаны үндсэн дээр олж авсан нотлох баримтыг хэрэглэх нь, тухайн нотлох баримт ямар ч ач холбогдолгүй байсан ч тэрхүү шүүхийн процессыг бүхэлд нь шударга явагдсан гэдэгт үргэлж эргэлзээг бий болгодог (Тогтоолын 83 дах хэсэг. 2016 оны 02 дугаар сарын 09-ний өдөр "Шлычков ОХУ-ын эсрэг").

Эрүү шүүлт тулгах болон бусад байдлаар хэрцгий харьцсаны үр дүнд олж авсан нотлох баримтыг зөвхөн нотлох баримтаар тооцохгүй байхаас гадна, энэ нотлох баримтыг үндэслэн хууль ёсны дагуу бий болсон бусад нотлох баримтын нотолгооны шинж чанар алдагдах ёстой (Cab Garera and Montiel Flores v. Mexico, 2010).

Энэ бүгдээс үзэхэд, эрүү шүүлт тулгах болон бусад хэлбэрээр хүнлэг бус, хэрцгий харьцаж, оролцогчдын хуульд заасан эрх зүйн байдлыг дордуулсны үндсэн дээр бий болсон нотлох баримтыг шүүхийн процесст нотлох баримтаар үнэлэхгүй зарчим үндэсний болоод олон улсын бүхий л холбогдох хэм хэмжээний актуудад тодорхой зааж өгчээ.

Гэвч судалгааны явцад эрүү шүүлт тулгаж, бусад хэлбэрээр хүнлэг бусаар хэрцгий харьцсаны үндсэн дээр олж авсан нотлох баримтыг гэмт хэрэгт цагаатгах нотлох баримтаар тооцдог туршлага одоогоор тодорхойлогдохгүй байна.

Дүгнэлт, санал

Судалгааны үр дүнд дараах дүгнэлт, саналыг дэвшүүлэв. Үүнд:

1. Эрүү шүүлт тулгаж олж авсан аливаа (ач холбогдолгүй байсан ч) нотлох баримтыг хэрэглэх нь тухайн эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг шударга бус гэж үзэхэд хүргэдэг ч тухайн этгээдийн үйлдсэн гэмт хэрэгт ямар нэгэн байдлаар хамааруулж, цагаатгах нотлох баримтаар ойлгох боломжгүй. Учир нь цагаатгах нотлох баримт гэдэгт нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 16.2 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан нотолбол зохих зургаан байдлыг үгүйсгэж буй шинжтэй, эсхүл Эрүүгийн хуульд заасан хөнгөрүүлэх нөхцөл байдал, бусад эрх зүйн байдлыг нь дээрдүүлсэн шинжтэй нотлох баримтыг ойлгодог. Энэ нь зөвхөн тухайн үйлдсэн гэмт хэрэгт хамаарах нөхцөл байдал бөгөөд эрүү шүүлт тулгах гэмт хэргийн хохирогч болсны улмаас үйлдсэн гэмт хэрэгт нь цагаатгах агуулгаар хэрэглэх асуудал эрүүгийн процессын мөн чанарт үл нийцнэ.

2. Эрүү шүүлт тулгаж олж авсан нотлох баримтыг эрүү шүүлт тулгах гэмт хэрэгт нотлох баримтаар ашиглах боломжтойг дурдах нь зүйтэй. Харин энэ гэмт хэргийн хохирогчийн үйлдсэн гэмт хэргийг цагаатгах үндэслэл болгохгүй нь мэдээж. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 1.5 дугаар зүйлд эрүүгийн хэрэг

хянан шийдвэрлэх ажиллагааг явуулж болохгүй тохиолдлуудыг тодорхой зааж өгсөн бөгөөд эдгээрт эрүү шүүлт тулгасан гэмт хэргийн улмаас гэх үндэслэлийг зааж өгөөгүй.

3. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны зорилтод хохирогчийн зөрчигдсөн эрхийг сэргээх үйл явц хамаардаг тул эрүү шүүлт тулгам гэмт хэргийн хохирогч болсон үндэслэлээр тухайн этгээдийн үйлдсэн гэмт хэргийн хохирогчийн эрх ашгийг зөрчих боломжгүй юм.

4. Гэмт хэрэгтэй тэмцэх төрийн чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй төрийн алба хаагчийн бусдад учруулсан хохирлыг төр барагдуулах хуулийн зохицуулалтууд байдаг ч энэ нь зөвхөн хууль ёсны үйл ажиллагааны үр дүнд бий болсон хохирлыг л төр хариуцах ойлголт юм. Харин эрүү шүүлт тулгах гэдэг нь хууль ёсны үйл ажиллагаа бус гэмт хэрэг бөгөөд үүнийг төрийн оролцоотойгоор зөвтгөж болохгүй, харин зөвхөн тухайн гэмт хэрэг үйлдсэн төрийн алба хаагчид хамаатуулж ойлгоно.

Ашигласан эх сурвалж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль 1992 он,
2. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль 2017 он,
3. Иргэний болон улс төрийн тухай олон улсын пакт 1966 он,
4. Монгол Улсын олон улсын гэрээ Эрүүдэн шүүх болон бусад хэлбэрээр хэрцгий, хүнлэг бусаар буюу хүний нэр төрийг доромжлон харьцаж шийтгэхийн эсрэг конвенц 1984,
5. Модельный уголовно-процессуальный кодекс для государств - участников СНГ // ЗХУ-ын Эрүүгийн процессын загвар хууль.
6. Н.Сайнбаяр. Хүний эрхэд суурилсан мөрдөн шалгах ажиллагаа. УБ.,2025.
7. Golovko L. V. Inquiry and preliminary investigation in the criminal process in France. Moscow: SPARK Publ., 1995

ЦАГДААГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ОНОЛ, ПРАКТИКИЙН ТУЛГАМДСАН АСУУДАЛ

НИЙТИЙН ХЭВ ЖУРАМ ХАМГААЛАХ БОДЛОГЫН ҮР НӨЛӨӨГ ҮНЭЛЭХ ШАЛГУУР, ИНДИКАТОРЫН ШИНЭ ЗАГВАР

A NEW MODEL OF CRITERIA AND INDICATORS FOR EVALUATING THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC ORDER POLICING POLICY

Б.Баянмөнх

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгийн
Гэмт явдал, цагдаа, дотоодын цэрэг судлалын төвийн
эрхлэгч, доктор (Ph.D), дэд профессор, цагдаагийн хурандаа*

Товч агуулга: Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын хэрэгжилт, үр нөлөөг бодитой үнэлэх нь хууль сахиулах байгууллагын үйл ажиллагааны чанар, иргэдийн аюулгүй байдал, хүний эрхийн баталгаанд чухал ач холбогдолтой.

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагаас хэрэгжүүлж буй нийтийн хэв журам хамгаалах бодлого нь олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, зөрчил, эмх замбараагүй байдлаас урьдчилан сэргийлэхэд чиглэсэн төлөвлөгөөт болон нөхцөл байдалд тулгуурласан эргүүл, хяналт-шалгалт, иргэдтэй хамтран ажиллах арга хэмжээгээр бодитой хэрэгжиж байна.

Хэрэгжилтийн төлөв байдлыг ажиглавал хууль зөрчлийн илрүүлэлт, шуурхай арга хэмжээ авах чадвар сайжирч байгаа боловч хүний нөөц, техник хэрэгслийн хүрэлцээ, орон нутгийн онцлогт нийцсэн зохион байгуулалтын асуудал бодлогын үр нөлөөнд тодорхой хэмжээнд нөлөөлсөөр байна Гэвч Монгол Улсад нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг системтэй, хэмжигдэхүйц шалгуур, индикатороор үнэлэх нэгдсэн загвар хангалтгүй байна.

Энэхүү өгүүлэлд нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг үнэлэх онолын үндсийг судалж, олон улсын туршлагад тулгуурлан үр дүн, үйл явц, хүний эрх, олон нийтийн итгэлцэлд суурилсан шинэ үнэлгээний загварын талаарх өөрийн бодомжоо товч танилцуулж байна.

Abstract: Objectively assessing the implementation and effectiveness of public order maintenance policies is of critical importance for the quality of law enforcement activities, the safety of citizens, and the protection of human rights.

The public order maintenance policy implemented by the Police of Mongolia is practically realized through planned and situation-based patrols, monitoring and inspections, and cooperative measures with citizens aimed at ensuring public safety and preventing offenses and public disorder.

An analysis of the current state of implementation shows improvements in offense detection and the capacity for rapid response; however, limitations related to human resources, technical equipment, and organizational arrangements tailored to local characteristics continue to affect policy effectiveness to a certain extent. Moreover, in Mongolia, there remains a lack of a unified model for evaluating the effectiveness of public order maintenance policies based on systematic, measurable criteria and indicators.

This article examines the theoretical foundations for evaluating the effectiveness of public order maintenance policies and, drawing on international experience, briefly presents

the author's proposed evaluation model based on outcomes, processes, human rights, and public trust.

Түлхүүр үгс: нийтийн хэв журам, бодлогын үнэлгээ, шалгуур, индикатор, цагдаагийн үйл ажиллагаа, хүний эрх

Keywords: Public order policing; policy effectiveness; evaluation criteria; indicators; human rights; public trust; law enforcement

Удиртгал. Монгол Улсад нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үнэлгээ нь ихэвчлэн статистик тайлангийн түвшинд хязгаарлагдаж, бодлогын чанар, иргэдийн сэтгэл ханамж, итгэлцлийн түвшин, хүний эрхийн нөлөөг тусган харуулж чадахгүй байна.

Нийтийн хэв журам хамгаалах нь төрийн үндсэн чиг үүргүүдийн нэг бөгөөд олон нийтийн аюулгүй байдал, нийгмийн тогтвортой байдлыг хангах суурь нөхцөл болдог. Гэсэн хэдий ч бодлогын хэрэгжилтийг зөвхөн зөрчлийн тоо, илрүүлэлтээр хэмжих нь бодит үр нөлөөг бүрэн илэрхийлж чаддаггүй сул талтай юм. Орчин үеийн хууль сахиулах бодлогод “үр дүнд суурилсан үнэлгээ”, “хүний эрхэд суурилсан хандлага” зонхилох болж, шалгуур, индикаторын шинэчлэл зайлшгүй шаардлагатай болсон.

Results-Based Evaluation буюу үр дүнд суурилсан үнэлгээ гэдэг нь төлөвлөсөн, хэрэгжиж буй эсвэл дууссан оролцооны арга хэмжээний үр дүнг, үр ашиг, үр нөлөө болон тогтвортой байдлыг тодорхойлоход чиглэсэн үнэлгээ юм. Үүний зорилго нь зөвхөн үйл ажиллагаа хийсэн эсэхийг биш, харин ямар бодит үр дүн гарсныг тодорхойлох явдал юм. (Live Crypto Prices & Market Cap Charts, 2026)

Хүний эрхэд суурилсан хандлага (HRBA) гэдэг нь бодлого, хөтөлбөр, үйл ажиллагааг боловсруулж, хэрэгжүүлэхдээ хүний эрхийн стандарт, зарчим, үүрэг хариуцлагыг эрхзүйн үндэслэл болгон ашиглаж, бүх хүн, ялангуяа хамгийн эмзэг, цөөн эрхтэй хүмүүс өөрийн эрхээ мэдэж, эдэлж, шаардаж чадах чадварыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн арга зүй юм. (Nations, 2026)

Монгол Улсад нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үнэлгээ нь ихэвчлэн статистик тайлангийн түвшинд хязгаарлагдаж, бодлогын чанар, иргэдийн сэтгэл ханамж, итгэлцлийн түвшин, хүний эрхийн нөлөөг тусган харуулж чадахгүй байна.

Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг үнэлэх онолын үндэс

Бодлогын үр нөлөөний үнэлгээ (policy impact evaluation) гэдэг нь бодлого, хөтөлбөр, арга хэмжээ нь төлөвлөсөн зорилгодоо хүрсэн эсэх, нийгэмд эерэг болон сөрөг ямар өөрчлөлт авчирсныг тогтоох үйл явц юм. (OECD, 2010)

Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын хувьд үр нөлөө нь:

- олон нийтийн аюулгүй байдлын бодит байдал,
- зөрчил, эмх замбараагүй байдлын түвшин,
- иргэдийн субъектив аюулгүй байдлын мэдрэмж,
- хууль сахиулагчийн хууль ёсны, шударга ажиллагаагаар илэрнэ.

Уламжлалт үнэлгээний аргачлалын сул тал

Уламжлалт үнэлгээ нь дараах үзүүлэлтэд төвлөрдөг. Үүнд: бүртгэгдсэн зөрчлийн тоо, илрүүлэлтийн хувь, торгуулийн хэмжээ. Эдгээр нь **тоо хэмжээг** илэрхийлэх боловч бодлогын чанар, хүний эрхийн баталгааг, мөн олон нийтийн итгэлцлийг тусгаж чаддаггүй. (Tyler, 2006)

Олон улсын туршлага дахь үнэлгээний хандлага. Үр дүнд суурилсан (outcome-based) үнэлгээ. Их Британи, Канад зэрэг оронд нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг зөрчлийн давтамжийн бууралт, эмх замбараагүй байдлын эрсдэлийн түвшин, орчны аюулгүй байдлын индексээр үнэлдэг. (Government, 2024)

Хүний эрх, итгэлцэлд суурилсан үнэлгээ. Хүний эрх, итгэлцэлд суурилсан үнэлгээ гэдэг нь үнэлгээний үйл явц, арга зүй, үзүүлэлтийг иргэний үндсэн эрх, эрх чөлөө, шударга ёс, оролцоог хангах зарчимд тулгуурлан, олон нийтийн итгэлцэл, оролцоог нэмэгдүүлэхэд чиглэсэн үнэлгээ юм.

НҮБ болон ЕХ-ны баримт бичгүүдэд хууль сахиулагчийн хууль ёсны байдал (legitimacy), иргэдийн итгэлцэл, гомдол, зөрчлийн шийдвэрлэлт зэргийг бодлогын амжилтын чухал шалгуур гэж үздэг. (UNODC, 2011)

Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг үнэлэхэд бодлогын зорилго, хэрэглэсэн арга хэрэгсэл, гарсан үр дүн хоорондын шалтгаант уялдаа, бодлогын хэрэгжилтийн үр ашиг, үр дүн, нийгмийн нөлөөг системтэйгээр шинжлэх шаардлагатай.

Энэхүү үнэлгээ нь хууль дээдлэх ёс, хүний эрх, пропорциональ байдал, хариуцлагын зарчимд нийцэж байгаа эсэхийг шалгах замаар бодлого нь аюулгүй байдлыг хангахын зэрэгцээ иргэдийн итгэл, хууль сахиулах байгууллагын легитим байдлыг бэхжүүлж чадаж байгаа эсэхийг тодорхойлдог. Иймд үр нөлөөний үнэлгээ нь зөвхөн зөрчил, гэмт хэргийн статистиكت тулгуурлах бус, иргэдийн аюулгүй байдлын мэдрэмж, оролцоо, институцийн чадавх, засаглалын чанарын үзүүлэлтүүдийг хамтад нь авч үзэх онолын суурьтай байдаг. (United States government, 2025)

Индикатороор үнэлэх нэгдсэн загвар.

Индикатороор үнэлэх нэгдсэн загвар гэдэг нь бодлогын хэрэгжилт, үр нөлөө, явцыг нэгтгэсэн, олон хэмжээст үзүүлэлтүүдээр (quantitative жишиг, хэмжигдэхүйц индикаторууд) үнэлж харуулах загвар буюу composite/indicator-based evaluation framework-ыг хэлдэг.

“Үнэлж харуулах загвар” буюу composite/indicator-based evaluation framework гэдэг нь тодорхой объект, үйл ажиллагаа, бодлого, эсвэл үзүүлэлтийг олон хэмжүүр (indicator)-ээр үнэлж, нэгтгэн харуулах системтэй аргачлал гэсэн утгатай ойлголт юм. Энгийнээр хэлбэл, энэ загвар нь нэг хэмжигдэхүүнээр хангалтгүй тохиолдолд олон үзүүлэлт (indicator) ашиглан үнэлгээ гаргах арга юм.

Энэ загвар нь олон төрлийн үзүүлэлтийг (жишээ нь нийтийн хэв журам сахиулах эрсдэл, гэмт хэрэг буурсан байдал, иргэдийн сэтгэл ханамж, хууль зөрчлийн илрүүлэлт, цагдаа үйлчилгээний чанар гэх мэт) нэгтгэн, бодлогын хэрэгжилтийн зэрэг, чиг хандлага, үр нөлөөг нэгтгэсэн хэмжүүрээр харуулдаг бөгөөд уг индикатор бүр нь бодлогын зорилго, зорилтод хэрхэн нөлөөлж байгааг хэмжих зорилготой байдаг. (UNECE, 2025)

Компанит/indicator-based загвар нь олон жижиг хэмжигдэхүүн үзүүлэлтийг нэгтгэн нийлмэл үнэлгээ гаргах тул бодлогын үр дүнг гүйцэтгэлийн үзүүлэлтээр тодорхой харуулах боломж олгодог. Жишээ нь composite indicators-ийг бий болгохдаа олон хувьсагчийг нэгтгэдэг аргуудыг олон улсын судалгаа болон OECD-ийн зааварчилгаа тодорхой тайлбарласан байдаг.

Түүнчлэн дэлхийн олон орны засаглал, олон нийтэд үзүүлэх үйлчилгээний чанарыг үнэлдэг Worldwide Governance Indicators (WGI), Ibrahim Index of African Governance (IIAG) зэрэг олон улсын индекс нь ийм төрлийн индикаторын загварыг ашиглан улс орнуудын хуулийн ноёрхол, засаглалын чанар, тогтвортой байдал, олон нийтийн аюулгүй байдал зэрэг олон хэмжүүлэлтээр бодлогын үр дүн, гүйцэтгэлийг харьцуулдаг. Жишээ нь IIAG нь “Security & Rule of Law” гэх мэт дөрвөн үндсэн хэмжээст ангилалд 81 үзүүлэлтийг ашиглан Африкийн орнуудын засаглалын чанарыг үнэлж, бодлогын гүйцэтгэл болон үр дүнгийн талаар ил тод мэдээллийг гаргадаг. Энэ

мэт загвар нь олон үзүүлэлтийг жишмэл индекс болгон нэгтгэн бодлогын амжилт болон сул талуудыг харуулдаг байна.

ПАГ /Ibrahim Index of African Governance/ буюу Ибрахимын Африкийн засаглалын үнэлгээний индекс. Энэхүү индекс нь дараах дөрвөн үндсэн ангилалд авч үздэг юм байна. Тухайлбал

- Security & Rule of Law

Аюулгүй байдал, хууль тогтоомж ба шударга ёсны хүрээний үнэлгээ. Үүнд: аюулгүй байдал, хууль засаглал, шүүхийн бодлого, хариуцлага ба ил тод байдал, авлигын эсрэг хүчин чармайлт зэрэг суб-талбарууд багтдаг.

- Participation, Rights & Inclusion

Иргэдийн оролцоо, эрхийн баталгаажилт, олон нийтийн хүртээмжтэй байдал. Үүнд: сонгуулийн эрх чөлөө, хүний эрх, жендэрийн тэгш байдал, иргэний оролцоо гэх мэт үнэлэлтүүд багтдаг.

- Foundations for Economic Opportunity

Эдийн засгийн боломж, боломжийн үндсэн суурь. Үүнд: дэд бүтэц, ажлын байр, бизнесийн орчин, хөдөө аж ахуй зэрэг эдийн засгийн чухал хүчин зүйлс ордог.

- Human Development

Хүний хөгжлийн түвшин. Энэхүү ангилалд эрүүл мэнд, боловсрол, нийгмийн хамгаалалт, байгаль орчны тогтвортой байдал гэх мэт хүний амьдралын чанарыг үнэлдэг үзүүлэлтүүд багтдаг. (Foundation, 2026)

Worldwide Governance Indicators (WGI) буюу засаглалын 6 хэмжүүрийн өгөгдлийг агуулсан олон улсын индексийн систем.

Энэхүү индексийн систем нь дэлхийн засаглалын үзүүлэлтүүд гэсэн утгатай, улс орнуудын засаглалын чанарыг олон улсын түвшинд харьцуулан хэмждэг индикаторын тогтолцоо юм. (Bank, 2025)

Засаглалын эдгээр 6 хэмжүүр нь улс орны засаглал ардчилсан, тогтвортой, үр нөлөөтэй, шударга, хуульд суурилсан, авлигагүй байж чадаж байна уу гэдгийг цогцоор нь үнэлдэг. Тухайлбал:

1. Voice & Accountability буюу Иргэдийн оролцоо ба хариуцлага.

Иргэд засгийн газраа чөлөөтэй сонгох, үзэл бодлоо илэрхийлэх, хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгэм чөлөөтэй үйл ажиллагаа явуулах боломж хэр хангагдсан бэ гэдгийг үнэлнэ.

2. Political Stability and Absence of Violence буюу улс төрийн тогтвортой байдал, хүчирхийлэлгүй орчин.

Засгийн газар төрийн эргэлт, улс төрийн тогтворгүй байдал, терроризм, хүчирхийлэлд өртөх эрсдэл хэр байгаа эсэхийг хэмжинэ.

3. Government Effectiveness буюу Засгийн газрын үр нөлөө, чадавх.

Төрийн бодлого чадварлаг хэрэгжиж байгаа эсэх, төрийн үйлчилгээний чанар, төрийн албан хаагчдын мэргэшил, бодлого улс төрийн нөлөөнөөс ангид байдалд үнэлгээ өгнө.

4. Regulatory Quality буюу зохицуулалтын чанар.

Төрөөс гаргасан хууль, журам нь бизнес, иргэдийн үйл ажиллагааг дэмжсэн, ил тод, шударга, эдийн засгийн хөгжлийг саадгүй хангаж чадаж байгаа эсэхийг харуулна.

5. Rule of Law буюу Хууль дээдлэх ёс.

Хууль тэгш үйлчилж байгаа эсэх, шүүхийн хараат бус байдал, цагдаа, хууль сахиулах байгууллагад иргэд итгэдэг эсэх, гэрээ, өмчийн эрх хамгаалагдаж байгаа түвшинг хэмжинэ.

6. Control of Corruption буюу авлигын хяналт.

Төрийн эрх мэдлийг хувийн ашиг сонирхолд ашиглаж байгаа эсэх, авлига, хээл хахууль, танил талын нөлөө хэр түгээмэл байгааг үнэлнэ. (Catalog, 2024) Тиймээс бид энэ удаа индикатор бүхий загварыг илүү судалж нэвтрүүлэх боломж байгаа эсэхийг тодруулахыг зорьсон юм. Индикатор бүхий загвар нь нийтийн хэв журам хамгаалах шиг олон талт, олон үзүүлэлтээр хэмжигдэх бодлогыг зөв үнэлэх, улс орны бодлогын үр дүнг олон улсын жишигтэй харьцуулах, бодлого үр дүнтэй эсэхийг ил тод, хэмжигдэхүйц байдлаар харах боломжийг олгодог аргачлал юм.

Индикатор бүхий үнэлгээний загвар нь нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг үнэлэхэд заавал ашиглагдаж байдаг маш чухал аргачлал бөгөөд үүний ач холбогдол дараах байдлаар тайлбарлагдана. Үүнд:

- **Бодит, хэмжигдэхүйц өөрчлөлтийг илэрхийлдэг.** Индикаторууд нь бодлогын “хэр үр дүнтэй байна вэ?” гэдгийг тоон ба чанарын ойлголтоор гаргаж өгдөг тул бодлогын зорилго, бодит гүйцэтгэл хоорондын зөрүүг улс төрийн таамаглал биш, үйл явцаар хэмжигдэх нотолгоо болгож харуулдаг. Энэ нь улсын засаглалын үйл ажиллагааг ил тод ба үр ашигтай болгоход зайлшгүй хэрэгтэй гэж олон улсын үнэлгээний практик, судалгаанд тэмдэглэгдсэн байдаг. (PubAdmin, 2025)

- **Шийдвэр гаргах тогтолцоонд тусладаг.** Индикатор-үндэслэлтэй үнэлгээ нь бодлогын хэрэгжилтийн алхам бүрийг хэмжиж, асуудлын гол шалтгаан, үр дүн, урьдчилсан үр дүн зэргийг тодорхой болгодог тул удирдлага, үр ашиг, нөөцийн зарцуулалтыг сайжруулах, цаашдын бодлогын шинэчлэлд бодит өгүүлэмж өгдөг. Энэ нь олон улсын байгууллагуудын бодлого үнэлгээний стандарт маягаар ашиглагддаг жишээ байдаг. (Aletti, 2025)

- **Иргэдийн итгэл, хариуцлагыг бэхжүүлнэ.** Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр дүнг зөвхөн тоон индикаторуудаар үнэлсний үр дүнд иргэд, парламент, олон нийтийн хяналтын байгууллагууд бодитой, харьцуулсан мэдээлэлтэй болж, засгийн газрын үйл ажиллагаанд илүү хариуцлага эрэлхийлэх боломжтой болдог нь бодлогод суурилсан засаглалын хамгийн чухал шинжүүдийн нэг гэж судалгааны болон бодлогын урагшгүй үнэлгээний хүрээнд онцлогддог. (PubAdmin, 2025)

Индикатор бүхий үнэлгээний загварыг хэрэгжүүлэх үе шатууд нь бодлогын үр нөлөөг системтэй, ил тод, найдвартай үнэлэх гол алхмуудыг агуулдаг. Судалгааны болон олон улсын практикт өргөн ашиглагддаг үе шат нь дараах байдлаар тодорхойлогддог.

Индикатор бүхий үнэлгээний загварыг хэрэгжүүлэх үе шат

Индикатор бүхий үнэлгээний загварыг хэрэгжүүлэх үе шат гэдэг нь тухайн бодлого, үйл ажиллагааны үр нөлөөг системтэй, шат дарааллын дагуу хэмжих, цуглуулах, боловсруулах, дүгнэх, тайлагнах үйл явцын нийтлэг алхмуудыг хэлнэ. Өөрөөр хэлбэл энэ нь зөвхөн нэг удаагийн үнэлгээ биш, харин бодлогын зорилго тодорхойлсноос эхлээд, мэдээлэл цуглуулж, үзүүлэлтүүдээр дүгнэлт гаргаж, үр дүнг тайлагнах хүртэлх бүрэн процесс юм.

Индикатор бүхий үнэлгээний загварыг хэрэгжүүлэхэд дараах үндсэн шат багтдаг юм байна. Тухайлбал:

- **Зорилго ба хүрээг тодорхойлох буюу Define objectives and scope.** /үнэлэх бодлогын чиглэл, цар хүрээ, зорилтыг тодорхойлж, үнэлгээний суурийг тавих/.

Үнэлгээний эхлэл үе шатанд үнэлэх бодлогын зорилго, зорилт, цар хүрээг тодорхойлж, үнэлгээний хүрээнд ямар асуудал, үйл ажиллагаа хамрагдахыг зааж

өгдөг. Энэ шат нь үнэлгээний аргачлалыг зөв чиглүүлэх, хэрэгжүүлэхэд суурь болдог. (OECD, 2026)

- **Үзүүлэлт сонгох ба аргачлалыг боловсруулах – Үзүүлэлт (indicator) сонгох, хэмжих аргачлалыг боловсруулах (Select indicators and design measurement)**

Зорилгод нийцсэн тоон болон чанарын үзүүлэлтүүдийг тодорхойлж, одоо байгаа мэдээллийн эх сурвалж болон шинэ мэдээлэл цуглуулах аргачлалыг боловсруулах юм. Үзүүлэлтүүд нь бодлогын зорилтот үр дүн, үйл ажиллагааны гүйцэтгэл, нийгэмд үзүүлэх нөлөөг хэмжихэд шаардлагатай. ((UNDP), 2006)

- **Мэдээлэл цуглуулах ба боловсруулалт буюу Data collection and processing.**

Бодлогын үр дүнг хэмжих тоон болон чанарын индикаторуудыг тодорхойлж, мэдээлэл цуглуулах аргачлалыг боловсруулах явдал юм.

Сонгосон үзүүлэлтүүдэд тохирсон мэдээллийг системтэй цуглуулж, чанарын болон тоон өгөгдлийг боловсруулна. Үүнд судалгааны асуулга, албан татварын болон статистикийн мэдээлэл, ажиглалт зэрэг аргачлалууд ордог. (Operations Evaluation Department, 2016)

- **Үнэлгээ хийх буюу Conduct evaluation / scoring.**

Энэ нь өгөгдлийг composite score, индекс, дүнгийн системд нэгтгэн үнэлэлт гаргах явдал юм. Цуглуулсан мэдээллийг индекс, composite score болон бусад үнэлгээний аргачлалаар боловсруулж, бодлогын үр нөлөөг үнэлнэ. Үүнд жин өгөх, нормчиллол хийх, суб-категори болон composite score гаргах зэрэг алхмууд багтана. (Foundation M. I., ПАГ Methodology, 2024)

- **Дүгнэлт гаргах, тайлагнах буюу Reporting and dissemination.** Энэ нь үр дүнг удирдлага, олон нийтэд танилцуулах, бодлогын сайжруулалтанд ашиглах явдал юм.

Үнэлгээний үр дүнг удирдлага, холбогдох байгууллагууд, олон нийтэд ил тод байдлаар танилцуулна. Тайлан нь бодлого сайжруулах, шинэ шийдвэр гаргах, иргэдийн хяналт, оролцоог дэмжих зорилготой. Бодлогын шийдвэр гаргалтыг нотолгоонд суурилуулах, ил тод байдал, хариуцлагыг сайжруулах хэрэгсэл юм. Үүний тусламжтайгаар бодлогуудын хэрэгжилтийг ойлгож, үр нөлөө, үр ашиг, нөлөөллийг ойлгох боломжтой болдог.

Засгийн газрын түвшинд удирдлагын, шийдвэрийн, тэнцвэртэй хэрэгцээнд суурилсан систем гэж үздэг ба бодлого, төсөл, төсвийн шийдвэрүүдийг сайжруулахад ашигладаг. (Development), 2026)

- **Сайжруулалт хийх буюу Feedback and improvement.** Энэ нь үнэлгээний үр дүнд үндэслэн бодлого, аргачлалыг шинэчлэх, дараагийн үнэлгээний циклд нэвтрүүлэх явдал юм.

Үнэлгээний үр дүнд үндэслэн бодлого, аргачлалыг сайжруулж, дараагийн үнэлгээний үе шатанд ашиглах. Энэ нь үнэлгээний цикл ба тогтвортой хэрэгжилт-ийн чухал элемент юм. ((FAO), 2023)

Эдгээр үе шат нь индикатор бүхий үнэлгээний загварыг системтэйгээр хэрэгжүүлж, бодлогын үр нөлөөг найдвартай үнэлэхэд чиглэгдсэн стандарт аргачлалын дагуу боловсруулагдсан байна. Харин энэхүү 6 үе шатыг ашигласнаар нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг найдвартай, ил тод, хэмжигдэхүйц байдлаар үнэлж, бодлогын зорилт, бодит гүйцэтгэлийн хоорондох зөрүү, амжилтыг тодорхойлж болно. Үүнээс улбаалан удирдлага, олон нийт, хяналтын байгууллагууд бодлогын сайжруулалт, шийдвэр гаргалтад бодитой мэдээлэлтэй оролцох боломжтой болдог.

Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг үнэлэх шалгуур, индикаторын шинэ загвар

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаа нь олон нийтийн аюулгүй байдал, нийгмийн тогтвортой байдлыг хангах суурь үүрэгтэй боловч бодлогын үр нөлөөг хэмжих, үнэлэх системтэй аргачлал одоогоор хязгаарлагдмал байна. Шинэ шалгуур, индикаторын загвар нь бодлогын үр дүн, үйл явц, хүний эрх, иргэдийн итгэлцлийг нэгтгэн үнэлэх боломжийг бүрдүүлж, цагдаагийн үйл ажиллагааны чанар, ил тод байдлыг дээшлүүлэх шаардлагыг хангана.

Ийм загварыг нэвтрүүлэх нь бодлого боловсруулалт, шийдвэр гаргалтад нотолгоонд суурилсан, үр дүнгийн хяналттай хандлагыг хөгжүүлэх, олон нийтийн оролцоог нэмэгдүүлэх, хууль сахиулах үйл ажиллагааны үйлчлэл, итгэлцлийг сайжруулахад чухал хэрэгцээтэй юм.

Бид гадаадын улс орнуудын төр засаг, хууль сахиулах байгууллагуудаас нийтийн хэв журам хамгаалах чиглэлээр баримталж байгаа бодлого, чиглэл, үр дүнг үнэлэхдээ ашиглаж байгаа аргачлалд тулгуурлан “Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг үнэлэх шалгуур, индикаторын шинэ загвар”-ыг дараах 4 бүрэлдэхүүн хэсэгт суурилан Монгол Улсад нэвтрүүлэх боломжтой гэж үзэж байна. Үүнд:

1. **Үр дүнгийн шалгуур буюу Outcome indicators.**
 - Нийтийн хэв журам зөрчлийн давтамжийн өөрчлөлт
 - Давтан зөрчил үйлдэх хувь
 - Эмх замбараагүй байдлын “эрсдэлийн бүс”-ийн бууралт
2. **Үйл явцын шалгуур буюу Process indicators.**
 - Хууль сахиулах ажиллагааны шуурхай байдал
 - Албадлагын арга хэмжээ хэрэглэсэн хувь
 - Урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээний эзлэх жин
3. **Хүний эрхийн шалгуур (Human rights indicators)**
 - Иргэдийн гомдлын тоо, шийдвэрлэлт
 - Пропорциональ зарчмын хэрэгжилт
 - Эмзэг бүлгийн оролцоо, хамгаалалт
4. **Олон нийтийн итгэлцлийн шалгуур (Trust indicators)**
 - Иргэдийн аюулгүй байдлын субъектив мэдрэмж
 - Цагдаад итгэх итгэлийн индекс
 - Хамтын ажиллагааны түвшин (иргэн–цагдаа)

Энэхүү загвар нь нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг зөвхөн “тоогоор” бус, “чанараар” хэмжих боломжийг бүрдүүлнэ. Үүнээс гадна дараах боломжийг бий болгох юм. Тухайлбал:

- Хүний эрхэд суурилсан үнэлгээний боломж – алба хаагчдын үйл ажиллагааны хууль ёсны байдал, эмзэг бүлгийн эрхийн хамгаалалтыг үнэлэх боломжийг бий болгоно.

- Олон нийтийн итгэлцэл ба оролцоог хэмжих – иргэдийн аюулгүй байдлын мэдрэмж, цагдаад итгэх итгэл, хамтын ажиллагааны түвшинг үнэлж, бодлогын нөлөөллийг олон нийтийн үзэмжээр харах боломжтой болно.

- Үр дүн ба үйл явцын уялдааг тодорхойлох – урьдчилан сэргийлэх, илрүүлэх, шийдвэрлэх үйл явцын үр нөлөөг тодорхой шалгуур үзүүлэлтээр үнэлж, бодлого, тактикийн холболтыг сайжруулна.

- Стратегийн төлөвлөлт, шийдвэр гаргалтанд нотолгоонд суурилсан дэмжлэг – бодлогын хэрэгжилт болон үр дүнгийн өгөгдлийг харьцуулан дүн шинжилгээ хийх

замаар бодлого боловсруулах болон алба хаагчийн шийдвэрт ашиглах боломжтой болно.

- Олон улсын туршлага, стандарттай уялдуулах боломж – олон улсын жишигт нийцсэн шалгуур, индикаторын хэрэглээг бий болгож, Монголын нөхцөлд тохируулан дэмжих боломж.

Шинэ загварыг хэрэгжүүлэх боломж, ач холбогдол. Шинэ үнэлгээний загварыг нэвтрүүлснээр бодлого боловсруулах чанар сайжрах, хүний эрхэд суурилсан хандлага бодитоор хэрэгжих, цагдаагийн байгууллагын ил тод байдал нэмэгдэх, олон нийтийн итгэлцэл бэхжих бодит үндэс бүрдэнэ.

Дүгнэлт

Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг үнэлэх нь зөвхөн тайлагналын хэрэгсэл бус, бодлогын чанарыг сайжруулах стратегийн чухал механизм юм. Энэхүү өгүүлэлд санал болгосон шалгуур, индикаторын шинэ загвар нь Монгол Улсад нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үнэлгээг олон улсын жишигт нийцүүлэн шинэчлэх онол, практикийн ач холбогдолтой болно.

Шинэ шалгуур, индикаторын загвар нь нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөөг зөвхөн “тоо”-ноос гадна “чанар”-аар хэмжих боломжийг бүрдүүлж, бодлогын үр дүн, үйл явц, хүний эрх, олон нийтийн итгэлцлийг нэгтгэн үнэлдэг байна. Энэ нь алба хаагчдын үйл ажиллагааны хууль ёсны байдал, эмзэг бүлгийн эрхийн хамгаалалтыг үнэлэх, иргэдийн аюулгүй байдлын мэдрэмж, хамтын ажиллагааны түвшинг хэмжих, урьдчилан сэргийлэх ба шийдвэрлэх үйл явцын үр дүнг тодорхойлох боломжийг олгоно.

Түүнчлэн энэхүү загвар нь бодлогын хэрэгжилт, алба хаагчийн шийдвэр гаргалт, олон нийтийн оролцоог нотолгоонд суурилсан байдлаар дэмжиж, Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагааг илүү үр дүнтэй, олон улсын стандартын дагуу хөгжүүлэх суурь болох юм байна.

Санал

Дээрх дүгнэлтүүдийг үндэслэн зөвхөн онолын түвшинд бус, цагдаагийн байгууллагын практикт шууд хэрэгжүүлэх боломжтой алхмуудтай холбосон дараах 5 саналыг дэвшүүлж байна. Тухайлбал:

1. Олон хэмжээст үзүүлэлтээр үнэлэх боломжтой өгөгдөл цуглуулах, ангилах аргачлал боловсруулах. Үүнийг нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын үр нөлөө, хэрэгжилт, үйл явцыг нэгтгэн олон хэмжээст үзүүлэлтээр үнэлэхэд ашиглах юм.

Аргачлал:

- Нийтийн хэв журам хамгаалах үйл ажиллагаанд холбогдох өгөгдлийг (зөрчил, гэмт хэрэг, иргэдийн санал, үйлчилгээний чанар) цэгцтэйгээр бүртгэх, ангилах системийг нэвтрүүлэх.

- Өгөгдлийг цаг хугацааны хувьд болон орон нутгийн хувьд ангилж, тренд, чиг хандлагыг гаргах.

- Үзүүлэлт тус бүрийг жишмэл индекс болгон нэгтгэх, composite indicator үүсгэх.

2. Бодлогын зорилттой уялдуулах боломжтой үндсэн үзүүлэлт, зорилттой холбох арга боловсруулах. Өөрөөр хэлбэл үндсэн индикатор бүр бодлогын зорилтод хэрхэн нөлөөлж байгааг хэмжих хэмжүүр бүхий аргачлал боловсруулна.

Аргачлал:

- Нийтийн хэв журам хамгаалах бодлогын зорилго, зорилтыг тодорхой хэмжигдэхүйц үзүүлэлт (KPI) болгон тодорхойлох.

- Индикатор бүрийг тухайн KPI-тэй холбож, бодлогын хэрэгжилтийн үр дүнг үзүүлэх матриц үүсгэх.

- Үр дүнг сүүлийн 1–3 жилийн өгөгдөлтэй харьцуулан бодлогын зорилтод хүрэх хандлагыг үнэлэх.

3. Үнэлгээний ил тод байдал ба нотолгоонд суурилсан хяналтын тогтолцоог бий болгож, бодлогын үр дүнг гүйцэтгэлийн үзүүлэлтээр ил тод харуулах.. Өөрөөр хэлбэр үнэлгээний тайлан, харагдах жишиг байдлыг бий болгох юм.

Аргачлал:

- Олон үзүүлэлтийг нэгтгэсэн composite индексийг сар, улирал, жилээр гаргаж, байгууллагын дотоод болон олон нийтийн тайланд мэдээлэх.

- Статистик, график, дашбоард ашиглан бодлогын амжилт, сул талыг визуал байдлаар харуулах.

- Тайланг шийдвэр гаргалт, стратеги боловсруулахад хэрэглэх.

4. Хүний эрх, олон нийтийн итгэлцэлд суурилсан үнэлгээ буюу иргэдийн оролцоо, санал асуулгын арга боловсруулах. Хүний эрх, олон нийтийн итгэлцлийг үнэлэх боломж бүрдэнэ.

Аргачлал:

- Иргэдийн сэтгэл ханамж, аюулгүй байдлын мэдрэмжийг асуулга, санал авах системээр тогтмол цуглуулах.

- Эмзэг бүлгийн оролцоо, хамгаалалтыг тусгай индикатороор үнэлэх.

- Үзүүлэлтийг бодлогын хэрэгжилт, алба хаагчийн үйл ажиллагааны үнэлгээтэй уялдуулан дүн шинжилгээ хийх зэрэг болно.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. (FAO), F. a. (2023 оны 08 14). *Monitoring and Evaluation for learning and performance improvement*. AO Investment Learning Platform: <https://www.fao.org/investment-learning-platform/themes-and-tasks/monitoring-and-evaluation>
2. (UNDP), U. N. (2006 оны 11 15). *UNDP Publications Page*. UNDP Handbook on Planning, Monitoring and Evaluating for Development Results:
3. <https://www.undp.org/turkiye/publications/undp-handbook-planning-monitoring-and-evaluating-development-results?>
4. Aletti, C. H. (2025 оны 01 25). *OECD Recommendation*. Public Policy Evaluation: <https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/02>
5. Bank, W. (2025 оны 12 15). *World Bank Group*. Worldwide Governance Indicators: https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators?utm_source
6. Catalog, D. (2024 оны 10 7). *Metadata*. Data Catalog:<https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0038026>
7. Development), O. (.o. (2026 оны 01 22). *Public policy monitoring and evaluation*. Improving Governance with Policy Evaluation: <https://www.oecd.org/en/topics/public-policy-monitoring-and-evaluation.html>
8. Foundation, M. I. (2024 оны 10 09). *IIAG Methodology*. Ibrahim Index of African Governance (IIAG): https://mo.ibrahim.foundation/sites/default/files/2024-10/2024-iiag-methodology_en.pdf
9. Foundation, M. I. (2026 оны 01 15). *Mo Ibrahim Foundation*. Methodology: <https://iiag.online/>
10. Government, U. (2024 оны 04 16). *Home Office*. Public Order Policing Guidance: https://commonslibrary.parliament.uk/policing-and-protests/?utm_source
11. *Live Crypto Prices & Market Cap Charts*. (2026 оны 02 03). Piedpiper: <https://pp.one> -ээс Гаргасан
12. *Making Reform Happen*. (2010 оны 05 26). OECD: https://www.oecd.org/en/publications/making-reform-happen_9789264086296-en.html?utm_source
13. Nations, U. (2026 оны 02 06). *UN Sustainable Development Group*. United nations sustainable development group: https://unsdg.un.org/2030-agenda/universal-values/human-rights-based-approach?utm_source
14. *OECD*. (2010 оны 05 26). Making Reform Happen: https://www.oecd.org/en/publications/making-reform-happen_9789264086296-en.html?utm_source
15. *OECD*. (2026 оны 01 18). *OECD*. Sorry, the requested page cannot be found.: <https://www.oecd.org/policy-evaluation/practical-guide.html>
16. Operations Evaluation Department, W. B. (2016 оны 10 07). *The World Bank Open Knowledge Repository*. Publication: Monitoring and Evaluation: Some Tools, Methods, and Approaches: <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/f47b5daf-1dc8-5d86-93db-3ec55d31ac3b?>
17. Tyler, T. R. (2006 оны 05 07). *Tom R. Tyler*. Why People Obey the Law: https://www.shakespeareandcompany.com/books/why-people-obey-the-law?utm_source

18. UNECE. (2025 оны 09 02). *UNECE*. Guidelines on measurement of well-being: https://w3.unece.org/Stories/2025/09/wellbeing/webpage6.html?utm_source
19. United States government, D. o. (2025 оны 11 15). *Office of Justice Programs*. United US department of Justice. Office of Justice Programs.: <https://www.ojp.gov>
20. UNODC. (2011 оны 04 11). *UNODC*. United Nations Office on Drugs and Crime: https://www.unodc.org/res/e4j/import/handbook_on_police_accountability_oversight_and_integrity
21. PubAdmin. (2025 оны 01 16). *Importance of Policy Evaluation in Public Policy*. Perspectives on Public Administratio: <https://pubadmin.institute/perspectives-on-public-administration>

ГЭР БҮЛИЙН ХҮЧИРХИЙЛЭЛТЭЙ ТЭМЦЭХ ХАМТАРСАН БАГИЙН ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ЗАРИМ АСУУДАЛ

CERTAIN LEGAL ISSUES IN THE REGULATION OF THE MULTIDISCIPLINARY TEAM FOR COMBATING DOMESTIC VIOLENCE

Г.Уранбат

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн
Цагдаагийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш,
цагдаагийн дэд хурандаа*

Товч агуулга: Гэр бүлийн хүчирхийлэл нь дэлхий даяар тулгамдсан асуудал бөгөөд Монгол Улсад ч энэ асуудал нь нийгмийн болон хүний эрхийн ноцтой сорилт болж байгаа билээ. Орчин үеийн нийгмийн томоохон сорилтуудын нэг бол гэр бүлийн хүрээнд үйлдэгдэж буй хүчирхийлэл нь олон жилийн туршид нийгмийн бүтцийг ч сэглэн сүйтгэж “чимээгүй зовлон” болон оршсоор ирсэн бөгөөд хохирогчид дуугүй өнгөрөх, тусламж хүсэхээс эмээх, эрх зүйн хамгаалалт хангалтгүй байх, хохирогчдын бие махбод, болон сэтгэл зүй, эдийн засагт сөргөөр нөлөөлөх зэрэг шалтгаанаар асуудал улам хүндрэх хандлагатай байна.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх чиг үүргийг хамгийн эхний шатанд хэрэгжүүлж буй хамтарсан баг чухал үүрэгтэй хэдий ч хамтарсан багийн гишүүд өөр өөр байгууллагад харьяалагдаж буй төрийн албан хаагчдаас бүрдэж байна. Тэдний ажил үүргийн хуваарь, ажлын байрны тодорхойлолтод харилцан адилгүй энэ чиглэлийн ажил тодорхойлогдсон, үнэлэх аргачлал дутуу, системгүй хэрэгжиж ирсэн нь нууц биш юм. Өөрөөр хэлбэл хамтарсан баг гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх ажлыг хэрэгжүүлэхэд хангалттай хууль, эрх зүйн орчин, тогтолцоо дутмаг байгааг энэхүү өгүүлэлдээ дурдах болно.

Abstract: Domestic violence remains a critical social and human rights issue globally, and in Mongolia it poses a significant challenge to social stability and the protection of individual rights. Violence occurring within the family has long persisted as a “silent suffering,” often concealed due to victims’ fear of reporting, insufficient legal protection, and its adverse physical, psychological, and economic impacts. These factors contribute to the complexity and persistence of the problem.

This article examines the role of the multidisciplinary team as the primary mechanism responsible for the initial response to domestic violence cases. However, the effectiveness of this team is constrained by the involvement of officials from different institutions with varying job responsibilities, unclear role definitions, and the absence of a standardized assessment methodology. The study argues that the current legal and institutional framework remains inadequate for ensuring the systematic and effective operation of multidisciplinary teams in addressing domestic violence.

Түлхүүр үг: Гэр бүлийн хүчирхийлэл, хамтарсан баг, цагдаагийн алба хаагч, хууль, эрх зүй, зохицуулалт

Keywords: Domestic violence, multidisciplinary team, police officer, law, legal system, legal regulation

Үндсэн хэсэг

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд хамтарсан баг их чухал үүрэгтэй байдаг. Яагаад гэвэл хамтарсан баг гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд багийн гишүүд тус тусдаа өөр өөрийн албан тушаал эрхэлж буй ажил мэргэжлээс хамаарч өөр өөрийн гэсэн арга хэлбэртэй байдаг.

Хамтарсан багийн гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд тогтсон нэг арга хэлбэр байдаггүй тухайн болсон процесс амьдрал дээр гарсан зөрчил гэмт хэрэгт цаг тухайд шаардлагатай аргуудыг авч хэрэглэдэг. Гэр бүлийн хүчирхийлэл гарахаас өмнө эрсдэлт хүчин зүйлсийг бууруулах, иргэдийн мэдлэг ойлголтыг нэмэгдүүлэх, олон нийтийн хандлага өөрчлөх олон нийтийн идэвхийг өрнүүлэх нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх ажлын арга, хэлбэрүүд юм. Мөн олон нийтэд зориулсан сургалт, сурталчилгаа, хүчирхийллийн хор уршгийг таниулах, хүчирхийлэлгүй харилцааны талаарх мэдлэг олгох сургалт, нөлөөллийн үйл ажиллагаа зохион байгуулах, хүүхэд залууст чиглэсэн боловсрол олгох, сургуулийн орчинд гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилсан сэргийлэх боловсрол олгох, сургалт хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, эрсдэлийн үнэлгээ хийх, орон нутаг болон дүүргийн нөхцөл байдлыг үнэлэх хүчирхийлэл гарах магадлалтай бүлэгт тусгай анхаарал хандуулах²⁰ зэрэг нь мөн адил гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэлбэр гэж ойлгож болно.

Аливаа төрлийн гэмт хэргийн гаралтыг бууруулахын тулд урьдчилан сэргийлэх ажиллагаа хамгийн чухал байдаг бөгөөд гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх арга бол гэр бүлийн хүчирхийллийн талаарх гэмт хэргийн тухай олон нийтэд яаж үйлдэгддэг талаар мэдээ мэдээлэл дэлгэрэнгүй тайлбарлаж олон нийтэд нөлөөлөх нь чухал юм.

Гэр бүлийн хүчирхийллийг эрт илрүүлэх, цаг алдалгүй мэдээлэл авах, нэн даруй хохирогчийг нэн даруй хамгаалах арга хэмжээ авах нь иргэдээс гомдол, мэдээлэл хүлээн авах сувгийг бий болгох, шуурхай утас, цахим шуудан, өргөдөл гомдлын хайрцаг ажиллуулах, тайлагнах, бүртгэх системийг нарийвчлах, хүлээн авсан гомдол мэдээлэлд бүртгэл хөтөлж, хяналт тавих, нууцлалыг чанд хадгалж задруулахгүй байх, шуурхай илрүүлэх, орон нутаг дүүрэг дахь багш, эмч, нийгмийн ажилтан зэрэгтэй хамтран сэжиг бүхий нөхцөл байдал очиж газар дээр шалгалт хийх²¹ зэрэг арга хэлбэрүүдээр илэрч байна.

Гэр бүлийн хүчирхийлэл үйлдэх зөрчил, гэмт хэрэг нь удаа дараа, далд үйлдэгдэж байдаг ба тухайн зөрчил, гэмт хэрэг нь цагдаагийн байгууллагад бүртгэгдэхгүй байх ч тохиолдол байдаг, тийм учраас хамтарсан баг дотроо тодорхой зохион байгуулалт хийж сургуулийн багш, нийгмийн ажилтан зэрэг ард иргэд болон хүүхэд багачуудад ойр ажилладаг мэргэжилтэн зэргээр дамжуулж мэдээ мэдээлэл олж авах нь чухал юм.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчийн амь нас, эрүүл мэндэд дахин учирч болзошгүй аюулаас хамгаалах болон таслан зогсоох, түр хамгаалах байранд байрлуулах, хохирогчийг гэр бүлээс тусгаарлаж, аюулгүй газар хамгаалалтай

²⁰ Хууль зүй, дотоод хэргийн яам. (2016). Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль. Монгол Улсын хууль.

²¹ Монгол Улсын Засгийн газар. (2017). Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үйл ажиллагааны журам. Засгийн газрын тогтоол №52.

байрлуулах, шүүхийн шийдвэрээр хүчирхийлэгчээс хохирогчийг хамгаалах, цагдаагийн шуурхай хамгаалалт авах, хүчирхийлэгчийг саатуулах²² зэрэг нь мөн хамтарсан багийн хэрэгжүүлэх дараагийн томоохон ажлын нэг юм. Гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас хохирсон хохирогчид хүчирхийллийн дараа сэтгэл санаа, биеийн байдал хүнд байдаг тул тухайн хүчирхийлэл үйлдсэн хүчирхийлэгчээс хамгаалах, дахин үйлдэгдэхгүй байх зорилгоор тусад нь хамгаалах байранд байлгах зэргээр хохирогчийг шуурхай хамгаалах арга хэмжээ авдаг.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн дараагийн нэгэн чухал үүрэг нь гэр бүлийн хүчирхийлэлд хохирсон хохирогчдын нөхцөл байдлыг дээрдүүлэх, нийгэмд аюулгүйгээр дахин оролцох боломжийг бий болгох, сэтгэл зүйн зөвлөгөө, эмчилгээ хийх, хохирогчийн сэтгэл санааны байдлыг тогтворжуулах, стресс, айдас түгшүүрийн бууруулах, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээнд хамруулах, биеийн гэмтэл, сэтгэл зүйн хохиролд эмнэлгийн тусламж, оношилгоо үзүүлэх зэрэг ажлыг нэгэн зэрэг гүйцэтгэж байдаг.

Түүнчлэн хуульчдаар дамжуулан эрх зүйн зөвлөгөө өгөх, хамгааллын захиалга, шүүхийн хэрэгт төлөөлүүлэн оролцуулах, эдийн засгийн дэмжлэг, хөдөлмөр эрхлэлтийн холболт, хохирогчдод түр санхүүгийн тусламж үзүүлэх, ажил мэргэжлийн сургалтад хамруулах²³

Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхэд эмэгтэйчүүд тухайн үйл явдлын дараа сэтгэл зүй, бие физиологи, эдийн засгийн хувьд уналтад орсон байдаг ба тухайн үед гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн гишүүд сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх, эрүүл мэндийн тусламж үзүүлэх, хууль зүйн туслалцаа, эдийн засгийн дэмжлэг гэх мэт тулгамдаж байгаа зүйлсээр туслалцаа үзүүлэх.

Багийн дотоод зохион байгуулалт, хамтын ажиллагаа нь хамтарсан багийн гишүүдийн үйл ажиллагааг үр ашигтай явуулах ажиллах нөхцөлийг хангах дараах арга хэлбэрүүдтэй байж болно. Үүнд:

-Тогтмол уулзалт, ярилцлага зохион байгуулах, багийн гишүүдийн хооронд уялдаа холбоо сайжруулах, санал хэлэлцүүлэг хийх;

-Тайлан үнэлгээ гаргах, үйл ажиллагааны үр дүнг дүгнэж тайлагнах, ирээдүйн ажлын төлөвлөгөө боловсруулах;

-Мэдээлэл солилцох цахим систем ашиглах, мэдээллийг түргэн шуурхай, найдвартай солилцох²⁴ гэх мэт.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн үйл ажиллагааны арга хэлбэрүүд нь олон үе шаттай, иж бүрэн системтэй бөгөөд зөвхөн нэг удаагийн арга хэмжээ биш, харин хохирогчийн нөхцөл байдлыг сайжруулах хүртэлх бүх үе шатанд харсан байдаг. Багийн ажиллагаа нь эрүүл мэнд, сэтгэл зүй, хууль зүй, нийгмийн хамгаалал гэсэн салбар хоорондын хамын ажиллагаанд тулгуурладаг.

²² Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар. (2018). Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний журам.

²³ Эрүүл мэндийн яам. (2017). Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчид үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний журам. Эрүүл мэндийн сайдын тушаал №А/88.

²⁴ Монгол Улсын Засгийн газар. (2017). Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үйл ажиллагааны журам. Засгийн газрын тогтоол №52

Хамтарсан багийн гишүүдийн Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх арга хэлбэр

Цагдаагийн алба хаагч нь гэр бүлийн хүчирхийллийн хэргийг шалгах, хохирогчийг хамгаалах, хүчирхийлэгчийг хариуцлага хүлээлгэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зохион байгуулах гэх мэт олон талт үүрэгтэй байдаг. Цагдаагийн байгууллага нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэхэд онцгой үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд тэдний оролцоо нь хүчирхийллийн үйл явцад нэгдсэн, үр дүнтэй хариу арга хэмжээ авахад чиглэдэг.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн хэрэг шалгах, хохирогчийг хамгаалах, аюулгүй байдлыг хангах, хүчирхийлэгчийг хариуцлага хүлээлгэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авах, олон нийтэд мэдлэг түгээх, сурталчлах, хамтарсан багийн бусад гишүүдтэй хамтран ажиллах, мэргэжлийн байгууллагуудтай хамтран ажиллах, мэдээлэл солилцох, хохирогчийн дэмжлэг, тусламжийн үйлчилгээг холбох зэрэг олон ажлыг нэгэн зэрэг хэрэгжүүлдгээрээ онцлогтой юм.

Харин цагдаагийн алба хаагчийн гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг үйл ажиллагаанд оролцох үүрэг нь хамтарсан багийн хамгийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг тухайн бусад гишүүдээс мэргэжил тухайн ажиллах үйл ажиллагаагаараа ялгагдах ба тухайн хүчирхийллийг таслан зогсоох тухайн гэмт хэрэг үйлдэгдэж байгаа объект руу нэвтрэн орох гэмт хэрэг зөрчил үйлдсэн этгээдийг баривчлах хийсэн үйлдэлд нь хариуцлага тооцуулах эрх бүхий албан тушаалтан байдгаараа бусад гишүүдээс ялгагдана.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багт оролцдог Нийгмийн ажилтнууд нь гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчдыг хамгаалах, тэдэнд сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх, сэргийлэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зохион байгуулах, нийгмийн үйлчилгээг холбох чиглэлээр чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Нийгмийн ажилтнууд нь хохирогчдыг холбогдох тусламж, үйлчилгээтэй холбох, тэдний эрхийг хамгаалах, хүчирхийллийн асуудлыг шийдвэрлэхэд бүх талын тусламж үзүүлэхэд оролцдог ба тухайн зөрчил гэмт хэргээс хохирсон хохирогч нарыг сэтгэл зүй, боловсрол аюулгүй байдал хэрэгцээний зүйл гэх мэт зүйл дараа дараачийн байгуулга хувь хүн сэтгэл зүйч рүү яаралтай холбож ажилдаг учраас бусад гишүүдээс давуу талтай.

1. Хохирогчийн мэдээллийг цуглуулж, үнэлгээ хийх. Энэ нь гэр бүлийн хүчирхийллийн үйл явцыг үнэлэх: Нийгмийн ажилтнууд нь хохирогчийн гэр бүлийн нөхцөл байдлыг, түүний хүчирхийллийн үйлдлүүдийг үнэлж, үүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлсийг тодорхойлж, хохирогчийн шаардлагатай тусламжийн төрлийг тодорхойлно. Мэдээллийн нууцлал, хохирогчийн хувийн мэдээллийг хадгалах, нууцлалын шаардлагыг хангасан байх үүрэгтэй. Мөн хохирогчийн сэтгэл зүйн байдал, эрүүл мэндийг үнэлэх: Хохирогчийг гэр бүлийн хүчирхийллээс үүдэн сэтгэл зүйн дарамтад байгаа эсэхийг үнэлж, шаардлагатай бол сэтгэл зүйн зөвлөгөө, үйлчилгээ үзүүлэхээр холбох.²⁵

2. Сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх. Сэтгэл зүйн болон сэтгэхүйг дэмжих, нийгмийн ажилтнууд хохирогчдод сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлж, гэр бүлийн хүчирхийллийн сөрөг нөлөөнөөс сэргийлэх, сэтгэл зүйн бэрхшээлийг шийдвэрлэхэд туслах. Сэтгэл

²⁵ Аюулгүй байдлыг хангах, хамгаалах байр, үйлчилгээг зохицуулах журам. (2023). Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх ажлын нэгдсэн аргачлал, Хуудас 11-13

зүйн зөвлөгөө өгөх: Хохирогчтой сэтгэл зүйн зөвлөгөөний уулзалт зохион байгуулж, түүний асуудлыг сонсох, дэмжлэг үзүүлэх.²⁶

3. Түр орон байр, нийгмийн үйлчилгээ холбох, түр орон байр, хамгаалалтын үйлчилгээ, хохирогчийн аюулгүй байдлыг хангах үүднээс түр орон байр, хамгааллын үйлчилгээ, халамжийн үйлчилгээг хамтран зохион байгуулах. Нийгмийн тусламж үйлчилгээний холболт: Хохирогчдод хоол хүнс, хувцас, орон байр, эмчилгээ, санхүүгийн тусламж болон бусад нийгмийн үйлчилгээг холбох. Түр хамгааллын үйлчилгээ: Хэрвээ хохирогчийг шууд аюулд оруулсан бол түр хамгааллын захиалга гаргах, хамгааллын үйлчилгээнд шилжүүлэх.²⁷

4. Хохирогчийн эрхийг хамгаалах, хууль зүйн тусламж, хуулийн зөвлөгөө өгөх, хохирогчдод гэр бүлийн хүчирхийллийн тухай хууль, хохирогчийн эрх, шүүхийн үйл явц болон хууль зүйн тусламжийг танилцуулах. Шүүхэд төлөөлөх, хохирогчид шүүхэд хандахад хууль зүйн зөвлөгөө өгөх, шүүхийн хэргийг эхлүүлэх, хамгааллын захиалга авахад туслах.²⁸

5. Сургалт, мэдээллийн хангамж, гэр бүлийн хүчирхийллийн урьдчилан сэргийлэх сургалт: Хамтарсан багийн бусад гишүүдтэй хамтран олон нийтийн болон хохирогчдын мэдээлэл, сургалтыг зохион байгуулах. Олон нийтийн боловсрол, мэдлэг түгээх: Гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг олон нийтийн боловсрол олгох, хүчирхийлэлд өртөхгүй байх, нийгэмд хүчирхийллийн эсрэг уриалга хийхэд оролцох. Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүмүүст зориулсан нийгмийн сургалт явуулах: Хүчирхийлэлд өртсөн хүмүүст тусламж үйлчилгээний талаар мэдээлэл өгөх, хүчирхийлэлд өртөхөөс сэргийлэх арга барилд суралцах.²⁹

6. Хохирогчийн амьдралд шинэ боломж олгох, сэргийлэх, амьдралд тохирсон шинэ боломж олгох: Хохирогчийн амьдралд шинэ боломж олгох, амьдралын чанарыг сайжруулах, гэр бүлийн хүчирхийллийг туулахад нь дэмжлэг үзүүлэх. Нийгмийн интеграци, ажил эрхлэлт: Хохирогчийг нийгмийн амьдралд оролцуулах, ажилд оруулах, эдийн засгийн хараат байдлаас гаргах чиглэлээр тусламж үзүүлэх.³⁰

7. Хохирогчид хүрч ажиллах, гэр бүлийн гишүүдтэй зөвлөлдөх, хохирогчийн гэр бүлийн бусад гишүүдэд зөвлөгөө өгөх, гэр бүлийн хүчирхийллийн сөрөг нөлөөг бууруулах, гэр бүлийн зөрчлийг шийдвэрлэх чиглэлээр дэмжлэг үзүүлэх. Гэр бүлийн сэтгэл зүйн зөвлөгөө, гэр бүлийн хүчирхийллийн дараах сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх, асуудлыг хамтдаа шийдвэрлэх.³¹

8. Урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх, хүчирхийлэлд өртсөн иргэдийн сэтгэл зүйн болон нийгмийн нөхцөлийг сайжруулах хөтөлбөрүүд:

²⁶ Хүний эрхийн үндэсний комисс. (2021). Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдод үзүүлэх сэтгэл зүйн дэмжлэгийн арга зүй.

²⁷ Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар. (2021). Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдод хамгааллын байр, тусламж үйлчилгээ үзүүлэх аргачлал.

²⁸ Монголын хуульчдын холбоо. (2020). Хохирогчид хууль зүйн тусламж үзүүлэх гарын авлага.

²⁹ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. (2021). Гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх сургалтын хөтөлбөрийн удирдамж.

³⁰ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. (2020). Нийгмийн халамжийн үйлчилгээгээр дамжуулан хохирогчдод үзүүлэх дэмжлэгийн бодлого.

³¹ Сэтгэл судлалын үндэсний төв. (2022). Гэр бүлд чиглэсэн сэтгэл зүйн зөвлөгөө, нөлөөллийн гарын авлага.

Урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр арга хэмжээнүүд зохион байгуулах, хүчирхийллийг бууруулах чиглэлээр ажиллах.³²

9. Багийн бусад мэргэжилтнүүдтэй хамтран ажиллах, хамтарсан багийн гишүүдтэй нягт хамтран ажиллах: Нийгмийн ажилтнууд нь цагдаа, эмч, хуульч, сэтгэл зүйчтэй хамтран хохирогчид дэмжлэг үзүүлэх, шаардлагатай тусламж үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа зохион байгуулна. Мэдээллийн солилцоо, хамтын шийдвэр гаргалт: Багийн бусад гишүүдтэй хамтран мэдээлэл солилцох, хохирогчийн нөхцөл байдлыг үнэлэх, холбогдох шийдвэр гаргах.³³

Нийгмийн ажилтнууд нь гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчдыг хамгаалах, хууль зүйн тусламж үзүүлэх, сэтгэл зүйн дэмжлэг, нийгмийн үйлчилгээ холбох, урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр чухал үүрэгтэй байдаг. Тэд гэр бүлийн хүчирхийллийн асуудлыг шийдвэрлэхэд олон талт, холбогдох арга хэмжээ авч, хохирогчдын аюулгүй байдал, эрхийг хамгаалахад чухал нөлөө үзүүлдэг.

Эрүүл мэндийн байгууллагын мэргэжилтний оролцох арга хэлбэр

1. Бие махбодын гэмтэл, эрүүл мэндийн байдлыг үнэлэх, гэмтлийн үнэлгээ хийх: Хохирогчийн бие махбодын байдлыг үнэлэх, хүчирхийллийн улмаас үүссэн гэмтэл, бэртлийг тодорхойлох. Энэ нь бие махбодын гэмтэл, шарх, хугарал, эсвэл эмчилгээ шаардлагатай бусад гэмтлүүдийг оруулах боломжтой.

Шинжилгээ хийх-Хохирогчийн бие махбодын байдал, шинжилгээг хийж, хүчирхийллийн улмаас үүссэн биологийн сөрөг нөлөө, бэртлүүдийг нотлох.

Эрүүл мэндийн анхан шатны тусламж - Хохирогчид шууд анхан шатны эрүүл мэндийн тусламж үзүүлэх, шаардлагатай бол эмнэлгийн тусламж, шинжилгээ хийлгэх.³⁴

2. Сэтгэл зүйн эрүүл мэндийг үнэлэх, дэмжлэг үзүүлэх, сэтгэл зүйн эрүүл мэндийн асуудлуудыг үнэлэх, хохирогчийн сэтгэл зүйн байдал, сэтгэл санааны хүчирхийллийн дарамтад байгаа эсэхийг үнэлэх. Хүчирхийллийн улмаас сэтгэл зүйн хямрал, стресс, эмгэгүүдийг тодорхойлох.

Сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх-Хохирогчдод сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх, сэтгэл санааны түншлэлийг бий болгох, хүчирхийллийн сөрөг нөлөөг шийдвэрлэх арга замуудыг хэлэлцэх. Сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх: Хохирогчид сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгч, хүчирхийллийн дараах хямрал, стресс, айдас, сэтгэл зүйн дарамтыг тайлахад дэмжлэг үзүүлэх.³⁵

3. Хохирогчийн хамгаалалтыг хангах, тусламжийн үйлчилгээнд холбох, хохирогчийн хамгаалалтын үйлчилгээг зохион байгуулах: Хохирогчийг түр хамгааллын байр, хамгаалалтын үйлчилгээ рүү шилжүүлэх. Хэрвээ хохирогчийг

³² Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. (2020). Гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх үндэсний стратегийн хэрэгжилтийн дүн шинжилгээ.

³³ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. (2020). *Нийгмийн халамжийн болон хамгааллын үйлчилгээний зааварчилгаа*.

³⁴ Эрүүл мэндийн яам. (2019). Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдод эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх журам. Улаанбаатар хот.

³⁵ Сэтгэл судлалын үндэсний төв. (2020). Сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх арга зүй: Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдод зориулсан гарын авлага.

орогнуулах хэрэгтэй бол, хамгаалалтын орон сууц эсвэл сэтгэл зүйн эмчилгээний үйлчилгээнд шилжүүлэх.

Тусламжийн үйлчилгээний холболт: Хохирогчийн эрүүл мэндийн болон сэтгэл зүйн асуудлыг шийдвэрлэхэд шаардлагатай тусламж, үйлчилгээ, санхүүгийн дэмжлэгийг зохион байгуулах. Тухайлбал, эмчилгээ, сэтгэл зүйн дэмжлэг, хоол хүнс, хувцас зэрэг.³⁶

4. Шинжилгээ хийх, судалгаа хийх, эрүүл мэндийн шинжилгээ хийх: Хохирогчийг эрүүл мэндийн шинжилгээнд хамруулж, хүчирхийллийн улмаас үүссэн бие махбодын гэмтэл, эмгэгийн шинж тэмдгийг илрүүлэх, шинжилгээний тайлан гаргах, эрүүл мэндийн шинжилгээний үр дүнг хуулийн шаардлагад нийцүүлэн хариуцагчдад шаардлагатай тайлан, баримт бичгийг гаргах.³⁷

5. Эрүүл мэндийн асуудлуудыг тусгаарлах, зөвлөгөө өгөх, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүний эрүүл мэндийг хамгаалах: Хохирогчийн бие махбодын байдлыг сайжруулах, гэмтлийн үр дагаврыг бууруулах, эрүүл мэндийн тусламж үзүүлэх. Хүчирхийллийн улмаас гарсан сэтгэл зүйн бэрхшээлүүдийг шийдвэрлэх: Сэтгэл зүйн өвчин, стресс, сэтгэл санааны дарамтад орох, нойргүйдэл зэрэг асуудлуудыг шийдэх.³⁸

6. Хүчирхийллийн улмаас үүссэн эрүүл мэндийн асуудлуудын урьдчилан сэргийлэх, гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүд: Хамтарсан багтай хамтран сургалт, мэдээлэл тараах, гэр бүлийн хүчирхийллийн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх. Эрүүл мэндийн сургалт, боловсрол: Хүчирхийллийн талаар олон нийтэд сургалт явуулж, энэ асуудлын талаар мэдээлэл түгээх, хохирогчдод амьдралын аюулгүй байдлыг хангах арга барилд суралцуулах.³⁹

7. Хохирогчийг эрүүл мэндийн үйлчилгээнд холбох, Шуурхай эмнэлгийн тусламж: Хохирогчид шуурхай эмнэлгийн тусламж шаардлагатай бол, эмнэлгийн тусламж авч, хүний биеийн эрүүл мэндийн хямралтай асуудлуудыг шийдвэрлэх, хохирогчийн бие махбодын болон сэтгэл зүйн нөхцөл байдлыг сайжруулах, хүндрэлийг даван туулахад туслах эмчилгээний үйлчилгээг холбох.⁴⁰

8. Шүүхэд олгох эмнэлгийн тайлан, нотлох баримт, эмнэлгийн тайлан гаргах, эрүүл мэндийн байгууллагын мэргэжилтнүүд нь гэр бүлийн хүчирхийллийн улмаас хохирогчийн бие махбодын болон сэтгэл зүйн байдлыг тодорхойлсон эмнэлгийн тайлан гаргаж, шүүхэд гаргах. хохирогчийн бие махбодын гэмтэл болон сэтгэл зүйн байдалд судалгаа хийж, нотлох баримт гаргах, гэрчилгээг шүүхийн хэрэгт ашиглах.⁴¹

9. Олон нийтийн сургалт, хамтын ажиллагаа, олон нийтийн эрүүл мэндийн сургалт, гэр бүлийн хүчирхийллийн урьдчилан сэргийлэх, эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний талаар сургалт зохион байгуулж, олон нийтийн эрүүл мэндийн

³⁶ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. (2022). Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчид тусламж үйлчилгээ үзүүлэх журам.

³⁷ Эрүүл мэндийн хөгжлийн төв. (2021). Шинжилгээ хийх, эрүүл мэндийн магадлагаа гаргах журам.

³⁸ Эрүүл мэндийн яам. (2018). Анхан шатны тусламж үйлчилгээний багц стандарт

³⁹ Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын яам (2020). Гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх мэдээлэл, сургалтын гарын авлага.

⁴⁰ Эрүүл мэндийн хөгжлийн төв. (2021). Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид үзүүлэх тусламжийн удирдамж.

⁴¹ Эрүүл мэндийн хөгжлийн төв. (2020). Эмнэлгийн магадлагаа, шүүхэд зориулсан тайлан боловсруулах арга зүй.

боловсролыг дээшлүүлэх, хамтарсан багтай хамтран ажиллах, нийгмийн ажилтнууд, цагдаа, хуульчид болон сэтгэл зүйчидтэй хамтран ажиллаж, хохирогчид холбогдох бүх төрлийн тусламж, үйлчилгээ үзүүлэх.⁴²

10. Хохирогчийн сэтгэл зүйн болон бие махбодын нөхцөлийг хянах, эмчилгээний явцын хяналт: Хохирогчийг эмчилгээний явцад байнга хянаж, түүний сэтгэл зүйн болон бие махбодын байдлыг үнэлж, шаардлагатай өөрчлөлтүүдийг хийж, эмчилгээг өөрчлөх.

Сэтгэл зүйн дэмжлэгийн явцын хяналт: Сэтгэл зүйн зөвлөгөө, эмчилгээний явцад байнгын хяналт тавих, хохирогчийг байнгын дэмжлэгтэй байлгах.⁴³

Эрүүл мэндийн байгууллагын мэргэжилтнүүд нь гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг хамтарсан багт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Тэд хохирогчдын бие махбодын болон сэтгэл зүйн эрүүл мэндийг хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх, эмнэлгийн тусламж үзүүлэх үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцдог. Түүнчлэн, тэд гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдыг шүүхийн хэргүүдэд дэмжлэг үзүүлэх, мэргэжлийн эмнэлгийн тайлан, гэрчилгээ өгөх үүрэгтэй байдаг.

Хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлэгчдийн арга хэлбэр

1. Хуулийн зөвлөгөө өгөх, гэр бүлийн хүчирхийллийн тухай хуулийн зөвлөгөө: Хохирогчдод гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой хууль, эрх зүйн асуудлуудаар нарийвчилсан зөвлөгөө өгч, тэдний эрх, үүргийн талаар мэдээлэл өгөх. Хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлэгчид гэр бүлийн хүчирхийллийн тухай хууль, хохирогчийн эрхийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгнө. Шүүхийн шийдвэр гаргалтад дэмжлэг үзүүлэх: Хохирогчдод шүүхэд хандах арга зам, түүнийг хэрхэн амжилттай хэрэгжүүлэх талаар зөвлөгөө өгөх.⁴⁴

2. Хохирогчийн эрхийг хамгаалах, хамгааллын захиалга гаргах, хохирогчийг хамгаалах үүднээс хамгааллын захиалга авахад хууль зүйн зөвлөгөө өгч, захиалгыг шүүхэд гаргах үйл ажиллагааг удирдах. Хамгааллын захиалга нь хүчирхийлэгчийг хохирогчоос хол байлгах, аливаа аюулгүй байдлын эрсдэлээс хамгаалах үүрэгтэй. Шүүхийн хамгаалалт, аюулгүй байдлыг хангах: Хуулийн мэргэжилтнүүд хохирогчийн аюулгүй байдлыг хамгаалахад шаардлагатай арга хэмжээг авах, хамгааллын захиалгыг амжилттай хэрэгжүүлэх.⁴⁵

3. Шүүхийн үйл явцад оролцох, шүүхэд хандах, хохирогчийг шүүхэд хандахад нь зөвлөгөө өгөх, шаардлагатай баримт бичгийг бүрдүүлж, хохирогчийг хуулийн дагуу шүүхэд оролцуулах, гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой хэргүүдийг шүүхэд шийдвэрлэхэд дэмжлэг үзүүлэх: Хуулийн мэргэжилтнүүд гэр бүлийн хүчирхийллийн шүүхийн ажиллагаанд оролцож, хохирогчид хууль зүйн тусламж үзүүлэх. Гэр бүлийн

⁴² Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. (2021). Олон нийтэд чиглэсэн гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх сургалтын хөтөлбөр.

⁴³ Эрүүл мэндийн яам. (2017). Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчид үзүүлэх эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний журам. Эрүүл мэндийн сайдын тушаал №А/88.

⁴⁴ Монголын Хуульчдын Холбоо. (2020). Хохирогчдод хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх гарын авлага. Улаанбаатар хот.

⁴⁵ Хүний эрхийн үндэсний комисс. (2021). Хүчирхийллийн хохирогчийн эрхийг хамгаалах эрх зүйн гарын авлага.

хүчирхийллийн хэргийг шүүхэд боловсруулах: Хохирогчийн хэргийг шүүхэд өргөн барих, энэ процесс дахь бүх шаардлагатай хууль зүйн үйл явцыг хянах.⁴⁶

4. Хуулийн бичиг баримт боловсруулах, шүүхийн өргөдөл, мэдүүлэг бичих: Хохирогчийн хэрэг дээр шүүхэд өргөдөл гаргах, мэдүүлэг бичих, хамгааллын захиалга, нэхэмжлэлийн бичиг баримтыг бэлтгэх.

Хууль зүйн баримт бичиг боловсруулах: Хохирогчийн хэрэг дээрх баримт бичиг (гарын үсэгтэй мэдүүлэг, баримт бүрдүүлэлт) боловсруулах, шүүхэд гаргах.⁴⁷

5. Шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх, шүүхийн шийдвэрийн дагуу арга хэмжээ авах: Шүүхээс гаргасан шийдвэрийг хэрэгжүүлэх, хохирогчийн хамгааллын захиалга, түүнтэй холбоотой шаардлагатай хуулийн арга хэмжээ авах.

Шүүхийн шийдвэрийг мөрдөх: Шүүхийн шийдвэрийг хохирогчид зөвлөж, түүнд хэрхэн мөрдөх талаар туслах, шаардлагатай бол хохирогчийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх.⁴⁸

6. Хууль зүйн үйлчилгээний хөндлөнгийн оролцоо, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүмүүст хууль зүйн тусламж үзүүлэх: Хохирогчдыг гэр бүлийн хүчирхийллийн асуудалтай холбоотой хууль зүйн үйлчилгээний байгууллага руу шилжүүлэх, бүх төрлийн хууль зүйн дэмжлэгийг авах.

Хууль зүйн үйлчилгээний сүлжээ байгуулах: Хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлэгчид бусад хамтарсан багийн гишүүдтэй хамтран ажиллаж, хохирогчдод бүх талын хууль зүйн тусламж, дэмжлэг үзүүлэх.⁴⁹

7. Гэр бүлийн хүчирхийллийн хэргийг шийдвэрлэхэд хууль зүйн сургалт хийх, гэр бүлийн хүчирхийлэлд зориулсан хууль зүйн сургалт зохион байгуулах: Хуулийн мэргэжилтнүүд гэр бүлийн хүчирхийлэлд хохирогч болсон хүмүүст зориулсан сургалт, зөвлөгөө, мэдээллийн хөтөлбөр зохион байгуулна.

Нийгэмд хуулийн боловсрол түгээх: Олон нийтэд гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг хуулийн зөвлөгөө, мэдээлэл тараах, энэ төрлийн асуудалд хуулийн тусламж шаардлагатай гэдгийг ойлгуулах зорилготой сургалт явуулах.⁵⁰

8. Эрх зүйн шинжилгээ, судалгаа хийх, гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой эрх зүйн судалгаа хийх: Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой хууль эрх зүйн орчныг судлах, тусгай хөтөлбөрүүдийн хэрэгжилт, шаардлагатай шинэчлэл хийх санал гаргах.

⁴⁶ Шүүхийн ерөнхий зөвлөл. (2019). Гэр бүлийн хүчирхийллийн шүүхийн хэрэг хянан шийдвэрлэх гарын авлага.

⁴⁷ Монголын Хуульчдын Холбоо. (2019). Шүүхэд өргөдөл, мэдүүлэг боловсруулах арга зүйн зааварчилгаа.

⁴⁸ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар. (2021). Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн тухай хууль.

⁴⁹ Нийтийн эрх зүйн төв. (2020). Хохирогчид хууль зүйн тусламж үзүүлэх байгууллагуудын сүлжээний тайлан.

⁵⁰ НҮБ-ын Хүн амын сан, ХЗДХЯ. (2021). Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хууль зүйн сургалтын хөтөлбөр

Зарим хууль, дүрмийг боловсронгуй болгох: Хуулийн мэргэжилтнүүд нь гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг хууль, дүрмүүдийг сайжруулах, шинээр гарч буй асуудлуудын дагуу хууль эрх зүйн шинэчлэл санал болгох үүрэгтэй.⁵¹

9. Хуулийн дагуу нөхөн төлбөр авах, гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдод нөхөн төлбөр авахад туслах: Хохирогчийг хүчирхийллийн улмаас учирсан хохирлыг нөхөн төлбөр авах шаардлагатай тохиолдолд, хуулийн дагуу хэрхэн нөхөн төлбөр авахыг зөвлөх, нэхэмжлэл гаргах.⁵²

10. Хуулийн тусламжийн үйлчилгээг бусад байгууллагад холбох, нийгмийн ажилтнуудтай хамтран ажиллах: Хохирогчдод шаардлагатай нийгмийн үйлчилгээ, эрүүл мэндийн тусламжийн талаар хуулийн зөвлөгөө өгөх, тэдгээрийг холбох.

Шүүхийн бус ажиллагаанд хууль зүйн дэмжлэг үзүүлэх: Хуулийн үйлчилгээ үзүүлэгчид гэр бүлийн хүчирхийллийн сэргийлэлт, урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүдийн хүрээнд ажиллах бөгөөд хууль зүйн зөвлөгөө өгөх үүрэгтэй.⁵³

Хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлэгчид нь гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг хамтарсан багт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Тэд хохирогчид хууль зүйн зөвлөгөө өгч, хамгааллын захиалга авах, шүүхийн үйл явцад оролцох, хуулийн баримт бичиг боловсруулах, шүүхийн шийдвэрийг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Түүнчлэн, хохирогчдыг хууль зүйн үйлчилгээнд холбох, хууль зүйн дэмжлэг үзүүлэхэд онцгой анхаардаг. Тэдний ажил нь гэр бүлийн хүчирхийллийг бууруулах, хохирогчдын эрхийг хамгаалах, хууль зүйн тусламж авахад чухал үүрэгтэй юм.

Боловсролын байгууллагын мэргэжилтний арга хэлбэр

1. Хүүхэд, залуучуудад хүчирхийллийн талаар боловсрол олгох, гэр бүлийн хүчирхийллийн тухай мэдээлэл өгөх: Боловсролын байгууллагын мэргэжилтнүүд хүүхэд, залуучуудад гэр бүлийн хүчирхийллийн төрлүүд, үр дагавар, улмаар хэрхэн хамгаалах тухай ойлголт өгөх. Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөж болох эрсдэлээс сэргийлэх арга хэмжээний талаар мэдээлэл түгээх.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдүүдийг илрүүлэх: Хүүхдийн анхаарал татсан зан авир, байдал, сэтгэл санааны хямрал, мэдрэмжийн өөрчлөлт зэрэг байдлыг ажиглан, хүчирхийллийн улмаас хохирсон хүүхдийг эрт илрүүлж, холбогдох байгууллагуудад шилжүүлэх. Боловсролын байгууллага нь хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдүүдийг таньж мэдэх, эмнэлгийн болон сэтгэл зүйн тусламж авах боломжтой.⁵⁴

2. Урьдчилан сэргийлэх сургалт, хөтөлбөр зохион байгуулах, гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүд: Хүүхэд, залуучуудын дунд хүчирхийллийн эсрэг хөтөлбөрүүд, сургалтуудыг зохион байгуулах. Энэ нь гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, аюулгүй харилцааг хөгжүүлэхэд чиглэгддэг.

⁵¹ Монголын Хуульчдын Холбоо. (2021). Хүчирхийлэлтэй тэмцэх эрх зүйн шинэчлэлийн саналын эмхэтгэл.

⁵² Нийтийн эрх зүйн төв. (2021). Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдод нөхөн төлбөр авах боломжууд: Хууль зүйн гарын авлага.

⁵³ Монголын Хуульчдын Холбоо. (2019). Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой хэргийг шийдвэрлэхэд баримтлах эрх зүйн гарын авлага

⁵⁴ Боловсрол, шинжлэх ухааны яам. (2020). Сургуулийн орчин дахь хүүхдийн хамгааллыг сайжруулах хөтөлбөр. Улаанбаатар хот.

Эрүүл харилцаа хөгжүүлэх хөтөлбөрүүд: Сургуулийн орчинд эерэг харилцаа, итгэлцэл, хүнлэг ёс суртахууны чиглэлээр сургалт явуулж, хүүхдүүдийн ёс зүйн хүмүүжил, харилцааны ур чадварыг дээшлүүлэх.

Томоохон сургуулийн зөвлөгөө өгөх үйл ажиллагаа: Хүүхэд болон залуучуудад гэр бүлийн хүчирхийллийн тухай сургалт, зөвлөгөө, сэтгэл зүйн тусламжийг олгох. Тэдгээрийг хэрхэн өөрсдийгөө хамгаалах, аюулгүй байдалд хэрхэн анхаарах талаар зааварчилгаа өгөх.⁵⁵

3. Хүүхдийн хамгаалал, халамжийг сайжруулах, хүүхдийг хамгаалах системийг бүрдүүлэх: Боловсролын байгууллагууд хүүхдийн хамгааллын тогтолцоог бий болгох, хүүхдүүдийг хүчирхийллээс сэргийлэх хөтөлбөр, үйл ажиллагааг амжилттай хэрэгжүүлэх.

Аюулгүй орчныг бүрдүүлэх: Сургуулийн орчинд хүчирхийлэл болон дарамтыг урьдчилан сэргийлэх, хүүхдийн аюулгүй байдлыг хангах, тэдэнд хамгаалалт үзүүлэх арга хэмжээ авах.

Хүүхдийг эрт илрүүлэх, холбогдох байгууллагатай хамтран ажиллах: Хэрвээ хүүхэд гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртөж байгаа нь илэрвэл, боловсролын байгууллагын мэргэжилтнүүд холбогдох байгууллагад мэдэгдэж, хамгааллын арга хэмжээ авах.⁵⁶

4. Сурган хүмүүжүүлэх үүрэг, сургуульд хүчирхийллийн эсрэг чиглэсэн хүмүүжил олгох: Хүүхдүүдэд хүчирхийлэл, дарамт, шударга ёс, ёс зүй, хүнлэг зан төлөв зэрэг чухал хүмүүжлийн асуудлуудыг заах, бие биеэ хүндлэх, харилцан итгэлцэл үүсгэх зэрэг чухал зүйлсийг сургалтын хөтөлбөртөө оруулах.

Томоохон сургалтын арга хэмжээнүүд зохион байгуулах: Хүүхдүүдийг хүчирхийлэлд өртөхөөс урьдчилан сэргийлэх зорилгоор сургалт, лекц, ажлын хурал зохион байгуулж, сэтгэл зүйн болон хүний эрхийн асуудлуудаар мэдээлэл түгээх.⁵⁷

5. Хүүхдэд сэтгэл зүйн тусламж үзүүлэх, сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх: Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдүүдэд сэтгэл зүйн зөвлөгөө, эмчилгээний үйлчилгээ үзүүлэх. Сургуулийн сэтгэл зүйчид нь хохирогч хүүхдүүдийг сэтгэл зүйн дарамттай нөхцөлөөс гаргах, тэдэнд амьдралын шинэ боломжуудыг олгох үйл ажиллагааг явуулдаг.

Сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх хөтөлбөрүүд: Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдүүдэд сэтгэл зүйн тусламж үзүүлэх зорилгоор хөтөлбөрүүд зохион байгуулах, хүүхдүүдийг дахин эрүүл мэндийн болон сэтгэл зүйн эмчилгээтэй холбох.⁵⁸

6. Хуулийн болон нийгмийн үйлчилгээтэй хамтран ажиллах, шүүхийн болон хууль зүйн зөвлөгөө: Боловсролын байгууллагууд гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдүүдийг шаардлагатай хууль зүйн үйлчилгээ, шүүхийн тусламжтай холбох

⁵⁵ Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар. (2020). Сургуулийн орчинд урьдчилан сэргийлэх ажил зохион байгуулах арга зүй. Улаанбаатар хот.

⁵⁶ Хүүхдийн эрхийн үндэсний төв. (2021). Сургуулийн орчин дахь хүүхдийн хамгааллын тогтолцоо. Улаанбаатар хот.

⁵⁷ Боловсролын хүрээлэн. (2021). Ёс зүй, хүний эрхийн боловсролын хөтөлбөр. Улаанбаатар хот.

⁵⁸ Боловсролын үнэлгээний төв. (2020). Сургуулийн сэтгэл зүйчдийн үйл ажиллагааны журам. Улаанбаатар хот.

үүрэгтэй. Тэд хохирогч хүүхдийг аюулгүй байдалд шилжүүлэх, хууль зүйн зөвлөгөө авахад нь туслах.

Нийгмийн ажилтнуудтай хамтран ажиллах: Хохирогч хүүхдийг холбогдох нийгмийн үйлчилгээ, дэмжлэгт хамруулах, тусламж үйлчилгээ авахад нь чиглүүлэх. Гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг үйлчилгээний сүлжээ байгуулах: Боловсролын байгууллагууд нь хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлэгчид, эрүүл мэндийн байгууллагууд, нийгмийн ажилтнуудтай хамтран хүүхдэд зориулсан хамтарсан үйлчилгээний сүлжээг бий болгодог.⁵⁹

7. Эцэг эхтэй хамтран ажиллах, эцэг эхийн сургалт, хөтөлбөр: Боловсролын байгууллага нь гэр бүлийн хүчирхийллийг сэргийлэх, эцэг эхчүүдэд сэтгэл зүйн болон аюулгүй байдлын чиглэлээр сургалт, зөвлөгөө өгөх. Эцэг эхчүүдэд хүүхдэдээ хэрхэн зөв хандлага, хамгаалалт үзүүлэх талаар мэдээлэл өгөх.

Эцэг эхтэй харилцан ярилцах: Эцэг эхчүүдэд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй холбоотой асуудлуудаар зөвлөмж өгөх, гэр бүлийн харилцаа сайжруулах, хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдэд хэрхэн туслах тухай зөвлөгөө өгөх.⁶⁰

8. Сургууль дотор хүчирхийлэлтэй тэмцэх орчин бүрдүүлэх, сургуулийн аюулгүй байдлыг хангах: Сургуулийн орчинд хүчирхийллийн асуудал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх. Сургуулийн орчинд аюулгүй байдлыг хангах, хүчирхийлэлгүй харилцаа үүсгэх чиглэлээр сургалт явуулдаг.

Тусламж үйлчилгээний үүднээс суралцагчдын харилцааг сайжруулах: Сургуулийн багш, ажилчид болон суралцагчдын хооронд хүчирхийллийн эсрэг ойлголт, хүндлэлд суурилсан харилцааг хөгжүүлэх.⁶¹

Боловсролын байгууллагын мэргэжилтнүүд нь гэр бүлийн хүчирхийллийн эсрэг үйл ажиллагааны чухал гишүүн бөгөөд тэд хүчирхийллийн эсрэг боловсрол олгох, хүүхэд, залуучуудад гэр бүлийн хүчирхийллийн үр дагавар, түүнийг хэрхэн сэргийлэх талаар мэдээлэл түгээх үүрэгтэй. Түүнчлэн, тэд хохирогч хүүхдүүдийн хамгаалалтыг хангах, сэтгэл зүйн дэмжлэг үзүүлэх, эцэг эхтэй хамтран ажиллах, аюулгүй орчин бүрдүүлэх зэрэг олон чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Боловсролын байгууллагууд нь гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, аюулгүй орчин бүрдүүлэхэд чухал ач холбогдолтой.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багт оролцдог Засаг даргын хамтарсан багт оролцох арга хэлбэр:

Олон талт бөгөөд энэ нь орон нутгийн түвшинд гэр бүлийн хүчирхийллийн асуудлыг шийдвэрлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Засаг дарга нь хуулийн дагуу орон нутагт үйл ажиллагаа явуулж байгаа төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын хамтын ажиллагааг зохион байгуулж, хохирогчдыг хамгаалах, тусламж үйлчилгээ үзүүлэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Түүний үүрэг нь орон нутгийн төрийн байгууллагууд болон хамтарсан багийн бусад

⁵⁹ Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам. (2022). Хамтарсан багийн ажиллах журам. Улаанбаатар хот.

⁶⁰ Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газар. (2021). Эцэг эхэд зориулсан зөвлөмж, сургалтын материал. Улаанбаатар хот.

⁶¹ Боловсролын газар. (2020). Сургуулийн орчны аюулгүй байдлыг хангах гарын авлага. Улаанбаатар хот.

гишүүдтэй хамтран ажиллах, хүчирхийлэлд өртсөн иргэдийн эрхийг хамгаалах, орон нутгийн бодлогыг хэрэгжүүлэх зэрэг олон талын үйл ажиллагааг агуулдаг.⁶²

1. Хуулийн дагуу үйл ажиллагааг зохион байгуулах, хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавих: Засаг дарга нь орон нутгийн хэмжээнд гэр бүлийн хүчирхийллийн тухай хууль, тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, хяналт тавих үүрэгтэй. Тэрээр хүчирхийлэлд өртсөн иргэдийн эрхийг хамгаалах, хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлэх, хамгааллын захиалга болон бусад холбогдох хууль, тогтоомжийн хэрэгжилтийг шалгах үүрэгтэй.

Төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг зохион байгуулах: Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх чиглэлээр орон нутгийн төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг уялдуулан зохион байгуулах, эдгээр байгууллагуудын үйл ажиллагааг зөв чиглүүлж, нэгдсэн бодлого боловсруулах.⁶³

2. Хамтарсан багийг зохион байгуулах, хамтарсан багийн удирдлага, зохицуулалт: Засаг дарга нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах үүрэгтэй. Энэ нь цагдаагийн алба хаагчид, эрүүл мэндийн байгууллагын мэргэжилтнүүд, нийгмийн ажилтнууд, боловсролын байгууллагын мэргэжилтнүүд болон хууль зүйн үйлчилгээ үзүүлэгчид зэрэг холбогдох байгууллагуудтай хамтран ажиллах явдал юм.

Төрийн болон төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажиллах: Засаг дарга нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үйл ажиллагаа явуулж байгаа төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажиллах, олон нийтийн оролцоог хангах, олон нийтийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх талаар үйл ажиллагаа явуулна.⁶⁴

3. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх стратеги, хөтөлбөрүүдийг боловсруулах, орон нутгийн стратеги боловсруулах: Засаг дарга нь орон нутгийн хэмжээнд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх стратеги, хөтөлбөрүүдийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Энэ стратеги нь урьдчилан сэргийлэх, хамгааллын үйлчилгээ, хохирогчдын эрхийг хамгаалах чиглэлээр хийгдэх үйл ажиллагааг хамарна.

Төсөв, санхүүгийн дэмжлэг: Засаг дарга нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд шаардлагатай төсөв, санхүүгийн эх үүсвэрийг тодорхойлж, хэрэгжүүлэхэд зориулан санхүүжилт олгох үүрэгтэй.⁶⁵

4. Удирдлага, зохион байгуулалтын үүрэг, төрийн болон бусад байгууллагуудын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах: Засаг дарга нь орон нутгийн хэмжээнд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх ажлыг зохион байгуулах үүрэгтэй бөгөөд төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын үйл ажиллагааг хянах, уялдуулан ажиллах хэрэгцээтэй.

Хамтарсан багийн гишүүдийн оролцоог зохицуулах: Засаг дарга нь хамтарсан багийн бүх гишүүдийг зөв зохицуулж, үйл ажиллагааны чиглэлээр удирдан зохион байгуулах, дэмжлэг үзүүлэх үүрэгтэй. Тэрээр багийн үйл ажиллагааг үр дүнтэй болгохын тулд хамтран ажиллах хамтын ажиллагааг хөгжүүлнэ.⁶⁶

⁶² Хууль зүй Дотоод хэргийн яам, Гэр бүл хүүхэд хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль

⁶³ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль (2016 он), 8 дугаар зүйл. “Орон нутгийн засаг захиргааны байгууллагын бүрэн эрх”

⁶⁴ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль (2016 он), 8.1.2, 8.1.3

⁶⁵ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль (2016 он), 8.1.1, 8.1.4

⁶⁶ Хамтарсан багийн үйл ажиллагааны журам, 2.1.1, 3.1.2

5. Иргэдийн оролцоог дэмжих, иргэдэд мэдээлэл өгөх: Засаг дарга нь орон нутгийн иргэдэд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, хохирогчдыг хамгаалах үйлчилгээний талаар мэдээлэл өгөх үүрэгтэй. Мөн хохирогчдыг шаардлагатай тусламж үйлчилгээнд хэрхэн хандах тухай зөвлөгөө өгөх.

Олон нийтийн оролцоог идэвхжүүлэх: Иргэдийн оролцоог дэмжих, гэр бүлийн хүчирхийллийг бууруулах үйл ажиллагаанд олон нийтийн идэвхийг нэмэгдүүлэх, сургалт, мэдээллийн кампанит ажил зохион байгуулах.⁶⁷

6. Урьдчилан сэргийлэх үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх, гэр бүлийн хүчирхийлээс урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх: Засаг дарга нь орон нутгийн хэмжээнд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх урьдчилан сэргийлэх хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Үүнд сургалт, мэдээлэл өгөх, олон нийтийн боловсролыг дээшлүүлэх, хүчирхийлэлд өртөх эрсдэлтэй бүлгүүдэд тусламж үзүүлэх зэрэг үйл ажиллагаа багтана.

Гэр бүлийн хүчирхийллийн асуудлаар олон нийтийн хандлагыг өөрчлөх: Хүчирхийлэлтэй тэмцэх чиглэлээр олон нийтийн хандлагыг эергээр өөрчлөх зорилгоор кампанит ажил, мэдээллийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх.⁶⁸

7. Төрийн үйлчилгээний чанарыг сайжруулах, гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчдод үйлчилгээ үзүүлэх: Засаг дарга нь орон нутгийн түвшинд хохирогчдын хэрэгцээ, шаардлагад нийцсэн үйлчилгээ үзүүлэх, хохирогчдын амьдралыг сайжруулах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулах үүрэгтэй. Үүнд түр орогнуулах байр, хууль зүйн зөвлөгөө, сэтгэл зүйн тусламж, санхүүгийн дэмжлэг зэрэг орно.

Төрийн үйлчилгээний хүртээмжийг нэмэгдүүлэх: Төрийн болон бусад байгууллагын үйлчилгээг хохирогчдод хүртээмжтэй болгох, тэдний эрхийг хамгаалах үйлчилгээний чанарыг сайжруулах.⁶⁹

8. Сургах, чадавхыг нэмэгдүүлэх, хамтарсан багийн гишүүдийн чадавхыг сайжруулах: Засаг дарга нь хамтарсан багийн гишүүдийн мэргэжлийн чадавхыг сайжруулах сургалт зохион байгуулах, хэрэгцээт мэдээлэл, тоног төхөөрөмжөөр хангах үүрэгтэй.

Мэргэжлийн сургалтууд зохион байгуулах: Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх чиглэлээр мэргэжлийн сургалт, семинарууд зохион байгуулж, төрийн болон төрийн бус байгууллагын ажилтнуудад мэдээлэл, мэдлэг олгох.⁷⁰

9. Хохирогчдын дэмжлэгийн сүлжээ байгуулах, хохирогчдыг хамгаалах, туслах сүлжээ: Засаг дарга нь орон нутагт хохирогчдод зориулсан тусламж үйлчилгээний сүлжээг бүрдүүлэх, хамгааллын үйлчилгээ, орон байр, эрүүл мэндийн тусламж, сэтгэл зүйн дэмжлэгийг нэгтгэсэн хамтарсан сүлжээ бий болгох үүрэгтэй.⁷¹

Засаг дарга нь гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багт оролцохдоо орон нутгийн төрийн болон төрийн бус байгууллагуудын үйл ажиллагааг удирдан зохион байгуулах, хохирогчдыг хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг

⁶⁷ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр (2022–2026), 3.2.1

⁶⁸ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, 7 дугаар зүйл – Урьдчилан сэргийлэх чиг үүрэг

⁶⁹ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, 11 дүгээр зүйл

⁷⁰ Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, 8.1.5

⁷¹ Хамтарсан багийн үйл ажиллагааны журам, 3.1.9 – Хохирогчийг дэмжих үйлчилгээний уялдаа холбоог хангах тухай

хэрэгжүүлэх, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх зэрэг олон үүрэгтэй. Түүний үүрэг нь хуулийн дагуу үйл ажиллагаа явуулж, орон нутгийн түвшинд гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх, аюулгүй байдлыг хангах, үйлчилгээний чанарыг сайжруулах, олон нийтийн оролцоог дэмжихэд чухал ач холбогдолтой.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн эрх зүйн үндэс

Монгол Улс гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх асуудлыг 2000-аад оны эхнээс албан ёсоор хуульчлан зохицуулж эхэлсэн. 2004 онд анх удаа "Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль" батлагдаж, хүчирхийлэлтэй тэмцэх зохицуулалт бий болсон.

Уг хуулийн 2016 оны шинэчилсэн найруулгаар гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчийг хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх, хамтарсан баг байгуулах эрх зүйн суурь бүрдсэн.

"Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль" (2016)-иар хамтарсан багийг зохион байгуулах үндсэн зохицуулалт нь тус хуулийн 9 дүгээр зүйл: Гэр бүлийн хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, 10 дугаар зүйл Хохирогчийг хамгаалах тусламжийн үйл ажиллагаа, 11 дүгээр зүйл Хамтарсан багийн чиг үүрэг, бүтэц зэрэгт тус тус тодорхой заагдсан.

Тухайлбал, тус хуулийн 11 дүгээр зүйлд зааснаар: "Хамтарсан баг нь гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн иргэдэд тусламж үйлчилгээ үзүүлэх, урьдчилан сэргийлэх, хамгаалах арга хэмжээ авах чиг үүрэгтэй."⁷² гэж хуульчилсан.

Харин Монгол Улсын Засгийн газрын 2017 оны 52 дугаар тогтоолоор хамтарсан багийг байгуулах журам, багийн гишүүдийн бүрэлдэхүүн (цагдаа, нийгмийн ажилтан, эмч, багийн дарга г.м), хамтарсан багийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө, тайлагнал, хүчирхийлэлтэй холбоотой үйл явдлын шийдвэрлэлт зэрэг үндсэн зохицуулалтыг тодорхойлсон. Хамтарсан баг нь сум, дүүргийн Засаг даргын захирамжаар байгуулагдаж, байнгын ажиллагаатай байна гэж заасан.⁷³

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн үйл ажиллагаа дараах баримт бичигт тулгуурладаг:

1. Эрүүл мэндийн сайдын 2017 оны А/88 тушаал (Гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хохирогчид эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ үзүүлэх журам)
2. Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайдын 2020 оны тушаал (Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид нийгмийн халамж үйлчилгээ үзүүлэх журам)
3. Гэр бүл, хүүхэд, залуучуудын хөгжлийн газрын 2018 оны журам (Хүүхэд хамгааллын үйлчилгээний журам)

Эдгээр баримт бичиг нь хамтарсан багийн гишүүд (эмч, нийгмийн ажилтан, багш, цагдаа) өөр өөрийн салбарт ямар үүрэгтэй, ямар үйлчилгээ үзүүлэх ёстойг нарийвчлан тодорхойлдог ба тухайн гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хуулийн үндэс суурь болж өгдөг.

⁷² Хууль зүй, дотоод хэргийн яам. (2016). *Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль*. Монгол Улсын хууль.

⁷³ Монгол Улсын Засгийн газар. (2017). *Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үйл ажиллагааны журам*. Засгийн газрын тогтоол №52.

Монгол Улс нь олон улсын дараах баримт бичгүүдийг дагаж мөрддөг ба НҮБ-ын Эмэгтэйчүүдийн эсрэг бүх хэлбэрийн ялгаварлан гадуурхах явдлыг устгах конвенц, НҮБ-ын Хүүхдийн эрхийн конвенц, НҮБ-ын Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх стандарт зөвлөмжүүдийн дагуу гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх үндэсний хууль тогтоомжийг боловсруулсан. Эдгээр баримт бичиг нь хамтарсан багийн тогтолцоог бий болгох шаардлагатайг олон улсын хэмжээнд зөвшөөрдөг.

Дүгнэлт

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан баг нь зөрчил гэмт хэрэгтэй тэмцэх арга нь тухайн албан бичиг хуулийн хүрээнд явагддаг байх ба хамтарсан багийн эрх зүйн үндэс нь Монгол Улсын үндсэн хууль тогтоомж, засгийн газрын шийдвэр, салбарын сайдын тушаал, болон олон улсын баримт бичгүүдэд суурилсан байдаг.

Хамтарсан багийг зөвхөн сайн дурын үндсэн дээр биш, хууль эрх зүйн баталгаатайгаар тогтвортой ажиллах боломжийг бүрдүүлдэг ба гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн гишүүдийн удирдлага болгож ажиллах болон суурь баталгаа болж өгдөг. Гэр бүлийн хүчирхийллээс гадна гэр бүлийн хүчирхийллээс үүссэн хор уршиг болох хохирогч, хохирогчид тулгарч буй тулгамдаж буй асуудлыг давхар шийдэж өгсөн байдаг нь давуу тал болдог.

Санал

1.Хамтарсан багийн эрх зүйн орчныг тодорхой болгож, баталгаажуулах. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх хамтарсан багийн гишүүдийн эрх, үүргийг илүү тодорхой заасан, заавал дагаж мөрдөх журам, зааварчилгааг шинэчлэн боловсруулах шаардлагатай. Үүнд гишүүдийн оролцооны давтамж, хариуцлага, мэдээлэл солилцох механизм, шийдвэр гаргах эрх зүйн үндсийг нарийвчлан тусгах хэрэгтэй. Ингэснээр хамтарсан багийн гишүүдийн үүрэг хариуцлага тодорхой болж, ажлын уялдаа сайжирна.

2.Чадавх бэхжүүлэх тогтолцоог бий болгох. Хамтарсан багийн гишүүдийг мэргэшүүлэх, тасралтгүй сургалтад хамруулах тогтолцоог бий болгож, орон нутгийн онцлогт нийцсэн сургалтын хөтөлбөрүүдийг тогтмол хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. Мэргэжлийн ур чадвар нь хамтарсан багийн гүйцэтгэлийн гол үндэс тул сургалтын үр ашиг, агуулгыг тогтмол сайжруулах шаардлагатай.

3. Үйлчилгээ хүртээмж, шуурхай байдлыг сайжруулахад чиглэсэн сүлжээ бий болгох. Хохирогчдод үзүүлэх тусламж үйлчилгээг нэг цэгийн үйлчилгээний зарчмаар төвлөрүүлж, мэдээлэл солилцох, хамтарсан шийдвэр гаргах боломжтой цахим платформыг хөгжүүлэх нь үйлчилгээг шуурхай хүргэхэд дөхөм болно. Мөн хохирогчдын хувийн мэдээллийг хамгаалсан, олон байгууллагын нэгдсэн өгөгдлийн сан үүсгэх шаардлагатай.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль, түүнийг дагалдах журам, заавар, аргачлал (ХЗДХЯ, ХНХЯ, Засгийн газрын тогтоол №52, 2017; Хамтарсан багийн үйл ажиллагааны журам; “Гэр бүлийн хүчирхийллийн хохирогчид тусламж үйлчилгээ үзүүлэх заавар”, 2022; Эрүүл мэндийн сайдын тушаал №А/88, 2017).

2. Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх ажлын зохион байгуулалт, эрх зүйн шинэчлэл, нөхөн төлбөр, шүүхийн ажиллагааны гарын авлага, сургалтын хөтөлбөр (Монголын Хуульчдын Холбоо, 2021; Нийтийн эрх зүйн төв, 2021; Шүүхийн ерөнхий зөвлөл, 2019; НҮБ-ын Хүн амын сан, ХЗДХЯ, 2021).

3. Хүүхдийн хамгаалал, сургуулийн орчны аюулгүй байдал, сэтгэл зүйн дэмжлэгтэй холбоотой баримт бичгүүд (БШУЯ, 2020; Боловсролын газар, 2020; Сэтгэл судлалын үндэсний төв, 2020, 2022; Хүүхдийн эрхийн үндэсний комисс, 2021).

4. Гэр бүлд чиглэсэн сэтгэл зүй, ёс зүй, хүний эрхийн боловсрол, халамж үйлчилгээтэй холбоотой хөтөлбөр, удирдамжууд (Боловсролын хүрээлэн, 2021; Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын яам, 2020, 2022; ГБХЗХГ, 2018, 2020).

5. Цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэл, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх хууль зүйн эх сурвалжууд (Цагдаагийн албаны тухай хууль; Гэрч, хохирогчийг хамгаалах тухай хууль; Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль; Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, 31-р бүлэг).

6. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээ, шинжилгээ, магадлагааны журмууд (Эрүүл мэндийн хөгжлийн төв, 2021; ЭМЯ, 2017).

ХУУЛЬ САХИУЛАХ ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ИННОВАЦ, ЧИГ ХАНДЛАГА

МОНГОЛ УЛСЫН ЦАГДААГИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН ИННОВАЦЫН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНД ХИЙСЭН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

RESULTS OF THE INNOVATION ACTIVITIES OF THE MONGOLIAN POLICE AGENCY

О.Ганбат

*Цагдаагийн Ерөнхий Газрын дэд бөгөөд
Стратеги, бодлого, инновац, хөгжлийн албаны дарга,
докторант, бригадын генерал*

Ш.Алтансоёмбо

*Цагдаагийн Ерөнхий Газрын Стратеги, бодлого, инновац,
хөгжлийн албаны Инновац, хөгжлийн хэлтсийн дарга,
докторант, цагдаагийн хошууч*

Товч агуулга: Энэхүү судалгааны ажлын зорилго нь цагдаагийн байгууллагын инновацын хөгжлийн онолын үндэс, олон улсын сайн туршлага, Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын нөхцөл дэх боломж, тулгамдсан асуудлыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр судлан дүгнэхэд оршино. Судалгааны арга зүйд баримт бичгийн шинжилгээ, харьцуулсан судалгааны аргыг тус тус ашигласан. Үр дүнд нь АНУ, БНХАУ-с, Европын холбоо, Япон, Сингапур, Солонгос зэрэг орны цагдаагийн байгууллагын технологийн инновац, байгууллагын өөрчлөлтийн туршлагыг танилцуулж, Монголын нөхцөлд нутагшуулах боломжийг судалсан. Судалгааны үр дүнгээс харахад Монгол Улсад цагдаагийн байгууллагын инновацыг хөгжүүлэх суурь боломж байгаа боловч санхүүгийн хязгаарлалт, хүний нөөцийн чадавх, эрх зүйн орчны зохицуулалт сул байгаа зэрэг сорилтууд тулгарч байна. Судалгааны дүгнэлтээр цагдаагийн байгууллагын инновац нь ирээдүйд хууль сахиулах үйл ажиллагааны гол тулгуур болох бөгөөд олон улсын сайн туршлагыг Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын онцлогтой уялдуулан бодитоор хэрэгжүүлэх шаардлагатайг онцолж байна.

Abstract: The purpose of this study is to analyze the theoretical foundations of police innovation, international best practices, and the opportunities and challenges in the context of Mongolia. The research methodology employed bibliographic analysis and comparative research methods. The findings highlight technological and organizational innovations in policing from countries such as the United States, European nations, and Japan, Korea and explore their applicability in the Mongolian context. The results reveal that while there are substantial opportunities for developing police innovation in Mongolia, challenges remain, including financial limitations, disparities in human resource capacity, and gaps in the legal framework. The study concludes that police innovation is essential for the future of law enforcement in Mongolia, and emphasizes the need to adapt international best practices to the country's unique socio-legal context.

Түлхүүр үгс: Цагдаагийн байгууллага, инновац, технологи, олон улсын туршлага.

Keywords: police, innovation, technology, international best practices

Үндсэн хэсэг

Аливаа улсын цагдаагийн байгууллага нь тухайн улс, үндэстний аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журмыг хангах, гэмт хэрэгтэй тэмцэх гол тулгуур институтийн нэг бөгөөд тухайн улсын хууль эрх зүй, нийгмийн үнэт зүйлсийн бодит тусгал болдог онцлогтой байгууллага юм. Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага хуулиар хүлээсэн гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиг үүргийг гүйцэтгэхээс гадна иргэдийн амар тайван амьдрал, тэдний төрд итгэх итгэл үнэмшлийн баталгаа болж ирсэн өвөрмөц онцлогтой төрийн тусгай алба юм. Гэвч ХХI зуунд нийгмийн өөрчлөлт, технологийн хөгжил нь цагдаагийн байгууллагын уламжлалт арга барилын үр нөлөөг тодорхой хэмжээгээр бууруулж, шинэ сорилтуудыг бий болгож байна. Энэ нь цагдаагийн байгууллагад инновацыг зайлшгүй нэвтрүүлэх шаардлагыг бий болгож байгаа бөгөөд Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага ч мөн адил энэхүү өөрчлөлтөд дасан зохицох хэрэгцээ шаардлага тулгарч байна (ЦЕГ, 2022).

Олон улсын хэмжээнд цагдаагийн байгууллагын инновац өргөн хүрээнд судлагдаж, хэрэгжиж буй нь судалгааны шинэ чиглэл болоод байна. Жозеф Шумпетерийн (1934) инновацын онолд шинэ санаа, технологи нь нийгмийн хөгжилд чухал түлхэц өгдөг болохыг онцолдог бол OECD (2017) төрийн байгууллагын инновацыг иргэдийн итгэлийг сэргээх, төрийн үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэх хүчин зүйл хэмээн тодорхойлжээ.

АНУ-ын Нью-Йорк хотын цагдаагийн газар (NYPD) CompStat системийг ашиглан гэмт хэргийн халуун цэгийг таамаглах аргачлалаар олон улсын хэмжээнд жишиг тогтоосон бол Лондонгийн метрополитен цагдаа олон нийтийн оролцоонд суурилсан дижитал платформуудыг хөгжүүлж байна (Police, 2021), Их Британийн цагдаагийн газар нийгмийн өөрчлөлт, гэмт хэргийн соёлын хүчин зүйл, инновацын үр дүнг судалсан бол Дубайн цагдаа AI хиймэл оюун ашиглан “Smart Police Station”-ыг хөгжүүлэн, 2031 он гэхэд цагдаагийн байгууллагын бүх үйлчилгээг хиймэл оюунд бүрэн суурилуулах стратеги боловсруулаад байна.

Олон Улсын Эрүүгийн Цагдаагийн алба интерполын Инновацын төв нь AI, робот нохой, 3D скан, мөрдөн шалгах ажиллагаанд ашиглах шинэ төхөөрөмжийг тогтмол судлах, гишүүн орнуудад инновацын сургалтыг хэрэгжүүлж, 200 гаруй орны мэдээллийн санг холбож, Олон Улсын гэмт хэрэгтэй тэмцэж байна. Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллага мөн Олон Улсын Эрүүгийн Цагдаагийн албаны Инновацын төвийн Хиймэл оюун ухааны лабораторитой анхны уулзалтыг цахимаар зохион байгуулж, хамтын ажиллагааг эхлүүлсэн нь инновац, дэвшилтэт технологийн чиглэлээр Олон улсын түвшинд хамтын ажиллагааг эхлүүлсэн алхам хэмээн дүгнэж болохоор байна. Япон, БНХАУ-с, Их Британи, Сингапур зэрэг 46 улсын хууль сахиулах чиг үүрэг бүхий байгууллагууд инновацын дэвшил, шинэ технологи, хиймэл оюуны хөгжилд тулгуурласан инновацын бие даасан нэгжтэй үйл ажиллагаа явуулдаг байна(ЦЕГ, 2025).

Эдгээр жишээ бол Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагад инновац нутагшуулахад сургамж болохуйц сайн туршлагууд юм. Иймээс энэхүү судалгаагаар цагдаагийн байгууллагын инновацын онолын үндсийг тодорхойлон, олон улсын сайн

туршлагыг судлан, Монгол Улсын нөхцөлд хэрэгжүүлэх боломж, тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд чиглэнэ.

Сүүлийн жилүүдэд дэлхий нийтийн ирээдүйн чиг хандлага, амьдралын хэв маягийн өөрчлөлт, шинжлэх ухааны ололт амжилттай уялдаж цаг ямагт бичигдэж байгаа сэдэв бол яах аргагүй инновац болоод байна. Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын хувьд энэ нэр томьёо нэлээд шинэлэг гэдгийг бид мэдэж байгаа.

“Инновац” гэдэг нь шинэ буюу мэдэгдэхүйц сайжруулсан бүтээгдэхүүнийг зах зээлд нэвтрүүлэх, процессыг боловсронгуй болгох, нийгмийн үйлчилгээг сайжруулах чиглэлээр явуулж буй үйл ажиллагааны эцсийн үр дүн гэж Фраскатын удирдамжид тодорхойлсон байдаг. Энэ нь инновац бол зөвхөн шинэ санаа төдий зүйл биш харин хэрэгжсэн, одоо ашиглаж байгаа зүйлийг хэлж байгаа юм.

Доктор (Ph.D) Т.Очирбат; Монгол Улсын Инновацийн тухай хуульд "инновац" гэж шинэ мэдлэгийг баялаг болгон хувиргах үйл ажиллагааны үр дүнд бий болсон бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, маркетинг, зохион байгуулалтын арга, шийдэл” гэж тодорхойлсон нь инновацыг зөвхөн бизнесийн байр сууринаас хандах хандлагыг бий болгосон бөгөөд цаашид “материаллаг бус баялаг бүтээх” гэсэн илүү өргөн утгаар ойлгож, хууль сахиулах салбарт хэрэгжүүлэх шаардлагатай хэмээн үзсэн байна.

Инновацын талаар судлаачдын бүтээлд дурдсан үзэл баримтлал, зарим улсын хууль тогтоомжид тодорхойлсон байдал, бүтээлч санааг практикт нэвтрүүлж буй үйл явцаас үзвэл инновацыг “шинэ мэдлэгийг хэрэглээнд нэвтрүүлэх үйл явц” гэж тодорхойлж болохоор байна.

Энэхүү судалгаанд хоёр төрлийн судалгааны арга зүйг хослуулан ашигласан.

Нэгдүгээрт, баримт шинжилгээний арга хэрэглэж, цагдаагийн байгууллагын инновацын тухай олон улсын болон дотоодын судалгааны бүтээлүүдийг системтэйгээр нэгтгэн дүгнэв. Үүнд Шумпетерийн (1934) инновацын онол, OECD (2017)-ын төрийн байгууллагын инновацын талаарх судалгаа, НҮБ-ын Мансууруулах бодис, гэмт хэрэгтэй тэмцэх албаны (UNODC, 2020) цагдаагийн шинэчлэлийн талаарх баримт бичгүүдийг хамруулсан.

Мөн АНУ, БНХАУ-с, Европын холбоо, Япон, Солонгос зэрэг орны цагдаагийн байгууллагын практик жишээнүүдийг харьцуулан дүн шинжилгээ хийсэн.

Хоёрдугаарт, чанарын судалгааны аргыг хэрэглэж, Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын өнөөгийн инновацын нөхцөл байдалд дүн шинжилгээ хийв. Үүний хүрээнд Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 оны 141 дүгээр тогтоолоор батлагдсан Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр (ЦЕГ, 2020)-ын албан ёсны баримт бичгийг суурь болгон ашиглаж, мөн салбарын мэргэжилтэн, судлаачидтай хийсэн ярилцлага, кейс судалгааны мэдээлэлд тулгуурлав. Тоон судалгаа хийгээгүй боловч чанарын өгөгдөлд үндэслэн Монголын нөхцөл дэх боломж, тулгамдсан асуудлыг тодорхойлох бүрэн боломжтой гэж үзсэн.

Ийнхүү хоёр төрлийн судалгааны арга зүйг хослуулснаар судалгааны дүн илүү найдвартай, олон улсын жишиг ба Монголын бодит нөхцөлтэй уялдсан, онол практикийн тэнцвэртэй дүгнэлт гаргах нөхцөлийг бүрдүүлсэн.

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогын зорилт 7.4-ийн 3 дахь хэсэгт “Салбарын үйл ажиллагаанд шинжлэх ухааны өндөр түвшний

технологийг нэвтрүүлэх бүтэц зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгож, судалгаа, шинжилгээний баазыг бэхжүүлсэн байна”;

Монгол Улсын Ерөнхий сайдын 2024 оны 10 дугаар сарын 30-ны өдрийн №02 дугаартай албан даалгаварт “Өөрийн эрхлэх асуудлын хүрээнд хамаарах салбар болон бүс, орон нутгийн хэмжээнд хиймэл оюун ухаан, өндөр технологийн шилжилт хийх чиглэлээр салбарын хэмжээнд шаардлагатай хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, стратеги, төлөвлөгөөний төсөл боловсруулах”;

Цагдаагийн албаны тухай хуульд цагдаагийн байгууллагын үндсэн чиг үүрэг болох гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, захиргааны хяналт тавих ажлыг хэрэгжүүлэхдээ үйл ажиллагаанд шинжлэх ухаан, орчин үеийн техник, технологи, мэдээллийн сүлжээний ололтыг нэвтрүүлэх ажлыг зохион байгуулах;

“Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн хөтөлбөр”-ийн 2.2.4 дэх хэсэгт “Өндөр технологийг нэвтрүүлэх, цагдаагийн инновацын дэд бүтцийг хөгжүүлэх замаар үйл ажиллагааны баталгаатай, найдвартай байдлыг хангана” гэж тус тус заасан байна (ЦЕГ 2025).

Канад улсын Засгийн газрын санхүүжилтээр НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрөөс хэрэгжүүлж буй Монгол Улсад мэргэжлийн, иргэн төвтэй төрийн албыг төлөвшүүлэх нь” төслийн хүрээнд Төрийн албаны зөвлөлөөс “Бодлогын инновац” төслийг хэрэгжүүлж байсан байна. Энэ төслийн зорилго нь инновац гэх шинэ ойлголтыг нутагшуулах цаашлаад төрийн үйлчилгээг түргэн шуурхай, хүнд сурталгүй болгохын зэрэгцээ төрийн албан хаагчдыг орчин цагийн эрэлт хэрэгцээнд суурилсан мэдлэг боловсролоор хангах, тэдний ажлын ачааллыг бууруулах замаар жирийн иргэдийн үйлчилгээ авах хурдыг нэмэхэд чиглэсэн байдаг. Энэ төсөлд шилдгээр шалгарсан “Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангахын тулд олон нийттэй ойлголцох нь” сэдэвт төслийн хүрээнд цагдаагийн алба хаагчдын дунд сэтгэц, зан байдлын онцлогийг тодорхойлох оношилгоо, дадал эзэмшүүлэх нөлөөллийн сургалт, олон нийтэд зөвөөр таниулан сурталчлах нөлөөллийн ажил, сэдэлжүүлэх дасгал, трейнинг хэрэгжүүлснээр “Цагдаагийн албанд мэргэжлийн сэтгэл зүйч ажиллах ёстой юм байна” гэдэг агуулгыг салбартаа түгээж чадсан байдаг.

Үүний үр дүнд өдгөө Цагдаагийн байгууллагын харьяа, нэгжүүдэд мэргэжлийн сэтгэл зүйч нар, төв байгууллагын нэгжид сэтгэл зүйчдийн баг ажиллаж байгаа бөгөөд энэ нь цагдаагийн алба хаагчдын стрессийг бууруулах, иргэд олон нийттэй еелдэг боловсон харилцах, цаашлаад гэр бүлийн уур амьсгалд ч эерэг нөлөө үзүүлэх бодлогын инновацын амжилттай туршлага болж чаджээ.

Үүнээс харвал инновац гэдэг зөвхөн технологи бус харин хүнийг танин мэдэх, цаашлаад тэрхүү таньж мэдсэн туршлага дээрээ үндэслэн хүн хоорондын харилцаанд эерэг өөрчлөлт авчрах арга зам гэдэг нь эндээс харагдана. Цагдаагийн байгууллагын инновац ч мөн үүнтэй шууд уялдана.

Судалгааны үр дүнд олон улсын болон Монголын Улсын нөхцөл дэх цагдаагийн байгууллагын инновацын онцлогийг дараах байдлаар тодорхойлов.

1. Дүн шинжилгээ;

Олон улсын туршлагаас харахад цагдаагийн байгууллагын инновацын хөгжлийн чиглэл нь гурван түвшинд илэрдэг.

- Технологийн түвшин: АНУ-д хэрэгжиж буй CompStat систем, Европын орнууд дахь дижитал оролцооны платформ, БНХАУ-ын AI камерийн хяналтууд, Японд туршилтаар ашиглагдаж буй робот цагдаа зэрэг нь технологийн шинэчлэл хэрхэн хууль сахиулах үйл ажиллагаанд бодит хувь нэмэр оруулж байгааг харуулж байна (NYPD, 2019; Metropolitan Police, 2021). Бид энэ хэмжээнд очиход цаг хугацааны хувьд хүлээлттэй байгаа ч хол хоцорч үлдэхгүйн тулд туршлага судлах, технологийн шийдлийг нэвтрүүлэх судалгаа, шинжилгээний ажлыг тогтмол хийж байх шаардлага тулгарч байна.

- Байгууллагын түвшин: Инновац зөвхөн техник хэрэгсэлд бус, удирдлагын бүтэц, эргүүл, хяналтын зохион байгуулалт, хүний нөөц, сургалт хөгжлийн бодлого, алба хаагчдын шинэ санал санаачилга, албандаа хандах хандлага, нийтлэг үнэт зүйл зэрэг нь байгууллагын үйл ажиллагаанд шууд хүрээнд нөлөөлж байна. Тиймээс бид байгууллагын инновацын соёлыг нэвтрүүлж, тулгамдсан асуудал бүрийг шийдвэрлэх шийдэл хайсан бүтээлч сэтгэлгээтэй алба хаагч, түнийг зөв чиглүүлэх удирдах албан тушаалтныг бэлтгэх ёстой.

- Нийгмийн түвшин: Иргэдийн оролцоо, хамтын ажиллагааг дэмжсэн инновац нь цагдаагийн байгууллагын үр нөлөөг нэмэгдүүлж, төр иргэний харилцааг бэхжүүлдэг (OECD, 2017).

Монгол Улсын нөхцөлд цагдаагийн байгууллагын инновацын хэрэгжилт анхан шатандаа явж байна. Камерын хяналтын систем, дижитал мэдээллийн сан зэрэг технологийн дэвшил тодорхой хэмжээнд нэвтэрч байгаа боловч хүний нөөцийн чадавхи, санхүүгийн дэмжлэг, эрх зүйн орчны сул тал нь цаашдын хөгжилд саад болж байна (ЦЕГ, 2022). Гэсэн хэдий ч Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага энэ чиглэлд онцгой анхаарал хандуулж байгаагийн хамгийн тод илрэл бол бүтцийн нэгжид 2025 онд шинээр Инновац, хөгжлийн нэгж шинээр байгуулагдсан явдал юм.

2. Бодлогын зөвлөмж

Монголын Улсын цагдаагийн байгууллагын инновацыг хөгжүүлэхэд дараах бодлогын зөвлөмжийг гаргав;

- Технологийн хөрөнгө оруулалт буюу хиймэл оюун ухаан, Big Data, кибер аюулгүй байдлын технологид үе шаттайгаар санхүүгийн бодит хөрөнгө оруулалтыг хийх;

- Хүний нөөцийн чадавх, алба хаагчдыг олон улсын түвшинд сургах, дадлагажуулах, мэргэшүүлэх тогтолцоог бий болгох. Шинэ тутам нэмэгдэж буй ажил, мэргэжлийн онцлогийг гэмт хэрэгтэй тэмцэх үйл ажиллагаанд хэрхэн оновчтой ашиглах талаар судалгаа, дүн шинжилгээний ажлыг тогтмол хийж гүйцэтгэх;

- Цагдаагийн байгууллагын инновацыг дэмжих эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн дагуу мөрдөгч нар иргэнээс тайлбар, мэдүүлэг авах ажлыг цахимаар зохион байгуулах тоон гарын үсэг ашиглах ажлыг эрх зүйн орчинтой уялдуулан судалж, холбогдох байгууллагуудад саналыг хүргүүлэн эрх зүйн орчны шинэчлэл хийх;

- Иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэн нээлттэй мэдээллийн платформ, хамтарсан санаачилга гаргах, олон нийтийн цагдаагийн тогтолцоог бэхжүүлэх;

•Санхүүжилтийн шинэ эх үүсвэр буюу олон улсын байгууллагын төсөл, түншлэл, төр хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагаагаар инновацын санхүүжилтийг төрөлжүүлэх асуудлыг судлах;

Ийнхүү судалгааны дүн нь олон улсын жишгээс Монголын нөхцөлд тохирсон сургамж олж авах боломжийг харуулж, бодлогын түвшинд тодорхой алхмуудыг хийх хэрэгцээ шаардлагыг ил болгож байна.

Судалгааны үр дүнгээс харахад цагдаагийн байгууллагын инновац нь олон улсын түвшинд зөвхөн технологийн шинэчлэлд бус, байгууллагын соёл, удирдлага, нийгмийн оролцоонд гүнзгий нөлөөлж буйг баталж байна. Энэ нь Шумпетерийн (1934) инновацын онолд дурдсантай нийцэж байгаа бөгөөд инновац бол зөвхөн материаллаг дэвшил биш, харин нийгмийн харилцааг өөрчлөх хүчин зүйл гэдгийг бүрэн харуулна. Түүнчлэн OECD (2017)-ын үзсэнчлэн төрийн байгууллагын инновац нь иргэдийн төрд итгэх итгэлийг сэргээх, төрийн үйлчилгээний чанарыг сайжруулахад чиглэж байгаа нь цагдаагийн байгууллагын хувьд ч анхаарч үзэх онцгой ач холбогдолтой юм.

Нөгөө талаас Монголын нөхцөлд инновацыг хэрэгжүүлэхэд тодорхой сорилтууд байгаа нь UNODC (2020)-ын цагдаагийн шинэчлэлд тулгардаг ерөнхий бэрхшээлүүдтэй уялдаж байна. Ялангуяа эрх зүйн орчны сул тал, санхүүжилтийн тогтворгүй байдал, хүний нөөцийн чадавх зэргийн ялгаа нь бодит хэрэгжилтэд саад болж байна. Энэ нь зөвхөн онолын түвшний дүгнэлт бус, практикт тулгарч буй бодит асуудал юм.

Практик талаас авч үзвэл Монголын цагдаагийн байгууллага инновацын хэрэгжилтийг амжилттай болгохын тулд дараах гурван чиглэлд анхаарах шаардлагатай хэмээн үзэв.

- ✓ Нэгдүгээрт, технологийн дэвшлийг зөвхөн худалдан авч нэвтрүүлэх бус, дотоодын онцлогт тохируулан нутагшуулах хэрэгтэй.
- ✓ Хоёрдугаарт, хүний нөөцийн чадавхыг олон улсын түвшинд хүргэхүйц сургалт, дадлага, туршлага солилцооны тогтолцоог дотооддоо хөгжүүлэх шаардлагатай.
- ✓ Гуравдугаарт, иргэдийн оролцоог хангах, олон нийтийн дэмжлэгт тулгуурласан цагдаагийн тогтолцоог шинэ хэлбэрээр хөгжүүлэх замаар нийгмийн итгэлийг нэмэгдүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх.

Ингэснээр онолын түвшинд батлагдсан “инновац бол хөгжлийн хөдөлгөгч хүч” гэсэн үзэл санаа Монголын практик хэрэгжилттэй уялдан, цагдаагийн байгууллагын шинэчлэл бодитой үр дүнд хүрэх нөхцөл бүрдэх боломжтой болно.

Мөн Цагдаагийн албаны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаар Цагдаа, дотоодын цэргийн анги, байгууллагын инновацын үйл ажиллагааг дэмжих эрх зүйн орчин бүрдэж, судалгаа шинжилгээний төсөв санхүүгийн эх үүсвэрийг шийдвэрлэх, туршилт хийх лаборатори байгуулах, алба хаагчдыг мэргэшүүлэх, мэргэжлийн хүний нөөцийг бүрдүүлэх нөхцөл бүрдэнэ. Үүний үр дүнд шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судалгаа, шинжилгээний ажил хийж, хүрэх үр дүн, үр нөлөөг урьдчилан тооцох, шинэ санаачилгыг лабораторийн түвшинд туршиж практикт нэвтрүүлэх боломж бүрдэх бөгөөд олон улсын жишгийг өөрийн улсын онцлогт нийцүүлэн нутагшуулах, системтэйгээр нэвтрүүлэх замаар алба хаагчдын ажлын ачааллыг тэнцвэржүүлэх,

байгууллагын үйл ажиллагааны үр ашиг, үйлчилгээний чанарыг дээшлүүлэх ач холбогдолтой.

Мөн инновацын соёлыг төлөвшүүлж, түгээн дэлгэрүүлэх нь алба хаагчдын идэвх, бүтээлч сэтгэлгээг нэмэгдүүлж, мэргэжлийн ур чадварыг тасралтгүй хөгжүүлэх үндэс болно. Ингэснээр олон улсын жишиг, стандартад нийцүүлэхээс гадна, өөрсдийн туршлага, арга зүйгээр шинэ стандарт тогтоох боломж бүрдэж, байгууллагын бүтээмж, өрсөлдөх чадвар, хөгжлийн шинэ түвшнийг бий болгоно.

Үүний үр дүнд иргэд, олон нийт цагдаагийн байгууллагад итгэл нэмэгдэх, гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх ажилд дэмжлэг үзүүлэх, хамтран ажиллах таатай орчин нөхцөл бүрдэнэ.

Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллагад инновац нэвтрүүлэх үйл ажиллагаанд дараах хүндрэл бэрхшээл байгааг онцлон, тус бүрийн шийдлийг санал болгов.

Нэг. Хууль, эрх зүйн хүрээнд тулгамдаж буй асуудал

Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого “Алсын хараа -2050”, хууль, эрх зүйн хүрээнд инновацын үйл ажиллагааны зарчим, удирдлага, зохион байгуулалт, төрийн дэмжлэг, санхүүжилт, оюуны өмчийг эдийн засгийн эргэлтэд оруулах, эзэмших, ашиглахтай холбоотой харилцааг зохицуулсан байна. Мөн хөгжлийн бодлогын 7.4 “Хууль сахиулах салбарын хөгжил”-ийн 2 дахь хэсэгт “Салбарын инновацын үйл ажиллагааг дэмжих хууль, эрх зүйн орчин бүрдсэн байна.” гэж заасан байна. Харин Цагдаагийн албаны тухай хуульд инновацын чиглэлээр тусгайлсан зохицуулалт хийгдээгүй нь Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын инновацын үйл ажиллагааг зохицуулах эрх зүйн үндэс дутмаг байгааг харуулж байна.

Шийдэл;

1. Цагдаагийн албаны тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6 дахь хэсэгт дараах нэмэлт өөрчлөлтийг оруулах;

“Цагдаагийн байгууллага харьяандаа чиг үүргээ хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай мэргэшсэн нэгж, мэдээлэл нэгтгэн боловсруулах, судалгаа, сургалт дадлагын, албаны эзвсэг, тусгай хэрэгсэл, тусгай зориулалтын техник хэрэгслийн чанар стандартыг судлан тогтоох лаборатори болон инженер техник, засвар үйлчилгээ, үйлдвэрлэл, санхүү, хангалт, спорт, соён гэгээрүүлэх, мэдээллийн технологи, инновац, аюулгүй байдал хариуцсан нэгжтэй байж болно”.

2. Мөн хуулийн 14 дүгээр зүйлийн 1.4 дэх хэсэгт дараах нэмэлт өөрчлөлтийг оруулах;

“Цагдаагийн албаны үйл ажиллагаанд шинжлэх ухааны ололт, орчин үеийн техник, технологи, мэдээллийн сүлжээг ашиглах, инновац нэвтрүүлэх, мэдээлэл дамжуулах, нийтийн эзэмшлийн газарт дууны, дүрсний, дуу-дүрсний бичлэгийн болон бусад хяналтын систем нэвтрүүлж, гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохион байгуулах”.

3. Мөн хуулийн 19 дүгээр зүйлийг өөрчлөн “Инновацын нэгж”-ийн үүргийг доорх байдлаар тусгах;

19.1 Цагдаагийн байгууллагын инновацын нэгж дараах чиглэлээр сан бүрдүүлэх, судалгааны ажил явуулах, туршилт хийх, санал боловсруулах үүргийг гүйцэтгэнэ:

19.1.1 Цагдаагийн байгууллагын инновац, хөгжлийн үйл ажиллагааны чиглэлээр баримтлах бодлого, чиглэл, ойрын болон хэтийн зорилтыг тодорхойлох;

19.1.2 Алба, нэгжүүдийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах, алба хаагчдаас гаргасан шинэ санал, санаачилгыг бүртгэх, хэрэгжүүлэх, урамшуулах, сан үүсгэх;

19.1.3 Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд инновац, дэвшилтэд технологи, техник хэрэгсэл нэвтрүүлэх, ашиглах;

19.1.4 Цагдаагийн байгууллагын инновацын экосистемийг бүрдүүлэх;

19.2 Инновацын нэгж шинэ технологи, тусгай зориулалтын техник хэрэгслийн чанар стандартыг тогтоох, туршилт хийх лабораторитой байж болно.

Хоёр. Бодлогын түвшинд тулгамдаж буй асуудал

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын үйл ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх, ажлын бүтээмжийг дээшлүүлэх, алба хаагчдын ачааллыг тэнцвэржүүлэх зорилгоор шинжлэх ухааны үндэслэлтэй судалгаа, төсөл, хөтөлбөрийг боловсруулах, турших лабораторийн орчин бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

Одоогийн нөхцөлд туршилтын лаборатори байхгүйгээс шалтгаалан инновацын зарим санаачилгыг практик туршилтаар нягтлах боломжгүй, шууд хэрэгжүүлэх явдал түгээмэл байгаа нь инновацын экосистем хөгжөөгүй, дэд бүтэц сул, гадаад, дотоод хамтын ажиллагаа хязгаарлагдмал байгааг харуулж байна.

Ийнхүү шинжлэх ухааны үндэслэлгүйгээр хиймэл оюун, шинэ техник, технологийн шийдлийг нэвтрүүлэх нь гарч болох сөрөг нөлөө, эрсдэлийг урьдчилан тооцоолох боломжийг алдагдуулж, илүү ноцтой эрсдэл үүсгэх нөхцөлийг бүрдүүлнэ. Иймд дээрх асуудлыг цогцоор нь шийдвэрлэх үүднээс эрх зүйн орчин, санхүүжилтийн тогтолцоо, судалгаа-шинжилгээний дэд бүтэц, хүний нөөцийн чадавхыг бүрдүүлэх шаардлага үүсэж байна.

Шийдэл:

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын инкубаторын үйл ажиллагааг бий болгож инновац, интерпренершипийн экосистемийг хөгжүүлэх, үйл ажиллагааг эрчимжүүлэх, үйл ажиллагаанд тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэрлэх, хүрээлэн буй орчинд сөрөг нөлөөгүй, эдийн засгийн үр ашигтай, ажлын бүтээмж дээшлүүлэх, ажлын ачаалал бууруулах, богино хугацаанд өсөн дэвших чадвартай, ноу-хау, дэвшилтэд технологи, инновацад суурилсан үйл ажиллагааны шинэ санааг туршин хэрэгжүүлэх, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ нэвтрүүлэх зорилготой “Инновацын лаборатори” байгуулах (шинэ санаа турших, сайжруулалт, хөгжүүлэлт хийх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх)

- “Шилдэг санаа” төслийн уралдааныг төрөл, мэргэжлийн алба, чиглэл бүрээр тогтмол зохион байгуулж, хэрэгжүүлсэн шинэ санааг үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх, тогтмол урамшуулах.
- Олон нийтийн оролцоотой “Smart policing mobile app” туршилтаар нэвтрүүлэх (иргэдийн санал гомдол, мэдээлэл цуглуулах нэгдсэн суваг үүсгэх).

Цагдаагийн байгууллагын “Инновацын экосистем”-ийг байгуулж, төрийн болон хувийн хэвшил, их дээд сургууль, судалгааны байгууллагуудтай тогтвортой хамтын ажиллагааны платформ бий болгох. Цагдаагийн байгууллагын захиалгаар гадаад улсад суралцаж байгаа ахлагч, сонсогч, суралцагч нартай холбоо тогтоох, туршлага судлах, мэдээлэл солилцох, зохион байгуулалтад оруулах ажлыг Инновац, хөгжлийн хэлтэс удирдан зохион байгуулах.

Гурав. Хөрөнгө, санхүүгийн тулгамдаж буй асуудал

Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын үйл ажиллагаанд инновац, шинэ технологи болон олон улсын тэргүүн туршлагыг судлахад зарцуулах хөрөнгө, холбогдох зардал шийдэгдээгүйн улмаас шинэ санааг турших, хөгжүүлэх үйл ажиллагаа хязгаарлагдмал байна. Үүнээс үүдэн хиймэл оюун болон дэвшилтэд техник, технологийг судлах, турших, алба хаагчдыг мэргэшүүлэх сургалтад хамруулах, олон улсын туршлага солилцох боломж хангалттай бүрдээгүй байна.

Шийдэл:

1. Шинэ санаа турших, шинэ саналыг хөгжүүлэхэд зориулсан хөрөнгө оруулалтын тогтолцоог бий болгон, R&D (Research & Development) хөгжүүлэх, **“Инновацын сан”**-г байгуулах.

2. Хиймэл оюун ухаан, дрон, робот техник, ухаалаг камер, биометрийн систем зэргийг үе шаттайгаар нутагшуулах ажлыг судлан удирдлагуудад танилцуулах.

3. Инновацын сан байгуулагдсанаар кибер аюулгүй байдал, хиймэл оюун, робот техник, дрон, дэвшилтэд технологийн шийдлүүдийг нэгдсэн системээр Цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагын хэмжээнд ашиглагдах боломж бүрдэнэ.

Дөрөв. Хүний нөөцийн тулгамдаж буй асуудал

Одоогоор инновацад чиглэсэн мэргэшсэн судлаач, инженер, дата шинжээчийг сургах боломж хязгаарлагдмал байна. Энэ нь сургалтын тоо цөөн, санхүүжилт, зардлын дэмжлэг дутагдалтай байгаатай холбоотой. Уг асуудлыг шийдвэрлэснээр байгууллагын үйл ажиллагаанд инновац нэвтрүүлэх, хүний нөөцийн чадавхыг сайжруулах, үр дүнг бодитоор бий болгох нөхцөл бүрдэнэ.

Шийдэл:

Дотоодын болон гадаадын их дээд сургууль, академитай хамтран инновацын мэргэшсэн боловсон хүчин бэлтгэх, сургалтын зардал шийдвэрлэх, төсөвт тусгах.

Үүнд: Мэдээлэл технологи, дата шинжээч, кибер аюулгүй байдлын шинжээч, Хиймэл оюун, робот техник хөгжүүлэгч, гео-информатикийн мэргэжилтэн, социологич, криминологич, антропологич, инновацын менежер.

Тав. Соёлын түвшинд тулгамдаж буй асуудал

Инновацын соёл, сэтгэхүй байгууллагын алба хаагчдын дунд төлөвшсөнөөр шинэ санал, санаачилгыг өргөн хүрээнд дэмжих, орчин үеийн технологи, шинжлэх ухаанч арга барилыг үр дүнтэй ашиглах, ажлын бүтээмж, иргэдэд хүргэх үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг нэмэгдүүлэх чухал нөхцөл бүрдэнэ.

Өнөөгийн түвшинд цагдаа, дотоодын цэргийн байгууллагад инновацын соёл, сэтгэхүй бүрэн төлөвшөөгүй бөгөөд энэ байдал цаашид үргэлжилбэл байгууллагын хөгжил удаашрах, асуудлыг шийдвэрлэх арга барил хэт уламжлалт хэв шинжтэй үлдэх, шинэ технологи нэвтрүүлэхэд хүндрэл учрах зэрэг сөрөг үр нөлөө илэрч болзошгүй эрсдэлтэй байна.

Шийдэл:

Инновацын соёл нь байгууллагын нийтлэг үнэт зүйл, итгэл үнэмшил, хандлага зан үйлээс бүрдэж байдаг. Мөн шинэ санаа дэвшүүлэх, турших, хэрэгжүүлэх, түүнийг урамшуулах боломж олгодог орчныг бүрдүүлэх нь чухал явдал юм. Инновацын соёлыг түгээн дэлгэрүүлэх **“Нөлөөллийн аян”** зохион байгуулах, энэ чиглэлийн сургалтын хөтөлбөр боловсруулж, нийт бүрэлдэхүүнд хүргэх зэрэг юм.

Зургаа. Нэр томьёоны асуудал

Монгол Улсын Их хурлаас 2012 онд баталсан “Инновацийн тухай” хуульд “инноваци”, “инновацийн” гэж бичсэн байдаг бол “Цахим хөгжил, инновац, харилцаа холбооны яам”, Цагдаагийн ерөнхий газрын “Стратеги, бодлого, инновац, хөгжлийн алба” зэрэг төрийн байгууллагад “инновац”, “инновацийн” гэсэн бичиглэлийг хэрэглэж байгаа нь практик хэрэглээнд ихээхэн эргэлзээ төрүүлж, энэ чиглэлийн судалгаа, зөв бичих дүрмийн дагуу хэл шинжлэлийн тайлбарыг холбогдох байгууллагаас үнэн зөв гаргуулж авах шаардлага үүссэн.

ШУА-ын Хэл зохиолын хүрээлэнгийн Хэрэглээний шинжлэлийн салбарын эрхлэгч, доктор Н.Мөнхцэцэгийн тайлбараар; Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн дэргэдэх Хэлний бодлогын үндэсний зөвлөлөөс 2018 онд эрхлэн хэвлүүлсэн “Монгол хэлний зөв бичих дүрмийн журамласан толь бичиг”-т энэ үгийн бичлэгийг дараах байдлаар журамласан байна.

Инновац |3.1 (гад.)

Инновацийн (харьяалах т.я)

Шийдэл:

Цаашид Монгол хэлний тухай 8.1-д “Монгол Улсын хэмжээнд кирилл болон үндэсний бичгийн зөв бичих тус тусын нэгдмэл дүрэмтэй байх бөгөөд иргэн, хуулийн этгээд уг дүрмийг дагаж мөрдөнө” гэж заасныг үндэслэн “инновац”, “инновацийн дэд бүтэц” гэж бичих нь зүйд нийцнэ.

Дүгнэлт

Инновацийн тухай ойлголт орчин цагийн 104 жилийн түүхтэй Монгол Улсын Цагдаагийн байгууллагын хувьд нэн шинэ ойлголт болоод байна.

Энэхүү судалгаагаар цагдаагийн байгууллагын инновацийн онолын үндэс, олон улсын сайн туршлага, Монголын нөхцөл дэх боломж ба сорилтыг шинжлэх ухааны үүднээс авч үзэв. Судалгааны дүнгээс харахад инновац нь зөвхөн техник, технологийн шинэчлэл бус, байгууллагын соёл, удирдлага, иргэдийн оролцоог хамарсан цогц ойлголт болох нь батлагдав.

Инновацийг бүтээх гурван үндсэн шалтгаан байдгийг дүгнэв. Үүнд:

- Шинэ санаа, шинэ технологийг амьдралд хэрэглэх, хэрэгцээ;
- Шинэ санаа, технологийг хэрэгжүүлэх мэдлэг чадвар бүхий хүн, технологи;
- Шинэ санааг олон нийтэд хүргэхэд үзүүлэх санхүүгийн дэмжлэг;

Энэ гурван нөхцөл бүрэлдэхэд инновац хөгжих үндсэн суурь бүрдлээ гэж дүгнэж болно. Гадны улс орнуудад ч ийм замаар хэрэгжиж байгаа юм. Мөн хамгийн чухал инновац эрдэм шинжилгээний байгууллагаас гардаг жишээ дэлхий нийтэд байна. Тиймээс Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын хувьд инновац нэвтрүүлэх, инновацийн эко систем бүрдүүлэх явцын хамгийн чухал ажлын нэг нь Дотоод хэргийн Их сургууль болон бусад их дээд сургуулийн эрдэмтэн, судлаач нартай хамтран ажиллах, хамтын ажиллагааны цар хүрээг өргөжүүлэх бодлого юм.

Түүнчлэн Шинжлэх ухаан, технологийг 2007-2020 онд хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөөнд “Инновац нь эрдэм шинжилгээний ажлын үр дүнг эцсийн бодит бүтээгдэхүүн болгон зах зээл, үйлдвэрлэл, үйлчилгээнд нэвтрүүлэх цогц үйл ажиллагаа” гэж дурдсан байна.

Тиймээс Монгол Улсад цагдаагийн байгууллагын инновацыг хөгжүүлэхэд бодлогын түвшний дэмжлэг, тогтвортой санхүүжилт, хүний нөөцийг мэргэшүүлэх, хууль, эрх зүйн зохицуулалтын боловсронгуй байдал чухал байна. Нэн ялангуяа олон улсын сайн туршлагыг шууд хуулбарлах бус, Монгол Улсын хууль эрх зүй орчин, нийгэм, соёлын онцлогтой уялдуулан нутагшуулах бодит шаардлагатай. Мөн иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, олон нийтийн цагдаагийн тогтолцоог шинэ шатанд гаргах, кибер аюулгүй байдлын инновацын бодлого хэрэгжүүлэх нь ойрын ирээдүйн нэн тэргүүний зорилт болоод байна.

Энэхүү судалгааны ажлын үр дүнд **“Цагдаагийн байгууллагын инновац”** гэх ойлголтыг “... Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор шинжлэх ухаан, технологи, байгууллагын соёл, сэтгэлгээний өөрчлөлт, удирдлагын бүтэц, хүний нөөцийн шинэчлэл, иргэдийн оролцоог цогцоор нь хослуулан хэрэгжүүлдэг, тогтвортой хөгжлийн чиг хандлагатай, тасралтгүй сайжруулах үйл явц юм” хэмээн тодорхойлж байна.

Ийнхүү цагдаагийн байгууллагын инновац нь онолын хувьд нийгмийн өөрчлөлтийн хөдөлгөгч хүч болдог бол практик талдаа Монгол Улсын хууль сахиулах тогтолцоог шинэ түвшинд хүргэх үндэс суурь болох боломжтой хэмээн дүгнэж байна.

Санал

Шинээр бий болгосон эсвэл сайжруулсан бүтээгдэхүүн (техник хэрэгсэл, программ хангамж, үйлчилгээ), үйл ажиллагаа (мөрдөн шалгах ажлын аргачлал, мэдээллийн сангийн интеграц, эргүүл хяналтын зохион байгуулалт), байгууллагын арга (удирдлагын бүтэц, хамтын ажиллагааны тогтолцоо) болон нийгэм иргэний оролцооны загварыг бодит үйл ажиллагаанд амжилттай нэвтрүүлж хэрэглэх тасралтгүй хөгжүүлэх инновацын бодлогыг Монгол Улсын цагдаагийн байгууллага баримтлан ажиллах нь зүйтэй. Үүнд:

1.Гэмт хэрэгтэй тэмцэх, нийтийн хэв журам хамгаалах, олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах үйл ажиллагаанд шинжлэх ухаан, технологи, инновацын ололтыг нэвтрүүлэх санал боловсруулж, бусад төрлийн мэргэжлийн албатай хамтран хэрэгжүүлж үр дүн тооцох;

2.Цагдаагийн байгууллагын хөдөлмөрийн зохион байгуулалтыг боловсронгуй болгож, алба хаагчдын ачааллыг бууруулах,

3.Ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, иргэдэд үзүүлэх үйлчилгээний чанар, хүртээмжийг дээшлүүлэх зорилгоор процессын сайжруулалтын ажлыг тогтмол зохион байгуулж, үр дүнг тооцох;

4.Алба хаагч, ажилтны бүтээлч сэтгэлгээг хөгжүүлж, гаргасан шинэ санал санаачилгын нэгдсэн сан үүсгэх, мөн шалгаруулан урамшуулах, хэрэгжүүлэх ажлыг зохион байгуулах;

5.Байгууллагын хэмжээнд инновацын түншлэл, гадаад дотоод хамтын ажиллагааг өргөжүүлж, инновацын экосистемийг хөгжүүлэх.

Монгол Улсын цагдаагийн байгууллагын инновац бол уламжлалаа барьсан монгол хөрс шороо, монгол хүний зан суртахуун, сэтгэлгээ мөн чанарт таарсан байх учиртай. Хамгийн сайн мартагдсан зүйлийг шинэ зүйл гэж хэлдэг. Тиймээс уламжлал шинэчлэлийг хослуулан инновацыг нэвтрүүлэх нь зүйтэй гэж үзэж байна.

Цаашид энэ чиглэлийн судалгааны ажлыг илүү өргөн хүрээнд хийх, хууль сахиулах салбарын инновацын асуудлыг хөндөн байгууллага хоорондын ажлын уялдаа холбоог хангасан, шинэ санаа, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх, хэрэгжүүлэх цогц механизм үгүйлэгдэж байна. Үүнд Хууль зүй, дотоод хэргийн яам манлайлан оролцож салбар дундын инновац нэвтрүүлэх ажлын шаардлага тулгарч байна.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Metropolitan Police. (2021). Digital Policing Strategy.
2. New York Police Department. (2019). CompStat and Predictive Policing.
3. OECD. (2017). Fostering Innovation in the Public Sector. OECD Publishing.
4. Schumpeter, J. (1934). The Theory of Economic Development. Harvard University Press.
5. UNODC. (2020). Police Innovation and Reform. United Nations Office on Drugs and Crime.
6. Цагдаагийн Ерөнхий газар. (2022). Цагдаагийн байгууллагын хөгжлийн бодлого. УБ
7. Цагдаа ихэмсэг биш эрхэмсэг байг. (2015). УБ
8. Цагдаагийн ерөнхий газар, Стратеги, бодлого, инновац, хөгжлийн алба (2025)
9. Шинжлэх ухаан, технологийг 2007-2020 онд хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөө (2007). УБ
10. Монгол Улсад Үндэсний инновацийн тогтолцоог хөгжүүлэх хөтөлбөр (2017)
11. Цагдаагийн Ерөнхий газар, Стратеги, бодлого, инновац, хөгжлийн албаны Инновац, хөгжлийн хэлтсийн 2025 оны хагас жилийн тайлан.
12. Т.Очирбат. (2017). Инновацийн талаарх ерөнхий ойлголт, хууль сахиулахуйн инновацын онцлог.
13. <https://ikon.mn/n/2936>
14. <https://gogo.mn/r/ov9ed>
15. Монгол Улсын үндсэн хууль.(1992)
16. Цагдаагийн албан тухай хууль.(2017)
17. Эрүүгийн хууль.(2015)
18. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль.(2017)
19. Инновацийн тухай хууль.(2012)

ВИРТУАЛ ХӨРӨНГИЙН САЛБАРААР МӨНГӨ УГААХ ЭРСДЭЛ БА БЛОКЧЭЙН ШИНЖИЛГЭЭНД СУУРИЛСАН ТОГТОЛЦООГ ХӨГЖҮҮЛЭХ НЬ

DEVELOPING A BLOCKCHAIN ANALYSIS-BASED FRAMEWORK FOR DOCUMENTING COVERT INVESTIGATIVE OPERATIONS AND MITIGATING MONEY LAUNDERING RISKS IN THE VIRTUAL ASSET SECTOR

Ү.Хосбаяр

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн
сургуулийн Гүйцэтгэх Ажлын Тэнхимийн
профессор, доктор (Ph.D), дэд профессор
цагдаагийн хурандаа*

Б.Баярманлай

*Нийслэлийн цагдаагийн удирдах газрын
Гэмт хэрэгтэй тэмцэх мэргэжил арга зүй, дүн
шинжилгээний хэлтсийн эрүүгийн ахлах мөрдөгч,
цагдаагийн хошууч*

Товч агуулга: ХХ зууны хоёрдугаар хагаст компьютер бүтээгдсэнээр санхүүгийн салбарт хувьсгал явагдаж, технологид суурилсан бүтээгдэхүүн үйлчилгээ нэвтэрч эхэлсэн. Үүний нэг нь “виртуал хөрөнгө” юм. Виртуал хөрөнгийн зах зээл хурдацтай өсөж, харилцагчийн тоо нэмэгдэх тусам хууль тогтоогчид шинэ сорилттой тулгарч байна. Виртуал хөрөнгө нь төрөл бүрийн санхүүгийн гүйлгээ, ялангуяа хөрөнгийн шилжүүлгийг хөнгөвчилдөг ч, мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх (AML/CTF) арга хэрэгсэлд илүү өндөр эрсдэлийг дагуулж байна. Эдгээр шилжүүлгийн ихэнх нь уламжлалт санхүүгийн системийн гадна явагддаг тул хяналт тавих байгууллагуудын хяналтын хүрээнээс гадуур оршдог.⁷⁴

Монгол Улс 2021 оны 12 дугаар сард Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хуулийг баталсан. Энэхүү хуулиар виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийг бүртгэх, хяналт тавих, эрх үүргийг тодорхойлохтой холбогдсон харилцааг зохицуулсан⁷⁵ бөгөөд энэ үүргийн хүрээнд мэдээлэх, Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуульд заасан шаардлагыг хэрэгжүүлж ажиллах тогтолцоо, автомат хяналтын системтэй байх, эрсдэлийг бууруулах, удирдах талаар авах арга хэмжээний төлөвлөгөөтэй байх зэрэг үүрэг хүлээлгэдэг⁷⁶. Үүнээс дүгнэхэд виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх хяналтыг хэрэгжүүлэх арга нь виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид болон гүйлгээнд суурилсан хяналт руу чиглэгдэж байна. Виртуал хөрөнгө шилжүүлэх үйл ажиллагаанд заавал виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчээр дамжуулах шаардлагагүй бөгөөд хэрэглэгчээс хэрэглэгч рүү (P2P) шилжүүлгийг блокчэйн технологи болон төвлөрсөн бус санхүү (DeFi)-д суурилан виртуал хөрөнгийн гүйлгээ хийх боломжтой. Энэ харилцаанд виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч зэрэг ямар

⁷⁴ Roland Subashi, “Cryptocurrencies and Money Laundering”, Balkan Journal of Interdisciplinary research Vol.10 No.1 (2024), p.56.

⁷⁵ Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, 1.1 дүгээр зүйл.

⁷⁶ Мөн тэнд, 7.1 дүгээр зүйл.

нэгэн гуравдагч субъект оролцдоггүй тул мэдээлэх үүрэгтэй этгээдэд хамааруулан үүрэг хүлээлгэх, хяналтыг хэрэгжүүлэх боломжгүй нөхцөлийг үүсгэж байгаа юм.

Блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээнд суурилан виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаахтай холбоотой асуудлууд нь ганц Монгол Улсад бус дэлхийн олон улс орнуудад тулгарч байгаа юм. Энэхүү асуудлыг шийдвэрлэхэд хөгжингүй улс орнууд блокчэйн технологийн дэвшлийг ашиглах, технологийн хувийн хэвшлүүдтэй хамрах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна. Иймд энэхүү илтгэлийн хүрээнд Монгол Улсын виртуал хөрөнгийн салбараар мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд тулгамдаж буй асуудлыг тодорхойлох, энэхүү асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэхэд чиглэсэн арга хэрэгслийг санал болгоно.

Энэхүү өгүүлэл нь гурван хэсгээс бүрдэх бөгөөд илтгэлийн үндсэн хэсэгт виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах тухай ойлголт, улс орнуудад ямар хэлбэрээр үйлдэгдэж байгааг дүгнэх, Монгол Улсын виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэгт хэрэгжүүлж буй хяналт нь блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээ, P2P гүйлгээ зэрэг нарийвчилсан төвөгтэй арга замаар үйлдэгдэж буй мөнгө угаах гэмт хэргийг зохицуулж чадаж байгаа эсэхийг дүгнэх, бусад улс орнууд /Америкийн Нэгдсэн Улс, Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс/-ын сайн туршлагыг судлах, үр дүнг үнэлэх дүгнэлт санал боловсруулах хэлбэрээр бичигдсэн болно.

Abstract: Since the development of computers in the second half of the twentieth century, a revolution has taken place in the financial sector, leading to the introduction of technology-based products and services. One such innovation is virtual assets. As the virtual asset market grows rapidly and the number of users increases, legislators are facing new challenges. While virtual assets facilitate various financial transactions—particularly asset transfers—they also pose higher risks for anti-money laundering and counter-terrorist financing (AML/CTF) efforts. Because many of these transfers occur outside the traditional financial system, they often fall beyond the supervisory scope of regulatory authorities.

Mongolia enacted the Law on Virtual Asset Service Providers in December 2021. This law regulates matters related to the registration, supervision, and rights and obligations of virtual asset service providers (VASPs). Within this framework, VASPs are required to comply with reporting obligations and the requirements set out in the Law on Combating Money Laundering and Terrorist Financing, to maintain automated monitoring systems, and to have plans for risk mitigation and management. From this, it can be concluded that supervisory efforts to combat money laundering through the virtual asset sector are primarily directed toward VASPs and transaction-based monitoring.

However, virtual asset transfers do not necessarily have to be conducted through VASPs. User-to-user (P2P) transfers can be carried out using blockchain technology and decentralized finance (DeFi) platforms. In such arrangements, no third-party entity such as a VASP is involved, which creates conditions where reporting obligations cannot be imposed and effective supervision cannot be implemented.

Issues related to money laundering through the virtual asset sector based on blockchain technology and DeFi services are not unique to Mongolia but are faced by many countries worldwide. To address these challenges, developed countries are leveraging advances in blockchain technology and implementing cooperative initiatives with private

technology firms. Accordingly, this paper aims to identify the challenges Mongolia faces in combating money laundering through the virtual asset sector and to propose measures and tools to address these issues.

This paper consists of three sections. The main body examines the concept of money laundering through the virtual asset sector, analyzes how it is carried out in different countries, assesses whether Mongolia's current supervisory framework can effectively address sophisticated money-laundering methods involving blockchain technology, DeFi services, and P2P transactions, and studies best practices from other countries—specifically the United States of America and the Federal Republic of Germany—before formulating evaluative conclusions and recommendations.

Түлхүүр үгс: Блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээ, виртуал хөрөнгө, мөнгө угаах, блокчэйн шинжилгээний хэрэгсэл

Keywords: Blockchain technology, DeFi services, virtual assets, money laundering, blockchain analytics tools

Үндсэн хэсэг

Технологийн хөгжлийн үр нөлөөгөөр санхүүгийн салбарт олон тооны технологид суурилсан санхүүгийн бүтээгдэхүүн, үйлчилгээнүүд нэвтэрч байна. Уламжлалт санхүүгийн системд хөрөнгийн эзэмшлийн бүртгэл нь банк, бирж, төлбөр тооцооны төв гэх мэт төвлөрсөн байгууллагуудаар дамждаг бөгөөд цаг хугацаа, зардал шаардсан, хүртээмж хязгаарлагдмал зэрэг сул талуудтай⁷⁷ байдаг. Эдгээр сул талуудыг нөхөх зорилгоор төлбөрийг гуравдагч этгээдээр дамжуулалгүйгээр нэг талаас нөгөө тал руу шилжүүлэх боломж бүхий системийг хөгжүүлэхийг зорьсны үр дүн нь “виртуал хөрөнгө” юм. Виртуал хөрөнгө нь блокчэйн технологи дээр суурилдаг⁷⁸ бөгөөд энэхүү технологи нь, ил тод, төвлөрсөн бус болон аюулгүй байдал гэсэн давуу талуудыг олгодог⁷⁹. Мөн нэгэнт бүртгэгдсэн өгөгдлийг өөрчлөх боломжгүй байдал нь гэрээг баталгаажуулах, нотлох баримт хадгалах, хяналт шалгалт явуулах зэрэгт үр нөлөөг авчирдаг. Нөгөө талаас суурь технологи болох блокчэйн төвлөрсөн бус, нууцлал өндөр зэрэг байдал нь хяналт шалгалтыг хэрэгжүүлэхэд хүндрэл учруулдаг. Жишээлбэл, энэ төрлийн төвлөрсөн бус системийн түгээмэл хэрэглэгддэг хэлбэр нь DeFi үйлчилгээ юм. Одоогоор DeFi гэх нэр томъёоны нийтлэг хүлээн зөвшөөрөгдсөн тодорхойлолт байхгүй, мөн аливаа бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ, зохицуулалт эсвэл үйл ажиллагааг “төвлөрсөн бус” гэж үзэхэд ямар шинж чанар шаардагдах талаар тодорхойгүй байна. Гэхдээ нийтлэг агуулгаар DeFi гэдэг нь блокчэйн технологид суурилсан “ухаалаг гэрээ (smart contract)” гүйлгээг тодорхой хэмжээгээр автоматжуулж гүйцэтгэх боломж олгодог виртуал хөрөнгийн протоколууд болон үйлчилгээг ерөнхий байдлаар илэрхийлдэг систем юм⁸⁰.

⁷⁷ Санхүүгийн зохицуулах хороо, Судалгааны товхимол №5

⁷⁸ Ихэнх виртуал хөрөнгүүд блокчэйн дээр суурилдаг бөгөөд зарим нь directed acyclic graph (DAG) мөн төвлөрсөн бус систем

⁷⁹ Minqing Liu, “Financial transaction data security management based on blockchain technology”, Applied Mathematics and Nonlinear Sciences, 10(1) (2025), p.1.

⁸⁰ U.S. Department of the Treasury, Illicit Finance Risk Assessment of Decentralized Finance, 2023, p.1.

Товчхондоо санхүүгийн үйлчилгээг ухаалаг гэрээнүүд дээр тулгуурлан хэрэглэгчдэд хүргэдэг систем⁸¹. DeFi үйлчилгээгээр дамжуулан⁸² мөнгө угааж буй тохиолдолд буцаан төвлөрүүлэх үеийн хүрээнд виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчээр дамжуулан фиат валют руу хөрвүүлдэг, үүнтэй холбоотойгоор виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаахтай тэмцэхэд үйлчилгээ үзүүлэгчид чиглэсэн хяналт, блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээний онцлогт тохирсон хяналтыг аргыг бүрдүүлэх, шаардлагатай байна. Жишээлбэл, Chainalysis -ийн тайланд дурдсанаар, виртуал орчинд үйл ажиллагаа явуулдаг гэмт этгээдүүд 2023 онд 22.3 тэрбум ам.долларын хууль бус орлого бүхий виртуал хөрөнгийг угаасан байна⁸³. Мөн тус тайланд 2023 онд 1425 хаяг тус бүр 1 сая ам.доллараас дээш хэмжээний хууль бус виртуал хөрөнгө хүлээн авчээ. Эдгээр хаягуудад нийт 6.7 тэрбум ам.долларын хууль бус хөрөнгө шилжсэн бөгөөд энэ нь тухайн жилд биржүүдэд хүлээн авсан нийт хууль бус хөрөнгийн 46 хувийг бүрдүүлж байна гэж тооцоолсон байна⁸⁴.

Виртуал хөрөнгийн оролцоотой санхүүгийн гүйлгээнүүд дэлхийн хэмжээнд эрс нэмэгдэж байна. Блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээнд суурилсан виртуал хөрөнгийн шилжүүлэг нь зардлыг хэмнэх, гуравдагч этгээдийн оролцоогүй байдаг зэрэг шинж чанараас хамааран ихэнх тохиолдолд солилцооны хэрэгсэл болон ашиглагдаж байна. Блокчэйн технологийн онцлог шинжээс шалтгаалан энэ төрлийн гэмт хэрэгт хяналт тавих, түүнийг илрүүлэхэд төвөгтэй нөхцөл байдлыг үүсгэдэг. Мөн виртуал хөрөнгө, ялангуяа биткойны үнийн хэлбэлзэл өндөр байдаг нь хууль бус орлогыг угаахад хялбар боломжийг бүрдүүлдэг.

Виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угааж буй хэлбэрүүдийг дараах байдлаар ангилж болно.

- Хууль бус виртуал хөрөнгийг фиат валютад хөрвүүлэх⁸⁵;
- Хууль бус орлогын төлбөрийг виртуал хөрөнгө хэлбэрээр хүлээн авах;
- Виртуал хөрөнгийн орчинд хууль бусаар виртуал хөрөнгийг бий болгох (виртуал хөрөнгийн орчинд хакер, залилан, scam хэрэглэж виртуал хөрөнгийг хууль бусаар авах).

Хууль бус виртуал хөрөнгийг фиат валютад хөрвүүлэх үед мөнгө угаах байршуулах, далдлах, буцааж нэгтгэх үе шатууд бүрэн хэрэгждэг. Ихэнх тохиолдолд виртуал хөрөнгийг мөнгө угаах арга хэрэгсэлд ашиглах нь байршуулах процессыг хялбарчилж, хууль бусад олсон мөнгийг виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдээр дамжуулан виртуал хөрөнгө болгож хувиргах боломжийг олгодог. Зарим төрлийн виртуал хөрөнгүүд (тухайлбал, Monero болон Zcash гэх мэт) нь шилжүүлгийн мэдээллийг нуух obfuscation техникүүдийг ашигладаг. Энэ нь гүйлгээний дэлгэрэнгүй мэдээллийг нуухад тусалдаг тул хөрөнгө хэрхэн шилжиж байгааг ажиглахад хүндрэлтэй болдог.

Виртуал хөрөнгийг буцааж нэгтгэхэд эхлээд виртуал хөрөнгийг мөнгө болгож, дараа нь тэрхүү хөрөнгийг бүтээгдэхүүн эсвэл үйлчилгээнд зарцуулна. Энэ

⁸¹ Cointelegraph, What is Decentralized Finance?.

⁸² DeFi үйлчилгээ, блокчэйн технологиор дамжуулан мөнгө угааж буй явдлыг энэ тохиолдолд адил хэрэглэсэн гэдгийг анхаарна уу.

⁸³ ITP, Over \$22.2B was laundered by crypto criminals in2023: Report, <https://www.itp.net/edge/future-tech/over-22-2bw-as-laundered-by-crypto-criminals-in-2023-report>

⁸⁴ Мөн тэнд.

⁸⁵ Мөн тэнд.

үйл явцад бүтээгдэхүүн захиалах, стратегийн байршлуудад хүргэх, тодорхой хаягуудад хүргэх зэргийг ашиглан энэ процессыг гүйцэтгэдэг. Ингэснээр виртуал хөрөнгийг холих буюу (mixing) үйлдэл хийж, илүү бага зардлаар, нууцлалтай гүйлгээг хийдэг⁸⁶. Жишээлбэл, Хонг Конг, Филиппин, Малайз зэрэг Зүүн Өмнөд Азийн орнуудад аялж, орон нутгийн залилангийн бүлгүүдтэй хамтран ажиллаж, мөнгө угаалтыг зохион байгуулдаг “New Securities” нэртэй хуурамч аппликэйшнээр 19 иргэнийг залилсан хэрэгтэй холбоотойгоор эхэлсэн. Тодруулбал, залилангийн замаар авсан мөнгийг виртуал хөрөнгө болгон хөрвүүлж, дараа нь бэлэн мөнгөөр борлуулах үйл явцаар мөнгө угаах үйл ажиллагааг үйлддэг байсан байна. Зохион байгуулагч нь 2022 оны 2-р сарын дунд үеэс баривчлагдах хугацаанд⁸⁷ хүртэл 320 сая ам.долларын USDM-г гүйлгээнд оруулсан байна⁸⁸.

Харин сүүлийн хоёр тохиолдлын хувьд виртуал хөрөнгийн орчинд хууль бус арга хэрэгслээр, виртуал хөрөнгийг шууд олж авдаг. Жишээлбэл, Silk Road нь хууль бус эм, мансууруулах бодис худалдаж авах, зарах болон хууль бус үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх зориулалттай онлайн нууц сүлжээ (даркнет) юм. Худалдан авагчдыг нууцлахын тулд энэхүү вэбсайт нь төлбөрийг виртуал хөрөнгө, ялангуяа bitcoin -оор хийдэг байсан⁸⁹. Худалдан авагчдыг нууцлахын тулд төлбөрийг ихэвчлэн биткойноор хийдэг байсан. Эдгээр гүйлгээнүүд нь DeFi үйлчилгээгээр хийгддэг бөгөөд хэрэглэгч өөрийн бодит бүртгэлийг холбох шаардлагагүй, харилцагчийг таньж мэдэхэд хүндрэлтэй, шилжүүлгийг олон шат дамжлагаар үйлдэх боломжийг бүрдүүлдэг. Үүнээс шалтгаалан хууль бус бараа, үйлчилгээ худалдаалах, мөнгө угаах шинэ орчин виртуал хөрөнгийн зах зээлд бий болж байна.

АНУ-ын Сангийн яамнаас гаргасан 2024 оны Үндэсний мөнгө угаах эрсдэлийн үнэлгээнд “виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх үүргээ биелүүлээгүй тохиолдол гарч байна. Үүнээс шалтгаалан харилцагчийг таньж мэдэх үйл ажиллагаа хэрэгждэггүй бөгөөд энэ нь хууль бус орлогоо байршуулах, далдлах, буцааж нэгтгэх үйл явц нь шууд болон хуурамч нэр ашиглан таних мэдээлэлгүйгээр явагдах боломжийг олгож байна⁹⁰” гэж дурдсанаар үйлчилгээ үзүүлэгчдэд тавих хяналт болон, бүртгэлгүй үйлчилгээ үзүүлэгчдэд хяналт тавих шаардлагатай талаар онцолсон.

АНУ-д виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн зөрчил цөөнгүй гарсан. Жишээлбэл, 2017 онд байгуулагдсан Binance виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч нь дэлхий хамгийн том виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч бөгөөд хэрэглэгчдийнх нь ихэнх хувь нь АНУ-ын иргэд байдаг. Гэтэл Binance нь Банкны нууцын тухай хуулийн зөрчил, Мөнгөн гүйлгээний бизнес болгон бүртгүүлээгүй, гурван жилийн хугацаанд сэжигтэй гүйлгээний тайлан огт гаргаагүй, сэжигтэй гүйлгээнд хориг тавьсан бүс нутгуудаас хийгдсэн гүйлгээ багтсан. Эдгээр нь мөнгө угаах, террорист санхүүжилт, хортой программ (мэйл, линк, вирус), darknet зах зээл, луйвар зэрэгтэй холбоотой хууль бус үйл ажиллагаанууд гүйлгээгээр дамжсан байна. Үүнтэй холбоотойгоор 2023 онд АНУ-ын Таваарын фьючерс арилжааны хороо

⁸⁶ Francesco Ernesto Alessi Longa, Cryptocurrency and Money Laundering, American Journal of Industrial and Business Management 15 (2025).

⁸⁷ Энэхүү гэмт хэргийн зохион байгуулагч нь 2023 оны 6-р сард баривчлагдсан байна.

⁸⁸ Binance, Taiwan’s Largest Cryptocurrency Money Laundering Case Uncovered, Involving 320 Million USDT, <https://www.binance.com/en/square/post/1598442>

⁸⁹ Britannica, Silk Road, <https://www.britannica.com/topic/Silk-Road-marketplace>

⁹⁰ Department of the Treasury, “2024 National Money Laundering Risk Assessment” (2024), p.59.

(CFTC), Санхүүгийн гэмт хэрэгтэй тэмцэх сүлжээ (FinCen), Гадаад хөрөнгийн хяналтын алба (OFAC), Хууль зүйн яам зэрэг нь шалгалт хийж тус бүр шийдвэр гаргасан бөгөөд. FinCEN -тай байгуулсан хэлэлцээрийн хүрээнд 3 жилийн хугацаанд хараат бус хяналт тавих байгууллага ажиллуулах мөнгө угаахтай тэмцэх (AML) болон хориг арга хэмжээний хэрэгжилтийн хөтөлбөрүүдийг сайжруулах үүрэг хүлээж 1.8 тэрбум ам.долларын торгууль ногдуулсан⁹¹.

Иймд виртуал хөрөнгөөр дамжуулан мөнгө угаах асуудалд хяналт тавихад зуучлалын үйл ажиллагаа (виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ) ба хэтэвч (wallet)⁹², виртуал хөрөнгийг фиат валют руу хөрвүүлж буй асуудалд зайлшгүй анхаарах шаардлагатай⁹³. АНУ-ын Үндэсний мөнгө угаах эрсдэлийн үнэлгээний виртуал хөрөнгөөр дамжуулан мөнгө угааж буй эрсдэлийн хүрээнд дараах асуудлуудыг онцолсон⁹⁴.

Виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэг нь DeFi үйлчилгээ, блокчэйн технологи дээр P2P гүйлгээгээр явагдаж байна. Өмнө нь мөнгө угаах гэмт хэргийн суурь гэмт хэрэг нь бодит орчинд үйлдэгдсэн гэмт хэргээс олсон орлогыг хамаардаг байсан бол одоо тухайн орлогыг виртуал хэлбэрт хувиргах замаар угаах, эсвэл виртуал хөрөнгийн орчинд гэмт хэрэг үйлдэж орлогыг виртуал хөрөнгөөр шууд бий болгож байна. Зарим гэмт хэргүүдэд DeFi үйлчилгээ, блокчэйн технологи ашиглан виртуал хөрөнгийг гэмт хэргийн орлого болгон шууд олж авч байгаа нөхцөл нь мөнгө угаах үе шатуудыг алгасах, илрүүлэхэд төвөгтэй нөхцөл байдлыг үүсгэж байна. Олон улсын хэмжээнд виртуал хөрөнгийн салбараар дамжуулан мөнгө угаах гэмт DeFi үйлчилгээтэй тэмцэхэд DeFi үйлчилгээ, болон виртуал хөрөнгийн үйлчилгээг хянах замаар хэрэгжүүлж байна.

Монгол Улсад виртуал хөрөнгийн зах зээл эрчимтэй өсөн нэмэгдэж байгаа бөгөөд цаашид тэлэх хандлагатай байна. Тодруулбал, Statista⁹⁵ статистик, тайлан, дүн шинжилгээ хийдэг платформын судалгаагаар “Монгол Улс дахь виртуал хөрөнгийн зах зээл 2025 он гэхэд 1.2 сая ам.долларын орлого олох төлөвтэй байна” гэж таамагласан. Мөн тус судалгаанд “виртуал хөрөнгийн зах зээл хурдацтай өсөж байгаа бөгөөд энэ нь блокчэйн технологийн хэрэглээ нэмэгдэж, зохицуулалтын эерэг орчин бүрдэж байгаатай холбоотой”⁹⁶ гэж тайлбарласан байна.

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хуулийг 2021 онд баталснаас хойш 12 виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ эрхлэгч холбогдох шаардлагыг ханган Санхүүгийн зохицуулах хороонд бүртгүүлсэн⁹⁷. Үүнээс хойш “Стор Пэй” ХХК (SPC), “Их Бит” ХХК (IHC), “Дижитал Эксчэйнж Монголиа” ХХК (TRD), “Койнхаб” ХХК (CHB), “Корекс” ХХК (CPX) гэх мэт компаниуд виртуал хөрөнгө

⁹¹ Мөн тэнд, 61 дэх тал

⁹² Виртуал хөрөнгийг илгээх болон хүлээн авахад ашиглагддаг нийтийн болон хувийн түлхүүрүүдийг үүсгэх, хадгалах программ хангамжийг “хэтэвч (wallet)” гэнэ.

⁹³ Chainalysis, Money Laundering Activity Spread Across More Service Deposit Addresses in 2023, Plus New Tactics from Lazarus Group, <https://www.chainalysis.com/blog/2024-crypto-moneylaundering>

⁹⁴ Мөн тэнд

⁹⁵ Statista нь 2007 онд Германд байгуулагдсан дэлхийн хэмжээнд 170 салбарт, 22,500 эх сурвалжаас 80,000 гаруй сэдвээр статистик, тайлан, мэдээллийг цуглуулдаг өгөгдөл ба бизнесийн оюун ухааны платформ юм

⁹⁶ Statista, Crypto assets – Mongolia, <https://www.statista.com/outlook/fmo/digital/assets/cryptocurrencies/mongolia>,

⁹⁷ Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, 7.1 дүгээр зүйлийн 5, 6, 8, 9 дэх хэсэгт.

гаргасан бөгөөд дотоодын виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдэд бүртгэлтэй 41 виртуал хөрөнгө, бүртгэлгүй 25 виртуал хөрөнгө гарсан байна.

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хуулиар үйлчилгээ үзүүлэгчээр бүртгүүлэх хүсэлт гаргах этгээд нь дотоод хяналтын болон мэдээллийг хадгалах системтэй байх, Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуульд заасан шаардлагыг хэрэгжүүлж ажиллах тогтолцоо, автомат хяналтын системтэй байх, мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлийн үнэлгээг хийлгэсэн байх, мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлийг бууруулах, удирдах талаар авах арга хэмжээний төлөвлөгөөтэй байх⁹⁸ гэсэн шаардлагуудыг тавьдаг. Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч нь мэдээлэх үүрэгтэй этгээдэд хамаарах⁹⁹ бөгөөд 20 сая төгрөг /түүнтэй тэнцэх хэмжээний гадаад валют/ түүнээс дээш үнийн дүнтэй гүйлгээ, харилцагчийн 24 цагийн дотор хийсэн, хоорондоо холбоо бүхий хэд хэдэн удаагийн гүйлгээний тус бүрийн үнийн дүн 20 сая төгрөгөөс бага боловч 20 сая төгрөг түүнээс дээш үнэтэй бол, харилцагчийн талаар өмнө авсан мэдээллийн үнэн зөв эсэхэд эргэлзсэн тохиолдолд, тухайн харилцагч, тухайн гүйлгээг мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэх үйл ажиллагаатай холбоотой гэж сэжиглэсэн тохиолдолд мэдээнэ.

Огцом өөрчлөгдсөн их дүнтэй, эдийн засаг, хууль зүйн илт үндэслэлгүй, улс төрд нөлөө бүхий этгээдийн нэр дээр хийсэн, мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх хяналтын хангалтгүй тогтолцоотой гэж тодорхойлсон¹⁰⁰ улсаар дамжуулан хийсэн гүйлгээнд тусгайлан хяналт тавихаар¹⁰¹ зохицуулсан.

Монгол банкны Санхүүгийн мэдээллийн албанаас Сэжигтэй гүйлгээний гарын авлагыг гаргасан бөгөөд энэхүү гарын авлагад сэжигтэй гүйлгээний шинж тэмдгийг дараах байдлаар ангилсан¹⁰². Үүнд:

- Харилцагчийн бүртгэлтэй холбоотой шинж тэмдэг;
- Хөрөнгийн эх үүсвэртэй холбоотой шинж тэмдэг;
- Дансны үйл ажиллагаатай холбоотой шинж тэмдэг;
- Гэмт хэргийн үйлдэлтэй холбоотой шинж тэмдэг (даркнэтээр хийгдэх хууль бус үйлдлүүд, терроризмыг санхүүжүүлэх, залилан, луйвар, татвараас зайлсхийх).

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид мэдээлэх үүргээ биелүүлж байгаа нөхцөл нь өмнөх оныхоос 4 дахин нэмэгдсэн байна. Тодруулбал, Санхүүгийн мэдээллийн албанд 2022 онд 1783 гүйлгээг мэдээлсэн бол, 2023 онд 7447 гүйлгээг мэдээлсэн¹⁰³ бөгөөд виртуал хөрөнгө/криптовалюттай холбоотой сэжигтэй гүйлгээ 4.9 хувийг эзэлж байна¹⁰⁴.

⁹⁸ Мөнгө угаах терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 4.1.9-г зааснаар мэдээлэх үүрэгтэй этгээдэд хамаарна.

⁹⁹ Харилцанчийн ажил эрхлэлт, бизнесийн үйл ажиллагаа, санхүүгийн болон өмнө хийж хэвшсэн гүйлгээний талаарх мэдээлэлтэй нийцэхгүй байгаа эсвэл харилцагчийн гүйлгээг хүлээн авсан/шилжүүлсэн этгээд нь гэмт хэргт холбогдолтой, эсвэл өндөр эрсдэлтэй гэж танигдсан гэх мэт өндөр дүнтэй гүйлгээг сэжигтэй гэж үзэх боломжтой.

¹⁰⁰ Мөнгө угаах олон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх чиг үүрэг бүхий олон улсын байгууллага тодорхойлно.

¹⁰¹ Мөнгө угаах терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 6.1 дүгээр зүйл.

¹⁰² Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн алба, Сэжигтэй гүйлгээний тайлан мэдээлэх гарын авлага /виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид/, 2022, 15 - 19 дэх тал.

¹⁰³ Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн алба, Жилийн тайлан 2023, 10 дахь тал.

¹⁰⁴ Мөн тэнд, 14 дэх тал

Гүйлгээний төрөл	2024 он	2025 он
Сэжигтэй гүйлгээний тоо	301	285
Бэлэн мөнгөний гүйлгээний тоо	206	207
Гадаад төлбөр тооцооны гүйлгээний тоо	72	66
Виртуал хөрөнгийн гүйлгээний тоо	23	12

Эх сурвалж: Цагдаагийн ерөнхий газар

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хуульд виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчээр бүртгүүлсэн¹⁰⁵ компаниар дамжуулахгүйгээр виртуал хөрөнгийг нийтэд санал болгох, худалдахыг хориглодог¹⁰⁶. Харин блокчэйн технологи, DeFi зэргийг ашиглан виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчээр дамжуулахгүйгээр гүйлгээ хийхийг хориглодоггүй. Хууль тогтоомж зохицуулалтын түвшинд үйлчилгээ үзүүлэгч дээр тулгуурласан хяналтыг хэрэгжүүлж байгаа нь харилцагчид гуравдагч этгээдээр дамжуулахгүй арилжаа хийх, Монгол Улсад бүртгэлгүй виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч дээр данс нээх, арилжаа хийх тохиолдолд чиглэсэн арга хэмжээг авах нөхцөл хязгаарлагдмал байна.

Харьцуулсан судалгааны хүрээнд Америкийн Нэгдсэн Улс (АНУ), Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс (ХБНГУ)-ийн DeFi үйлчилгээ, блокчэйн технологи зэрэг төвлөрсөн хяналтгүй сүлжээгээр дамжуулан мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд хэрэгжүүлж буй арга хэрэгсэл нь үр дүнтэй гэж дүгнэсэн улсуудыг сонгон авсан болно. Мөн эдгээр улсуудын иргэд виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч харилцагчдын тоо, энэ төрлийн гэмт хэргийн гаралт, шийдвэрлэлт зэргээрээ өндөр юм.

Америкийн Нэгдсэн Улсын авч хэрэгжүүлж буй арга хэмжээ, эрх зүйн зохицуулалт АНУ-д мөнгө угаах, терроризмын санхүүжүүлэхтэй тэмцэх, санхүүгийн байгууллагуудын тайлагнал, хяналтыг хэрэгжүүлдэг үүрэг бүхий байгууллага нь FinCEN бөгөөд тус албанаас виртуал хөрөнгийг валютын оронд ашиглагддаг үнэ цэнийг илэрхийлсэн гэж үздэг тул виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид болон платформуудыг мөнгөн хөрөнгө шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлэгчид гэж тодорхойлдог¹⁰⁷. Тус улсын зохицуулалтаар хувь хүн байгууллага нь виртуал хөрөнгө хүлээн авах, дамжуулах, эсвэл арилжаалах чиглэлээр үйл ажиллагаа эрхэлж байгаа бол мөнгөн хөрөнгө шилжүүлэх үйлчилгээ үзүүлэгч гэж тооцогдож, FinCEN-д бүртгүүлэх шаардлагатай.

Иймд тухайн платформыг бүтээж хөгжүүлж ашиг олж буй этгээд байгаа тохиолдолд FinCEN-д бүртгүүлж, мөнгө угаахтай тэмцэх хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээнэ¹⁰⁸. DeFi үйлчилгээнүүд нь мөнгөн хөрөнгийн шилжүүлэх үйлчилгээнд хамаарч байгаагийнхаа хувьд мөнгө угаахтай тэмцэх хариуцлага хүлээх ёстой. АНУ-ын харьяалалд багтах бүх бүх DeFi үйлчилгээ нь санхүүгийн байгууллага байгаа эсэхээс үл хамааран хууль тогтоомж, арга хэмжээг дагаж мөрдөх үүрэгтэй гэж үздэг.

¹⁰⁵ “Виртуал хөрөнгийг нийтэд санал болгох, худалдахтай холбоотой үйл ажиллагааг зохион байгуулах, санхүүгийн үйл ажиллагаанд оролцох болон үйлчилгээ үзүүлэх” чиглэлээр бүртгүүлсэн тохиолдол.

¹⁰⁶ Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, 6.2 дугаар зүйл.

¹⁰⁷ FinCen Guidance, “Application of FinCEN’s Regulations to Certain Business Models Involving Convertible Virtual Currencies”, 2019, p.1.

¹⁰⁸ Мөн тэнд, p.7.

АНУ-ын төрийн болон хуулийн байгууллагууд DeFi үйлчилгээ, блокчэйн технологи зэрэг төвлөрсөн хяналтгүй сүлжээгээр хийгдэж буй гүйлгээг мөрдөх, хууль бус үйл ажиллагааг илрүүлэх зорилгоор блокчэйн шинжилгээний хэрэгслүүдийг¹⁰⁹ ашигладаг. Жишээлбэл АНУ нь Chainalysis, TRM Labs, Messari's Elliptic зэрэг байгууллагын блокчэйн шинжилгээний хэрэгслүүдийг ашигладаг байна. АНУ нь блокчэйн шинжилгээний хэрэгслүүдийг ашиглаж мөнгө угаах, хууль бус гүйлгээ, хакерын халдлагаас үүдэлтэй хөрөнгө шилжүүлэх зэрэг олон томоохон хэргийг илрүүлж, мөрдөн шалгаж, зарим тохиолдолд хөрөнгө хураах хүртэлх арга хэмжээ авсан байдаг. Тухайлбал, АНУ-ын томоохон виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч болох BitFinex-ээс 2016 оны найман сард 120,000 гаруй биткойн алдагдсан бөгөөд энэ нь бараг 7 тэрбум ам.долларын үнэлгээтэй. 5 жилийн дараа алдагдсан биткойны ердөө 21 хувийг л хөдөлгөсөн бөгөөд тэдгээрийн 4 хувийг угаасан байна.

2021 оноос 12,241 биткойн тухайн үеийн ханшаар 773 сая ам.долларын хөрөнгө шилжүүлэгдсэн бөгөөд үүнийг биткойны ханш 700 хувиар өссөнтэй холбоотой гэж үздэг. BitFinex-ээс алдагдсан биткойнтой холбоотой блокчэйн гүйлгээг Elliptic блокчэйн шинжилгээний компани шинжилсэн бөгөөд тэдгээрийн ихэнх нь хувийн хэтэвчнүүдэд хадгалагдсаар байгааг илрүүлсэн. Эдгээр хөрөнгийг гуравдагч этгээдийн үйлчилгээнүүд рүү аажмаар, бага агаар шилжүүлж, улмаар мөнгө угаах эсвэл бэлэн мөнгө болгох үйл ажиллагаа явагдаж байна¹¹⁰. Алдагдсан биткойнууд гурван төрлийн этгээдэд дамжуулагдаж байгааг олж мэдсэн:

- Даркнэт зах зээлүүд (84%)
- Нууцлагдсан хэтэвчнүүд (12%)
- Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид (4%)

Одоо ч BitFinex-ээс алдагдсан биткойны ихэнх хэсгийг бүрэн хураагаагүй бөгөөд АНУ-ын Хууль зүйн яам 3.6 тэрбум ам.долларын биткойныг хураан авч, хоёр сэжигтнийг баривчилсан. Энэ үр дүнд хүрэхэд блокчэйн шинжилгээний хэрэгслүүд чухал оролцоотой байсан бөгөөд биткойнуудын шилжилт, хүлээн авагч хэтэвчнүүдийг тодорхойлох зэргээр мөнгө угаах гэмт хэргийг таслан зогсооход хувь нэмрээ оруулсан¹¹¹.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс ХБНГУ-д P2P, DeFi үйлчилгээг тодорхойлсон хууль байхгүй бөгөөд хяналт тавих эрх бүхий байгууллагын зүгээс P2P, DeFi үйлчилгээ үзүүлдэг платформуудыг мэдээлэх үүрэгтэй этгээд гэж тодорхойлдог. ХБНГУ-ын Холбооны санхүүгийн хяналтын алба нь (BaFin) нь мөнгө угаахтай тэмцэх, виртуал хөрөнгийн хяналт, санхүүгийн байгууллагуудын хяналтын чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг. DeFi платформуудад хамаарах нийтлэг эрсдэлүүдийг ухаалаг гэрээг хакердах зэргээс үүдэх кибер эрсдэлүүд, хувийн мэдээлэл хамгаалах асуудал, танигдаагүй эсвэл нууц нэртэй этгээдүүдтэй гэрээ байгуулах үед Германы Мөнгө угаахтай тэмцэх тухай хуультай холбоотой асуудлууд үүсэж болно гэж үздэг. Иймд блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээ үзүүлэхэд тодорхой нөхцөлүүдийг хангасны үндсэн дээр бүртгүүлэх шаардлага тавигддаг. Эндээс ХБНГУ нь тухайн

¹⁰⁹ Блокчэйн шинжилгээний хэрэгсэл гэдэг нь олон нийтэд нээлттэй блокчэйн сүлжээнээс мэдээлэл цуглуулж, задлан шинжлэх замаар виртуал хөрөнгийн урсгалыг мөрдөх, сэжигтэй үйлдлүүдийг илрүүлэх, мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх зохицуулалтад нийцэхэд дэмжлэг үзүүлдэг программ хангамж юм

¹¹⁰ Хавсралт 1-ээс дэлгэрэнгүй үзнэ үү.

¹¹¹ Elliptic, Elliptic Follows the \$7 Billion in Bitcoin stolen from Bitfinex in Bitcoin stolen from Bitfinex in 2016, <https://www.elliptic.co/blog/elliptic-analysis-bitcoin-bitfinex-theft>

блокчэйн технологи, DeFi үйлчилгээний цаана хөгжүүлэгч, эзэмшигч хүн байгаа тохиолдолд санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгч гэж үзэж¹¹², мэдээлэх үүрэгтэй этгээдэд хамааруулдаг. Харин P2P, DeFi үйлчилгээ нь ямар нэгэн удирдагч этгээдгүй байгаа тохиолдолд хариуцлага хүлээх этгээд байхгүй гэж үзэн гэмт хэрэг үйлдэж буй хүн, хуулийн этгээдийг илрүүлэхэд чиглэдэг.

Энэ үйл ажиллагаанд ХБНГУ нь блокчэйн шинжилгээний хэрэгслүүдийг ашигладаг. Блокчэйн хэрэгслүүдийг ашиглах эрхийг Мөнгө угаахтай тэмцэх хуулиар олгодог¹¹³ бөгөөд шинжилгээний хэрэгслүүдийг төрийн байгууллагууд ашигладаг. Тухайлбал, BaFin нь виртуал хөрөнгөтэй холбоотой мөнгө угаах болон хууль зөрчих эрсдэлийг хянах зорилгоор Chainalysis зэрэг блокчэйн хэрэгслүүдийг ашигладаг¹¹⁴. Мөн Холбооны Сангийн яам нь мөнгө угаахтай тэмцэх стратегийн хүрээнд блокчэйн хяналтын хэрэгслийг ашиглах шаардлагатайг тодотгосон бөгөөд Crystal Blockchain зэрэг үйлчилгээ үзүүлэгчтэй хамтран ажилладаг болохоо мэдэгдэж байсан¹¹⁵.

Германы татварын хяналтын байгууллагууд нь орлого нуух, виртуал хөрөнгийн татвараас зайлсхийх үйлдлийг илрүүлэхэд зориулж Lukka зэрэг шинжилгээний SaaS хэрэгслийг судалж, ашигладаг болсон¹¹⁶. Блокчэйн шинжилгээний хэрэгслүүдийг ашиглан мөнгө угаах гэмт хэргийг таслан зогсоож, хууль бус хөрөнгийг хураан авсан.

АНУ болон ХБНГУ нь ямар технологи дээр суурилсан, ямар хэлбэрээр үйл ажиллагаагаа хүргэдэг эсэхээс үл хамааран, тухайн платцормын ард түүнийг хариуцаж, үйл ажиллагааг нь хангаж буй этгээд байгаа тохиолдолд виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид тооцож мэдээлэх эрхтэй этгээдэд хамааруулж байна. Харин тийм этгээд байхгүй тохиолдолд үүрэг хүлээлгэх боломжгүй тул гэмт хэрэгтнүүд төвлөрсөн хяналтгүй виртуал хөрөнгийн сүлжээнд үйлдэгдэж буй гэмт хэргийг илрүүлэхэд чиглэгдэж байна. Энэ үйл ажиллагаанд блокчэйн шинжилгээний хэрэгслүүдийг ашиглаж байгаа бөгөөд энэ нь мөнгө угаах гэмт хэргийг илрүүлэх, хариуцлага тооцох, хөрөнгийг хураан авах ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлж байна. Нийтлэг байдлаар тус хоёр улс нь виртуал хөрөнгийг фиат валют хэлбэрээр бус виртуал хөрөнгө хэлбэрээр хураан авч байгаа бөгөөд энэ нь тухайн улсын, хамгаалалттай виртуал хэтэвчид шилжүүлж, нотлох баримт болгон хадгалдаг¹¹⁷. Үүний дараа тухайн биткойныг дуудлага худалдаанд оруулж борлуулдаг. 2025 оны 03 сарын 06-ны өдөр тус улсын ерөнхийлөгч нь Стратегийн Биткойн Нөөц болон АНУ-ын Дижитал Хөрөнгийн Нөөц байгуулах захирамжид гарын үсэг зурсан. Стратегийн Биткойн Нөөц нь гэмт хэрэг, иргэний хэргийн шийдвэрийн журмаар

¹¹² ХБНГУ-ын Төлбөрийн үйлчилгээний хяналтын тухай хуулийн 1 дүгээр зүйлд зааснаар “хяналтын эрх зүйн хувьд технологийн хамааралгүй байдлын зарчим нь хөрвөхүйц, системчлэгдсэн хяналтын орчинд технологийн шинэчлэл, дижитал шийдлүүдийг ашиглах нь үйлчилгээний хяналтын ангилалд нөлөөлөхгүй”

¹¹³ ХБНГУ-ын Мөнгө угаахтай тэмцэх хууль, 7 дугаар зүйл ... “үйл ажиллагааг гүйцэтгэхэд шаардлагатай эрх мэдэл болон хэрэгслийг хангах ёстой”

¹¹⁴ BaFin. Guidance on dealing with assets and blockchain-based services, 2022.

¹¹⁵ Bundeskriminalamt (BKA). Lagebild Cybercrime 2021.

¹¹⁶ Lukka, Blockchain Analytics for transaction, wallet and cluster monitoring for crypto asset, <https://lukka.tech/solutions/blockchain-analytics/>, [Сүүлд үзсэн: 2025.04.28].

¹¹⁷ United States Attorney’s Office, U.S. Attorney Announces Historic \$3.36 Billion Cryptocurrency Seizure And Conviction In Connection With Silk Road Dark Web Fraud, <https://www.justice.gov/usao-sdny/pr/us-attorney-announceshistoric-336-billion-cryptocurrency-seizure-and-conviction>

хураагдсан биткойнуудаар санхүүжнэ¹¹⁸. Харин дижитал Хөрөнгийн Нөөцийг биткойноос бусад хураагдсан хөрөнгүүдээр бүрдүүлэхээр төлөвлөж байна. Энэ нь цаашлаад мөнгө угаах гэмт хэргийн хүрээнд хураан авсан виртуал хөрөнгө нь эдгээр нөөц рүү шилжих нөхцөлийг бүрдүүлсэн байж болох юм.

Дүгнэлт, санал

Монгол Улсын 2025 оны Үндэсний эрсдэлийн үнэлгээгээр виртуал хөрөнгийн салбарын мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх эрсдэлийг салбарын онцлог, зах зээлийн бүтэц, зохицуулалтын орчин, хяналтын хэрэгжилтийн түвшинд тулгуурлан үнэлэхэд аюул занал 57, эмзэг байдал 50, эрсдэлийг бууруулах арга хэмжээ 67 оноо авч, салбарын нийт эрсдэлийн түвшин 54 буюу “дунд эрсдэлтэй” гэж дүгнэсэн байна. Виртуал хөрөнгө нь хил дамнасан, технологид суурилсан, нэр нууцлах боломжтой, гүйлгээ хурдтай, зуучлал багатай шинж чанартай тул онолын хувьд хууль бус санхүүгийн урсгалд ашиглагдах эрсдэл өндөр ангилалд багтдаг бөгөөд ялангуяа гадаадын төвлөрсөн болон төвлөрсөн бус платформ, P2P арилжаа, нууцлал өндөртэй койн, миксер зэрэг зохицуулалт сул сувгуудаас үүдэх эрсдэл давамгайл байгааг ҮЭҮ онцолсон.

ҮЭҮ-д тусгаснаар 2024 оны байдлаар Санхүүгийн зохицуулах хороонд 12 виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгч (ВХҮҮ) бүртгэлтэй бөгөөд тэдгээрээр дамжин 645 виртуал хөрөнгө арилжаалагдаж байгаагийн 603 нь гадаадын, 42 нь дотоодын виртуал хөрөнгө байна. Нийт арилжаалагдаж буй виртуал хөрөнгийн 93 хувийг гадаадын виртуал хөрөнгө эзэлж байгаа нь зах зээлийн бүтцийн хувьд гадаад эх үүсвэр, хил дамнасан гүйлгээнд илүү хамааралтай, улмаар хяналт, мөрдөлт сулрах эрсдэлийг нэмэгдүүлж байгааг харуулжээ. 2024 онд бүртгэлтэй ВХҮҮ-ээр дамжуулан гадаадын виртуал хөрөнгийн 1.96 их наяд төгрөгийн, дотоодын виртуал хөрөнгийн 61.6 тэрбум төгрөгийн арилжаа хийгдэж, нийт арилжааны дүн өмнөх оноос 60.5 хувиар өссөн нь зах зээлийн тэлэлт эрсдэлийн нөлөөллийг цаашид нэмэгдүүлэх боломжтойг илтгэж байна.

Харин дотоодын зохицуулалттай орчинд, бүртгэлтэй ВХҮҮ-ээр дамжсан үйл ажиллагаанд мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй холбоотой бодитой, системтэй өндөр эрсдэл, томоохон кейс одоогоор тогтоогдоогүй бөгөөд харилцагчийг таньж мэдэх (KYC), гүйлгээний мониторинг, сэжигтэй гүйлгээг тайлагнах тогтолцоо, блокчейн аналитик хэрэгслүүдийг ашиглаж байгаа нь эрсдэлийг тодорхой түвшинд удирдаж буй эерэг хүчин зүйл гэж ҮЭҮ-д үнэлсэн байна. Гэсэн хэдий ч аяллын дүрэм (Travel Rule)-ийг 2026 оноос бүрэн автоматжуулсан байдлаар хэрэгжүүлэхээр төлөвлөсөн, одоогийн байдлаар гар аргаар хэрэгжүүлж байгаа нь шилжүүлэгч, хүлээн авагчийн мэдээлэл бүрэн солилцогдохгүй хэвээр байгааг харуулж, олон улсын болон төвлөрсөн бус орчноос үүдэх эрсдэлийг бүрэн бууруулахад хангалтгүй байгааг онцолжээ.

Иймд 2025 оны Үндэсний эрсдэлийн үнэлгээгээр Монгол Улсын виртуал хөрөнгийн салбарт хэрэгжиж буй хууль эрх зүйн орчин, хяналт шалгалт, тайлагналын тогтолцоо нь дотоодын эрсдэлийг тодорхой хэмжээнд удирдаж байгаа хэдий ч гадаад эх үүсвэртэй гүйлгээ, P2P арилжаа, төвлөрсөн бус платформуос үүдэх эрсдэлийг

¹¹⁸ The White House, Fact Sheet: President Donald J.Trump Establishes the Strategic Bitcoin Reserve and U.S. Digital Asset Stockpile, <https://www.whitehouse.gov/fact-sheets/2025/03/fact-sheet-president-donald-j-trump-establishes-thestrategic-bitcoin-reserve-and-u-s-digital-asset-stockpile/>

бүрэн хянах боломж хязгаарлагдмал хэвээр байгаа тул цаашид эрсдэлд суурилсан хяналтыг гүнзгийрүүлэх, виртуал хөрөнгийн төрөл, ангилалд нийцсэн тусгай зохицуулалтыг боловсронгуй болгох, аяллын дүрмийн хэрэгжилтийг бодит үр дүнтэй болгох, байгууллага хоорондын мэдээлэл солилцоо болон техникийн чадавхыг нэмэгдүүлэх шаардлагатай гэж дүгнэжээ.

Монгол Улсад блокчэйн шинжилгээний дэвшилтэт хэрэгсэл, платформыг ашиглах, хэрэгжүүлэх чадавх харьцангуй сул байгаа нь мөнгө угаах гэмт хэргийг энэ төрлөөр үйлдэгдэхэд, илрүүлэх, урьдчилан сэргийлэх боломжийг хязгаарлаж байна. АНУ болон Япон улсын хууль, хүчний байгууллага, санхүүгийн байгууллагуудад хяналт тавьдаг эрх бүхий этгээдүүд нь энэ төрлийн блокчэйн шинжилгээний хэрэгслийг ашигладаг, үйл ажиллагаа явуулдаг хуулийн этгээдүүдтэй хамтран ажиллах замаар мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй тэмцэх үр нөлөө бүхий системийг бүрдүүлсэн байна. Цаашид блокчэйн шинжилгээний технологи, өгөгдөлд суурилсан эрсдэлийн үнэлгээ, мэдээлэл солилцооны цахим платформуудыг нэвтрүүлэх, энэ төрлийн үйлчилгээг эрхэлдэг өндөр хөгжил бүхий технологитой хувийн хэвшилтэй хамтран ажиллах замаар төвлөрсөн бус сүлжээгээр мөнгө угаах үйлдлийг илрүүлэх, хянах, таслан зогсоох боломжтой байна. Иймд дараах саналыг дэвшүүлж байна. Үүнд:

1. Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ, DeFi үйлчилгээ, P2P гэсэн ойлголтуудыг илүү нарийн тодорхойлж тодорхой болгох;
2. DeFi үйлчилгээ ашиглан P2P гүйлгээ хийж буй тохиолдлуудад тухайн онцлогт нийцсэн өөр хяналтын арга хэрэгжүүлэх;
3. Гадаад улсуудын Chainalysis, TRM Labs, Elliptic зэрэг байгууллагуудтай хамтран ажиллаж, блокчэйн шинжилгээний технологи ашиглах.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, 2021 он
2. Мөнгө угаах терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 2013 он
3. Санхүүгийн зохицуулах хороо, Судалгааны товхимол №5
4. Санхүүгийн зохицуулах хороо, Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ зүүлэгчийн салбарын
5. /хоёрдугаар улирлын нэгдсэн тайлан/, 2024, 27 дахь тал.
6. Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн алба, Сэжигтэй гүйлгээний тайлан мэдээлэх
7. гарын авлага /виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчид/, 2022 он
8. Монголбанкны Санхүүгийн мэдээллийн алба, Жилийн тайлан 2023 он
9. Roland Subashi, “Cryptocurrencies and Money Laundering”, Balkan Journal of Interdisciplinary research Vol.10 No.1 (2024),
10. Mingqing Liu, “Financial transaction data security management based on blockchain technology”, Applied Mathematics and Nonlinear Sciences, 10(1) (2025)
11. U.S. Department of the Treasury, Illicit Finance Risk Assessment of Decentralized Finance, 2023
12. Cointelegraph, What is Decentralized Finance?.
13. Francesco Ernesto Alessi Longa, Cryptocurrency and Money Laundering, American Journal of Industrial and Business Management 15
14. Binance, Taiwan’s Largest Cryptocurrency Money Laundering Case Uncovered, Involving 320 Million USDT, <https://www.binance.com/en/square/post/1598442>
15. Britannica, Silk Road, <https://www.britannica.com/topic/Silk-Road-marketplace14>
16. ITP, Over \$22.2B was laundered by crypto criminals in 2023: Report, <https://www.itp.net/edge/future-tech/over-22-2b-was-laundered-by-crypto-criminals-in-2023-report>
17. Department of the Treasury, “2024 National Money Laundering Risk Assessment” (2024),
18. Chainalysis, Money Laundering Activity Spread Across More Service Deposit Addresses in
19. 2023, Plus New Tactics from Lazarus Group, <https://www.chainalysis.com/blog/2024-cryptomoney-laundering>
20. FATF, Virtual Assets Red Flag Indicators of Money Laundering and Terrorist Financing, <https://www.fatf-gafi.org/en/publications/Methodsandtrends/Virtual-assets-red-flagindicators.html>
21. Statista, Crypto assets – Mongolia, <https://www.statista.com/outlook/fmo/digitalassets/cryptocurrencies/mongolia>
22. FinCen Guidance, “Application of FinCEN’s Regulations to Certain Business Models Involving Convertible Virtual Currencies”, 2019
23. Elliptic, Elliptic Follows the \$7 Billion in Bitcoin stolen from Bitfinex in Bitcoin stolen from Bitfinex in 2016, <https://www.elliptic.co/blog/elliptic-analysis-bitcoin-bitfinextheft>

ХУУЛЬ БУСААР МОД БЭЛТГЭХ ГЭМТ ХЭРЭГТЭЙ ТЭМЦЭХЭД НИСГЭГЧГҮЙ НИСЭХ ТӨХӨӨРӨМЖ (ДРОН) АШИГЛАХ НЬ

THE USE OF UNMANNED AERIAL VEHICLES (UAVs) IN COMBATING ILLEGAL LOGGING CRIMES

Б.Энхцогт

*Дотоод хэргийн их сургуулийн Цагдаагийн сургуулийн
Эрүүгийн эрх зүй, криминологийн тэнхимийн багш,
цагдаагийн ахмад*

Товч агуулга: Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг нь Монгол орны ой, хээрийн экосистемд ноцтой сөрөг нөлөө үзүүлж, биологийн олон янз байдлыг доройтуулахын зэрэгцээ уур амьсгалын өөрчлөлтийг эрчимжүүлэхэд шууд нөлөөлж байна. Энэхүү өгүүлэлд нисгэгчгүй нисэх төхөөрөмж (дрон)-ийн технологи нь хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх, урьдчилан сэргийлэх чиглэлд хэрхэн хэрэглэгдэж болох, давуу тал болон практикт хэрэгжүүлэх шийдлүүдийг нарийвчлан авч үзсэн бөгөөд дронд суурилсан хяналтын систем нь хиймэл оюун ухаан, ойн сан бүхий газрын мэдээллийн систем, мэдрэгчийн технологитой хослуулж ашиглахад хууль бус мод бэлтгэх гэмт хэргийг илрүүлэх, баримтжуулах, цаашдын эрсдэлийг урьдчилан таамаглахад өндөр үр өгөөжтэй ба дрон технологид суурилсан байгаль орчны хяналтын цогц стратегийг боловсруулж, хэрэгжүүлэх шаардлагатай талаар дүгнэлт, санал дэвшүүлэв.

Abstract: Illegal logging poses a significant threat to the sustainability of Mongolia's forest and steppe ecosystems, contributing to biodiversity loss and the acceleration of climate change. This study investigates the application of unmanned aerial vehicle (UAV) technology for the prevention and control of illegal logging, with particular emphasis on its operational advantages and practical implementation. The findings indicate that drone-based monitoring systems, when integrated with artificial intelligence, forest information systems, and sensor technologies, enable efficient detection, documentation, and risk prediction of illegal logging activities. The study concludes that the development and implementation of a comprehensive, drone-based environmental monitoring strategy is essential for enhancing forest protection and strengthening responses to illegal logging.

Түлхүүр үгс: Нисгэгчгүй нисэх төхөөрөмж (дрон), Хууль бусаар мод бэлтгэх, Ой мод, гэмт хэрэг, хиймэл оюун ухаан, байгаль орчин, урьдчилан сэргийлэх.

Key words: Unmanned Aerial Vehicle (UAV) / Drone, Illegal logging, Forest, Crime, Artificial Intelligence (AI), Environment, Prevention.

Үндсэн хэсэг

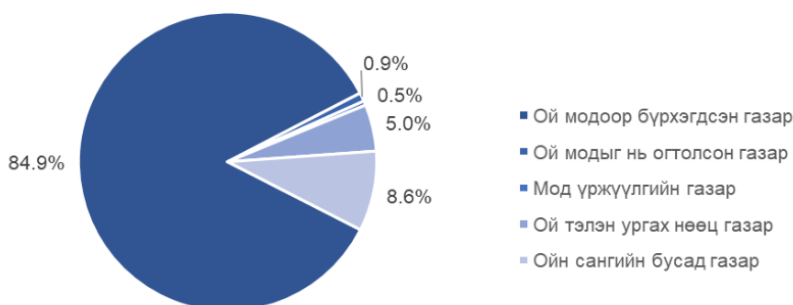
Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд уламжлалт эргүүл, хяналт шалгалтын аргууд нь манай орны нутаг дэвсгэрийн өргөн уудам байдал, хүний хязгаарлагдмал нөөцөөс шалтгаалж хангалттай үр дүнтэй хэрэгжих нөхцөл боломж бага байгаа нь уг гэмт хэргийг орчин үеийн дэвшилтэт технологид тулгуурлан шуурхай, үр ашигтайгаар шийдвэрлэх шаардлага бий болж байгааг харуулж байна.

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг нь Монгол орны төдийгүй дэлхийн ойн экосистемийн тогтвортой байдалд тулгараад буй томоохон асуудлыг нэг байсаар

байна. НҮБ-ын Байгаль орчны хөтөлбөрийн (UNEP) мэдээлснээр дэлхийн хэмжээнд жилд 10 сая га ой мод халдлагад өртөөд байгаагийн 15-30 хувь нь хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй холбоотой байна (UNEP., 2023). Энэхүү үзэгдэл нь зөвхөн экологийн системд сөрөг нөлөө учруулаад зогсохгүй эдийн засгийн хор хөнөөл, хүрээлэн буй орчинд маш их хохирол учруулж, тэгш бус байдлыг улам даамжруулж байна (Lawson, S., & MacFaul, L., 2010).

Монгол Улсын хувьд ойн нөөцийн хомсдол нь онцгой анхаарал хандуулах асуудал болоод байна. Монгол орны Ойн сан бүхий газар 14260.3 мянган га буюу нийт нутаг дэвсгэрийн 9.1 хувийг эзэлж байна. (Газар зохион байгуулалт, 2023)

Ойн сан бүхий газарт ойгоор бүрхэгдсэн газар 12108.9 мянган га буюу 84.9 хувийг, ой модыг нь огтолсон газар 133.3 мянган га буюу 0.9 хувийг, мод үржүүлгийн газар 66.5 мянган га буюу 0.5 хувийг, ой тэлэн ургах нөөц газар 719.0 мянган га буюу 5.0 хувийг, ойн сангийн бусад газар 1232.5 мянган га буюу 8.6 хувийг тус тус эзэлж байна. /Зураг 1./

/Зураг 1. Ойн сан бүхий газрын эзлэх хувь/

Цагдаагийн байгууллагаас гаргасан статистик мэдээллээр Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид заасан хүрээлэн байгаа орчны эсрэг гэмт хэргийг бүртгэгдсэн зүйл ангиар авч үзвэл, 201 буюу 41.1 хувийг хууль бусаар мод бэлтгэх дангаар эзэлж байна.

Үүнээс 124 буюу 25.4 хувийг хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох, 101 буюу 20.7 хувь нь байгалийн ургамлыг хууль бусаар бэлтгэх, 49 буюу 10.0 хувийг хууль бусаар ан агнах, 11 буюу 2.2 хувь нь химийн хорт аюултай бодисыг хууль бус эргэлтэд оруулах, 3 буюу 0.6 хувь нь ой хээрийн түймэр тавих гэмт хэрэг тус тус эзэлж байна.

№	Гэмт хэргийн төрөл	Бүртгэгдсэн хэрэг		Өсөлт, бууралтын хувь	Нийт гэмт хэрэгт эзлэх хувь
		2023 он	2024 он		
1	Хууль бусаар мод бэлтгэх /ЭХ-ийн 24.6/	221	201	-9.0 хувь	41.1 хувь
2	Хууль бусаар ашигт малтмал хайх, ашиглах, олборлох / ЭХ-ийн 24.2/	108	124	14.8 хувь	25.4 хувь
3	Байгалийн ургамлыг хууль бусаар бэлтгэх /ЭХ-ийн 24.8/	34	101	3.0 дах	20.7 хувь
4	Хууль бусаар ан агнах /ЭХ-ийн 24.5/	69	49	-29.0 хувь	10.0 хувь
5	Химийн хорт аюултай бодисыг хууль бус эргэлтэд оруулах /ЭХ-ийн 24.3/	34	11	-67.6 хувь	2.2 хувь

6	Ой, хээрийн түймэр тавих /ЭХ-ийн 24.7/	6	3	- 50.0 хувь	0.6 хувь
---	--	---	---	-------------	----------

Уламжлал ёсоор ойн эрүүл, хяналт шалгалтыг хиймэл дагуулын зураг, байгаль хамгаалагч, байгаль орчны хяналтын улсын байцаагч болон мэргэжлийн байгууллагын алба хаагч ажилтан, зэрэг хүний хүчээр ихэвчлэн явуулдаг боловч эдгээр аргууд нь хангалттай үр дүн өгөхгүй байна.

Энэхүү арга нь өргөн нутаг дэвсгэрийг хамрах боломжгүй, цаг хугацаа их зарцуулдаг, өртөг өндөртэй байдаг юм. Хиймэл дагуулын зургийн шинжилгээ нь өндөр нарийвчлал шаарддаг бөгөөд цаг агаарын нөхцөл, модны бүрхэвчээс хамаарч байлаг тул бодит цаг хугацаанд мэдээлэл авах боломжгүй байдаг (Hansen M. C., 2013).

Сүүлийн жилүүдэд нисгэгчгүй нисэх төхөөрөмжийн технологи нь байгаль орчны хяналтад шинэ боломжуудыг нээж өгч байгаа бөгөөд дронуудын давуу тал нь өндөр нарийвчлалтай зураг авах, бодит цаг хугацаанд мэдээлэл цуглуулах, харьцангуй хэмнэлттэй, хүртээмжтэй байх зэрэг давуу талуудтай юм. Эдгээр давуу талууд нь дронуудыг ойн хяналт, ялангуяа хууль бусаар мод бэлтгэхээс урьдчилан сэргийлэхэд чухал хэрэгсэл болгож байна.

Энэхүү өгүүллийн зорилго нь хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх түүнээс урьдчилан сэргийлэхэд дрон технологийг ашиглах боломж, практикт хэрэгжүүлэх шийдлүүдийг системчилсэн хэлбэрээр судлах явдал юм. Судалгаа нь дараах асуултуудад хариулах зорилготой: Үүнд:

1. Дрон технологийг хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийг илрүүлэх, урьдчилан таамаглахад хэрхэн хувь нэмэр оруулах вэ?
2. Хиймэл оюун ухаан, газар орчны мэдээллийн систем зэрэг дагалдах технологиудыг хэрхэн нэгтгэх вэ?
3. Практикт хэрэгжүүлэх үед ямар сорилтууд гарч, хэрхэн шийдвэрлэх вэ?

Дронд суурилсан технологийн боломжууд: Мэдрэгч болон зураг авах систем

Орчин үеийн дронууд нь олон төрлийн мэдрэгчээр тоноглогдож, байгалийн орчны талаарх нарийвчилсан мэдээллийг цуглуулах боломжтой. RGB (улаан-ногоон-цэнхэр) камерууд нь өндөр нарийвчлалтай зураг авдаг бөгөөд ойн болоод мод бэлтгэх талбайн өөрчлөлт, модны тэмдэг, зам, хүний үйл ажиллагааны дохиог илрүүлэхэд ашигладаг. Мультиспектрал мэдрэгчүүд нь үл үзэгдэх спектрийн үзэгдэл дэх цацрагийг хэмжих замаар ургамлын эрүүл мэнд, хөрсний чийг, экологийн өөрчлөлтийг үнэлэхэд тусалдаг.

Хэт улаан туяаны (thermal infrared) мэдрэгчүүд нь шөнийн үед хууль бус үйл ажиллагаа явуулж буй хүмүүсийг илрүүлэхэд маш үр дүнтэй байдаг төдийгүй дулааны дүрсийн шинжилгээ нь тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөн, байшин барилга, техник хэрэгслийн байршил, гал түлэх зэрэг үйл ажиллагааны дохиог тодорхойлоход ашигладаг. LIDAR (Light Detection and Ranging) технологи нь ойн бүтцийг гурван хэмжээст байдлаар зурж, модны өндөр, навчны давхаргын бүтэц, биомассыг нарийвчлалтай хэмжихэд ашигладаг. Энэ нь огтолсон мод, мод бэлтгэсэн талбайн өөрчлөлтийг тодорхойлоход маш үр дүнтэй.

Хиймэл оюун ухаан болон зургийн шинжилгээ:

Дронуудаас цуглуулсан өгөгдлийг боловсруулахад хиймэл оюун ухааны (AI) технологи чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Сургалтын (deep learning) алгоритмууд болоод ялангуяа конволюцийн мэдрэлийн сүлжээ (CNN) нь дроноос авсан зургаас объектыг таних, ангилах, хэв маягийг илрүүлэхэд өндөр үр дүн үзүүлдэг байна. Эдгээр загварууд нь модны төрөл зүйл, тээврийн хэрэгсэл, барилга байгууламж, хууль бус мод бэлтгэлийн дохио тэмдгүүдийг автоматаар таних боломжтой.

Объектыг илрүүлэх сүлжээ болох YOLO (You Only Look Once), Faster R-CNN зэрэг архитектурууд нь дронеос авсан зураг дээр бодит цаг хугацаанд олон объектыг илрүүлэх чадвартай. Семантик сегментаци алгоритмууд нь зургийн пикселийн түвшинд өөрчлөлтийг тодорхойлж, мод бэлтгэсэн, огтолсон талбай, модгүй болсон бүс, хэсгийг нарийвчлалтай картчилах боломжийг олгодог байна (Chen, L. C., Zhu, Y., Papandreou, G., Schroff, F., & Adam, H., 2018).

Дрон технологийн сургалтын урьдчилан таамаглах загваруудыг ашиглан хууль бусаар мод бэлтгэх эрсдэлтэй бүс нутаг, хэсгийг тодорхойлж болдог байна. Мөн өмнөх хугацаанд хадгалагдсан мэдээллийн өгөгдөл, газарзүйн байршил, эрсдэлтэй бүс нутаг, хэсгийн нөхцөл байдал зэрэг хүчин зүйлийг нэгтгэн шинжлэх замаар эрсдэлийн түвшнийг үнэлэх боломжтой байдаг байна. Энэ нь хязгаарлагдмал нөөцийг үр ашигтай хуваарилж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зохистой төлөвлөхөд туслахаар хийгдсэн байна.

Газар орны мэдээллийн систем болон өгөгдлийн нэгтгэл:

Газар орны мэдээллийн систем нь дронуудаас цуглуулсан өгөгдлийг бусад эх сурвалжтай нэгтгэж, ойн нөөцийг цогц байдлаар тодорхойлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд дронуудын зураг, GPS координат, мэдрэгчийн өгөгдөл мэдээллийг хиймэл дагуулын мэдээлэл, газарзүйн өгөгдөл, мэдээллийн санд нэгтгэх замаар үе шат нэг бүрийн шинжилгээг хийх боломжтой юм.

Орон зайн шинжилгээний функцууд нь хууль бусаар мод бэлтгэх төдийгүй, хууль бус үйл ажиллагаатай холбоотой явах зам маршрутын шинжилгээ, эрсдэлтэй бүсийг тодорхойлох, хамгаалалтын зааг зурвасын оновчтой байршилыг сонгоход туслаад зогсохгүй огцом өөрчлөлт илэрсэн талбайн дэлгэрэнгүй шинжилгээг хийхэд тус систем нь өмнө хадгалагдсан мэдээллийг өгөгдөлд үндэслэн харьцуулалт хийж боломжтой байдаг байна.

Бодит цаг хугацаанд хяналт тавих систем:

Дронд суурилсан бодит цаг хугацааны хяналтын систем нь хууль бус үйл ажиллагааг шууд илрүүлэх, түргэн хариу арга хэмжээ авах боломжийг олгодог төдийгүй автомат нислэгийн систем нь урьдчилан тодорхойлсон замаар дронуудыг жолоодож, тогтмол хугацаанд ойн талбайг сканнердаг. Энэ нь хүний хүчин зүйлээс үл хамааран тасралтгүй хяналт явуулах боломжийг бүрдүүлсэн.

Сүлжээнд холбогдсон дронуудын систем нь олон төхөөрөмжийг зэрэг удирдаж, өргөн талбайг хамрах боломжийг өгч төвлөрсөн командаар дамжуулан бүх дронуудын өгөгдлийг хүлээн авч, хиймэл оюун ухааны шинжилгээгээр дамжуулан сэжигтэй үйл ажиллагааг илрүүлэх, алба хаагч, ажилтан, албан тушаалтнуудад мэдэгдэл илгээдэг нь хурдан хариу үйлдэл үзүүлэх боломжийг бүрдүүлдэг.

Урьдчилан таамаглах загварууд:

Урьдчилан таамаглах загваруудыг ашиглан хууль бусаар мод бэлтгэх магадлал өндөртэй бүс нутаг болоод талбайг урьдчилан тодорхойлох замаар байгаль орчны хүчин зүйл (налуу, өндөр, усны эх үүсвэр)-ийн хэмжээ, зам маршрут, хүн амын нягтрал, бүтэц зэрэг олон хувьсагчийг багтаасан загваруудыг бүтээж болдог байна.

Максимум энтропи (MaxEnt), санамсаргүй ой (Random Forest), нейрон сүлжээ зэрэг сургалтын алгоритмууд нь эрсдэлийн зураглалд өргөн хэрэглэгддэг ба эдгээр загваруудыг ашиглан хязгаарлагдмал нөөцтэй тайлбай, эрсдэл өндөртэй бүс нутаг зэргийг тодорхойлж, урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг нэмэгдүүлдэг байна.

Олон улсын практик туршлага:

Бразилын Амазоны ширэнгэн ойд дронуудыг хууль бус мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд амжилттай ашигласан туршлага байдаг. Бразилын байгаль орчныг

хамгаалах байгууллага (ИБАМА) нь дронуудыг ашиглан өөрсдийн газар нутагт хууль бус ойн аж ахуйн үйл ажиллагааг илрүүлж, хууль сахиулах байгууллагын албан хаагч, ажилтнууд түргэн шуурхай баримтжуулан авч байна. Энэхүү ажил нь хууль бусаар мод бэлтгэх үйл ажиллагааг мэдэгдэхүйц бууруулахад хувь нэмрээ оруулжээ.

Индонезид дронуудыг хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэх, газар чөлөөлөх ажлыг хянахад ашигладаг байна. Тус улсын орон нутгийн байгаль орчны байгууллагууд нь олон улсын байгууллагуудын дэмжлэгтэйгээр дронд суурилсан хяналтын системийг нэвтрүүлж, хууль бус үйл ажиллагааны тухай мэдээллийг цаг алдалгүй авдаг байна.

Танзанийн байгалийн нөөц газруудад дронуудыг зэрлэг ан амьтдыг хамгаалахаас гадна хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд ашигладаг. Дулааны мэдрэгчтэй дронууд нь шөнийн цагаар хууль бус үйл ажиллагаа явуулж буй хүмүүсийг илрүүлж, цагдаа, байгаль орчны байгууллагууд болон тэдгээрийн алба хаагч, ажилтан нарт мэдээллээ дамжуулдаг байна.

Манай улсад хэрэгжүүлэх боломж, шийдэл:

Хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэрэг нь шууд санаатай, ашиг хонжоо олох гэсэн шунахайн сэдлээр үйлддэг, байгаль орчин, ойг хамгаалах, нөхөн сэргээх, үржүүлэх, эзэмших, ашиглахтай холбоотой харилцаанд гэмт буруугийн санаатай хэлбэрээр халдсан Эрүүгийн хуульд хуульчлан тодорхойлж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан нийгэмд аюултай үйлдэл юм (Энхболд Б., Гантулга С., 2024).

Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 24.6 дугаар зүйлд “Зөвшөөрөлгүйгээр ойд мод бэлтгэсэн, гарал үүслийн гэрчилгээгүйгээр мод, модон материалыг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, худалдсан, худалдан авсан бол...” (Монгол Улсын Эрүүгийн хууль, 2015) гэмт хэрэг болохоор заасан байна.

Манай орны хувьд дронд суурилсан ойн хяналтын системийг хөгжүүлэх асуудал нь онцгой ач холбогдолтой бөгөөд ой, модны нөөц бага, газар нутгийн хувьд онцлогтой саад бартаа их газруудад байрладаг тул уламжлалт арга болох хүний хүчээр эргүүл, хяналт шалгалтын ажил хийхэд хүндрэлтэй байдаг билээ.

Монгол Улсын Их Хянган, Хөвсгөл, Хэнтий, Сэлэнгэ, Архангай, Булган зэрэг гол ойн бүс нутгуудад нисгэгчгүй нисэх технологи (UAV)-ийн төслүүдийг хэрэгжүүлэх нь зохистой. Эхний шатанд эрсдэл өндөртэй, газар нутгуудад анхаарлаа хандуулж, туршлага хуримтлуулсны дараа бусад бүс нутагт өргөжүүлэх боломжтой юм.

Хувийн хэвшлийн байгууллага, орон нутгийн иргэдийн оролцоо, түүнд чиглэсэн алба хаагч, ажилтан нарыг чадавхжуулах сургалтууд маш чухал үүрэгтэй.

Техникийн хувьд Манай орны уур амьсгалын нөхцөл байдал (хүйтэн өвөл, салхи) нь дронуудын үйл ажиллагаанд нөлөөлдөг тул тусгай сонголт хийх шаардлагатай.

Хүйтэнд тэсвэртэй зайны хяналттай дронуудыг сонгох, батарейн ажиллагааг хангах дэд бүтцийг бүрдүүлэх нь чухал ач холбогдолтой юм.

Учирч болох бэрхшээл болон шийдлийн арга:

Техникийн хязгаарлалт:

Дронуудын ашиглалтын хамгийн том асуудлуудын нэг нь нислэгийн хугацаа, зайны хязгаарлалт юм. Одоогийн дронуудын ихэнх нь 20-40 минут үргэлжлэх нислэгийн хугацаатай байдаг бөгөөд энэ нь өргөн талбайг хамрахад хүрэлцэхгүй байх тохиолдол гарах эрсдэлтэй. Батарейн технологийн сайжруулалт хийгдсэн, нарны эрчим хүчээр ашиглах боломжтой байх, зөөврийн цэнэг үүсгэвэр зэргийг хэрэглэж болно.

Цаг агаарын нөхцөл нь дронуудын үйл ажиллагаанд хязгаарлалт болдог ба салхи, бороо, манан, хүйтэн нөхцөл байдал зэрэг нь нислэгийн аюулгүй байдал, мэдрэгчийн чанарт нөлөөлдөг. Энэхүү асуудлыг цаг агаарыг урьдчилан мэдэх системтэй холбох, тэсвэртэй дронуудыг ашиглах, өгөгдөл цуглуулах (хиймэл дагуул, газар дээрх мэдрэгч) замаар шийдвэрлэж болно.

Өгөгдлийн боловсруулалт болон хадгалалт:

Дронуудаас цуглуулсан асар их хэмжээний өгөгдлийг боловсруулах, хадгалах нь томоохон асуудлын нэг юм. Өндөр нарийвчлалтай, нягтаршилтай зураг, видео бичлэгүүд нь олон терабайт мэдээлэл үүсгэдэг бөгөөд үүнийг боловсруулахад тооцооллын хүчин чадал, өгөгдлийн сангийн багтаамж шаардлагатай байдаг. Энэхүү асуудлыг Үүлэн тооцооллын платформ ашиглах, edge computing технологи нэвтрүүлэх, автомат шинжилгээний алгоритмууд хэрэглэх нь үр дүнтэй шийдэл болно гэж үзэх байна.

Хиймэл оюун ухааны боловсруулалтад өгөгдлийн чанар, нарийвчлал нь шууд нөлөөлдөг. Иймээс өгөгдлийн сан бүрдүүлэх, тэмдэглэгээ хийх, алгоритмыг орон нутгийн нөхцөлд тохируулан сургах нь чухал ажил юм. Мөн олон улсын өгөгдлийн сантай хамтран ажиллах, нээлттэй эхийн программ хангамж ашиглах нь өртөг хэмнэлттэй тусч болно.

Эрх зүйн орчин:

Дронуудын ашиглалтыг зохицуулах эрх зүйн орчин нь орон бүрт өөр өөр байдаг бөгөөд Манай орны хувьд иргэний нисэхийн ерөнхий газар нь дронуудын нислэгийг зохицуулах дүрэм, журмуудыг гаргасан боловч байгаль орчны хяналтад зориулсан тусгай зохицуулалт хараахан боловсронгуй болоогүй байна. Иймд хуулийн тодорхой зохицуулалт, зөвшөөрлийн хялбаршуулсан журам, баталгаажуулалтын стандарт бүрдүүлэх хэрэгтэй.

Хүний нөөц болон чадавх:

Дронд суурилсан системийг үр дүнтэй ажиллуулах, ашиглахад мэргэшсэн, мэргэжлийн боловсон хүчин шаардлагатай. Жишээлбэл: Дрон жолоодох, мэдрэгчийн технологи ашиглах, өгөгдлийн шинжилгээ хийх, газар орны мэдээллийн систем болон хиймэл оюун ухааны программ хангамж ашиглах чадвартай мэргэжилтнүүд бэлтгэх нь чухал.

Мөн Сургалтын хөтөлбөр боловсруул, олон улсын байгууллага, төрийн бус байгууллага хувийн хэвшилтэй туршлагатай солилцох, орон нутгийн иргэдийн оролцоог хангах нь тогтвортой байдлыг бий болгох ач холбогдолтой.

Дронд суурилсан хяналтын системийн эдийн засгийн үр ашиг нь урт хугацааны хэтийн төлөвөөр тодорхойлогддог. Эхний үеийн хөрөнгө оруулалт (дрон худалдан авах, программ хангамж, сургалт) нь харьцангуй өндөр боловч үйл ажиллагааны зардал нь уламжлалт аргуудаас бага байдаг. Жишээлбэл, нэг дроны үнэ 1000-50000 ам.доллар хооронд хэлбэлздэг боловч нэг удаагийн нислэг нь хэд хэдэн хүний, удаан олон хоногоор хийх ажлыг хялбарчилдаг.

Дронуудын технологи хурдацтай хөгжиж байгаа нь ирээдүйд илүү боломжуудыг нээж, хиймэл оюун ухааны тусламжтайгаар урьдчилан сэргийлэх системүүд нь зөвхөн одоогийн хууль бус үйл ажиллагааг илрүүлээд зогсохгүй ирээдүйн эрсдэлийг таамаглах чадвартай болоод зогсохгүй автономит байдал нэмэгдэж, хүний хяналтгүйгээр урт хугацаанд ажиллах, бие даасан шийдвэр гаргах чадвартай болж байгаа явдал юм.

Дүгнэлт

Энэхүү өгүүлэл нь хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэхэд нисгэгчгүй нисэх төхөөрөмжийн технологи ашиглах өргөн боломж, практик хэрэгжүүлэх шийдлүүдийг системчилсэн хэлбэрээр авч үзэж дронуудын давуу талууд болох өндөр нарийвчлалтай зураг авах, дүрс бичлэг хийх, бодит цаг хугацаанд мэдээлэл цуглуулах, өртөг хэмнэлттэй байх зэрэг нь уламжлалт хяналтын аргуудаас илүү үр дүнтэй болохыг баталж байна.

Хиймэл оюун ухаан, газар орны мэдээллийн систем, мэдрэгчийн технологитой нэгтгэн ашиглах нь дронд суурилсан хяналтын системийн үр дүнг эрс нэмэгдүүлж автомат илрүүлэлт, өөрчлөлтийг хянах, урьдчилан таамаглах зэрэг функцүүд нь хууль бус үйл ажиллагааг үр дүнтэй таних, түргэн хариу арга хэмжээ авах нөхцөл боломжийг олгож байгаагаараа маш их ач холбогдолтой юм.

Олон улсын практик туршлагууд нь дронд суурилсан хяналт амжилттай хэрэгжиж, хууль бусаар мод бэлтгэх гэмт хэргийг бууруулж чадсаныг харуулаад зогсохгүй манай улсын хувьд энэ технологийг нэвтрүүлэх нь онцгой ач холбогдолтой бөгөөд хязгаарлагдмал ойн нөөцийг хамгаалах, байгаль орчны тогтвортой байдлыг хангахад хувь нэмрээ оруулах гэж үзэж байна.

Цаашид дронуудын автономит байдал нэмэгдэж, хиймэл оюун ухааны тусламжтай системүүд нь илүү боловсронгуй болж, мэдрэгчийн технологи сайжрахын зэрэгцээ энэ нь хууль бусаар мод бэлтгэхээс урьдчилан сэргийлэх үр дүнг улам нэмэгдүүлэх болно. Тиймээс уг технологийг амжилттай хэрэгжүүлэх нь зөвхөн байгаль орчин, ойн нөөцийг хамгаалаад зогсохгүй биологийн олон янз байдал, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс урьдчилан сэргийлэх, монгол хүний эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах эрхэд хувь нэмрээ оруулах юм.

Санал

Мэдрэгчийн технологийн дэвшил нь илүү нарийвчлалтай мэдээлэл авах боломжийг бий болгоно. Иймд Гиперспектрал мэдрэгчүүд нь ургамлын төрөл зүйл, эрүүл мэнд, стрессийн түвшинг нарийвчлалтай тодорхойлох, **LiDAR** технологи нь ойн бүтцийг гурван хэмжээст байдлаар илүү сайн шинжлэх боломжтой болж байна. **IoT** технологитой нэгтгэх нь газар дээрх мэдрэгчүүдээс бодит цаг хугацаанд өгөгдөл авах, цогц хяналтын системийг бүрдүүлэх тул манай орны хувьд уг технологийг нэвтрүүлэх шаардлагатай.

Уг технологийг үйлдвэрлэгч улсууд нь дронуудын сүлжээ, төхөөрөмжийн зохицуулалт, хиймэл оюун ухааны загваруудыг хөгжүүлэхэд анхаарч ажиллаж байгаа бөгөөд блокчэйн технологийг ашиглан модны гарал үүслийн гэрчилгээг хянах, нийлүүлэлтийн сүлжээний ил тод нээлттэй байдлыг хангах судалгаанууд хийгдсээр байгаа ба манай улсад нэвтрүүлэн ашиглах нэн хэрэгцээ шаардлагатай юм.

Ашигласан материалын жагсаалт

1. Chen, L. C., Zhu, Y., Papandreou, G., Schroff, F., & Adam, H. (2018). *Encoder-decoder with atrous separable convolution for semantic image segmentation*. In *Proceedings of the European Conference on Computer Vision* (pp. 801-818).
2. Hansen, M. C., Potapov, P. V., Moore, R., Hancher, M., Turubanova, S. A., Tyukavina, A., Thau, D., Stehman, S. V., Goetz, S. J., Loveland, T. R., Kommareddy, A., Egorov, A., Chini, L., Justice, C. O., & Townshend, J. R. G. (2013). High-resolution global maps of 21st-century forest cover change. *Science*, 342(6160), 850-853.
3. Lawson, S., & MacFaul, L. (2010). *Lawson, S., & MacFaul, L. (2010). Illegal logging and related trade: Indicators of the global response*. Chatham House.
4. United Nations Environment Programme [UNEP]. (2023). *State of the world's forests 2023*. UNEP.
5. Газар зохион байгуулалт, г. з. (2023.eko 10к 03). <https://old.gazar.gov.mn/p/527-108>.
6. Монгол Улсын Эрүүгийн хууль. (2015).
7. Энхболд Б., Гантулга С. (2024). *Эрүүгийн эрх зүй тусгай анги сурах бичиг*.